

Language, Culture and Change

No. 5 / 2024

**GLOBAL RESET:
PREMISES, CHALLENGES
AND PERSPECTIVES**

Language, Culture and Change

No. 5/2024

GLOBAL RESET: PREMISES,
CHALLENGES AND PERSPECTIVES

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

2024

Editorial Board

Editor-in-chief: Associate Professor Sorina Chiper, PhD

Editor: Professor Habil. Dragos Cojocaru, PhD

Editor: Associate Professor Ana Sanduloviciu, PhD

Editor: Lecturer Anca Irina Cecal, PhD

Scientific Board

Prof. Moha Arouch, PhD, Université Hassan 1er, Settat, Maroc.

Prof. Bice Della Piana, PhD, University of Salerno, Italy.

Prof. Gabriel Mursa, PhD, "Alexandru Ioan Cuza University" of Iasi, Romania.

Prof. Anca Colibaba, PhD, "GR. T. Popa" University of Medicine and Pharmacy, Iași, România.

Prof. Leonte Ivanov, PhD, "Alexandru Ioan Cuza University" of Iasi, Romania.

Prof. Vladimir Kairouilline, PhD, Bashkir State University, Ufa, Russia.

Prof. Mariana Nicolae, PhD, Bucharest University of Economic Studies, Romania.

Adrian Pilbeam, Director of Language Training Services, Bath, UK.

Prof. Monica Reif-Huesler, PhD, University of Konstanz, Germany.

Professor Khalid Lahlou, Hassan II University, Casablanca, Morocco.

Prof. Daniel Codruț Dejică Carțis, Polytechnic University of Timisoara.

The authors are fully responsible for the content of their articles.

Autorii își asumă responsabilitatea pentru conținutul articolelor publicate.

Redactor: dr. Marius-Nicușor Grigore

Tehnoredactor: Florentina Crucerescu

ISBN print: 978-606-714-922-7

ISBN online: 978-606-714-916-6

ISSN: 2734-4703

ISSN-L: 2734-4703

ISSN online: 2971-9178

© Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2024

700539 – Iași, str. Munteni, nr. 34, tel.: (0232) 314947

[http:// www.editura.uaic.ro](http://www.editura.uaic.ro)

TABLE OF CONTENTS

FOREWORD	7
----------------	---

SECTION 1. COMMUNICATION VS. GLOBAL RESET

RESETARE GLOBALĂ ȘI/SAU ÎNNOIRE SPIRITUALĂ: REDEFINIRI ȘI APROFUNDĂRI / GLOBAL RESET AND/OR SPIRITUAL RENEWAL: REDEFINITIONS AND IN-DEPTH ANALYSES	
--	--

Adrian Lucian DINU, Claudia Elena DINU	11
---	----

EDUCAȚIE ȘI CARACTER	
----------------------	--

Mircea PLATON	37
----------------------------	----

LA REFORME DE CONSTANTIN MAVROCORDAT ET LE REGIME PHANARIOTE DANS LA PREMIERE MOITIE DU XVIII ^E SIECLE / CONSTANTIN MAVROCORDAT'S REFORM AND THE PHANARIOT REGIME IN THE FIRST HALF OF THE 18 TH CENTURY	
---	--

Daniel NIȚĂ-DANIELESCU	53
-------------------------------------	----

TRANSFORMATION DIGITALE DES UNIVERSITÉS MAROCAINES : L'IA COMME PILIER DE LA GOUVERNANCE FINANCIÈRE / THE DIGITAL TRANSFORMATION OF MAROCCAN UNIVERSITIES : AI AS A PILLAR OF FINANCIAL GOVERNANCE	
--	--

Hicham MAJID, Driss HARRIZI, Razane CHROQUI	65
--	----

SECTION 2. CULTURAL STUDIES

DESPRE „TRANSHUMANISMUL” LUI DANTE / ON DANTE'S “TRANSHUMANISM”	
---	--

Dragoș COJOCARU	93
------------------------------	----

DANTE ȘI PAPALITATEA/ DANTE AND PAPACY	
--	--

Cristian UNGUREANU	101
---------------------------------	-----

PENSARE AI SAPIENS. I ROMANZI DISTOPICI DI SABINA GUZZANTI / THINKING ABOUT THE SAPIENS. THE DYSTOPIAN NOVELS OF SABINA GUZZANTI	
---	--

Corina-Gabriela BĂDELÎȚĂ	107
---------------------------------------	-----

O MIE NOUĂ SUTE OPTZECI ȘI PATRU VS. 1Q84: LUMI DISTOPICE CARE RIVALIZEAZĂ CU REALITATEA / NINETEEN EIGHTY-FOUR VS. 1Q84: DYSTOPIAN WORLDS THAT CHALLENGE REALITY	
---	--

Sorina-Crina GHIATĂ	115
----------------------------------	-----

DRAGOSTE ȘI IREALITATE ÎN POEZIA SPANIOLĂ DE DINAINTE DE RĂZBOIUL CIVIL: PEDRO SALINAS ȘI GENERAȚIA DE LA 1927	
---	--

Simona LEONTI	123
----------------------------	-----

"5DS#6". REPREZENTĂRI IDENTITARE ÎN POEZIA ȘI MEMORIALISTICA FLORICĂI BAȚU-ICHIM / " 5DS#6". IDENTITY REPRESENTATIONS IN FLORICA BAȚU-ICHIM'S POETRY AND MEMOIRS Emanuela ILIE	131
DEFINING THE ROMANIAN IDENTITY AND CONSCIOUSNESS THROUGH THE METAPHORICAL MASTER TROPE IN THE PASTORAL BALLAD <i>MIORIȚA</i> Teodora LEON.....	141
TIME FOR NEW CHOICES, WITH A FOCUS ON HENRIK IBSEN'S <i>ET DUKKEHJEM</i> AND HERMANN SUDERMANN'S <i>HEIMAT</i> Crina LEON.....	149
THEMES ET SYMBOLES DANS LE ROMAN <i>LA REINE DE LA RUE</i> DE GABRIELA MELINESCU / TOPICS AND SYMBOLS IN THE NOVEL <i>LA REINE DE LA RUE</i> BY GABRIELA MELINESCU Ana SANDULOVICIU.....	157
CHAPTER 3. TEACHING, APPLIED LINGUISTICS AND TRANSLATION STUDIES	
CONTEMPORARY APPROACHES TO MEDICAL HUMANITIES Laura Ioana LEON	165
INTEGRATING ASPECTS WITH A SIGNIFICANT IMPACT ON MANAGERIAL COMMUNICATION Anca Irina CECAL.....	173
HISTORICAL TRAUMA IN ERNST JÜNGER'S DIARIES IN THE PANDEMIC CONTEXT OF ESP TEACHING Ana-Magdalena PETRARU	181
TEACHING ONLINE AND HOW TO MAKE THE MOST OF IT Laura-Rebeca STIEIGELBAUER, Monica ȘERBAN	189
THE BIG GAME – AN INVITATION TO FOLLOW IN ITS STEPS Irina GHEORGHIU, Cintia COLIBABA, Alina AILINCAI, Emil JUVERDEANU, Carmen BRANZILA, Gabriela PASCAL.....	199
VESTIMENTAȚIA ÎN SPANIA ȘI AMERICA HISPANICĂ. STUDIU TERMINOLOGIC / ATTIRE IN SPAIN VS. HISPANIC AMERICA. A TERMINOLOGICAL STUDY Denisa Elena BURLACU	207
ONOMASIOLOGIA ȘI SEMASIOLOGIA – NOI ORIENTĂRI ÎN CERCETAREA LINGVISTICĂ / ONOMASIOLOGY AND SEMASIOLOGY. NEW DIRECTIONS IN LINGUISTIC RESEARCH Ana-Maria GRIGORE.....	215
SUBTTITRAREA: PARTICULARITĂȚI ȘI PROVOCĂRI Alin Titi CĂLIN.....	221

TRANSFORMĂRI ȘI PROVOCĂRI ÎN TRADUCEREA TITLURILOR DE FILME DIN ENGLEZĂ ÎN SPANIOLĂ ȘI VICEVERSA	
Raluca GĂZDAC	229
TRANSLATING FOR PERFORMANCE STUDIES: A CASE STUDY ON LUCY WEIR'S PINA BAUSCH'S DANCE THEATRE. TRACING THE EVOLUTION OF TANZTHEATER	
Sorina CHIPER	237

FOREWORD

One of the acronyms that describes our experience in the contemporary society is VUCA – vulnerability, uncertainty, complexity and ambiguity. Under the circumstances when everything is in a state of flow and crisis, various fora have been pitching for the need of a global reset at societal, economic, educational, and human level. Hailed by some and contested, as a need, by others, global reset is a subject that has been stirring much controversy.

The articles collected in the current issue of the journal *Language, Culture and Change* tackle the subject of reset at cultural, institutional, and educational level. Thus, in the first section, *Communication vs. Global Reset*, Rev. Adrian Dinu and Assoc. Prof. Claudia Dinu and Mircea Platon, take a critical stance to the predominant future-oriented conceptualization of the present, arguing for renewal through the spirit, through the Word of God and God's grace, and for the reverence of the past. In the field of education, Dr. Platon suggests a return to the education of character rather than of skills. Rev. Daniel Niță-Danielescu, in his well-researched study, looks at how the Romanian society was reset at the end of the 18th century, through the multiple reforms of Constantin Mavrocordat. The article authored by a team of researchers from Morocco, on the other hand, embraces the future of resetting higher education institutions by incorporating digital technologies for financial accountability.

The second section, *Cultural Studies*, opens with two articles on Dante, one that discusses the notion of *transumanar*, in various translations into Romanian, and the other one that analyses the figures of Popes present in the text. Next, Corina Gabriela Bădeliță takes a leap in time, to the 21st century Italian literature, discussing Sabina Guzzanti's dystopic novels, while Sorina Crina Ghiață compares Orwell's *Nineteen Eighty-Four* to Haruki Murakami's *1Q84*. Simona Leonti invites us to travel to the Spanish cultural context, via her study of the portrayal of love and the emergence of irreality in Pedro Salinas's poetry. Emanuela Ilie, on the other hand, approaches the poetry and confessional writings of a less-known female Romanian writer from the diaspora, Florica Bațu-Ichim, investigating her work at the nexus of exile, identity and cancer narratives. The issue of Romanian identity and consciousness is also prominent in Teodora Leon's study of the metaphorical mode in the folk balad Miorița. Then, Crina Leon looks at female characters in Henrik Ibsen's *Et dukkehjem* and Hermann Sudermann's *Heimat*, as "New

Women” in the male-dominated society in late 19th century in Norway and Germany, while Ana Sanduloviciu returns to the experience of Romanian female writers in exile, exploring the allegorical-mystical universe created by Gabriela Melinescu in her novel titled *La reine de la rue*.

The third section, *Teaching, Applied Linguistics and Translation Studies*, proposes various articles on innovation in the educational context: Medical Humanities in Medical Schools, training skills for management communication in Business Schools, using diaries in the ESP class during the COVID pandemic, capitalizing on online teaching, or engaging students in the missions/scenarios created through the BIG GAME Erasmus + project, developed by EUROED Foundation and their partners. The transition to Translation Studies is made by an article on terminology – in Spain and Latin America – used to refer to clothing items, and by one on onomasiology and semasiology. Finally, this section includes two articles on translations for the film industry (one on subtitles and one on the translation of film titles), while the final piece in the volume reports on the challenges of translating for Performance Studies, and touches upon the ‘performative turn’ in Translation Studies.

We hope that the readers of this issue will enjoy the interdisciplinary approaches that the contributors bring to the discussion of pertinent issues in the contemporary cultural context, and that they will feel enriched and inspired by the ideas presented here.

Sorina Chipur and Ana Sanduloviciu

Language, Culture and Change, 5/2024

GLOBAL RESET: PREMISES, CHALLENGES AND PERSPECTIVE

SECTION 1

COMMUNICATION *VS.* GLOBAL RESET

RESETARE GLOBALĂ ȘI/SAU ÎNNOIRE SPIRITUALĂ: REDEFINIRI ȘI APROFUNDĂRI / GLOBAL RESET AND/OR SPIRITUAL RENEWAL: REDEFINITIONS AND IN-DEPTH ANALYSES

Adrian Lucian DINU, Claudia Elena DINU*

Abstract

Man is a being and a free spirit in constant movement, like any life form. Body, mind and spirit have been involved in dynamics (forces, energies, etc.) expressed on a historical or individual scale. Various scientific and humanistic fields have contributed to this through retrospective, introspective or prospective approaches. The presentation that we propose here delimits this problematic by focusing mainly on two types of analytical intervention that address these issues: redefinition and deepening. Thus, a horizontal and a vertical way of probing changes/transformations either at the frame or at the paradigm level, observing either extrinsic or intrinsic aspects, is outlined. We conclude by coming to visualize the dimensions that the terms in the title really cover: whether 'global' is 'all-encompassing', whether 'spiritual' is the inscription in a precise domain.

Keywords: being, charisma, woman, resetting, restoration

Introducere

Omul este acea persoană alcătuită din trup și suflet care are o permanență dinamică spre unirea integrală cu Dumnezeu. El nu vine de nicăieri și se îndreaptă către nicăieri. Nici nu este rodul unei evoluții imperfecte care l-ar face din animal să fie acum după un oarecare timp om, iar mai apoi, după alt timp, să devină cu totul altceva: număr, ființă, obiect sau cine mai știe ce anume! Omul își are în sine structura sădită de Creatorul său și o actualizare perpetuă a vieții și lucrării lui, adică depinde de El dar are și libertatea de sine. Adică el este și om, nu altceva, dar și puțința de a deveni dumnezeu după har și energie, nu cu sau din ființa sau firea divină însăși. Energia sau puterea lui Dumnezeu îl face și-l ține, iar omul poate deveni ca El dar nu într-un tot, ci cu toate afară de ființa lui care rămâne de necuprins, cel puțin aici pe pământ. Acest lucru îl propun în principal în acest studiu: să arăt că omul este din Dumnezeu, că merge spre Dumnezeu prin tot ceea ce-l definește și nu magia

* Associate Professor, PhD, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași, Associate, Professor, PhD, "Grigore T. Popa" University of Medicine and Pharmacy of Iași, pradriandinu@yahoo.com, claudiaelena.dinu@yahoo.com.

științei ca scop și lucrare în sine în transformă sau îl împlinește¹. Tehnologia, așa cum arată și etimologic acest cuvânt îi poate oferi omului o pseudo-îndumnezeire, dar nu-l va face niciodată să înceteze să fie o ființă și un spirit liber aflat într-o continuă mișcare, ca orice formă de viață. Corp, minte și spirit au fost angrenate în ceea ce numim „viață” (forță, energie), atât la nivel individual cât și colectiv. Diferite domenii științifice și umaniste și-au adus aportul la aceasta prin abordări retrospective, introspective sau prospective.

Expunerea pe care o propunem aici delimitează această problematică axându-se în principal pe două tipuri de intervenție analitică, care au în vedere aceste chestiuni: redefinirea și aprofundarea. Astfel, se conturează o cale orizontală și una verticală de a sonda schimbările / transformările fie la nivel de cadru, fie la nivel de paradigmă, observând fie aspecte extrinseci, fie aspecte intrinseci.

Conchidem prin faptul că vom ajunge la vizualizarea dimensiunilor pe care le acoperă cu adevărat termenii din titlu: dacă „global” este „a-toate-cuprinzător”, dacă „spiritual” reprezintă înscrierea într-un domeniu precis. Reflecția mea în acest studiu se inspiră din noțiuni antropologice extrase din Biblie, din gândirea patristică și din spiritualitatea Bisericii Ortodoxe. Potrivit imaginii luminoase oferite de Sf. Pavel, Biserica este un Trup, organism viu al lui Hristos, nu doar adunarea tuturor celor ce cred în El sau construcție sau zidire fizică: *„Din El, tot trupul bine alcătuit și bine încheiat, prin toate legăturile care îi dau tărie, își săvârșește creșterea, potrivit lucrării măsurate fiecăruia din mădulare, și se zidește întru dragoste”* (Efeseni 4, 16). Dar cum stăm cu înnoirea vieții în Hristos și în Biserică? Este posibilă și reală? Există ceva sau ceva care poate structural să înnoiască fapțurile și lumea întreagă sau sunt doar supoziții, deziderate sau altceva de genul acesta? Se știe din istoria omenirii că deteriorarea echilibrului componentelor umane (trup-spirit-minte), deteriorarea unității dintre bărbat și femeie plus copiii lor, anihilarea sau reducerea statutului femeii în societate, de exemplu, permite cu ușurință formularea unor false problematizări, a unor false soluții și stagnarea în false ideologii și stări sociale precare. Unii vor spune că mereu s-a reluat în istorie „cazul femeii”, a familiei ș.a., de obicei bărbații în mod paradoxal ridicând astfel de problematici, dar care sunt de fapt întrebări și răspunsuri pentru sine și pentru descoperirea și limpezirea sensului vieții.

¹ Ioan Petru Culianu afirmă că știința modernă e „produsul unei mutații a imaginarului”, specific paradigmei magice a Renașterii, ceea ce înseamnă că apariția și dezvoltarea noilor tehnologii sunt o împlinire a gândirii și aspirațiilor celor care practicau magia în acea perioadă (vezi: Ioan Petru Culianu, *Eros și magie în Renaștere*, ediția a treia, traducere din franceză de Dan Petrescu, prefată de Micea Eliade, postfață de Sorin Antohi, traducerea textelor din limba latină de Ana Cojan și Ion Acsan, Editura Polirom, 2003, p. 22: „Ceea ce magia are în comun cu tehnologia modernă este faptul că pretinde să parvină, cu alte mijloace, la aceleași rezultate: comunicare la distanță, transporturi rapide, călătorii interplanetare fac parte din isprăvile curente ale magicianului”).

Astfel de problematici și răspunsuri vom încerca în cele ce urmează să le abordăm.

Resetare personală, generală ș.a. sau umanism creștin?

Într-o lume ce pare a fi esențialmente masculină și în care totul este plasat sub semnul patriarhatului pare că nu mai este loc de altceva. Eu cred că bărbatul și femeia sunt complementari în existență și ființă. Dincolo de o abordare mecanicistă sau dimpotrivă metafizică sau mistică, noi creștinii mărturisim că omul, adică bărbatul și femeia în general, au în fața Domnului și a lumii profunzimile lor, ei civilizând lumea și trecând de la ființe neînsemnate la stăpânii universului. Am ajuns să atingem cerul, dar totuși nu putem ști măcar puțin din ceea ce stă sub picioarele noastre la câțiva kilometri. Iar exemplele pot continua. Deci, suntem ambivalenți sau duali întru totul: în ființă și în exprimare. Astăzi provocările sunt și mai mari. La nivel de stat, nu doar companii sau firme industriale, au ajuns la „digitalizarea” omului și a societății contemporane, la psihologizarea vieții lui, chiar a celei duhovnicești sau spirituale, la „transumanizarea” omului și a societății actuale. Deja trăim o nouă împărăție. A cui? Sau ce anume o definește și care-i este finalitatea? Efectele digitalizării asupra capacității psihice cognitiv-analitice și redefinirea tehnico-științifică a omului sunt relități palpabile. Unul din cele mai importante aspecte, care afectează capacitatea omului de a-și focaliza toate puterile sale sufletești în direcția asumării tradiției isihaste a Liturghiei mistice interioare, este reprezentat de dezvoltarea fără precedent a tehnologiei în general, și a celei digitale, în special, cu beneficii de necontestat, dar și cu consecințe negative², dintre cele mai diverse, asupra minții și comportamentului uman. Această transformare complexă a societății contemporane ne obligă să devenim „oameni digitalizați”³, cu responsabilitatea de a ne adapta „la ceea ce am putea numi o formă digitală de viață”⁴, de la care nu ne putem sustrage, întrucât „nicio altă tehnologie nu s-a infiltrat în activitatea noastră zilnică pentru un timp atât de îndelungat, nu a solicitat atenția și intervenția noastră atât de constant, nu a invadat atât de mult viața noastră privată, familială și personală, nu a pătruns atât de profund în lăuntrul vieții noastre sufletești. Nici o altă

² Pr. Ioan C. Teșu, *Creștinul, în era digitală*, Editura Sf. Mina, Iași, 2020, p. 9: „Ea [tehnologia digitală] scurtează distanțele, timpul, eforturile, unind persoane din zone diferite și îndepărtate și oferind numeroase posibilități. Totul la «un click distanță». Folosită, însă, fără o pedagogie, fără o disciplină și etică, ea poate deveni înrobitoare, adictivă, îndepărtându-l pe cel dependent de fericirea mult sperată, limitându-i, până la abolire, libertatea și aruncându-l într-o grea robie, din care nu se poate rupe decât printr-un efort de voință considerabil”.

³ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru. Știm mai mult, înțelegem mai puțin*, traducere de Silvia Palade, Editura Niculescu, București, 2017, p. 22.

⁴ *Ibidem*.

tehnologie nu a transformat atât de mult raporturile noastre cu spațiul și timpul, felul nostru de a vedea lumea, relațiile noastre cu ceilalți, reprezentarea pe care o avem despre noi, natura și ritmul activităților noastre de la serviciu și din timpul liber, forma noastră de comunicare, ca și natura, structura și forma vieții noastre psihice și intelectuale. Și nici o altă tehnică, prin influența exercitată asupra modului nostru de a fi, care constituie textura existenței noastre, nu a avut un impact atât de important asupra vieții noastre spirituale”⁵.

Omul trăiește astfel, într-o pseudo-realitate virtuală, atașându-se „cu devotament religios de reușitele științei și ale tehnologiei”⁶. În contextul acestei dezvoltări intensive a tehnologiei digitale, devine evident că majoritatea covârșitoare a oamenilor petrec foarte mult timp privind ecranele telefoanelor, a tabletelor, a televizoarelor, totul ducând la o metamorfoză a lucrării minții și a vieții lui care parcă cere o resetare din timp în timp⁷. În consecință, la o redefinire a omului contemporan ca ființă digitală sau „homo connecticus”⁸ care „își crează propria sa lume, virtuală, în care se închide, aflându-și în ea plăcere, fiindcă este o lume croită pe măsura lui, ferită de constrângerile din lumea reală și de exigențele impuse de relațiile cu ceilalți, o lume în care domnește ca stăpân al ei”⁹. Acest „nou tip de om”¹⁰ al societății actuale „a depășit stadiul de a «privi» la un ecran doar pentru a se informa sau pentru a se distra și a ajuns în postura de a-și «trăi» pur și simplu mare parte din viață prin intermediul

⁵ Jean Claude Larchet, *Captivi în internet*, traducere de Marinela Bojin, Editura Sophia, București, 2018, p. 5- 6.

⁶ Giorgios I. Mantzaridis, *Tradiție și înnoire*, traducere din neogreacă de diac. lect. univ. dr. Florin Tomoioga, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Teofan, Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, Iași, 2017, p. 108-109: „Fascinat de mijloacele de informare în masă și de internet, omul contemporan trăiește într-o realitate iconică, unde toate sunt permise, fiindcă sunt figurative, aparente, rupte de viața adevărată. Adevărul lucrurilor se cufundă în uitare și rămâne îndepărtat și uitat. Astfel omul se alienează și este împins către o puternică criză de identitate. Cu o capacitate critică paralizată și orientată către exterior, mijlocul unei umanități omogenizate nu găsește nici un punct de sprijin. Dezamăgit de ideologiile care circulă, neavând nici o susținere religioasă, omul se atașează cu devotament religios de reușitele științei și ale tehnologiei”.

⁷ Virgiliu Gheorghe, *Efectele televiziunii asupra minții umane*, Editura Evanghелиsmos, București, 2005, p. 29: „Creierul, ca și întregul organism, are nevoie să se hrănească pentru a se dezvolta normal. Hrana creierului sunt însă stimulii mediului, provocările existențiale și mentale pe care le întâmpină omul nu numai din primii ani de viață, ci chiar din pânțele mamei. Dacă aceste experiențe sunt sărace, atunci și creierul va fi mai slab dezvoltat, deci incapabil de a se adapta, de a face față noilor provocări, de a gândi și de a rezolva problemele cu care omul se confruntă”

⁸ J. C. Larchet, *Captivi...*, p. 114.

⁹ *Ibidem*, p. 124-125.

¹⁰ *Ibidem*, p. 114.

ecranelor, în special, digitale. Omul de azi nu mai poate concepe «o zi normală», fără a sta în fața diverselor ecrane câteva ore bune, de dimineață și până seara»¹¹.

În privința beneficiilor tehnologizării și digitalizării¹², oricât de importante ar fi acestea, totuși, ele pot și sunt periculoase deoarece aduc schimbări de comportament, de stare și de atitudine a omului. Oricare lucru este dual. La nivel personal sau colectiv tehnica aduce avantaje dar și dezavantaje, unele vizibile și cele mai multe parcă nevăzute, unele de care ne bucurăm fiecare dintre noi (de exemplu, nu am văzut preot care să nu aibă telefon!) și care au devenit parte integrantă a existenței noastre cotidiene și altele care ne duc către neant. Tot progresul acesta are și o dimensiune mai întunecată, mai puțin conștientizată de omul contemporan, dar care a ajuns să intre în preocupările academice a numeroși cercetători, de la psihologi și sociologi, și până la medici și teologi. Astfel, Pr. Prof. I.C. Teșu afirmă că „tehnologia digitală constituie o șansă, dar și un risc. Cunoașterea lor, precum și comportarea în consecință, este la aprecierea și latitudinea fiecăruia dintre noi, iar efectele acestor comportamente au urmări profunde asupra noastră ca ființe, asupra sănătății fizice și mintale, asupra fericirii sau nefericirii noastre”¹³. Cert este că tehnologia digitală își pune amprenta asupra structurii funcționale a creierului nostru¹⁴, care are puterea de a se reseta, dar doar în măsura în care omul dă dovadă de multă atenție și selectivitate în ceea ce privește perioadele de timp și modul/scopul folosirii mediilor digitale¹⁵.

¹¹ Pr. Mihai Iordache, *Impactul tehnologiei digitale în viața oamenilor*, în Studii Teologice, seria a III-a, anul XIII, nr. 1, ianuarie-martie, București, 2017, p. 144.

¹² Dr. Martin L. Kutscher, *Copiii erei digitale: cum să limităm timpul petrecut în fața ecranului și de ce este important acest lucru*, traducere de Cătălin-Mihai Ștefan, Editura Univers, București, 2018, p. 9-10: „Sunt multe lucruri bune de spus despre internet și tehnologia digitală. Ele permit o circulație aproape nelimitată a știrilor, a gândirii intelectuale, a artei, a divertismentului și a altor informații. Permit învățarea unor noi aptitudini. Facilitează o eliberare a creativității și a unui câmp larg de opinii. Permit o conexiune fără precedent între oamenii cu aceleași interese și aspirații. Permit comunicarea în timp real cu colegi de serviciu, prieteni, oameni dragi și străini din întreaga lume. Permit ca o mulțime de minți să conlucreze la rezolvarea unei probleme. În plus, e foarte distractiv și oare nu ne e îngăduit să ne bucurăm puțin de el? Putem continua astfel la nesfârșit. Toate aceste avantaje ajung la noi non-stop, zi de zi, dacă vrem”.

¹³ Pr. Ioan C. Teșu, *Creștinul...*, p. 13-14.

¹⁴ Manfred Spitzer, *Demența digitală: cum ne tulbură mintea noile tehnologii*, traducere din germană de Dana Verescu, Editura Humanitas, București, 2020, p. 280-281: „Mediile digitale ne fac să ne folosim mai puțin creierul, iar eficiența acestuia scade cu timpul. La tineri, ele împiedică și formarea creierului; eficiența mentală rămâne astfel de la început sub medie. Acest lucru nu se referă doar la gândirea noastră, ci și la voință, la emoții și mai ales la comportamentul social”.

¹⁵ Acest proces de remodelare permanentă a minții umane este cunoscut sub denumirea de plasticitate neuronală sau neuroplasticitate. Dr. Norman Doidge, *Creierul*

Așadar, pornind de la cele afirmate în rândurile de mai sus, doresc să specific faptul că scopul celor scrise aici nu e acela de a realiza o analiză eshaustivă teologico-științifică asupra omului sau colectivității umane care se naște, apoi trăiește și la final moare și dacă mai urmează ceva sau nu. Nici nu speculez asupra faptului că în timpul vieții sau mai înainte de naștere sau după moartea cuiva sunt sau pot fi timpi, stări, posibilități de resetare personală și-sau globală. Cu certitudine putem afirma faptul că există efecte negative ale digitalizării, că ele sunt multiple și se întind pe mai multe arii, mai ales asupra sănătății sale psiho-emoționale fiecăruia dintre noi. Consider că efectele negative reale sau prezumate asupra bunei desfășurări a vieții cuiva, nu pot afecta sufletul omului, partea lui duhovnicească. Dacă omul se roagă, atunci actul unificator al rugăciunii îl înnoiește spiritual pe om, îi dă energia de a merge mai departe și-l duce la aprofundarea comuniunii depline cu Dumnezeu. Diverși oameni de știință contemporani și chiar noi teologii ne temem de punctul nevralgic al acestei influențe negative a tehnologiei asupra omului și a funcțiilor sale psihice: rațiunea, afectivitatea, voința. În limbajul spiritualității filocalice acestea corespund celor trei puteri sufletești (rațiunea, iuțimea, pofta), care pot să nu-mi mai desfășoare rostul și activitatea la nivelul lor maxim. De fapt, aș spune că resetarea globală sau individuală ar însemna ca omul să se lase sedus de tentațiile irezistibile ale mediilor digitale și nu numai, să dezvolte o relație pătimasă cu ele fără să își asume un efort ascetic și mistic de transfigurare continuă și integrală a propriei sale ființe. Omul puternic ancorat în Dumnezeu nu-și lasă afectată structura și funcționalitatea vieții sale sufletești pentru că îl ține Harul lui Dumnezeu, rugăciunea, sfinții.

Acum voi încerca să ofer și un exemplu concret despre ceea ce înseamnă, pe de o parte, viața personală sau colectivă în Hristos, înnoită mereu prin Harul Lui și, pe de altă parte, viață resetată în sens globalist, umanist și tehnologizat. Un fapt important din viața noastră o constituie lectura. Citind cărți și studii pe foi de hârtie sau chiar digitalizate, omul își exersează capacitatea de concentrare și reflecție. Creștinul este îndemnat desigur, mai mult ca oricine, să citească Scriptura, să o interiorizeze, să o personalizeze. Arealul cuvintelor, a faptelor descrise în Biblie și nu numai, poate forma mediul unei structurări superioare a minții omului sau a colectivului care împlinește lectura celor sfinte. De ce? Pentru că acolo, în Biblie, prin cele citite se asimilează

vindicator: miracolul neuroplasticității, traducere din limba engleză de Liviu Mateescu, ediția a 2-a, Editura Paralela 45, Pitești, 2020, p. 11: „Neuroplasticitatea este acea proprietate a creierului care îi permite să-și schimbe structura și funcționalitatea ca reactive la o activitate fizică și o experiență mentală” (vezi: Diac. Sorin Mihalache, *Plasticitatea cerebrală și înnoirea cugetului*, în „Ziarul Lumina”, ediția de Duminică, 20 noiembrie, 2016, p. 6 (<https://ziarulumina.ro/societate/religie-si-stiinta/plasticitatea-cerebrala-si-innoirea-cugetului-117556.html>)).

logica și rațiunea divină a oamenilor și a lucrurilor și totul se înțelege dumnezeiește. Riscul, chiar și în cazul Bibliei, este acela al consumului abundent de imagini și informații digitale scripturistice, care pot „obosi” sau satura pe om. Diferența este clară în avantajul lecturii celor scrise pe hârtie, a cărții clasice sau a Bibliei tipărită. Omul de azi, creștinul în cazul nostru, chiar bine intenționat, dar care petrece mult timp în fața ecranului unui telefon sau al unei tablete, de exemplu, își atrofiază capacitatea de abstragere și o dată cu aceasta capacitatea de a înțelege¹⁶. Citirea și înțelegerea unui text scris pot fi afectate negativ de folosirea îndelungată a mediilor digitale, care „nu activează în creierul nostru aceleași zone precum citirea unei cărți tipărite, a cărei prezentare grafică și apropiere de cititor sunt în mod clar diferite”¹⁷, ci „generează o lectură ce micșorează înțelegerea”¹⁸. Acest fapt înseamnă că este afectată însăși puterea de concentrare a minții prin reducerea activității sale cognitive la un grad înalt de superficialitate în materie de viață intelectuală, psihică și spirituală, realitate care devine mult mai evidentă în momentul citirii și asimilării învățăturilor duhovnicești cuprinse în paginile Sfintei Scripturi sau în lucrările scrise ale sfinților ș.a.m.d.

Așadar, folosirea intensivă și fără discernământ a tehnologiei și mai ales a mediilor digitale produce o incapacitate de trăire a lui Dumnezeu. El este cuprins sau ascuns în cuvintele de acolo¹⁹. Acest lucru se poate răsfărca asupra tuturor aspectelor existenței noastre personale sau colective, implicit, asupra vieții duhovnicești. Aș spune chiar, mai ales asupra vieții spirituale este miza și efectul, deoarece nu-l poți trăi pe Dumnezeu prin pixelii unui ecran, ca să mă exprim plastic. La începutul Evangheliei lui Marcu se spune: „*credeți în Evanghelie*” (1, 15), adică cel ce citește cele despre vestea cea bună intră în relație directă cu Dumnezeu, are loc un transfer de energie, care nu poate fi mijlocit de lucruri artificiale. Hârtia chiar pe care stă scris cuvântul are altă valoare decât imagine unor rânduri pe un ecran. Diferențele sunt mari, dacă vrem să recunoaștem acest lucru. Prin practica exterioară și lăuntrică totodată, parcă ar fi de natură isihastă, luarea sau prinderea Scripturii în mâini, se produce o adâncire a puterii de reflecție a omului, care trebuie să-și întoarcă privirea minții spre interiorul inimii pentru a citi și a se ruga în același timp.

¹⁶ Giovanni Sartori, *Homo videns. Imbecilizarea prin televiziune și post-gândirea*, traducere din italiană de Mihai Elen, Editura Humanitas, București, 2006, p. 34.

¹⁷ Pr. Jean Boboc, *Transumanismul decriptat: metamorfoza navei lui Tezeu*, prefată de Pierre Magnard, traducere din limba franceză de Manuel Valeriu, ediție îngrijită de Prof. Dr. Sebastian Moldovan, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, Iași, 2020, p. 184.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ John Coleman, Suzie Hayman, *Părinții și tehnologia digitală: cum să creștem generația conectată*, traducere din limba engleză și note de Iulia Bodnari, Editura Herald, București, 2017, p. 57.

Noi când citim Evanghelia de fapt chemăm cu toată atenția numelui Domnului Hristos. Nimic nu trebuie resetat în cazul unei Biblii tipărite și totul poate fi derizoriu sau superficial în cazul în care nu ai baterie sau energie la telefon, la tabletă etc. Aici nu este vorba doar de slăbirea atenției și a puterii de concentrare, provocate de accesul nemijlocit și nelimitat la mediul digital, ci este vorba de asumarea conținutului ontologic și soteriologic al Scripturii. Adevărul este că în Tradiția noastră chiar și cărțile de slujbă (*Biblia, Psaltirea* ș.a.) dobândesc prin încadrarea lor liturgică și de practică duhovnicească, puteri și valori spirituale precum icoana, Crucea ș.a.

Pentru omul îndepărtat de Dumnezeu și lipsit de o trăire religioasă autentică, „o mai eficientă reglare (și autoreglare) a stărilor psihice ale acestuia” sau o resetare se reclamă și se impune chiar²⁰. Dar dacă omul se întoarce la Dumnezeu (și o poate face oricând), el devine om duhovnicesc și intră într-o relație de comuniune cu El și își descoperă propriile limite teoretice și practice²¹. Adevărata resetare sau înnoirea în sens ortodox, înseamnă apelul constant la Hristos, rugăciunea, postul și toate exercițiile (*askisis*) admise de biserică²². Aici greșește lumea de azi, deoarece nu acceptă dimensiunea haric-transcendentă a existenței umane. Omul agnostic și autosuficient de azi crede numai în dobândirea unei stări de bine, a unei satisfacții față de viață și pentru viața proprie²³. Restul lucrurilor și oamenii chiar sunt reduși la propria existență, iar de viață spirituală nici nu poate fi vorba. Așa înțelegem de ce Sfinții Părinți de demult sau cei contemporani atrag atenția asupra unor astfel de realități, considerând că adevărata resetare a vieții cuiva este făcută de duhovnici. În această legătură de schimbare a vieții cuiva trebuie multă atenție și trezvie, efort de asimilare a adevărilor de credință și a experienței unei vieți

²⁰ Mihai Marian, *Fundamentele Psihoterapiei*, în vol. „Psihoterapii: teorii, metode, intervenție”, editori Mihai MAarian (coord.), Letiția Filimon, Zsuzsanna Szabo, Simona Trip, ediția a 3-a, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2011, p. 25.

²¹ Ierótheos Vlachos, Mitropolit al Nafaktosului, *Știu un om întru Hristos: Starețul Sofronie, isihastul și teologul*, ediția a doua, revăzută și adăugită, traducere de Ieromonah Teofan Munteanu, Editura Sophia, București, 2013, p. 367: „Observațiile pe care psihologia le face asupra omului sunt valoroase, deoarece arată că dincolo de rațiune există ceva mult mai adânc. Dar față de învățătura Părinților Bisericii, analizele psihologice sunt copilărești. Cu toate că observațiile psihologiei sunt valoroase, metoda terapeutică pe care o oferă este foarte rea. Psihanaliza nu-l vindecă pe om, ci mai curând îl duce într-o confuzie și mai mare”.

²² Arhimandritul Sofronie, *Cuvântări duhovnicești*, vol. I, traducere din limba rusă de Ierom. Rafail (Noica), tipărită cu binecuvântarea Înalt Preasfințitului Irineu, Arhiepiscopul Alba-Iuliei, ediția a II-a revăzută, Editura Accent Print, Suceava, 2013, p. 174-175.

²³ Mariana-Ioana Miron, Coralia Sulea, Paul Sârbescu, *Satisfacția față de viață și spiritualitatea: implicații pentru starea psihologică de bine a individului*, în „Romanian Journal of Applied Psychology”, vol. 13, nr. 2, Universitatea de Vest, Timișoara, 2011, p. 54.

filocalice autentice²⁴. În felul acesta trebuie înțelese și cuvintele Sf. Paisie Aghioritul (+12 iulie 1994), care spune că astăzi

„este trebuință mai mult decât în orice altă vreme de duhovnici buni și experimentați, care să se apropie de oameni în mod simplu și cu dragoste adevărată și să-i povățuiască cu discernământ, ca să se liniștească. Fără duhovnici buni, bisericile se golesc și se umplu secțiile de psihiatrie, închisorile și spitalele. Oamenii trebuie să conștientizeze că se chinuiesc din cauză că sunt departe de Dumnezeu, să se pocăiască și să-și spovedească cu smerenie păcatele lor. Lucrarea duhovnicului este o lucrare de tămăduire lăuntrică. Nu există vreun medic mai presus de un duhovnic experimentat, care însuflă încredere prin sfințenia sa, care îndepărtează de la făpturile cele sensibile ale lui Dumnezeu gândurile ce li se aduc de aghiută și care vindecă suflete și trupuri fără medicamente, ci doar cu Harul lui Dumnezeu”²⁵.

Soluția reală și concretă la întrebarea de mai sus dacă este nevoie de *resetare personală și globală* este conștientizarea și asumarea unui efort ascetic de prefacere a sufletului și a trupului omului, de a pune mintea la lucrarea celor așteptate de Domnul de la noi, de parcurgere a etapelor vieții și lucrării mântuitoare a Domnului Hristos. Dacă în prima parte din studiu am abordat problematica resetării și a înnoirii omului, încercând să demonstrez că doar prin Hristos se poate revitaliza și înnoi fiecare din noi, în cele ce urmează voi încerca o analiză asupra femeii ca ființă complexă, mamă, soție și om-iubire care redefinește lumea și sensurile acesteia. Cred că prin femeia ca om și prin familie lumea se poate restaura. De aceea, voi vorbi despre harismele femeii, despre valoarea religioasă a femininului, câteva aspecte despre „istoria” ei și mai ales valoarea cuvântului ei în lume.

Femeia și înnoirea spirituală a lumii

Femeia are felul ei de-a fi, modul său propriu de existență, darul de a-și țese ființa prin relația sa particulară cu Dumnezeu, cu ceilalți și cu ea însăși. În ciuda deformărilor istorice a căror victimă este femeia, ea păstrează în profunzimea sa misterul ființei și al harismelor ei, ceea ce Sf. Pavel desemna

²⁴ Pr. Prof. Univ. Dr. George Remete, *Asceza, împlinire a umanului*, în vol. „Antropologia ortodoxă din perspectivă eclesială: provocările postmodernității”, editor Pr. Conf. Univ. Dr. Nicolae Răzvan Stan, volum tipărit cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Dr. Irineu, Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2018, p. 122-123: „Trezvia teologică nu înseamnă însă un simplu control logic sau psihologic al gândurilor, ci calificarea și purificarea lor. Ea nu este psihologie sau psihiatrie, ci terapie duhovnicească, și se finalizează de fapt în vindecarea sufletească, de care sunt capabili numai duhovnicii ca terapeuți”.

²⁵ Părintele Paisie Aghioritul, *Cuvinte duhovnicești. III. Nevoință duhovnicească*, traducere din limba greacă de Ieroschim. Ștefan Nuțescu, Schitul Lacu, Sfântul Munte Athos, Editura Evanghелиsmos, București, 2003, p. 291.

prin simbolul „vălului” sau „voalului” (I Corinteni 11, 5-6), semn evident al sacrului. Dimpotrivă, marea prostituată a Babilonului (Apocalipsa 17) profanează și degradează feminitatea ca esență religioasă a femininului. Ea își sfâșie acoperământul de pe cap, voalul și se dezgolește, adică își dezbracă veșmântul misterului feminin, legământul făcut eternei sale maternități. Acesta este misterul pe care trebuie să-l descifreze orice femeie pentru a citi în el destinul său, vocația sa și charismele sale. Atunci când vorbești despre înnoirea lumii prin femeie nu poți să nu amintești măcar rostul Evei celei dintâi dar mai ales a celei de-a doua, Maica Domnului. Prima monadă biblică, Adam și Eva, se găsește re-definită și desăvârșită în cea de-a doua pereche Hristos-Maria. Asocierea celor două perechi și paradigma sau modelul Hristos și Fecioara rămân definitorii pentru Teologia ortodoxă.

Istoria biblică a primei perechi de oameni, Adam și Eva, ne arată arhetipul originar al consubstanțialității principiilor complementare. Căderea în păcatul primordial a fost o resetare în sens invers, adică o depărtare de Dumnezeu și, din acel moment, omul a devenit contrar semenului său, a intervenit realitatea luptei interioare și exterioare sinelui, adică alteritatea ontologică și durerea cea mai cruntă, de neacceptat pentru om. Moartea ca o consecință finală a existenței pământești și realitate peste care nu se poate să nu treci (cu excepțiile de rigoare Enoh, Ilie ș.a. care întăresc „regula” pusă de Dumnezeu), însoțită de boală, suferință ș.a. au completat tabloul a ceea ce a fost omul până la venirea Domnului nostru Iisus Hristos. Dar trebuie să vorbim și de creatura nouă întru Hristos, Omul cel nou, omul „resetat”, dar de fapt restaurat în Hristos. Limbajul bisericesc este întotdeauna fără de greș și esențial. Aceasta ar fi o precizare în sens creștin a ceea ce am numi resetare a omului: înnoirea firii prin luare de putere, energie, viață în și prin Hristos Dumnezeu. Omul, bărbat și femeie, are ființa lui, existența proprie, sunt complementari unul altuia și se definesc numai prin raportare la Dumnezeu. Aceste adevăruri sunt greu de asimilat, dovadă că și în Evanghelie chiar discipolii Domnului erau surprinși de simplul fapt că Hristos vorbește cu o femeie (Ioan 4, 26-27).

În acest text și numai este de observat natura lea și duhovnicescul convorbirii ca alcătuire sau resădire a ființei acestei femei: *„Iisus i-a zis: Eu sunt, Cel ce vorbesc cu tine. Dar atunci au sosit ucenicii Lui. Și se mirau că vorbea cu o femeie. Însă nimeni n-a zis: Ce o întrebi, sau: Ce vorbești cu ea?”*. El introducea de fapt „revoluția” sau starea ce a nouă în Dumnezeu a omului, ca să nu mai fie omul față de om speculativ, dominant și oportunist, ci empatic, iubitor de adevăr și de pace, integrator în Duhul lui Dumnezeu. În schimb, „omul recent”²⁶ al societății contemporane, rupt de cadrul spiritual-formativ al

²⁶ Horia Roman Patapievic, *Omul recent. O critică a modernității din perspectiva întrebării „Ce se pierde atunci când ceva se câștigă?”*, Editura Humanitas, București, 2001.

religiilor tradiționale și devenit, astfel, un „om fără rădăcini”²⁷, caută cu frenezie o împlinire absolut immanentă a profundelor sale aspirații ontologic-transcendente, prin dezvoltarea ideologiei transumaniste, care e preocupată de oferirea unei noi definiții naturii umane și, în consecință, de realizarea unei noi perspective a îndumnezeirii sale²⁸. Astfel, ea-l ajută pe bărbat să se înțeleagă și să realizeze sensul propriei sale ființe; chiar dacă este al cincilea soț, adică în pofida faptului că sunt păcătoși, departe de Dumnezeu etc., ea, femeia luminată în Dumnezeu, îl împlinește și pe soț, pe semenul cu care trăiește. Ea îi descifrează destinul după ce mai întâi ea însăși a fost descifrată de Dumnezeu, lămurită, alcătuită din nou structural, ființial. Este de observat că prin femeie bărbatul devine mai ușor ceea ce el este cu adevărat. Putem intui faptul corect că ei i-a fost mai ușor cu aducere la Dumnezeu a soțului și chiar a cetății întregi: „Și cu mult mai mulți au crezut pentru cuvântul Lui. Iar femeii i-au zis: Credem nu numai pentru cuvântul tău, căci noi înșine am auzit și știm că Acesta este cu adevărat Hristosul, Mântuitorul lumii” (Ioan 4, 41-42).

Un alt exemplu ar fi cuvintele Sf. Petru:

„Asemenea și voi, femeilor, supuneți-vă bărbaților voștri, așa încât, chiar dacă sunt unii care nu se pleacă cuvântului, să fie câștigați, fără propovăduire, prin purtarea femeilor lor, văzând de aproape viața voastră curată și plină de sfială. Podoaba voastră să nu fie cea din afară: împletirea părului, podoabele de aur și îmbrăcarea hainelor scumpe, ci să fie omul cel tainic al inimii, întru nestrăcioasa podoabă a duhului blând și liniștit, care este de mare preț înaintea lui Dumnezeu; că așa se împodobeau odinioară și sfințele femei care nădăjduiau în Dumnezeu, supunându-se bărbaților lor” (1 Petru 3, 1-5).

Apostolul se adresează oricărei femei și conține o întreagă evanghelie a femininului privind maternitatea spirituală a acesteia. Acest text definește adevăratul feminism. Aici se vede exact harisma fundamentală a femeii: nașterea bărbatului ascuns în sufletul ei, *homo cordis absconditus*. Iar ca să înțelegem mai bine aș aminti ceea ce vrea trans-umanismul actual sau crearea omului cel nou de tip occidental, omul resetat de om, omul fără Dumnezeu,

²⁷ Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Omul fără rădăcini*, Editura Nemira, București, 2001.

²⁸ Ioan I. Ică Jr., *Biserica, societate, gândire în Răsărit, în Occident și în Europa de azi*, în vol. „Gândirea socială a Bisericii: fundamente – documente – analize – perspective”, volum realizat și prezentat de Ioan I. Ică Jr. și Germano Marani, Editura Deisis, Sibiu, 2002, p. 35: „Dacă anticii credeau că omul are o natură care nu poate fi schimbată, iar creștinii cred că omul are o natură creată și căzută, dar care poate fi real transformată, modernii cred că omul n-are o natură, pentru că esența omului e libertatea de a se autodetermina. Cu alte cuvinte, modernii neagă natura umană pentru a se putea autoafirma; nemaiaivând o natură dată sau creată, omul e obligat să se auto-creeze la infinit, ceea ce, în condițiile hipertrofiei tehnologicului în lumea actuală, deschide prin biotehnologie și manipulare genetică drumul oricăror denaturări”.

singur și fără omenie, omul fără chip și asemănare, ci doar autosuficient și fără perspectiva veșniciei. Apostolii trans-umanismului văd natura omului ca fiind nedeplină și nedemnă de înalta aspirație a obținerii nemuririi. Trans-umanismul și adepții curentului nu consideră natura umană ca având un scop în sine, ci ca pe o etapă pe drumul evoluției²⁹; omul este în tranziție, în evoluție perpetuă, aceasta fiindu-i veșnicia ei temporară, de fapt inoculând o nouă ideologie ne invită la o reconstrucție falsă a propriei naturi umane³⁰.

Iar acum, spre finalul acestui subcapitol, să evidențiem câteva aspecte privitoare la darurile și valoarea femininului în viziune duhovnicească sau eclesială.

Femeia și harismele ei date de Dumnezeu se observă și din raportul ontologic mamă-copil. Prin faptul că în mod potențial femeia poate să nască prunci, deși ea poate să rămână celibatară sau singură sau deja căsătorită și fără copii sau în alte ipostaze, femeia rămâne o „Evă”, un izvor al vieții. Femeia veghează asupra întregii ființe, protejează viața și lumea. Aici este vorba mai precis de harisma maternității ei, interiorizată, personală dar și universală. Fecioară sau soție, căsătorită sau nu, orice femeie este mamă *in aeternum*, acesta este caracterul sacramental înscris în chiar ființa sa. În evangelia după Ioan citim: „Și stăteau, lângă crucea lui Iisus, mama Lui și sora mamei Lui, Maria lui Cleopa, și Maria Magdalena. Deci Iisus, văzând pe mama Sa și pe ucenicul pe care Îl iubea stând alături, a zis mamei Sale: Femeie, iată fiul tău! Apoi a zis ucenicului: Iată mama ta! Și din ceasul acela ucenicul a luat-o la sine” (Ioan 19, 25-27). Acestea sunt cuvintele fundamentale care o arată pe Sfânta Fecioară ca icoană sau chip al Bisericii. Această Mamă-Fecioară este o ființă eclesială și o paradigmă pentru fiecare femeie. Maica Domnului este eterna-fecioară sau eternul-feminin pe care-l caută unii sau alții. Din Ea derivă și eternul-matern. Cele enumerate mai sus nu sunt doar arhetipuri pentru Magna Mater sau Maica Domnului, figuri de stil și metafore, cuvinte frumos alcătuite, ci reprezintă făptura cea nouă alcătuită prin ascultarea față de Hristos Dumnezeu. Maria, Fecioara din Nazaret a zis îngerului: „Iată roaba Domnului. Fie mie după cuvântul tău! Și îngerul a plecat de la ea” (Luca 1, 38). Așadar, în planul mântuirii există două expresii identice latinești „fiat” („facă-se”), pe care stă toată Jerfa Crucii și restaurarea omului: primul este cel oferit de Maica Domnului la Buna Vestire, celălalt este cel rostit de Domnul Hristos în Grădina Ghetsimani („nu voia Mea, ci voia Ta să se facă”, Matei 26, 39). Sunt cele două pietre de hotar care au marcat restaurarea (refacerea, resetarea etc.) condiției umane căzute.

Maica Domnului are o poziție unică în cultul Bisericii dar și pe plan ontologic, ființial. Ea e deasupra tuturor creaturilor omenești îndumnezeite și a îngerilor, Ea este cea dintâi unită în Hristos, Fiul Ei și Mântuitorul nostru, Ea

²⁹ Pr. J. Boboc, *Transumanismul...*, p. 114.

³⁰ Adrian Lemeni, *Tehnicizarea inumană a vieții*, Editura Basilica, București, 2022, p. 491.

este cea dintâi Căreia firea și natura i s-au schimbat prin coborârea lui Dumnezeu Însuși asupra Ei. Faptul că Ea este Maica lui Dumnezeu este și motivul pentru care Ei îi acordăm nu numai venerare ca sfinților, ci supravenerare (*hyperdulia*). Această supravenerare se arată în mulțimea incomparabil mai mare de rugăciuni adresate ei, în cererea unor ajutoare direct de la ea, în motivarea celor adresate Mântuitorului, prin faptul că S-a născut din Ea³¹. *Theotokia* Sfintei Fecioare, afirmată personal la Nazaret, așa cum am afirmat mai sus, este relevată și de Sf. Apostol Pavel când va spune că Iisus Hristos este născut după trup din sămânța lui David (Romani 1, 3) și că Fiul lui Dumnezeu este „născut din femeie” (Galateni 4, 4). Așa este recunoscută de Elisabeta (Luca 1, 42-43) și Ea însăși va depune mărturie despre alegerea Ei (Luca 1, 46-49). La fel ar trebui să facem și noi cei care vrem să fim făptură nouă.

Cât despre valoarea religioasă a femeii și a femininului în înțeles creștin, aș dori să plecăm tot de la persoana Maicii Sfinte. O primă idee generală ar fi aceea că prin opoziție față de femeie, bărbatul este din fire cuceritor, aventurier, constructor și că el nu este patern prin esența sa. Femeia este cea care dăruiește sau oferă viață, esență, siguranță etc. Un vechi text liturgic, „Condacul la Praznicul Nașterii Domnului” (Crăciunul), proiectează asupra maternității Fecioarei lumina paternității divine: „*Fecioara astăzi, pe Cel mai presus de ființă naște și pământul peștera Celui Neapropiat aduce. Îngerii cu păstorii slavoslovesc și magii cu Steaua călătoresc. Că pentru noi s-a născut Prunc Tânăr, Dumnezeu, Cel mai înainte de veci*”.

Maternitatea Fecioarei trece astfel drept figura umană a Paternității divine. Această ordine explică de ce principiul religios al dependenței de ceea ce este dincolo, al receptivității, al comuniunii se exprimă în mod mult mai imediat prin intermediul femeii; sensibilitatea particulară față de elementul spiritual pur rezidă mai mult în *anima* decât în *animus*: sufletul feminin este cel mai aproape de surse, de origini, de geneză. Se știe că Scriptura și Tradiția ortodoxă înalță femeia la rang de „organ” al receptivității spirituale a naturii omenești.

De fapt, promisiunea mântuirii a fost făcută femeii, ea este cea care primește înștiințarea, ei îi apare mai întâi Cel înviat, femeia înveșmântată de soare (*Apocalipsa*) este cea care simbolizează Biserica și Cetatea cerească în Apocalipsă. Paternității divine, ca specific al ființei lui Dumnezeu, îi răspunde direct maternitatea feminină, ca specificitate religioasă a naturii omenești, capacitatea sa de a recepta divinul. Scopul vieții creștine este acela de a face din orice ființă omenească o mamă, o ființă predestinată misterului nașterii până ce Dumnezeu va lua chip în noi: „*O, copiii mei, pentru care sufăr iarăși durerile nașterii, până ce Hristos va lua chip în voi!*” (Galateni 4, 19). Viața dusă în

³¹ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, ediția a III-a, EIBMBOR, București, 2013, p. 216.

sfințenie este un act al Duhului Sfânt care operează nașterea miraculoasă a lui Iisus în adâncul inimii fiecărui om care-l acceptă sau Îl primește pe Hristos precum fecioara L-a primit. De aceea, Nașterea Domnului poate fi și un simbol al harului oferit oricărei femei de a da naștere lui Dumnezeu în sufletele lor însele și în sufletele semenilor din jurul lor.

Fecioara Maria sau *Maica Domnului* cum o numim noi creștinii ortodocși în mod firesc, este chip sau figură a Bisericii, deoarece personalizează principala ei calitate sau atribut: maternitatea divino-umană. Ca și Fecioara Maria, Biserica naște pe fiii ei, ucenicii lui Hristos, Fiul Cel iubit, iar calitatea de mamă a celor două este evidentă. Asemănările merg și mai departe spre segmentul de rugăciune, mijlocire a mântuirii, dar nu în mod autonom sau unilateral ca la catolici, ci totul prin Harul și lucrarea Sf. Treimi și mai ales a Fiului Ceresc. Asemănarea dintre Fecioara și Biserică se duce și spre ceea ce numim curăția sau castitatea lor. În limba greacă cuvântul „castitate” (καθαρότητα = puritate, curăție) semnifică și integritate și integrare, puterea însăși de a uni. Biblia prezintă femeia ca fiind persoana sau realitatea întâlnirii dintre Dumnezeu și om. Așa a fost și la crearea strămoșilor omenirii, Adam și Eva: „Atunci a adus Domnul Dumnezeu asupra lui Adam somn greu; și, dacă a adormit, a luat una din coastele lui și a plinit locul ei cu carne. Iar coasta luată din Adam a făcut-o Domnul Dumnezeu femeie și a adus-o la Adam” (Facere 2, 20-21). La re-crearea lumii prin Hristos sau la Întruparea lui Hristos procesul a fost invers oarecum: elementul masculin participă la întrupare prin tăcerea sa, iar Femeia este dimpotrivă cea care pronunță consimțământul tuturor³². Consimțământului creator al Tatălui îi răspunde consimțământul umil al slujitoarei lui Dumnezeu, Fecioara Maria. Noi teologii spunem că într-un anume fel, Hristos Domnul nu se putea întrupa, nu putea primi carne și sânge omenesci dacă Umanitatea-Maria nu i le-ar fi dat în mod liber, ca pe un dar, ca pe o ofrandă neprihănită. Acel Fiat al Ei a fost și este esențial³³. Maica Fecioară este punctul de întâlnire, locul de convergență al celor două consimțăminte.

Sf. Pavel a proclamat că în Hristos, Cel Întrupat, în Persoana Lui divino-umană, suntem cuprinși toți oamenii. El o spune nu în sensul sau cu explicații alăturate mitul androgin, ci că în Hristos nu mai există nici bărbat și nici femeie prin credința în El. Cei care se lasă cuprinși de El, nu înseamnă că nu mai au gen sau etnie sau altceva de genul acesta, sau nu li se anihilează trăsăturile umane cele mai profunde, ci au prin cuprinderea Lui Harul și calitățile divine ale Lui. De aceea sfinții transgresează lumea, spațiul, neputințele, timpul chiar ș.a. După activitatea Lui pământească și mai ales după Patimile și Învierea Sa mai ales, el se face paradigmă tuturor oamenilor, bărbați, femei, copii, bătrâni, prunci ș.a. La fel, prin Maica Domnului, cea care I-a dat lui

³² Suzane Tunc, *Breve histoire des chretiennes*, Les Editions du Cerf, Paris, 1978, p. 15.

³³ Paul Evdokimov, *La femme et le salut du monde*, Theophanie, Desclee de Brouyer, Paris, 1978, p. 52 („revivre sa vie”).

Hristos Trupul omenesc din carnea și sângele Ei, noi suntem învățați că femeia posedă o percepție intuitivă a valorilor Duhului. Femeia nu este doar dotată cu simțul religios, ci ființa ei, trupul și sufletul, sunt în mod natural creștine. De aceea, prin paradigma femeii care este Maica Domnului nu se petrece doar o reînnoire religioasă, ci o înnoire a firii însăși a omului prin locuirea de către Hristos.

Resetarea sau înnoirea lumii nu a venit decât prin sfințenie; iar aceasta îi este mai apropiată femeii în condițiile actuale, ale vieții moderne. Liturgia este tăcerea spiritului care, cântând, ascultă și aceasta tăcere este o parte organică a slujbei, așa cum ar fi tăcerile într-o simfonie. Acesta este sensul în care, Fecioara „*păstra toate cuvintele acestea în sufletul ei*” (Luca 2, 51). Sfânta Fecioară a devenit Templu sau Biserică a lui Dumnezeu prin puterea zămislirii Ei, prin acceptul dat (acel „Fiat” sau „Să Fie” al Ei) lui Dumnezeu de a lucra prin Ea. După modelul Ei, Cea care L-a născut pe Dumnezeu, este invitat fiecare creștin să devină templu sau biserică a lui Dumnezeu, inițiat sau intrat în templul acesta prin Botez, Mirungere și Euharistie³⁴. Ideea aceasta a fost confirmată de un mare teolog contemporan: „Cea mai plăcută biserică a lui Hristos e Fecioara Maria, precum de altfel orice credincios e, proporțional, un templu al lui Hristos, împărțându-L, iarăși proporțional, semenilor săi”³⁵.

Așadar, Fecioara Maria este modelul femeii desăvârșite. Este un model realist, sigur și ușor de urmat sau cât se poate de apropiat omului din orice veac ar fi el. Ea reprezintă modelul concret al ființei umane înnoite pentru că există în persoana Ei, în ființa Ei, o locuire a lui Dumnezeu, o împreună lucrare cu El. De aici tragem concluzia că înnoirea lumii nu este un deziderat, ci o realitate accesibilă, concretă, dar trebuie să fie inițiată de Dumnezeu și de om, să fie o lucrare tainică și evidentă totodată cu Dumnezeu, o cunoaștere reciprocă și un mod de situare și lucrare omenească și dumnezeiască³⁶.

Redefiniri și aprofundări asupra omului înnoit în Dumnezeu

După ce am vorbit despre resetare globală și/sau înnoire spirituală, se cuvine să aprofundăm sau să actualizăm învățătura Bisericii privind înnoirea în Dumnezeu. De aceea, ideea sau „teza” principală pe care am dorit să o aduc aici a fost aceea a înnoirii prin femeie (pe care am vrut să o dezvolt în subcapitolul

³⁴ Despre Sfintele Taine și înnoirea omului în Dumnezeu a se vedea: Arhimandrit Zaharia Zaharou, *Pecetea prezenței lui Hristos în inima omului*, traducere din limba greacă de Monahia Tecla și Monahia Porfirie (Mănăstirea Essex), Editura Basilica, București, 2020, p. 34-39.

³⁵ Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Maica Domnului ca mijlocitoare*, în „Ortodoxia”, anul IV (1952), nr. 1, p. 121.

³⁶ Pr. Marc-Antoine Costa de Beauregard, Pr. Dumitru Stăniloae, *Mica dogmatică vorbită: dialoguri la Cernica*, traducere de Maria-Cornelia Ică, ediția a 3-a, Editura Deisis, Sibiu, 2007, p. 190.

anterior al studiului de față, dar nu la modul general, afectiv sau sentimental, ci prin chipul Maicii Domnului) și prin instrumentul clasic al înnoirii, cuvântul. Acum să dezvoltăm acest din urmă subiect amintit aici, cuvântul și implicațiile lui înnoitoare. În Ortodoxie se prețuiește foarte mult gândul, lupta cu gândurile, războiul duhovnicesc ș.a., dar eu cred că omul modern se definește cel mai bine prin cuvânt. Voi porni demersul meu tot de la un citat biblic.

Așa cum se știe, Mântuitorul Hristos ne cere desăvârșirea: „*Fiți desăvârșiți precum Tatăl vostru Cel ceresc desăvârșit este!*”. Dar oare astăzi, mai este posibil acest lucru? Și dacă este posibil atunci ce rost au cuvântul și femeia în rostuirea omului? O primă observație este aceasta: de vreme ce Hristos ne cere imperativ „*Fiti*”, atunci avem aici nu o posibilitate sau o incertitudine. Rostirea Domnului de mai sus arată și faptul că din partea noastră este nevoie de rigurozitate, de hotărâre puternică și de smulgere din condiția legii materiei. Această expresie de mai sus se aseamănă cu îndemnul Părinților pustiei din *Pateric*: „*În flecare zi să pui început nou de pocăință vieții tale*”. Condiția urcușului permanent este înnoirea permanentă și urcarea fiecărei trepte sau împropătare a forțelor duhovnicești cu daruri dumnezeiești. Actul înnoirii înseamnă act al transfigurării materiei din tine, de fapt să nu mai lași să lucreze în tine și împrejurul tău incidența legii morții, ci a legii Duhului. Starea de bărbat desăvârșit este din punct de vedere ortodox nu doar un deziderat, ci o plinătate pe deplin realizabilă aici și acum prin puterea Domnului Hristos.

Cuvântul înseamnă responsabilitate, rugăciune și legătură cu Dumnezeu. Cred că acestea și nu numai sunt primele idei pe care le avem cu toții atunci când spunem sau rostim ceva. Despre toate acestea s-a scris mult în Teologia ortodoxă³⁷. Despre cuvânt în general, ca putere și lucrare și despre Hristos Cuvântul lui Dumnezeu am scris și eu la rândul meu³⁸. Acum aș dori să insist asupra lucrării de curățire și înduhovnicire prin cuvânt, despre taina cuvântului ca jertfă duhovnicească și despre taina chemării numelui Domnului Iisus Hristos.

Biserica face prin cultul ei o lucrare de adunare a minții, a gândurilor și a cuvintelor omului. Biblia însăși este ca și Evanghelia sau vestea cea bună: „Cuvântul lui Dumnezeu”. În Biserică și în lume totul este liturgic, doxologic,

³⁷ Ieromonahul Rafail Noica, *Cultura Duhului*, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Andrei, Arhiepiscop al Alba Iuliei, Alba Iulia, 2002; Cuviosul Isaia Pustnicul, *Douăzeci și nouă de cuvinte*, în „Filocalia”, XII, Harisma, București, 1994, „Cuvântul VIII: Despre scurte învățături”, p. 85-95 și „Cuvântul XX: Despre smerita cugetare”, p. 150-151; Pr. Prof. John Breck, *Puterea Cuvântului în Biserica drept-măritoare*, traducere de Monica E. Herghelegiu, EIBMBOR, București, 1999; Ciobotea, Dan-Ilie, *Cuvântul vieții în cuvintele Scripturii*, în „Teologie și Viață”, anul V (1995), nr. 7-9, p. III-VIII.

³⁸ Adrian Dinu, *Duhovnicul și formarea duhovnicească a tinerilor*, Editura Performantica, Iași, 2011, cap. VII: „Cuvântul duhovnicului”, pp. 50-55.

idiomatic și glosolalic. Asta nu înseamnă că totul este incomprehensibil și nerealist sau puternic spiritualist și atât. Se știe că fiecare din noi ajungem la a nu mai fi barbari ai cuvântului și neînțelegători în privința (și prezența) Domnului doar dacă cineva avizat ne ajută: „*Cum aș putea să înțeleg, dacă nu mă va călăuzi cineva? Și a rugat pe Filip să se urce și să șadă cu el*” (Fapte 8, 31).

Pe om îl definește cuvântul, iar cuvântul omului, care nu este simplă rostire sau emiteră de sunete articulate, este definitoriu pentru el. Dacă ne gândim și luăm în calcul structura omului, observăm că el este dual și ambele părți urcă sau coboară. Atât trupul cât și sufletul omului au în structura lor sau mai bine spus, omul are pus în ființa lui nevoia de mai bine, de progres, de descoperire a celor pozitive pentru el. Omul se poate afla într-un urcuș duhovnicesc sau într-un regres spiritual, iar aceste realități pot fi sesizabile. Spiritualitatea ortodoxă distinge, așa cum se știe, trei etape duhovnicești sau spirituale „care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși”³⁹ și care trebuie permanent asociate cu cultică, adică trecerea la un ritual liturgic eclesial-comunitar, dar și mistic-individual. Cuvântul omului este o realitate în concordanță cu alte realități ființa omului, desăvârșirea lui lăuntrică și pe cea dinafară⁴⁰. Cuvântul este participare și definește fiecare persoană. Dar pentru a ajunge la cuvânt este nevoie să trecem prin gânduri mai întâi. În acest sens Sf. Marcu Ascetul spune că, în altarul interior al sufletului și al trupului, „*se aduce de către minte și se jertfește gândul-întâi născut al fiecărei întâmplări, ca un animal întâi născut adus ca jertfă de ispășire pentru cel ce-l aduce, dacă îl aduce neîntinat*”⁴¹. Deci, în logica aceasta gândul și apoi cuvântul nu sunt ceva iluzoriu, metafore sau caracteristici strict umane, ci sunt realități cu un profund conținut mistagogic. Gândul și apoi cuvântul sunt produsele minții și ale sufletului nostru, ele vin din altarul inimii și se aseamnă cu Jertfa Domnului Hristos, Cel Întrupat, Răstignit și Înviat.

Cuvântul, ca și gândul omului, au o dimensiune purificatoare și mântuitoare, exact ca aceea a iubirii jertfa iubirii spirituale a Domnului Hristos⁴². După El și conform învățăturii Lui a intrat în spiritualitatea isihastă în special, dar și în creștinismul general, ceea ce numim acum taina cuvântului,

³⁹ Titlul exact al *Filocaliei* este acesta: „*Filocalia, sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care ne arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*”.

⁴⁰ Ava Dorotei din Gaza, *Felurite învățături de suflet folositoare*, traducere de diac. Ioan I. Ică jr., în „*Mitropolia Ardealului*”, anul XXXIII (1988), nr. 2, p. 52-60; Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Liturgia comunității și jertfa interioară în viziunea filocalică*, în „*Ortodoxia*”, anul XXX, (1978), nr. 1-2, p. 389.

⁴¹ Sfântul Marcu Ascetul, *Răspuns acelora care se îndoiesc de Dumnezeuiescul Botez*, în *Filocalia*, vol. 1, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, ediția a IV-a, Harisma, București, 1993, p. 345-383.

⁴² Kallistos Ware, *Puterea numelui. Rugăciunea lui Hristos în spiritualitatea ortodoxă*, traducere de Gabriela Moldoveanu, cuvânt înainte de Pr. Prof. Dr. Constantin Galeriu, Editura Christiana, 1992, p. 126.

puterea și lupta cu gândurile ș.a. De aceea, noi spunem că un creștin dacă dobândește o „gândire străpunsă de lancea dragostei dumnezeiești”⁴³ el trece dincolo de antinomie dinamică cotidiană a luptei permanente cu sinele și acceptă jertfirea gândurilor și a cuvintelor lui în sau prin elanul de iubire față de Hristos, Singurul care-l poate ridica pe om. Prin faptul că „*tot gândul îl robim, spre ascultarea lui Hristos*” (2 Corinteni 10, 5), se experiază o răstignire duhovnicească a minții și a cuvintelor noastre care va aduce, în mod paradoxal, eliberarea de orice circumscriere a păcatului și o înviere a sa în omul cel nou, înnoit conform puterii și lucrării lui Dumnezeu, nu conform sinelui, părerii proprii sau conform influenței altora din jur. Astfel înțelegem noi redefinirea și aprofundarea omului. Dacă el își înnoiește viața conform preceptelor Lui, atunci se face un transfer de viață din viața lui Dumnezeu, se realizează dreptatea și sfințenia adevărului, așa cum citim la Efeseni 4, 22-24:

„Să vă dezbrăcați de viețuirea voastră de mai înainte, de omul cel vechi, care se strică prin poftete amăgitoare, și vă înnoiți în duhul minții voastre, și vă îmbrăcați în omul cel nou, cel după Dumnezeu, zidit într-o dreptate și în sfințenia adevărului”.

Acum aș dori să subliniez chiar mai mult: cuvântul omului are legătură cu natura, cu viața și cu lumea toată. Acesta implică istoria omului pe pământ și în cer și are finalitate în privința calității relației personale cu Dumnezeu. Cuvântul arată trăirea omului cu Dumnezeu și este o coordonată permanentă, o manifestare personală, adâncă și realistă ce definește comuniunea cu Dumnezeu. Dumnezeu și Biserica ne-au pus la dispoziție cuvântul cel mai bun, singurul pe care s-ar cuveni zilnic să-l căutăm și să-l implementăm: rugăciunea⁴⁴.

Rugăciunea nu este doar sâmburele vieții, ci mai ales al vieții în Duhul, al celei duhovnicești după cum ne exprimăm în spiritualitatea ortodoxă. Cuvântul-rugăciune sau reciproca este

„grăirea cu Dumnezeu ori, mai bine zis, trăirea împreună cu Dumnezeu, în sens major deci, rugăciunea este modul omului de a comunica direct cu Dumnezeu, izvorând din necesitatea de absolut a omului. Omul se poate ruga contemplând, cugetând, muncind sau vorbind”.

A fost o vreme când omul îl căuta pe Dumnezeu în cele dinafară; prin Har, însă, întâlnirea omului cu Dumnezeu se face în inimă, în sine însuși. Aflându-L pe Dumnezeu înlăuntrul său, omul se regăsește pe sine și realizează

⁴³ Teolipt al Filadelfiei, *Despre viața ascunsă în Dumnezeu. Cuvinte duhovnicești, imne și scrisori*, traducere și studiu introductiv diac. Ioan I. Ică jr., Deisis, Sibiu, 2010, p. 266.

⁴⁴ Vladimir Losski, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, traducere din limba franceză de Pr. Vasile Răducă, tipărită cu binecuvântarea Prea Sfințitului Părinte Galaction, Episcopul Alexandriei și Teleormanului, Editura Bonifaciu, București, 1998, p. 178.

îndumnezeirea, căpătând conștiința de împărat al făpturii. Dacă Dumnezeu este în toate și peste toate, atunci trebuie găsită ordinea dumnezeiască din viață, lume și istorie mai ales prin cuvânt. Acesta te definește, te alcătuiește, te înnoiește. Cuvântul poate fi trebuie să fie o rugăciune și o cale de cunoaștere. Atât omul simplu cu inteligența sa naturală, cât și savantul cu vastele sale cunoștințe sunt chemați a-și împlini personalitatea prin cuvânt⁴⁵.

Așadar, cuvântul roditor și înnoitor care se transformă în rugăciune este dorire și iubire nețârmurită de Hristos⁴⁶. De fapt, fără El nu este posibil nici măcar existența cuvântului. Ori de câte ori omul gândește și apoi rostește cuvânt sau făptuiește ceva din cele pe care le-a gândit sau rostit de mai dinainte, aceasta înseamnă luminarea cunoștinței, înțeleptirea prin cuvânt, bună rânduială în viață sau înnoire. Cuvântul⁴⁷ este lucru cu anevoie, desigur, iar strădania rugătorului cu atât mai anevoioasă, dar prin cuvânt ne putem încredința lui Dumnezeu, ne putem înnoi.

Iar acum, după ce am descoperit valențele înnoitoare ale cuvântului să facem legătura cu Fecioara Maria, celălalt subiect al studiului de față și cu concretețea acestuia în viața omului. Altfel spus: are cuvântul implicații directe în viața sfinților? Se poate omul desăvârși prin cuvânt? Răspunsul la astfel de întrebări îl putem reda prin referirea la scrierile pr. Prof. Dumitru Stăniloae. El vedea cuvântul ca fiind constitutiv omului, cu o puternică forță interioară și implicații exterioare. În legătură cu sfinții și înnoirea prin cuvânt sau dobândirea unei vieți unită cu Hristos el spunea:

„În sfânt nu există nimic trivial, nimic grosolan, nimic josnic, nimic cinic, nimic tocit. În el este actualizată delicatețea, sensibilitatea și noblețea cea mai autentică a umanului. El se caracterizează printr-o delicatețe ireproșabilă, prin cea mai fină sensibilitate, care sesizează stări pe care nu le pot sesiza ceilalți, printr-o reținere de la tot ceea ce este impur și neautentic, care s-ar putea numi bună cuviință exemplară, printr-o atenție fără greș față de semeni; el citește cea mai puțin articulată trebuință și dorință reală a semenilor săi și o împlinește prompt; din el radiază continuu un duh de dăruire, de generozitate, de jertfelnicie față de toți, tară nici o grijă de sine, un duh care încălzește pe ceilalți și le dă siguranța că nu sunt singuri”.

Iar în altă parte același autor spunea:

„Nu există cineva mai smerit, mai simplu, mai neartificial, mai neteatural, mai ne-grandilocvent, mai natural în comportarea lui, acceptând tot ce e cu

⁴⁵ Ludwig Wittgenstein, *Leccióni și convorbiri despre estetică, psihologie și credință religioasă*, Editura Alma Mater, Sibiu, 1998, p. 97.

⁴⁶ Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cele cinci cuvântări teologice*, traducere din limba greacă, introducere și note de Preot Dr. Academician, Dumitru Stăniloae, Editura Anastasia, 1993, p. 152.

⁴⁷ Ieromonah Petroniu Tănase, *Icoane smerite din Sfânta Ortodoxie românească*, Schitul Prodromu-Muntele Athos, Editura Bizantină, București, 2002, p. 63.

adevărat omenesc, creând o atmosferă de cuceritoare familiaritate. Uneori își manifestă familiaritatea și înțelegerea printr-un umor de aceeași delicatețe. Nimic de poză, de distanță, de aroganță față de situațiile, de lucrurile și de persoanele cele mai simple, socotindu-le pe toate lăsate de Dumnezeu ca pe niște daruri de mare preț și cu un rost pentru noi; nimic de ordinul prezumției și al pretențiozității, al voinței de a se reliefa, de a se impune. Se face aproape neobservat, apărând numai când e lipsă de o mângâiere, de o încurajare, de un ajutor. El este cea mai umană și mai smerită ființă și în același timp o apariție neobișnuită, uimitoare, prilejuind celorlalți sentimentul descoperirii adevărate a umanului în el și în ei⁴⁸.

În aceste citate se observă că autorul citat face o legătură între cuvânt și principala calitate sau virtute a omului: smerenia. Cuvântul definește felul de a fi al omului, dovadă a chemării sale înalte și o cale sigură de afirmare. Măreția sau înnoirea omului constă în frumusețea lui interioară din care face exterior cuvântul și gândul lui; sfinții au slujit cu fapta și cu cuvântul lor curăția cea mai presus de fire a sufletelor și a trupurilor lor și au putut totodată să ne ofere și nouă modelul lor.

Sfinții în general și Maica Domnului în special, ne devin în mod direct cât și indirect factori de ghidaj spiritual și fizic. Ei, prin cuvintele și faptele lor ne oferă redefinirea tainei ontologice. Creștinul este un aspirant la sfințenie, iar aceasta înseamnă înnoirea ființei lui, dar nu autonom, rece și unilateral, ci comunitar, în Hristos Dumnezeu la un loc, ajungând până la intimitatea de cuvânt și de gând și chiar până la a nu mai fi nevoie de comunicare prin vorbe. Maica Domnului și sfinții în general sunt prezențele cele mai smerite și folositoare din viața noastră, iar cuvântul lor (precum și faptele lor) reprezintă caracteristica sublimității în care este învăluit omul care se îdeletnicește cu sfințenia.

Așadar, cuvântul bun îl face și pe omul simplu să se desprindă de teluric, de pamântul plin de patimi și să se ridice sus la Dumnezeu. „Cine se apropie de sfânt, descoperă în el măreția de taină a simplității, a purității intențiilor, a fermității în bunătate și blândețe, a faptelor și iubirii nepretențioase și netrâmbitate, ba chiar acoperite, trebuie să te străduiești ca să descoperi faptele mari ale sfântului, dar măreția lui se impune dintr-o dată chiar fără a i se cunoaște faptele concrete prin care se manifestă. Din sfânt iradiază o imper-turbabilă liniște și în același timp o caldă participare la durerile celorlalți. El se odihnește în stabilitatea iubitoare și suferitoare a lui Dumnezeu cel întrupat...”⁴⁹. Potrivit spiritualității noastre ortodoxe omul are o menire sau datorită împlinirii sale, liturgic și sacerdotal. El trebuie să facă efort continuu de adunare a gândurilor, a cuvintelor și a faptelor din învelișul pătimăș al lucrurilor și de

⁴⁸ Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama*, Tipografia Arhiepiscopiei, Sibiu, 1938, p. 231.

⁴⁹ Idem, *Dumnezeu este lumină*, în „Ortodoxia”, anul XXVI (1974), nr. 1, p. 90-91.

reunificare a puterilor minții, prin împlinirea poruncilor și dobândirea virtuților și prin continua pomenire a lui Dumnezeu.

Anul 2025 va fi anul dedicat Centenarului Patriarhiei Române și mărturisitorilor ortodocși români din secolul trecut, dar și anul în care va fi canonizat părintele Dumitru Stăniloae. Tocmai el a scris și a vorbit pertinent despre om și mintea lui cu urmările aferente, precum și importanța rugăciunii, a cuvântului și a gândurilor în vederea unirii cu Dumnezeu: „*Ce trebuie să gândesc?.....Când vorbesc cuiva.... Vai mie că vorbesc despre virtuțile Părinților și eu n-am câștigat nimic din ele*”⁵⁰. Învățătura duhovnicească de aici este că niciodată să nu nesocotim pe cei din jurul nostru, chiar dacă este greu de acceptat că fiecare este drept. Pentru a nu judeca sau incrimina pe aproapele este bine să ai reținere în gând și cuvânt. Starea omului se arată ușor în gând și faptă, în cuvânt și privire etc., dar dacă omul vrea înnoire atunci el pomeneste continuu pe Iisus, pe Maica Sfântă și pe sfinți. Pomenirea aceasta nu este o metaforă sau o iluzie, ci este o întoarcere din rătăcirea și robia obișnuită a cuvintelor comune, o luare-aminte și o adunare în sine o omului⁵¹. Cuvântul bun îl câștigă pe om și-i dă puterea de a se ruga neîncetat și curat și fără împrăștiere. Cuvântul îl resetează benefic pe om. De aceea, pentru a înțelege și mai bine importanța cuvântului, a prezenței femeii în lume și mai ales a Maicii Domnului, am trecut de la reflecțiile teologice cu privire la acestea la Taina Numelui și Taina Cuvântului, Iisus Hristos.

Concluzii

Am spus la începutul acestui studiu că omul este persoană, nu obiect, nu ființă nedefinită, confuză ca origine, stare și manifestare. El este alcătuit din trup și suflet, iar relația cu Dumnezeu și sfinții prin cuvânt și nu numai îl definesc. Omul poate fi înțeles și ca un cumul de trăiri și de manifestări care pot merge de la frumos la urât, de la uman la divin de la fizic la spiritual și conștiință.

Important este faptul că fiecare om simte o chemare la ceva înalt, la dedicarea către ceva sau Cineva. El poate să ignore ființa și viața spirituală, cuvântul bun sau rugăciunea, dar făcând așa ajunge în mod cert la alienare fizică și sufletească. Omul se poate actualiza sau înnoi prin reîncreștinarea gândurilor, a cuvintelor și a faptelor lui. Tabloul stării omului modern este bine știut: o stare de lăncezire, inclusiv prin cuvânt sau a cuvântului, dezbinare în privința celor spirituale și folositoare, pierderea dimensiunii cuvântului-rugăciune și a legăturii cu sfinții, confuzii ideologice și de situație

⁵⁰ Sfinții Varsanufie și Ioan, *Scrisori duhovnicești*, în „Filocalia”, vol. XI, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1990, p. 618.

⁵¹ Adrian Dinu, *Duhovnicul și formarea duhovnicească....*, cap. VI „Duhovnicul de azi: între iconomie și acrivie”, p. 41.

spirituală și materială ș.a. În fine, am putea spune că omul de azi nu se înnoiește defel deoarece fuge de Adevăr, de Cale și de Viață⁵².

Totuși, omul oricât de căzut ar fi el poate aduce un modest prinos prin care se poate înnoi. Este vorba de o lucrare lăuntrică de înnoire a omului vechi cu un om nou. Această faptură nouă nu este atât de nouă în sensul de noutate absolută, ci este omul spiritual, alcătuit înnoitor de și prin Hristos Cel care pe toate le sfințește. Chiar dacă omul modern nu mai are conștiința păcatului, de exemplu, sau nu se mai identifică cu Hristos ș.a., el are capacitatea de a-și învinge în sine pornirile păcătoase și răul din lume. Ortodoxia merge mai departe realizând că omul nu se luptă atât cu sine sau cu alții, ci mai ales cu duhurile satanice din văzduh, iar ca să devină chip și icoană nouă pentru sine și pentru lume în Hristos, el nu trebuie să dezarmeze, ci să-și țină paradigmele vii și înnoitoare: pe Maica Domnului, pe sfinți și mai ales pe Hristos Dumnezeu.

De fapt, acest studiu ar putea fi redenumit în felul următor: omul și lupta cu păcatul. Realitatea aceasta a păcatului este ca o boală încuibată în interiorul sufletului și al trupului omului. Păcatul se manifestă la nivel de gând, de cuvânt și de faptă. Desigur, pentru cei ce trăiesc în Hristos, păcatul este singura întristare⁵³. Lucrurile și cuvintele pot degenera până într-atât încât păcatul să nu mai aibă sfârșit (iadul) iar obiceiul rău să dea naștere la fapte, la cuvintele și la gândurile rele care vor năpădi lumea. Sf. Apostol Pavel spunea că păcatul a prins și prinde viață adeseori, în noi înșine și în alții dar soluția va rămânea Hristos: „Eu cândva trăiam fără lege, dar după ce a venit porunca, păcatul a prins viață; iar eu am murit! Și porunca, dată spre viață, mi s-a aflat a fi spre moarte. Pentru că păcatul, luând îndemn prin poruncă, m-a înșelat și m-a ucis prin ea. Deci, Legea e sfântă și porunca e sfântă și dreaptă și bună” (Romani 7, 9-12).

Am încercat să realizez în acest studiu o teologie a cuvântului ca energie divină, care există în numele lui Iisus și pentru El. În cartea numită „Păstorul” (Herma) spune că:

„Numele Fiului lui Dumnezeu este mare și necuprins; el ține toată lumea. Așadar, dacă toată creația este ținută de Fiul lui Dumnezeu, ce gândești de cei chemați de El, de cei care poartă numele Fiului lui Dumnezeu și umblă în poruncile Lui? Vezi, dar, pe cine ține? Pe cei care, cu toată inima, poartă numele Lui. El s-a făcut lor temelie și-i ține cu plăcere, că aceia nu se rușinează să poarte numele Lui”⁵⁴.

⁵² Kallistos Ware, *Împărăția lăuntrică*, introducere de Maxime Egger, traducere din limba franceză Sora Eugenia Vlad, Asociația Filantropică Medicală Creștină Christiana, București, 1996, p. 21.

⁵³ Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos*, traducere din limba greacă și note de Preotul Profesor Teodor Bodogae, EIBMBOR, București, 2009, p. 223.

⁵⁴ Herma, *Păstorul*, în „Scrierile Părinților Apostolici” (PSB, vol. 1), tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, traducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, EIBMBOR, București, 1979, p. 302.

Omul este o ființă comunală prin natura sa și, de aceea, acesta se află permanent într-o dinamică dialogic-relațională cu Dumnezeu, cu el însuși și cu semenii săi⁵⁵. El are nevoie de comunicare fiind una esențial-formativă pentru propria sa împlinire. Mentea omului se află într-o continuă vorbire, prin gândurile și cuvintele lui, cu tot conținutul lor interior care poate fi influențat atât de Dumnezeu, de îngeri sau de demoni. Omul simte totul pentru că trăiește spiritual și material viața. El are puterea de resetare lăuntrică permanentă pentru că are o nevoia ontologică de dialog, așa cum am afirmat mai sus. Prin dialog, cuvânt bun sau înnoire a ființei, omul nu ajunge la fenomenul straniu de dedublare a propriei ființe, ci se restaurează, vorbește cu sine însuși, reintră în sine și se identifică în fața lui Dumnezeu și a semenilor. Cuvântul este arătătorul principal al omului⁵⁶ și are un rol capital în definirea vieții lui. Prin acesta omul își însușește mântuirea subiectivă, se situează istoric și sacramental, se actualizează prin Duhul Sfânt în Biserică, adică se înnoiește.

Bibliografie selectivă

- **, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, versiune diortosită după Septuaginta. Redactată și adnotată de Mitropolitul Bartolomeu Valeriu Anania, EIBMBOR, București, 2024.
- Beauregard, Pr. Marc-Antoine Costa de, Pr. Dumitru Stăniloae, *Mica dogmatică vorbită: dialoguri la Cernica*, traducere de Maria-Cornelia Ică, ediția a 3-a, Editura Deisis, Sibiu, 2007.
- Bouyer, Louis, *Introduction a la vie spirituelle. Precis de theologie ascetique et mystique*, Desclee & Cie, Paris, 1960.
- Cabasila, Nicolae, *Despre viața în Hristos*, traducere din limba greacă și note de Preotul Profesor Teodor Bodogae, EIBMBOR, București, 2009.
- Dinu, Adrian, *Orizontul duhovnicesc al persoanei umane*, Editura Performantica, Iași, 2008.
- Idem, *Duhovnicul și formarea duhovnicească a tinerilor*, Editura Performantica, Iași, 2011.
- Evdokimov, Paul, *La femme et le salut du monde*, Theophanie, Desclee de Brouyer, Paris, 1978.
- Galeriu, Pr. Constantin, *Jertfă și răscumpărare*, Editura Harisma, București, 1991.

⁵⁵ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Responsabilitatea creștină*, în „Ortodoxia”, anul XXII (1970), nr. 2, aprilie-iunie, p. 187: „Viața ființelor spirituale are un caracter dialogic: revendicare și răspuns. Dar aceasta înseamnă că ființele acestea sunt într-o referință dialogică față de însuși subiectul care le-a creat cu această obligativitate ființială de răspundere și le susține în această stare prin revendicare”.

⁵⁶ Idem, *Iisus Hristos sau Restaurarea omului*, ediția a II-a, Editura Omniscope, Craiova, 1993, p. 22: „Cuvântul este arătătorul principal al subiectului semenului nostru. Nu un cuvânt prin care se exprimă un sens logic impersonal, asemănător aceluia prin care profesorul dezvoltă o teorie sau descrie părțile constitutive ale unei insecte. Cuvântul acela poate fi urmărit în detașarea lui de persoana concretă și atunci sensul lui devine un obiect al gândirii, al subiectului nostru. Numai cuvântul care exprimă voința conlocuitorului ne descoperă direct subiectul lui”.

- Gheorghe, Virgiliu, *Efectele televiziunii asupra minții umane*, Editura Evanghelismos, București, 2005.
- Larchet, Jean Claude, *Captivi în internet*, traducere de Marinela Bojin, Editura Sophia, București, 2018.
- Losski, Vladimir, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, traducere din limba franceză de Pr. Vasile Răducă, tipărită cu binecuvântarea Prea Sfințitului Părinte Galaction, Episcopul Alexandriei și Teleormanului, Editura Bonifaciu, București, 1998.
- Kutscher, Dr. Martin L., *Copiii erei digitale: cum să limităm timpul petrecut în fața ecranului și de ce este important acest lucru*, traducere de Cătălin-Mihai Ștefan, Editura Univers, București, 2018.
- Lemeni, Adrian, *Tehnicizarea inumană a vieții*, Editura Basilica, București, 2022.
- Losski, Vladimir, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, traducere din limba franceză de Pr. Vasile Răducă, tipărită cu binecuvântarea Prea Sfințitului Părinte Galaction, Episcopul Alexandriei și Teleormanului, Editura Bonifaciu, București, 1998.
- Mantzaris, Giorgios I., *Tradiție și înnoire*, traducere din neogreacă de diac. lect. univ. dr. Florin Tomoiogă, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Teofan, Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, Iași, 2017.
- Noica, Ieromonahul Rafail, *Cultura Duhului*, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Andrei, Arhiepiscop al Alba Iuliei, Alba Iulia, 2002.
- Părintele Paisie Aghioritul, *Cuvinte duhovnicești. III. Nevoință duhovnicească*, traducere din limba greacă de Ieroschim. Ștefan Nuțescu, Schitul Lacu, Sfântul Munte Athos, Editura Evanghelismos, București, 2003.
- Popescu, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Omul fără rădăcini*, Editura Nemira, București, 2001.
- Popovici, Arhim. Justin, *Omul și Dumnezeu-Om, Abisurile și culmile filozofiei*, traducere de Ioan I. Ică jr., prefață de Ioannis N. Karmiris, postfață de Panayotis Nellas, Editura Deisis, Sibiu, 1999.
- Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Matei*, traducere, introducere, indici și note de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, EIBMBOR, București, 1994 (PSB 23).
- Spitzer, Manfred, *Demența digitală: cum ne tulbură mintea noile tehnologii*, traducere din germană de Dana Verescu, Editura Humanitas, București, 2020.
- Stăniloae, Pr. Prof. Dumitru, *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1938.
- Idem, *Ortodoxie și românism*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1939.
- Idem, *Chipul nemuritor al Lui Dumnezeu*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 1987.
- Idem, *Spiritualitatea Ortodoxă. Ascetica și mistica*, EIBMBOR, București, 1992.
- Idem, *Iisus Hristos sau Restaurarea omului*, ediția a II-a, Editura Omniscop, Craiova, 1993.
- Steinhardt, Nicolae, *Dăruind vei dobândi*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmăruului, Baia Mare, 1992.
- Idem, *Jurnalul Fericii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991.
- Tănase, Ieromonah Petroniu, *Icoane smerite din Sfânta Ortodoxie românească*, Schitul Prodrumu-Muntele Athos, Editura Bizantină, București, 2002.
- Teșu, Pr. Ioan C., *Creștinul în era digitală*, Editura Sf. Mina, Iași, 2020.
- Vlachos, Ierótheos, Mitropolit al Nafaktosului, *Știu un om întru Hristos: Starețul Sofronie, isihastul și teologul*, ediția a doua, revăzută și adăugită, traducere de Ieromonah Teofan Munteanu, Editura Sophia, București, 2013.

- Ware, Kallistos, *Puterea numelui. Rugăciunea lui Hristos în spiritualitatea ortodoxă*, traducere de Gabriela Moldoveanu, cuvânt înainte de Pr. Prof. Dr. Constantin Galeriu, Editura Christiana, București, 1992.
- Idem, *Împărăția lăuntrică*, introducere de Maxime Egger, traducere din limba franceză Sora Eugenia Vlad, Asociația Filantropică Medicală Creștină Christiana, București, 1996.
- Wittgenstein, Ludwig, *Lecții și convorbiri despre estetică, psihologie și credință religioasă*, Editura Alma Mater, Sibiu, 1998.

EDUCAȚIE ȘI CARACTER

Mircea PLATON*

Abstract

The classical school, inherited from the Greeks and Romans, gone through Byzantium and the Western universities, understood the purpose of education. Education cannot be, as our today masters would like it to be, namely a digital processing of man. Education means ownership and rooting. It means the integration and transmission of the heritage of Truth, Good and Beauty.

Key words: education, character, school, cultural heritage, freedom

1. Fuga de trecut

Pe 2 martie 1949 s-a adoptat legea de expropriere a moșiilor de 50 ha și a fermelor model. În noaptea de 2 spre 3 martie, la ora 2 a.m., desanturi de securiști și activiști au scos din conacele lor 4375 de familii de „moșieri” însumând 9250 de persoane. Cele peste patru mii trei sute de conace au devenit sedii de organizații ale Partidului Muncitoresc, colhozuri, școli, grădinițe, pavilioane de tuberculoși, orfelinate, azile sau primării. Unele au fost devastate și au căzut în ruină. Cele care nu au căzut în ruină atunci au fost jefuite, incendiate și ruinate după 1989. Se estimează că aproximativ 80% din conace au dispărut de pe fața pământului. Comentând această pustiire, Răzvan Theodorescu observa:

„După 1990 s-au distrus mai ales conacele boierești. Este o rușine națională și dau aici un prim exemplu, strigător la cer: conacul Văcăreștilor de la Văcărești, pe care Elena Văcărescu și Zoe Caribol l-au donat Academiei Române în 1949, care exista în 1990 și din care astăzi nu se mai păstrează decât pivnițele. Este inadmisibil [...] Distrugerile au fost uriașe după 1990. Comuniștii au păstrat aceste conace, nu din dragoste pentru boierime, ci într-un scop utilitar. Regret enorm acest lucru. Eu am [...] o teză despre statalitatea românilor, care este elementul fundamental al nostru în acest spațiu. Cu excepția Rusiei, în Europa răsăriteană suntem singurii care au păstrat statalitatea. Statalitatea aceasta s-a reflectat în existența unei mari boierimi, pe care nu au mai avut-o nici sârbii, nici bulgarii, nici grecii. Această boierime avea o constelație de conace. Conacele României nu erau neapărat ilustrarea unei lumi boierești, ci ilustrarea acestei statalități românești. Așa cum salbele de biserici dovedesc felul în care ne-am păstrat autonomia, așa erau conacele o dovadă extraordinară a statalității noastre” (Răzvan Theodorescu, Narcis Dorin Ion, *Despre cultura de ieri și românii de azi* [București: RAO, 2017]).

* PhD, Editor in chief *Convorbiri literare*.

Exproprierea conacelor a însemnat spulberarea unei întregi clase sociale, care întreținea vie o întreagă cultură, un anumit mod istoric de a locui România. Naționalizarea conacelor locuite de stăpânii lor de mai veche sau mai recentă legitimitate a deschis drumul eradicării țăranilor, colectivizați cu forța, și extincției horelor din sat, înlocuite de întrunirile controlate de predicatorii Partidului. Au dispărut pentru o vreme unii scriitori sau oameni politici, încriminați pentru varii crime și inadecvări la marșul istoriei în anii '40-'50, dezincriminați ulterior, în anii '60, pentru a fi, din nou, reîncriminați după 2000 (vezi, de exemplu, cazul lui Octavian Goga). După 1989, s-a trecut la lichidarea școlii, acuzate că e „de secol XIX”. Istoria culturii române a fost strunjită, cu ajutorul acuzațiilor de „fascism” sau de „comunism”, până a ajuns o simplă vergea cu care ni se trage peste degete ori de câte ori vrem să umblăm la raftul de trecuturi interzise. Încetul cu încetul, românii s-au dezobișnuit să locuiască în prezența propriului trecut. Oricum românii locuiseră mai puțin împreună cu propriul trecut – arhitectural, instituțional, literar – decât popoarele Occidentului. La noi a precumpănit multă vreme timpul permanențelor ciclice, liturgico-agrar, naturale. În rest, istoria răzbătea mai puțin din zidiri de piatră, și mai mult din conștiința genealogică a pomelnicelor.

Lichidarea unei mari părți din prezența trecutului după 1989 a însemnat replierea nu pe timpul permanențelor liturgico-agrar, ci pe aparenta permanență a *mall*-ului, a fluxurilor de bani, de mărfuri și de imagini care se cer consumate. Românii au fost condiționați să se rușineze și desprindă de trecut. Trecutul e vinovat, criminal, misogin și xenofob. Trecutul e închis, tribal, adică întunecat, dominat de un patriarhat șamanic și inchizitorial. În cel mai bun caz, trecutul e inefficient sau mort. Oricum, nu e adaptat prezentului atât de bine ca viitorul. Civilizația occidentală modernă era destul de sigură de propriul trecut, conceput ca un sistem de repere, și trăia în expectativa viitorului, nelămurit istoric dar orientat de datoria mântuirii. Postcivilizația occidentală postmodernă e foarte sigură de viitor, pe care îl concepe ca sistem amănunțit de repere – Agenda 2030, Orizont 2093 seara și așa mai departe – și extrem de aproximativă în privința trecutului, din ce în ce mai întunecat de păcate. Prezentul nostru nu e trăit prin raportare la trecut, ci la viitor, la un viitor imaginar, un colaj de năluciri generate de industria publicitară, de proiecțiile și extrapolările experților sau ale algoritmului, și de telescoparea năucă, medicamentată de multe ori, a propriilor noastre dorințe, impulsuri, false nevoi sau temeri lipsite de fundament.

Și cum ar putea avea fundament un prezent construit prin referință la viitor? Cum ar putea avea bun-început și desăvârșit sfârșit o școală care își propune să „educă copiii pentru meseriile viitorului”? Cum ar putea să aibă bun început și desăvârșit sfârșit un stil de viață croit pe prezicerile experților, bazate la rândul lor pe algoritmi mediocri, legate de evoluția climei, rata infectărilor sau rata de ocupare a apartamentelor din duplexurile construite, în

văile până mai ieri calme și înverzite din apropierea orașului în care locuiți, de dezvoltatori transfrontalieri cu bani de sorginte obscură?

Acest refuz al trecutului este un refuz al vieții, pentru că viața de azi se naște din viața de ieri. Este un refuz al părinților. Este o dezrădăcinare radicală, ontologică. Un prezent construit în funcție de viitorul imaginat de experții în imaginar este un prezent mort, care decurge din nimic. Este un prezent bântuit de năluci, de fantasmе, de spaime și de molime. Este prezentul unor parveniți, al unor oameni care se tem sau se rușinează de propriul trecut sau de trecutul neamului lor: pentru că nu-l cunosc, pentru că îl cunosc și știu că e unul umil, pentru că vor să se reinventeze în viitor asemeni ocnașilor plecați pentru un nou început în coloniile penitenciare al Imperiului Britanic de odinioară.

Nobil înseamnă notabil, bine-cunoscut, superior prin origine și însușiri. Cine refuză reperele oferite de trecut, în educație sau în viața lui socială și de familie, refuză să asume lucrurile, ideile, exemplele nobile ale trecutului. Omul care asimilează permanențele este un om care se înobilează. Omul construit pe asimilarea proiecțiilor, omul futurologic, este unul de nimic. Omul-purtător-de-ultimul-tip-de-smartphone este un simplu om-priză, un valet al obiectelor. Ideea că noblețea timpului nostru ține de conformarea la viitorul imaginar sau imaginat de experți și de industriile publicitare, nu de raportarea la reperele nobile ale istoriei, de noblețea confirmată în timp, istorică, a experienței umane, nu poate da naștere decât la o lume chimerică, cu alte cuvinte, la o lume monstruoasă. De ce?

2. Înmulțirea talanților și măslinul neroditor

Răspunsul îl aflăm în Noul Testament. Dar cine mai are timp de Evanghelie, când până și creștinismul a devenit unul inspirațional, aspirațional, motivațional, de joasă utilitate. Iată, pentru cei care nu-și inventează creștinismul de azi pe baza creștinismului imaginar de mâine, ce spune Sf. Apostol Pavel în prima epistolă către Corinteni:

„Cine **slujește** vreodată, în oaste, cu solda lui? Cine **sădește vie** și nu mănâncă din roada ei? Sau cine **paște o turmă** și nu mănâncă din laptele turmei? Nu în felul oamenilor spun eu acestea. Nu spune, oare, și legea acestea? Căci în Legea lui Moise este scris: «Să nu legi gura bouului care **treieră**». Oare de boi se îngrijește Dumnezeu? Sau în adevăr pentru noi zice? Căci pentru noi s-a scris: «Cel ce **ară** trebuie **să are cu nădejde**, și cel ce **treieră**, cu nădejdea că va avea parte de roade». Dacă noi **am semănat** la voi cele duhovnicești, este, oare, mare lucru dacă noi vom **secera** cele pământești ale voastre? Dacă alții se bucură de acest drept asupra voastră, oare, nu cu atât mai mult noi? Dar nu ne-am folosit de dreptul acesta, ci toate le răbdăm, ca să nu punem piedică Evangheliei lui Hristos. Au nu știți că cei ce **săvârșesc** cele sfinte mănâncă de la templu și cei ce **slujesc** altarului au parte de la altar? Tot așa a poruncit și Domnul celor ce **propovăduiesc** Evanghelia, ca să trăiască din Evanghelie. Dar eu nu m-am folosit de nimic din acestea și nu am scris

acestea, ca să se facă cu mine așa. Căci mai bine este pentru mine să mor, decât să-mi zădărnicească cineva lauda. Căci dacă vestesc Evanghelia, nu-mi este laudă, pentru că stă asupra mea datoria. Căci, vai mie dacă nu voi binevesti! Căci dacă fac aceasta de bună voie, am plată; dar dacă o fac fără voie, am numai o slujire încredințată. Care este, deci, plata mea? Că, binevestind, pun fără plată Evanghelia lui Hristos înaintea oamenilor, fără să mă folosesc de dreptul meu din Evanghelie” (I Corinteni, 9, 7-14).

Citind cu atenție acest pasaj observăm că Sf. Apostol Pavel ne spune că omul poate trăi de pe urma meseriei lui. Sădește pomi sau viță, paște turme, ară ogoare, treieră grâne, propovăduiește Evanghelia, adică îi învață pe semenii lui adevărul. Și poate trăi de pe urma acestor activități. Cine face aceste lucruri poate trăi de pe urma lor. Sf. Pavel nu ne spune că omul care se preface că ară, pretinde că propovăduiește, imită semănatul și contraface slujirea va fi binecuvântat să trăiască de pe urma acestor escrocherii. Omul trăiește de pe urma muncii sale, nu de pe urma semenilor săi. Omul nu a fost lăsat de Dumnezeu pe pământ ca parazit, ci ca lucrător.

Munca și răsplata ei joacă un rol extrem de important în antropologia creștină. Dumnezeu l-a pus pe Adam în grădina Edenului „ca s-o lucreze și s-o păzească” (Facerea, 2, 15). Așadar, munca nu a apărut după izgonirea din Eden. Adam nu ar fi putut înlocui lucrul și păzitul grădinii cu activismul ONGistic. E greu de crezut că, după ce ar fi umplut și stăpânit Pământul cu seminția lui, Adam ar fi putut conduce din interiorul Edenului o operațiune de accesare de fonduri, că ar fi vândut pământurilor mere toxice, cârnați din *pink slime* și biscuiți din făină de greieri sau că ar fi angajat lucrători pe care să-i păcălească la remunerație. De fapt, Adam nu poate face toate acestea pentru că Dumnezeu îi cere să lucreze și să păzească el însuși grădina. Munca nu doar că nu apare după izgonirea din Eden, dar este ceea ce încă din Eden îl leagă pe om de Dumnezeu, creatura de Creator. Lucrul nu e întâmplător pentru că, după cum subliniază bibliștii Paul de Surgy și Jean Gible, munca lui Adam în Eden este un „reflex al acțiunii Creatorului” care făcuse Lumea cu mâinile lui¹. După cum Dumnezeu a lucrat din iubire și le-a făcut pe toate bune, așa și Adam avea de lucrat din iubire față de Dumnezeu pentru a le ține, cu ajutorul lui Dumnezeu, pe toate înfloritoare. Munca primordială este însoțită de iubire față de Dumnezeu. Și asta pentru că munca, lucrul, este parte a chipului lui Dumnezeu după care am fost creați, pentru că am fost creați după chipul unui Dumnezeu lucrător, care din iubire le face pe toate bune, nu al unui demiurg rău, escroc ordonator de credite.

De aceea textele Biblice, Vechi și Nou Testamentare pun atât de mult accent pe lucrul bun, pe lucrarea de calitate, desăvârșită, și pe răsplătirea lucrătorilor. Nicăieri în Biblie nu suntem îndemnați să trăim de pe urma cuiva,

¹ Xavier Léon-Dufour (coord.), *Vocabulaire de théologie biblique* (Paris: Éditions du Cerf, 1988, ed. VI), p. 1306.

să trăim înșelând pe cineva, să trăim transformând oamenii, pe cei din jurul nostru sau pe cei necunoscuți (de exemplu, „piața”, cum am zice astăzi, „clientul”, „consumatorul”) în resurse, în baterii ale agonisirii noastre. Atât lenea cât și escrocarea muncitorilor sau a semenilor sunt condamnate explicit și sunt asociate pierderii mântuirii și mâniei lui Dumnezeu, care nu se dă în lături să taie pomul neroditor, care absoarbe muncă și har fără a dărui celorlalți – nu la schimb, ci pentru că e în natura pomului să dea roade – nimic. Munca e în natura noastră și trebuie făcută în acord cu această natură, nu ca pretext de îmbogățire, ca activitate bifată viclean, ca alibi al averii obținute din parazitarea celorlalți. Lucrul acesta se vede și din „Cartea înțelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah (Ecleziasticul)”, care în capitoul 38 trece în revistă mai multe din meseriile care țin laolaltă cetatea accentuând efortul care trebuie depus pentru desăvârșirea în aceste meserii. Ele nu se fac conform dorinței de câștig, ci conform naturii meseriei, sunt o adecvare la formele și materiile lor, pentru că una e să cauți să tămăduiești oamenii, alta e să lucrezi fierul sau să zidești case. Dar răsplata e pentru calitatea lucrului, nu pentru instrumentalizarea pacienților sau a școlărilor sau a locuitorilor caselor tale. Fiecare om care lucrează temeinic e posesorul unei anumite înțelepciuni, al unui anumit mod de înțelegere intimă a anumitor aspecte ale lumii. Unul înțelege constituția fizică a omului, altul înțelege bine calitățile metalelor:

- „1. Cinsteste pe doctor cu cinstea ce i se cuvine, că și pe el l-a făcut Domnul.
2. Că de la Cel Preaînalt este leacul și de la rege va lua dar.
3. **Știința** doctorului va înălța capul lui și înaintea celor mari va fi minunat.
4. Domnul a zidit din pământ leacurile, și omul **înțelept** nu se va scârbi de ele.
5. Au nu din lemn s-a îndulcit apa, ca să se cunoască puterea Lui?
6. Și El a dat oamenilor **știință, ca să se mărească întru leacurile Sale** cele minunate.
7. Cu acestea **tămăduiește și ridică durerea;**
8. Spițerul cu **acestea va face alifiile**. Nu este sfârșit lucrurilor Domnului și pace de la El este peste fața pământului.
9. Fiule! În boala ta nu fi nebăgător de seamă; ci te roagă Domnului și El te va tămădui.
10. Depărtează păcatul și întinde mâinile spre faptele drepte și de tot păcatul curățește inima ta.
11. Dă miros cu bună mireasmă și pomenire de făină de grâu și junghie jertfe grase, pe cât te ajută puterile.
12. Și **doctorului dă-i loc că și pe el l-a făcut Domnul și să nu se depărteze de la tine, că și de el ai trebuință.**
13. Că este **vreme când și în mâinile lui este miros de bună mireasmă.**
14. Că și **el se va ruga Domnului, ca să dea odihnă și sănătate spre viață** [...]
26. **Înțelepciunea** cărturarului **pe încet se câștigă** și cel care nu ia aminte prea mult la grijile vieții se va înțelepți.

27. De ce **înțelepciune se va umple cel care ține plugul și se fălește cu mânuirea boldului**,
28. Care **mână boii și-și trece viața cu ei** și vorba lui este numai despre vite?
29. **Tot gândul lui este cum să întoarcă brazda și privegherea lui va fi despre hrana boilor.**
30. La fel este cu **orice dulgher și orice zidar, care noaptea și ziua le petrece muncind.**
31. La fel, cel care **sapă săpături de peceti; gândul lui este cum să schimbe chipurile.**
32. **Inima sa o va sili, ca să asemenea desenul și privegherea lui, ca să săvârșească lucrul.**
33. **Așa meșterul de fier, șezând lângă nicovală, se deprinde cu greutatea fierului.**
34. **Aburul focului va învârtoșa carnea lui și cu înfierbântarea cuptorului se va lupta.**
35. **Sunetul ciocanului umple urechea lui și ochii lui urmăresc asemănarea lucrului plănuit.**
36. **Inima sa o va pune spre săvârșirea lucrurilor și privegherea lui este ca să le împodobească după ce le săvârșește.**
37. **Tot așa olarul, șezând la lucrul său și învărtind cu picioarele sale roata,**
38. **Pururea are grijă de lucrul său, ca lucrarea lui să fie multă.**
39. **Cu mâinile sale va închipui lutul și sub picioarele sale va îndupleca vârtoșia lutului.**
40. **Inima sa o va da ca să săvârșească netezirea și privegherea lui ca să curețe cuptorul.** 41. **Toți aceștia întru mâinile lor nădăduiesc și fiecare în meșteșugul său este înțelegător.**
42. **Fără de aceștia nu se zidește cetatea, nici vor locui, nici vor umbla cei din cetate.**
43. **Dar la adunare nu vor trece mai sus; și așezământul judecății nu este pentru ei, nici vor arăta dreptatea și judecata.**
44. **Și în pilde nu se vor pricepe.**
45. **Ci ei întăresc zidirile veacului și pofta lor este lucrarea meșteșugului.**
46. **Altfel este cel care își închină sufletul său și cugetă în legea Celui Preaînalt”.**

Doctorul nu se prefăce a tămădui, ci tămăduiește cu ajutorul lui Dumnezeu. Olarul, fierarul sau constructorul nu se prefac a-și face meseria, ci o fac cât pot de bine după natura materiilor cu care lucrează și după cum îi luminează Dumnezeu și tradiția meseriei lor. Pentru niciunul dintre ei meseria nu e doar un pretext de accesat fonduri și jupuit oamenii. Isus Sirah nu îi îndeamnă pe spițeri sau pe medici să le descopere oamenilor boli pe care nu le au pentru a le vinde medicamente sau servicii medicale de care nu au nevoie. Nu le spune cărturarilor să lucreze pe bază de finanțări și de proiecte cu temă și concluzie date. Cărturarul, care are altă menire decât cei aplecați asupra materiei, are de

îndeplinit sarcini multiple, cunoașterea specifică lui fiind rod al culturii și al rugăciunii, al abundenței intelectuale și al curățeniei sufletești. Cărturarul e „plin ca luna plină de înțelegere”, adică e un reflex al dragostei de om lucrătoare a lui Dumnezeu, de la care își ia el lumina:

„1. Înțelepciunea tuturor celor de demult o va cerceta înțeleptul și în proorocii se va îndeletnici.

2. Graiurile bărbaților celor vestiți le va păzi și va străbate cuvintele cele pline de tâlc.

3. Înțelesul ascuns al pildelor îl va căuta și în tainele proverbelor va pătrunde.

4. În mijlocul celor mari va sluji și înaintea povățuitorilor se va arăta.

5. În pământul neamurilor străine va umbla, că el cântărește cele bune și cele rele între oameni.

6. Inima sa, de dimineată, o înalță spre Domnul, Cel care l-a făcut pe el, și înaintea Celui Preaînalt se va ruga.

7. Va deschide gura sa întru rugăciune și pentru păcatele sale se va ruga.

8. De va vrea Domnul cel Mare, de duhul înțelegerii se va umple.

9. Atunci ca ploaia va vărsa cuvintele înțelepciunii sale și în rugăciune se va mărturisi Domnului.

10. El va îndrepta sfatul lui și știința și întru tainele Domnului va cugeta.

11. El va arăta învățătura dascăliei sale și în legea legăturii cu Domnul se va lăuda.

12. Lăuda-vor mulți înțelepciunea lui; până în veac nu se va stinge.

13. Nu va pieri pomenirea lui și numele lui va fi viu în neamurile neamurilor.

14. Înțelepciunea lui o va spune neamurile, și lauda lui o va vesti adunarea.

15. Cât va trăi, nume își va face mai mult decât o mie; și când va muri, va spori mărirea lui” („Cartea înțelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah [Ecleziasticul]”, 39:1-15).

Cărturarul va vărsa cuvintele înțelepciunii sale ca ploaia, adică fără plată, fără câștig. Ca dar de sus. Va fi de folos celor mici și mari și renumele lui va spori în veac.

În cartea „Înțelepciunea lui Solomon” avem exemplul celui pornit pe mare pe o corabie „făcută din pofta de câștig”, pe care a „întruchipat-o agerimea meșterului” și care plutește pe mare călăuzită de Pronie, deoarece Dumnezeu nu vrea ca „lucrarea înțelepciunii Sale să fie stearpă”: „Iată de ce oamenii își încredințează viața chiar unei mici bucăți de lemn, străbat valurile pe o plută și ajung sănătoși și teferi” (14:1- 14:5). În Psalmi și în Noul Testament, sunt condamnați leneșii, cei care nu muncesc, sunt condamnați cei care nu dau roade și nu-și înmulțesc talanții, adică nu-și pun la lucru darurile lăsate de Dumnezeu în sensul iubirii lui Dumnezeu și a aproapelui, sunt condamnați cei care nu plătesc cinstit lucrătorii. Lumea întreagă este una în care oamenii lucrează împreună cu Dumnezeu pentru mântuire. Împreună-lucrarea

omului cu Dumnezeu este una a Creatorului care iubește făptura pe care a zidit-o, și pentru care și-a jertfit Fiul, și a creaturii care lucrează din dragoste față de Creator, ca liberă expresie a acestei iubiri. Până și rugăciunea este tot o lucrare, și asceza este tot o zidire și, ca atare, supusă aceluiași reguli ale desăvârșirii, efortului onest, lipsei dublelor standarde, gândurilor viclene, falsificării. Pentru că tot ce e fals vine de la noi, e contribuția noastră de vid la frumoasa zidire a lui Dumnezeu. Din acest punct de vedere, lichidarea boierilor și a țăranilor, a stăpânilor de moșii și a lucrătorilor de moșie, a dus nu la apariția de oameni liberi, ci la ascensiunea clienților, a libertilor parveniți dependenți de patronaj. Oamenii care nu mai trăiesc de pe urma lucrării pământului nu știu nici să-și cultive țarina duhovnicească. Devin clienți ai lui Dumnezeu, nu robi ai lui, devin oameni care îi cer servicii lui Dumnezeu și Sfinților, oameni care îl includ în economia de servicii până și pe Dumnezeu. Boierii și țăranii trăiau de pe urma lucrării pământului. Noii clienți ai economiei de servicii trăiesc unii de pe urma celorlalți și cu toții de pe urma deficitelor financiare produse de expansiunea imaginarului.

3. Societatea globală vampirică

Așadar e creștinește să trăim de pe urma muncii noastre. Dar nu e normal să trăim de pe urma celorlalți, nu ni se spune nicăieri că Dumnezeu ne îngăduie să ne folosim de oameni pentru a câștiga de pe urma lor, să-i instrumentalizăm, să-i transformăm în motoare ale traiului nostru îmbelșugat. Or, tocmai acest lucru se petrece, pe scară largă, în lume și în România. Pentru că medicul care falsifică rezultatul analizelor sau diagnosticul sau cauza morții sau datele studiului său astfel încât să poată câștiga bani de pe urma pacienților săi vânzându-le medicamente de care nu au nevoie sau supunându-i la tratamente inutile și privațiuni de libertate inumane nu trăiește de pe urma practicării nobilei arte a medicinei, ci de pe urma oamenilor.

Pentru că judecătorul care falsifică legea și persecută omul adus cu forța în fața instanței sau venit pentru a-și afla dreptatea nu trăiește de pe urma aplicării legii și a împărțirii de dreptate, ci de pe urma omului al cărui destin îl falsifică sau nimicește de dragul unor foloase proprii.

Pentru că ofițerul de informații care, în loc să-și apere țara, se folosește de poziția sa și de secretele meseriei pentru a o vinde, nu trăiește de pe urma meseriei sale, ci de pe urma semenilor pe care-i traficează.

Pentru că profesorul sau expertul în educație care falsifică procesul de educație de dragul accesării de fonduri, al obținerii de foloase materiale din vânzarea de auxiliare, manuale sau din meditații, nu trăiește de pe urma meseriei de profesor, ci de pe urma elevilor pe care îi folosește ca generatoare de venit.

Pentru că intelectualul care trăiește vânzând la taraba televiziunilor vorbe goale nu trăiește de pe urma meseriei sale, ci de pe urma oamenilor pe

care îi leagă fedeleș în plasa meșteșugită sau grosolană a minciunilor sale pentru a-i livra, ca sclavi, puternicilor zilei.

Trecem printr-o epocă în care nu se mai trăiește de pe urma practicării meseriei, ci de pe urma oamenilor. De aceea, rostul experților în orice domeniu pare a fi acela de a distruge acel domeniu: experții în educație distrug educația, experții în medicină distrug sănătatea, experții în economie distrug bunăstarea oamenilor, experții în politică distrug polisul, ne fac imposibilă conviețuirea, experții în *fake news/misinformation/disinformation* distrug obiectivitatea jurnalistică și cenzurează arbitrar știrile, experții în justiție distrug justiția, experții în integritatea alegerilor distrug orice urmă de alegeri libere și cinstite. Nu se mai trăiește de pe urma meseriilor, ci a oamenilor. Cu alte cuvinte, s-a generalizat un soi de vampirism. Trăim de pe urma vieții altora. Întreaga chestiune a declinului societal ține de această raportare greșită, degradantă în fond, la educație. Școala, activă, digitală, incluzivă, diversă și echitabilă nu ne învață cum să ne trăim demn viețile, ci ne procesează în vederea obținerii unei patalamale care ne îngăduie să trăim de pe urma vieții altora, care ne facilitează vampirizarea altora, care ne pune în poziția de a ne putea suge de viață semenii. Problema deprofesionalizării nu e doar una sociologică, ci mai ales una ontologică pentru că afectează integritatea ființei noastre: ca agresori și ca victime, ca vampiri și ca victime. Schimonosește și împrăștie ființa. Abandonul generalizat, în masă, al criteriilor deontologice, cârdășia generalizată a unor întregi corpuri profesionale întru înfăptuirea de abuzuri în serviciu, de crime și fărâdelegi, e un semn al vampirismului colectiv. Nu suntem creștini, suntem demoni, adică, în sens etimologic, distrugători.

4. Școala clasică și oamenii liberi

Școala clasică, moștenită de la greci și romani, trecută prin Bizanț și universitățile Apusului, a înțeles rostul educației exact în sensul Biblic de mai sus. Astfel, învățatul Pier Paolo Vergerio [Petrus Paulus Vergerius] (1370-1444), profesor de Logică la Bologna, Padova și Florența, care a studiat greacă veche cu Manuel Chrysoloras și care a participat la Conciliul de la Konstanz și a publicat *Africa* lui Petrarca, preciza cât se poate de clar care sunt scopurile educației liberale în tratatul său *De ingenuis moribus et liberalibus studiis adulescentiae* [*Despre caracterul și studiile liberale ale tineretului*] (circa 1402-4), care a fost până la mijlocul veacului al XVI-lea, vreme de 150 de ani, unul dintre cele mai citite și studiate în școli cărți despre rostul educației. *De ingenuis moribus* a circulat în zeci de ediții tipărite și în extrem de numeroase copii manuscrise, fiind legată, de obicei, cu un tratat pe aceeași temă al lui Plutarh, *De liberis educandis* [*Despre educarea copiilor*], și cu unul al Sf. Vasile cel Mare, *De legendis antiquorum libris, sive De liberalibus studiis* [*Despre cititul cărților vechi sau Despre studiile liberale*]. *De ingenuis moribus* este deci cu adevărat reprezentativă pentru ceea ce lumea greco-romano-bizantino-catolică,

adică a culturii și civilizației europene propriu-zise, era convinsă că trebuie să fie educația. Vergerius, părintele pedagogiei moderne, așeza educația în raport cu virtutea:

„Numim «liberale» acele studii care sunt demne de un om liber; acele studii cu ajutorul cărora urmărim dobândirea sau dezvoltarea înțelepciunii și a virtuții și care antrenează și dezvoltă cele mai înalte daruri ale trupului și minții care îi înnobilează pe oameni și care sunt pe bună dreptate considerate ca fiind răsplata virtuții. Căci pentru un temperament vulgar câștigul și plăcerea sunt singurul scop al existenței, pe când pentru o natură nobilă, virtutea și renumele. Prin urmare, este de cea mai mare importanță ca, încă din pruncie, acest țel, acest efort să fie menținut mereu viu în mințile în creștere”².

Așadar, scopul educației este acela de a obține nu plăcerea și câștigul, căutate de firile joase, ci virtutea și înțelepciunea, caracterul și renumele, *honor et gloria*, acea bună reputație care supraviețuiește în timp, care face astfel încât numele celui care o capătă să fie pomenit peste veacuri³. Un fel de veșnică pomenire de felul celei care, spunea Isus Sirah, este specifică posterității înțeleptului („Nu va pieri pomenirea lui și numele lui va fi viu în neamurile neamurilor. Înțelepciunea lui o va spune neamurile, și lauda lui o va vesti adunarea. Cât va trăi, nume își va face mai mult decât o mie; și când va muri, va spori mărirea lui”).

Țelul educației e dobândirea caracterului și a pomenirii în veac. Cu alte cuvinte, scopul educației este întemeierea unei noi continuități, a unui nou reper, în persoana și renumele celui vrednic să rămână în memoria urmașilor. Nu câștigul și plăcerea. Și totuși, toate reformele educației din România s-au făcut pentru a așeza ca scop al educației câștigul și plăcerea, starea de bine, confortul, prosperitatea obținută prin adaptarea la cerințele pieței globale a muncii. Până și marile școli „Ortodoxe” din România educă pentru succes, ca și cum succesul ar fi provincia noastră, și nu datoria. Educația pentru succes, nu pentru îndeplinirea datoriei, este, din punct de vedere creștin, una dintre cele mai mari și mai smintitoare escrocherii, iar din punct de vedere societal este o nesfârșită sursă de oameni lipsiți de caracter.

Căutați în toate legile referitoare la educație din ultimii 25 de ani ceva legat de caracter. Cum poți vorbi de educație fără să așezi în centrul ei

² „Liberalia igitur studia vocamus, quae sunt homine libero digna: ea sunt quibus virtus ac sapientia aut exercetur aut quaeritur quibusque corpus aut animus ad optima quaeque disponitur, unde honor et gloria hominibus quaeri solet, quae sunt sapienti prima post virtutem proposita praemia. Nam ut illiberalibus ingeniis lucrum et voluptas pro fine statuitur, ita ingenuis virtus et gloria. Oportet igitur a prima infantia his intendere et ad sapientiam omni studio conari” (Craig Kallendorf, ed. și trad., *Humanist Educational Treatises* [Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2002], p. 28).

³ Gianni Guastella, *Word of Mouth Fama and Its Personifications in Art and Literature from Ancient Rome to the Middle Ages* (Oxford: Oxford University Press, 2017), p. 5, 282.

caracterul? Educația este acel proces structurat prin care omul este scos la liman (*ex ducere*), scos la mal, scos în lumea largă, așezat pe propriile picioare, condus către maturitate, liber să lucreze cu Dumnezeu pentru mântuirea lui și a celorlalți. Educația, ca proces structurat, se face deci până la o anumită vârstă, e specifică tinereții, când sufletul și mintea sunt maleabile, când creierul e maleabil și poate absorbi lucruri noi, poate lega sinapse și croi poteci ale învățării. De aceea educația nu are a se confunda cu școala vieții, cu experiența de viață, cu acumularea autodidactă și lipsită de structură făcută la anii maturității. Și nici cu celebra, și în timpul comunismului, și acum, „educație pe tot parcursul vieții” sau „formare continuă”, care e fie, în cel mai bun caz, o reprofileare subalternă, fie, în cel mai rău, reeducare și autoreeducare.

Se tot citează o apoftegmă anonimă, dar pusă mai faimos în circulație de Einstein într-un eseu „Despre educație”, cum că „educația este ceea ce rămâne după ce uiți tot ceea ce ai învățat la școală”⁴. Dar educația în acest sens einsteinian e o formă de senilitate, de demență senilă. Ca să nu fie astfel, trebuie să nuanțăm panseul de mai sus în sensul că educația este ceea ce îți rămâne din procesul structurat de învățare și de antrenare a caracterului prin care ai trecut în copilărie, adolescență și prima tinerețe. Rezultatele acestui proces, după cum arată Manfred Spitzer, supraviețuiesc cel mai bine îmbătrânirii și pierderii memoriei pentru că atunci, la tinerețe, se dezvoltă în creier sinapsele cele mai ramificate și mai profunde⁵. De aceea, odată cu îmbătrânirea, putem uita ce ni s-a întâmplat ieri sau acum zece minute sau acum o lună, dar ne amintim foarte clar lucruri din copilărie pe care în timpul vieții adulte părea că le-am uitat. Pentru că atunci, în copilărie, adolescență și prima tinerețe este creierul cel mai capabil să înțeleagă, să absoarbă, să memoreze și să lege între ele în mod structurat cunoștințele și experiențele venite din afară. Tocmai de aceea este importantă educația formală bună, pentru că sistemul de referință astfel obținut devine caracter și poate supraviețui dincolo de toate lucrurile și informațiile utile și pragmatice cu care suntem siliți a ne ocupa ca adulți. Orice bătrân senil caută plăcerea (de exemplu, vrea să mănânce dulciuri, înghețată), dar nu mai poate căuta bunul renume sau virtutea. Nu e normal așadar să fixăm ca scop al educației lucruri pe care le putem căuta și în stările noastre cele mai diminuate. Succesul ține de Dumnezeu, plăcerea ține de bestia/animalul din noi. Omului îi e dată datoria, dragostea față de Dumnezeu și de oameni, desăvârșirea caracterului prin lucru.

⁴ Albert Einstein, *Out of My Later Years* (New York: Kensington Publishing, 1984 [1956]), p. 36.

⁵ Vezi primele două capitole din Manfred Spitzer, *Demența digitală. Cum ne tulbură mintea noiei tehnologii*, trad. Dana Verescu (București: Humanitas, 2020), pp. 25-55.

5. Pecetea caracterului

Dar ce e caracterul? Sensul prim, etimologic, elin, are de-a face cu un „semn săpat (în piatră, în metal) sau scris” – latinescul *character* vine din elinul *kharaktēr* „semn gravat” sau „simbol sau amprentă pe suflet” sau instrument de gravat (de la *kharassein* „a grava”). În epoca elenistică, sensul literal s-a extins prin metaforizare și caracterul a devenit calitate sau sumă a calităților care definesc și disting o persoană de altele. Ce anume ne face unici? Ce anume ne definește ca persoane? Chipul lui Dumnezeu din noi. „Pecetea prezenței lui Dumnezeu în inima omului”, după cum spunea Părintele Zaharia Zaharou. Caracterul are de-a face cu manifestarea chipului lui Dumnezeu din noi. Mântuirea, cu asemănarea. Caracterul este chipul lui Dumnezeu din noi și dăm dovadă de caracter atunci când în comportamentul nostru se manifestă acest Chip. Educația te învață cum să te porți fără încetare în acest Chip.

Dar chipul lui Dumnezeu are de-a face cu Adevărul, Binele și Frumosul. Adevărul este ceea ce e adevărat. Cu alte cuvinte, adevărul este ceea ce sporește realitatea, ceea ce se alătură realității văzute sau nevăzute. Ceea ce corespunde acestei realități: adică ceea ce producem confirmând realitatea, sporind-o.

Adevărul. Binele. Frumosul. Nu există în legea educației. Nu există nicăieri. Au fost înlocuite de Diversitate. Echitate. Incluziune, o treime negativă. Și de Utilitarism și starea de bine. Care ne-au dat generații după generații, după cum a fost moda, de avocați fără talent, de economiști fără minte, de doctori mercenari, de preoți fără vocație, de universitari refuzați de idee. Toți, atrași de câștig. Pentru că acea meserie „se căuta”. Pentru că pe baza unei atestări în acea meserie puteai să-ți vampirizezi semenii, să-i storci de viață.

Părintele Dumitru Stăniloae a descris cel mai bine această stare a omului care uită de chipul lui Dumnezeu din el, care trăiește căutând doar plăcerea, câștigul și satisfacerea vanității:

„Pe când viața spirituală a celui ce are pe Dumnezeu și pe semenii săi ca parteneri și conținuturi de cunoaștere și de iubire sporește mereu în plinătate și bucurie, viața celui ce nu cunoaște ca vrednice de prețuire decât cele trecătoare și eul său devine un chin al golului, al lipsei de sens, al absurdului întregii existențe. Acela trăiește permanent sentimentul celui ce ar vrea să piară, dar de existență, totuși, nu poate scăpa. Așa cum nu și-a dat-o el, nici nu și-o poate lua el. Aceasta este moartea trăită veșnic sau iadul. De aceea nici chipul lui Dumnezeu nu se șterge în el cu totul, ci se strîmbă din ce în ce mai mult, devenind tot mai hidos, din frumos cum era. Chiar moartea lui cu trupul nu e și o distrugere a sufletului, ci mai mult o corupere a lui, care corespunde coruperii trupului. Poate ca un fel de trup corupt și în continuă dar nesfârșită corupție va fi și trupul lui înviat”⁶.

⁶ Dumitru Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu* (Craiova: Editura

De ce ne mirăm că adolescenții se droghează și se sinucid și se îmbolnăvesc psihic în momentul în care școala este organizată prin lege și ca sistem de comportament în jurul câștigului, plăcerii și minciunii egocentrice? Unde sunt Binele, Adevărul și Frumosul? Unde e tot ceea ce dă sens vieții? Unde e ceea ce dă viață? Unde sunt tinerii educați, înălțați în acest sens? Unde este educația care poate face din elevi nu coji ale minciunii, ci niște oameni care se umplu de viață, care își sporesc propria realitate sporind realitatea din jurul lor? Unde sunt profesorii care nu își folosesc elevii de dragul accesării fondurilor? Care-și fac datoria? Unde sunt părinții care să-și facă datoria cerând ca fiii și fiicele lor să fie educați la școală pentru caracter și veșnică pomenire, nu pentru spirit mercenar și viclenie târâșă? Unde sunt profesorii și părinții care să caute vocația elevului? De ce producem falși doctori (dedicați îmbolnăvirii omului), falși profesori (dedicați ignoranței), falși intelectuali (dedicați minciunii), falși oameni ai legii (dedicați bunului plac), falși arhitecți (dedicați urâtului) ș.a.m.d.?

Școala de azi nu mai este axată pe ideea de educație în sensul îndeplinirii datoriei față de Dumnezeu și de manifestare prin caracter a chipului lui Dumnezeu din noi. Această școală acoperită pedagogic de cerințele unei societăți concentrare doar pe câștig, succes, plăcere și egocentrism a fost cel mai bine descrisă de marele pedagog creștin și nobil de viță veche Edward Lyttelton:

„În privința acestui subiect, nu te lăsa atras de toți geniali flecari optimiști care caută să-i convingă pe tineri că e ceva în neregulă cu eșecul. Eșecul poate să aibă de-a face cu alegerea metodei greșite și de obicei are de-a face cu alegerea unui scop greșit; dar eșecul, atunci când e provocat de alegerea unui scop greșit, cu alte cuvinte, care nu are urmărește facerea voii lui Dumnezeu, e mai bun decât succesul. Totul se învârtă în jurul aceluiași punct. Dacă înțelegem personalitatea, puterea și iubirea lui Dumnezeu, atunci vicisitudinile vieții nu contează pentru că, dacă facem voia Lui, eșecul nu poate fi decât aparent. Cu alte cuvinte, viața dedicată lui Dumnezeu e trăită cu mereu sporita convingere că din toate relele și ororile noastre finite decurge un bine infinit, cel puțin pentru cei care reușesc să le înțeleagă rostul. Acest rost este înțeles mai întâi prin faptul că te învață cineva, apoi prin faptul că îl vezi, și apoi prin faptul că îl trăiești. Acesta este secretul oricărei educații și suprema noastră datorie. Dar chiar și cea mai bună viață lumească nu are decât un principiu, unul probabil că foarte nobil, dar care până acum nu a încetat să eșueze și care pare să eșueze din ce în ce mai rușinos pe măsură ce îl aplicăm mai insistent. Acest principiu este acela de a-i face pe toți fericiți și de a nu ne gândi serios la Dumnezeu decât ca posibil secund al nostru în această întreprindere. Și în această calitate trebuie să recunoaștem că El ne e de minim ajutor, de fapt, că nu e cu nimic mai eficient decât o comisie ministerială. Acestea sunt principiile între care trebuie să alegem; și prima cerință este ca fundamentală

și ireconciliabila diferență dintre ele să fie clar recunoscută de toți cei care-i educă pe tineri [...] Ce discut aici este dacă adevărurile revelației trebuie să fie predate de dragul lor, indiferent de rezultate, sau doar în măsura în care le putem găsi vreo utilizare. Înainte de a ataca fondul problemei, doresc să atrag atenția că suntem aproape cu toții incapabili să judecăm corect importanța vitală a revelației lui Dumnezeu din cauză că abandonăm atât de flagrant, stăruiitor și orbește cele mai profunde și mai sacre convingeri în mult mai simpla sferă a moralei. Gândiți-vă doar: cum poate un biet om care, ani la rândul, și-a smuls fără să-și dea seama gândul de la Dumnezeu pentru a se gândi numai la sine, cum poate deci un asemenea om să judece cutremurătoarele taine dăruite credinței și înțelegerii noastre, mai ales că nu poate să le judece altfel decât în funcție de cum și cât îl ajută pe el și pe alții în lupta pentru câștig material sau în satisfacerea dorinței de împănare sau a poftei de aplauze. Deci, Henry, dacă ce am spus până aici e adevărat, educația e un lucru; dacă e fals, educația e altceva. În primul caz, e ceva simplu, inteligibil și iradiind cea mai luminoasă speranță. În cel de-al doilea caz, e un jalnic, încălțit și total lipsit de valoare haos de obiective crucișe și eforturi veșnic eşuate care inițial promit ceva dar care niciodată nu duc la nimic; și cu cât ne încăpățănăm pe acest drum, cu atât tot sistemul de educație devine mai uscat, mai steril și mai duhnind a moarte”⁷.

Recunoașteți starea școlii românești de astăzi în cuvintele lui Lyttelton de acum un veac? Recunoașteți valoarea trecutului? A reperelor? Atunci, nu mai stați. Avem de ridicat școli care zidesc caractere. Adevărul, Binele și Frumosul ne cer să știm și să facem bine atât de multe lucruri. Trebuie să ne recăpătăm stăpânirea de sine și de propria țară refăcând legătura cu tot ce ne-au lăsat strămoșii. Pentru că ei ne-au transmis, la ei am văzut și împreună cu ei am trăit Adevărul, Binele și Frumosul. Educația nu are cum să fie, așa cum vor stăpânii noștri de azi, o procesare digitală a omului. Educația este, de fapt, acea ieșire din palat a Împăratului împreună cu fiii săi pentru a da roată împărăției, pentru a le arăta ce le lasă moștenire. Educația e împrumutarea și înrădăcinare. Educația e familiarizarea și transmiterea de patrimoniu, de împărăție de Adevăr, Bine și Frumos. O împărăție cu multe conace și moșii înfloritoare. Unde pustiul nu mai poate călca, nici în miez de noapte, nici în plină zi.

Bibliografie

- Einstein, Albert, *Out of My Later Years*, New York: Kensington Publishing, 1984 [1956]
 Guastella, Gianni, *Word of Mouth Fama and Its Personifications in Art and Literature from Ancient Rome to the Middle Ages*, Oxford: Oxford University Press, 2017
 Kallendorf, Craig, ed. și trad., *Humanist Educational Treatises*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2002

⁷ Edward Lyttelton, *Letters on Education* (Cambridge: Cambridge University Press, 1922), pp. 61, 41. Cartea se află sub tipar, împreună cu toată opera pedagogică a lui Lyttelton, la Editura Institutului de Studii ale Modernizării „Alec Russo”.

- Léon-Dufour, Xavier, coord., *Vocabulaire de théologie biblique*, Paris: Éditions du Cerf, 1988
- Lyttelton, Edward, *Letters on Education*, Cambridge: Cambridge University Press, 1922
- Spitzer, Manfred, *Demența digitală. Cum ne tulbură mintea noile tehnologii*, București: Humanitas, 2020
- Stăniloae, Dumitru, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Craiova: Editura Mitropoliei Olteniei, 1987

LA REFORME DE CONSTANTIN MAVROCORDAT ET LE REGIME PHANARIOTE DANS LA PREMIERE MOITIE DU XVIIIE SIECLE / CONSTANTIN MAVROCORDAT'S REFORM AND THE PHANARIOT REGIME IN THE FIRST HALF OF THE 18TH CENTURY

Daniel NIȚĂ-DANIELESCU*

Abstract

The Phanariot Prince Constantine Mavrocordat distinguished himself and constantly implementing “a general program of reform” during the years of the ten reigns of Bucharest and Iași (1730-1769). Social aspects were taken into account, improving the organization and efficiency of state structures, as well as supporting cultural and ecclesiastical life. The analysis of the specifics of this “reform” is likely to illuminate both of the specifics of the “reset” of the Phanariotes in the first half of the Romanian 18th century, as well as to highlight the circumstances that ultimately determined its compromise.

Keywords: Constantine Mavrocordat, Phanariot rulers, reform, Constitution

Le régime phanariote

Dans son ensemble, le « phanariotisme » peut être compris comme une structure politique installée au début du XVIIIe siècle en Moldavie et en Valachie, ayant des implications profondes et durables sur la vie économique, sociale, administrative et culturelle d'ici. La période dans laquelle il se dessine, s'impose et parvient à se maintenir est celle des affrontements diplomatiques, politiques et militaires entre l'Empire ottoman et les Puissances chrétiennes voisines, notamment avec l'Empire des Habsbourg et celui des Tsars; c'est pourquoi on estime que le « phanariotisme » est susceptible d'illustrer en particulier l'effort visant à maintenir les Pays Roumains dans l'orbite des intérêts ottomans. Surtout après 1683, lorsque l'encerclement courageux de Vienne par les Turcs échoua, les Empires chrétiens voisins voulurent étendre leur propre influence sur les territoires contrôlés par les Ottomans. Cependant, le régime, appelé plus tard «phanariote», du nom du quartier d'Istanbul où vivaient les familles des dirigeants de Bucarest et de Iași, a des précédents notables dans la seconde moitié du XVIIe siècle. C'est maintenant que les

* Rev. Associate Professor PhD, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, danieldanielescu10@gmail.com.

structures « préphanariotes » ou « protophanariotes », comme on les appellera plus tard, commencent à se développer. Celles-ci se caractérisent par « des tendances réformatrices encore vagues, la lente création de nouvelles institutions, la timide élaboration d'une *forma mentis* ravivée dans l'esprit politique et en même temps la pénétration de l'élément grec (...) dans les structures traditionnelles de la classe dirigeante » (Stănescu 1974: 347-358; Pippidi 2013: 117-129). Le but évident était alors aussi de créer de nouvelles formules viables pour maintenir les Pays Roumains dans l'orbite des intérêts politiques turcs (enfin, lorsqu'il rapporte la défection de Ștefan Petriceicu en faveur des Polonais lors de la bataille de Hotin, le 11 novembre 1673, Dimitrie Cantemir écrit que « la Porte ottomane, voyant que le Seigneur de Moldavie passait aux ennemis en plein feu de la bataille et que le début de la défaite venait des traîtres moldaves et valaques, a estimé qu'il était plus prudent de ne pas désigner de Seigneur moldave à l'avenir, mais un grec, qui devrait avoir sa maison et ses proches à Tzarigrad et être un homme paisible et ignorant de la guerre » - Cantemir 1960: 21).

Cependant, le régime en tant que tel n'a été installé en Moldavie qu'après le passage de Dimitrie Cantemir, basé sur un traité écrit (Neculce 1982: 526-528; voir aussi Holban, Demény, 1973: 1075 *sqq.*), du côté des armées du Tsar Petru Ier, qui serait vaincu en 1711, pendant la bataille de Stănilești. Il faut noter le caractère épisodique et le choix personnel du Prince roumain Dimitrie Cantemir. On considérerait aussi que les projets russes ne dépassaient pas, dans la politique méridionale du Tsar, le désir d'avoir accès à la Mer Noire (programme essentiellement restreint). N. Iorga fait le constat que « l'idée d'une politique russe visant, depuis lors, à poursuivre une conquête des Balkans et l'entrée d'un empereur slave à Constantinople doit être abandonnée sans aucune hésitation » (Iorga 1985: 294). Après la victoire sur les Russes, même si l'on craignait que le Pays ne se transforme en une province gouvernée par un pacha (à Iasi pendant « six mois et six jours », le pacha Kurt Mehmet s'installa à la Cour princière, et le chroniqueur rapporte que le pacha aurait voulu que les boyards « l'invitent ici, écrivent au vizir pour qu'il reste à Iasi, mais il n'a rien obtenu » - Neculce 1982: 681), à Istanbul on préfère amener au trône, pour la deuxième fois à Iasi et sans prétentions financières, Nicolae Mavrocordat, le grand dragoman (fonctionnaire ottoman ayant des responsabilités dans les relations diplomatiques avec les puissances européennes de l'époque), une personne considérée comme sûre et dévouée aux intérêts ottomans. Plus tard, au début de 1716, il sera envoyé à Bucarest, après la destitution de Șerban Cantacuzino (qui, avec le groupe formé autour de sa famille, était presque ouvertement anti-ottoman et pro-russe politique), inaugurant ici également le régime phanariote, dans des circonstances assez similaires à celles de Iași.

Il convient également de souligner qu'au cours de cette période les événements politiques et militaires s'accompagnent également de mutations

essentielles dans les conceptions selon lesquelles les Princes commencent à gouverner. Le processus général est celui de «la transition des anciennes traditions (...) au régime des idées» (Iorga 2002: 3). Nicolae Mavrocordat est le représentant de ce changement d'attitude, que l'on observe aussi bien chez Dimitrie Cantemir, Mihail Racoviță ou Grigore Ghica. Un «nouvel esprit» commence à être présent dans l'environnement des chrétiens ambitieux dans la «Byzance européanisée», qui est désormais «l'immense capitale de l'Empire ottoman, où les ethnies se mélangent et où les courants s'entrechoquent». Ses porteurs «se considèrent à tort comme des nationalistes grecs engagés dans la dénationalisation (...); ils représentent une nouvelle forme de synthèse, dont nous ne manquons pas non plus, dans ce sud-est de l'Europe» (Iorga 1989: 5 *sqq.*).

À l'attachement aux valeurs chrétiennes s'ajoute l'intérêt pour la culture gréco-romaine classique. De même, le mouvement idéologique de l'Europe occidentale, qui promeut les principes déterminants de l'absolutisme monarchique et les théories de l'État basées sur la justice, la raison et la philanthropie, ne reste pas sans écho à l'Est (Dima Drăgan, 1974: 209 *sqq.*). Dans les *Conseils de feu Voïvode Nicolae Mavrocordat à son fils Constantin*, ainsi que dans ses *Pensées*, on retrouve ces idées, mais adaptées au contexte particulier dans lequel s'affirme la nouvelle génération de Phanariotes, qui allie érudition et esprit pratique, le respect du passé avec le désir de rester dans la postérité à travers des actes mémorables. Dans la politique intérieure des premiers phanariotes, des tentatives sont faites pour réformer et rendre plus efficaces les structures économiques, administratives, sociales et judiciaires. Cet effort échouera en fin de compte en raison de l'opposition interne, de l'incohérence dans l'application des initiatives promues, des conflits militaires sur le territoire roumain (suivis parfois par des pertes territoriales), ainsi que de la crise économique et institutionnelle généralisée dans l'Empire Ottoman (Mantran 2001: 234 *sqq.*).

Une synthèse des réformes de la première période du régime phanariote est réalisée par le fils de Nicolae Mavrocordat, Constantin, qui règne successivement, dix fois, en Valachie et en Moldavie, entre les années 1730-1769 (en Valachie le premier règne est entre le 3 septembre et le 4 octobre 1730, suivi de cinq autres; en Moldavie, il régna 4 fois, la première fois entre avril 1733 et novembre 1735).

Constantin Mavrocordat - Prince «juste et gentil»

Constantin est né le 27 février 1711 et est le fils de Nicolae Mavrocordat et de Pulheria (née Tsouki), ses parents appartenant à l'une des familles chrétiennes les plus respectées de Constantinople. Son grand-père, Alexandru, avait propulsé sa famille parmi les élites culturelles et politiques de l'époque (il fut entre autres «grand logothète du Patriarcat, grand dragoman de la Sublime Porte en 1673, ambassadeur en Allemagne en 1688 et conseiller

privé en 1698», avec le titre de „Altesse Illustrissime”); lors des négociations de paix de Karlowitz, il avait été le représentant des intérêts ottomans (Un phanariote 1892: 71 *sqq.*; Stourdza 1913: *passim*; Soutzo 1974: 243). Par les liens de parenté de ses ancêtres paternels et maternels, Constantin avait des liens avec les familles des voïvodes roumains (Mavrocordat 1894: 172 et 175), étant apparenté, par l'intermédiaire des femmes, à l'ancienne famille princière des Mușatins, fait également mentionné par Ion Neculce (Neculce 1982: 171 et 176).

L'éducation du descendant princier est étroitement supervisée par son père, qui le prépare à lui succéder sur le trône. En tant qu'apprenti à «l'école du pouvoir», il a la possibilité de consulter les livres de la célèbre bibliothèque familiale. La bibliothèque était l'une des plus célèbres de l'époque; on pourrait lire, entre autres, les écrits de Francis Bacon (pour qui Nicolae Mavrocordat a une prédilection déclarée), Pietro Pompanazzi, Niccolò Machiavelli, Nicolaus Lorinus Reusnerus, Johannes Henricus Boeclerus, Erasmus de Rotterdam etc.

Après la mort de Nicolae, «l'empereur allemand, le roi d'Angleterre, peut-être même le pape» s'intéresseront à la bibliothèque – Iorga 2008: 571; voir aussi Mihordea 1940: 359). Entre autres ouvrages, il y avait aussi *Cazania* du Saint Métropolitaine Varlaam, transcrite en 1724 par le popa Stanciul «sur ordre de notre seigneur Io Alexandru Nicolae voïvod (...) pour le travail et l'enseignement qu'il aimait pour le fils de sa majesté, Constantin» (Gabriel Ștrempel 1978: 267) et doit avoir lu, bien sûr, les *Histoires des Pays Roumains*, que son père avait ordonné de regrouper en un seul livre (Gorovei 1988: *passim*). Polyglotte, aux lectures nombreuses et variées, familier avec les idées de son temps, mais menant une vie extrêmement austère, «partageant son temps entre la prière, le divan et la lecture de livres» (*Chronica Ghiculeștilor* 1965: 627), il est le modèle du phanariote de la première moitié du XVIIIe siècle.

Le chroniqueur le décrit ainsi: «il voulait fièrement se montrer, mais il était aussi humain (...). Il n'était pas non plus avide de sang, mais patient; il aimait beaucoup étudier et avoir de la correspondance de tous les pays étrangers (...). Les mensonges lui étaient trop chers pour être écoutés, mais il n'était pas trop prompt à faire du mal. Il a trop promis à certains et à d'autres, mais il n'a pas tenu ses promesses à beaucoup» (le chroniqueur ajoute également que «c'était un Prince doux et gentil» - Neculce 1982: 740 et 847). Un voyageur étranger contemporain, Markos Antonios Katsaitis, laissera à la postérité le portrait suivant de Constantin Mavrocordat: «il est de taille moyenne, un peu maigre, avec une barbe noire et un peu trapu (...). Il est très érudit, passant toutes ses heures libres du jour et une partie de la nuit à lire continuellement, aimant les hommes de lettres, les faisant venir à lui avec de gros salaires. Il possède plusieurs langues: le grec vulgaire, le grec littéraire, le turc, le latin, l'italien, le français, le moldave et le valaque, ces derniers étant en fait une seule et même langue. D'un autre côté, il est un peu étrange, aimant la

nouveauté et impatient de résoudre ses problèmes, et à certains moments il n'est pas sans colère et sans extravagance» (Katsaitis 1977: 71).

Réformer ou «réinitialiser»

Depuis le premier règne de Constantin Mavrocordat, on peut distinguer les articulations du «plan général de réforme» qu'il poursuivra constamment, au cours des décennies suivantes, dans les deux Pays Roumains. La réorganisation et la rationalisation des structures économiques, administratives, judiciaires et sociales sont attendues, en tenant compte des réalités roumaines et des initiatives de ses prédécesseurs. L'adoption des mesures se fait toujours en consultation avec les États et l'accord des intéressés est toujours pris en compte (pour les questions liées à la réforme de Constantin Mavrocordat, voir: Brătianu 1947; Constantiniu 1985; Constantiniu 2002; Minea 1926-1927: 97-248; Corivan 1955: 51-76; Grigoraș 1976: 123-164; Ghibănescu, 1931: 18-28; Vlad 1984: 28-48).

La réforme fiscale fut initiée par les *Chartes* du 7 novembre 1733 et de mars 1734. Les monastères, le clergé et le groupe des boyards sont exonérés d'impôts. Désormais, les boyards qui occupent une charge et leurs descendants seront privilégiés, comme certains qui sont le «fondement» du gouvernement, afin de servir «plus vaillamment à l'honneur du règne et de tout ce Pays gardé par Dieu» (Brătianu 1947: 43; la *Charte* du 7 novembre 1733 est publié en *Annexe*: 41-42).

Dans le *Règlement* promulgué en Valachie le 7 février 1740 (puis publié au „*Mercure de France*” sous le titre de «Constitution», «fait par le Prince Constantin Mavrocordato de deux Valachies et de la Moldavie») les mesures antérieures sont développées et systématisées. A cela s'ajoute «la suppression de plusieurs impositions onéreuses aux habitants (...) et prescrivant plusieurs règles utiles». Il est fait référence à «l'impôt sur les bœufs et les vaches, communément appelé *văcărit*» et à «l'impôt sur chaque arpent de vigne, communément appelé *pogonărit*»), ainsi qu'à la fixation de la cotisation annuelle, qui devait être payée en quatre trimestres. Un mécanisme bien précisé de compensations accordées aux Etats a également été prévu, afin d'éviter les griefs. Constantin Mavrocordat désigne son père comme l'inspirateur de ces mesures et il se dit „père de la patrie” (le texte du règlement - Brătianu 1947: 45-53; Stourdza 1913: *Annexe III*: 382-387; *Condica* III 2008: 521-531). Les mêmes dispositions sont introduites, avec de petites différences, en Moldavie, par le règlement du 8 octobre 1741, immédiatement après l'installation à Iași, à la suite de la demande de «qui tous demandaient le règlement des impôts qui ont été faits en Valachie» (*Condica* I 2008, doc. 128: 48-52; Filitti, 1928; *passim*).

Sur le plan administratif, une nouvelle institution est créée, les chefs de districts (les *ispravniks*), afin que le Prince ait un lien direct avec la masse des

contribuables (l'administrateur dépend directement du Prince). Le nouveau poste n'est pas permanent et son titulaire peut le perdre ou le gagner comme n'importe quel autre emploi. La procédure écrite est généralisée, et l'activité sur le territoire est soigneusement encadrée, tout abus étant sévèrement sanctionné. La nouvelle institution (qui a été considérée comme « le résultat principal et le plus durable de la réforme administrative » – Constantiniu, Papacostea 1972: 111) illustre le mieux le processus de remplacement de la noblesse de sang, qui a la propriété foncière comme signe distinctif, par le mérite. Le boyard tend à devenir gouverneur puis fonctionnaire, afin de pouvoir conserver ses privilèges.

Constantin Mavrocordat prend également des mesures pour réformer la justice. Les compétences sont délimitées et à Iași, en raison de cas plus nombreux, trois grands boyards ont le droit de juger (en bénéficiant d'un congé pour leur travail). Dans l'article VII de la «Constitution» il était stipulé: « comme plusieurs habitants ne pouvaient, à raison de leur pauvreté, satisfaire aux frais d'un long voyage, pour venir faire juger leurs procès a notre Cour, et comme ils ne pouvaient se faire rendre justice par les capitaines des districts, nous leurs avons établi des commissaires choisis dans les corps de la noblesse, et nous avons accordé une pension sur notre trésor public, leur avons ordonné de rendre justice aux pauvres, de le mettre a l'abri de toute injustice et violence de la part des collecteurs du tribute, d'avoir l'œil a l'élection des burgraves, et sur toute d' empêcher qu' on n' opprime les pauvres et que les collecteurs ne le chargent d'aucune contribution, pour les frais qu'il sont obliges de faire pour lever le tribute» (*Condica* III 2008: 524; Georgescu, Strihan 198: 6-8; Depasta 2003: 316-318).

Concernant sa conception de la gouvernance, il a été écrit à propos de Constantin Mavrocordat qu' « il est le premier voïvode en qui sont formulés les principes fondamentaux de l'absolutisme éclairé et qui s'est efforcé de diffuser auprès du public européen sa renommée de leader fondé sur les lumières de son époque». Sa «Constitution», publiée au „Mercure de France” en 1742, qui est en fait une présentation des réformes de la première partie de sa longue carrière politique, accrédite implicitement l'idée que même un monarque de droit divin (...) peut gouverner sur la base de des lois, peuvent promulguer des réformes». On considère que «le but du gouvernement semble être le bien du peuple, et ceux qui s'y opposent, les nobles, doivent être considérés comme des *ennemis du pays*; le Prince, en revanche, par sa sagesse, sa science et son esprit de justice, ne peut être que *le père de la patrie*» (Georgescu, 1987: 142; voir aussi Constantiniu 2002: 502-508). A noter également que dans le texte de la «Constitution» de 1742 sont jointes «les listes de ecclésiastiques et de nobles qui ont souscrit la présente constitution en Valachie et en Moldavie» (*Condica* III 2008: 528-531).

Intéressé par la stabilité démo-fiscale du pays et la protection des contribuables, le Prince promouvra une *réforme sociale* visant à abolir le servage. L'initiative fut d'abord mise en pratique à Bucarest à travers la *Charte* de mars 1746. Trois ans plus tard, le 6 avril 1749, a convoqué une Assemblée à Iasi, à Iași, au Monastère des Trois Saints Hiérarques, et il fut également décidé ici d'abolir servage. L'Assemblée de Iași «avouant la vérité que les voisins ne sont pas des esclaves», décide «que désormais les gens ne doivent plus vendre, mais, comme les villageois des villages, doivent rester dans le village, faisant le travail habituel» (le texte du *Charte* dans Brătianu 1947: 68-70).

Prince pieux et promoteur de la culture

Durant les années de son règne, Constantin Mavrocordat accorda une attention particulière à l'Église, l'institution la plus stable et la plus prestigieuse du pays. Homme pieux, il «pratiquait la vertu par les actes: il se levait tôt le matin, à cinq heures, et s'asseyait à l'église avec beaucoup de recueillement et de piété». En outre, «il jeûnait durement, surtout pendant les jeûnes sacrés, où du matin au soir il ne mangeait absolument rien et ne buvait même pas de café». Il venait à l'église «avec tous les nobles serviteurs qui habitaient la Cour, et ils se levaient dès le jour, selon l'exemple du Prince». Pendant le service divin, plusieurs fois, deux gardes étaient placés à la porte de l'église pour ne pas laisser sortir quiconque avait cette mauvaise habitude avant la fin du service» (*Cronica Ghiculeștilor* 1965: 621). Comme le Prince ne fumait pas, «les boyards aussi méprisaient absolument le tabac et se rendaient souvent aux services des boyards». Les instruments de musique, «accompagnés de chansons indécentes et brouillées, n'étaient pas non plus autorisés; lors du mariage de sa fille (...), après beaucoup d'insistance de la part des boyards, il donna la permission de chanter avec des instruments, mais sans chansons inappropriées et obscènes» (*Cronica Ghiculeștilor* 1965: 625 et 627). Le chroniqueur de la famille Ghica, qui n'est pas un de ses partisans, ajoute que «les comportements de ce Prince étaient si inhabituels que certains, incrédules, ont osé dire qu'ils étaient mêlés de faux-semblants. Que chacun soit convaincu (...) que tout ce qu'il a fait est né d'une foi pure et très sincère. Considérez ensuite ce qui suit : pourquoi et dans quel but un Prince devrait-il se forcer à faire preuve de vertus feintes et torturer son corps au cours d'une vie aussi ardue et épuisante» (*Cronica Ghiculeștilor* 1965: 627).

Dès son premier règne en Moldavie, Constantin Mavrocordat envisage d'améliorer la condition du clergé. Par la *Charte* du 7 novembre 1733, il exonère d'impôt les monastères (et ce dans le contexte des difficultés financières du règne), mais conditionne ce privilège à l'obligation de «tous les abbés de prendre grand soin des saintes monastères» (Brătianu 1947: 41-42). Ils dépendent encore plus strictement du Prince, dont les prérogatives consistent dans la confirmation des abbés et la surveillance de l'administration, à qui un

rapport sur la situation économique du monastère doit être adressé chaque année, à l'Épiphanie. Il a également le pouvoir de sanctionner ou de révoquer les abbés: «et quiconque fera preuve de désobéissance ou de dommages au monastère sera expulsé et recevra également la sanction selon sa faute». Il est également stipulé que «les villages monastiques ne doivent pas être dédiés aux boyards, mais que les moines doivent les diriger et apporter des bénéfices et des revenus au monastère», et «les moines ne doivent pas être disposés à vendre les domaines monastiques, du moins pour tout besoin» (Brătianu 1947: 42).

De plus, Constantin Mavrocordat exemptait le clergé de tous impôts (Neculce 1982: 737; Melchisédec 1869: 200). Ce privilège était conditionné par l'obligation de la science du livre, l'ordination des candidats selon le mérite, ainsi que le devoir des clercs de mener «une vie honnête et sans diffamation» (Melchisédec 1869 : 203). En outre, les compétences de l'Église en matière disciplinaire sont renforcées, pouvant sanctionner uniquement les «erreurs spirituelles». Également sous le premier règne, en 1735, à la suite d'une «discussion» que Constantin Mavrocordat eut avec le métropolite Antonie de Iași, il exempta la Métropole, par décret du 20 février, de tous impôts, lui accordant un revenu annuel. Il est demandé au métropolite de le restaurer «en bon état» et de s'occuper des écoles ici, l'une grecque et l'autre slave d'Église, où l'enseignement est également en roumain. Il est stipulé que le hiérarque doit toujours examiner les «enseignants, afin qu'ils s'efforcent d'enseigner aux disciples comme ils le doivent et de les préparer, afin que ceux qui deviendront prêtres parmi eux puissent être instruits» (de la même manière, le métropolite est tenu de protéger les disciples nécessiteux et pauvres et de leur donner ce dont ils ont besoin, les uns un salaire, les autres des vêtements et de la nourriture, afin qu'ils n'abandonnent pas «l'apprentissage pour cette raison» - *Condica* I 2008, doc. 1515: 695-698).

L'effort de Constantin Mavrocordat pour codifier les privilèges et obligations du clergé se retrouve également dans le Règlement («Constitution») du 7 février 1740 (il prévoit l'exemption des monastères de la contribution - art. I; les obligations de abbés - art. II; exemption de contribution des prêtres - art. III et attributions des évêques sur le territoire - voir *Condica* III 2008: 521-531) et la vision et la conception unitaires concernant les relations avec l'autorité ecclésiastique se remarquent constamment au cours de son règne.

L'une des préoccupations permanentes de Constantin Mavrocordat est la formation du clergé et son intérêt pour l'éducation à tous les niveaux. Le chroniqueur montre que dans le pays «Costandin vodă (...) régnait en paix et demandait aux prêtres d'apprendre». Le 3 décembre 1742, le Prince notifie aux évêques que «beaucoup viennent demander le diaconat et le sacerdoce, dont quelques-uns en seraient dignes, mais nous considérons que pas tous. Et pour cela nous avons encore parlé et avons déjà répondu que nous n'intervenons pas

dans leur ordination. Mais pour leur capacité, ils doivent être examinés dans l'église de la Cour Princière, comme nous l'avons ordonné et comme nous l'ordonnons. Et ceux qui en seront dignes, exemptons-les d'abord des obligations fiscales, puis qu'ils soient ordonnés» (*Condica* 2008, doc. 1707: 49). A propos de cette mesure, qui n'était pas pratiquée dans le pays, la *Chronique* nous informe que le Prince «a ordonné (...) d'organiser un synode pour corriger certaines erreurs et abus commis lors des ordinations».

Alors le Prince commence à «réprimander» tous ceux qui «ont ordonné des prêtres et des diacres ignorants», ordonnant également à un corps du clergé d'aller «à la campagne, de parcourir les villages et d'instruire les prêtres incultes». L'intention était de faire venir enfin les personnes en question à Iasi, pour «les examiner personnellement, pour voir s'ils utilisaient l'enseignement qui leur avait été donné» (*Cronica Ghiculeștilor* 1965: 623). Apparemment, les résultats n'ont pas tardé à apparaître et «bien que les circonstances de l'époque l'aient empêché d'y parvenir, il reste vrai - dit le chroniqueur - que de nombreux prêtres et diacres en ont bénéficié. Ainsi, ils commencèrent à lire divers livres, et quant au service religieux, ils essayèrent de le lire avec beaucoup de soin». On rapporte également que «les prêtres avaient très peur et ceux qui n'avaient pas bien appris recommençaient et ils réapprenaient» (*Cronica Ghiculeștilor* 1965: 623; un autre chroniqueur rapporte que «nous ne pouvons pas écrire sur la peur des prêtres et des diacres, qui avaient commencé à apprendre dans leur vieillesse» - Pseudo-Enache Kogălniceanu 1987: 16).

En 1714, une Académie fut créée à Iași par Nicolae Mavrocordat (*Cronica Ghiculeștilor* 1965: 179; Iorga 1928: 57; Bîrsănescu 1962: 31-38; Camariano-Cioran 1971: 73; à Bucarest, l'Académie a été fondée en 1694 par Saint Constantin Brâncoveanu). A Iasi Constantin Mavrocordat décide d'établir des écoles «à la Métropole, aux Évêchés et dans tous les monastères», et le Métropolite et les évêques ont le devoir, comme dans leurs diocèses, «dans les villes et dans les grandes villages de nommer des prêtres pour enseigner» des enfants la prière et l'enseignement de la foi (en roumain) et à écrire (Brătianu 1947: 59; Depasta 2003: 316). Le métropolite Nichifor (Păcurariu 2010: 433; Moașa 1996-1997: 75-85), qui succéda à Antonie (ce dernier partant en 1739 pour la Russie avec les armées de la Tsarine), ouvrira des écoles pour tous les jeunes, dans les églises les plus importantes de Iasi, où ceux qui voulaient recevoir le sacerdoce devaient étudier plus longtemps (Păcurariu 2006: 300; Camariano Cioran 1971: 75).

Constantin Mavrocordat envisage également le développement de l'imprimerie. A Iași, pendant son second règne, «il ordonna que des livres en langue roumaine soient apportés de Valachie (...) et ordonna au métropolite d'utiliser ces livres dans les églises». Il demande également au métropolite et aux évêques d'établir des imprimeries. Dans les imprimeries établies à Iași (à

Métropole), à Rădăuți et dans l'imprimerie privée de Duca Sotiriovici (Păcurariu 2016: 137; 140; Pricop 1995: 24-25) commence une activité intense d'impression de livres nécessaires au culte et à la formation du clergé - Chiaburu 2005: *passim*). Constantin Mavrocordat promeut un véritable programme culturel roumain, exigeant que partout – dans l'Église, à l'école, dans le système judiciaire et dans l'administration – seule la langue roumaine soit utilisée.

Conclusions

Pendant près de quatre décennies, dans des circonstances difficiles, Constantin Mavrocordat a initié et appliqué constamment dans les Pays Roumains un programme général de réforme, visant à une meilleure organisation et efficacité des structures étatiques, ainsi qu'au soutien de la vie culturelle et ecclésiastique. Les mesures qu'il a promues avaient des précédents notables dans le passé, mais elles soulignent également ses efforts personnels pour trouver des solutions pratiques de gouvernance, conformes aux idées à la mode de son époque. Les efforts pour réinitialiser le régime phanariote ont échoué en raison des conditions dans lesquelles ils ont été mis en pratique. Les règnes courts, les conséquences malheureuses de la crise qui a commencé à se propager dans l'Empire ottoman, les difficultés provoquées par les occupations militaires, contribueront à l'échec de nombreuses initiatives généreuses. La centralisation, la surveillance et le contrôle strict commencent à susciter le mécontentement, surtout lorsque certains phanariotes viennent d'Istanbul avec leurs propres personnes de confiance. Il faut cependant constater les conséquences bénéfiques des initiatives culturelles promues par ce pieux et érudit Prince phanariote.

Bibliographie

- Bîrsănescu, Ștefan, *Academia domnească de la Iași, 1714-1821*, Editura Didactică și Pedagogică, Bucharest, 1962.
- Brătianu, Gheorghe I., *Două veacuri de la reforma lui Constantin Mavrocordat (1746-1946)*, extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, t. XXIX, Bucharest, 1947.
- Camariano-Cioran, Ariadna, *Academiile domnești din Iași și București*, Editura Academiei, Bucharest, 1971.
- Chiaburu, Elena, *Carte și tipar în Țara Moldovei până la 1829*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2005.
- Condica lui Mavrocordat*, edition avec une introduction, notes, index et glossaire par Corneliu Istrate, volumes I, II și III, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2008.
- Constantiniu, Florin, *Constantin Mavrocordat*, Editura Militară, Bucharest, 1985.
- Constantiniu, Fl., *Reformele lui Constantin Mavrocordat*, dans Cernovodeanu, Paul et Edroiu, Nicolae (coord.), *Istoria Românilor*, vol. VI, Editura Enciclopedică, Bucharest, 2002.

- Constantiniu, Florin, Papacostea Șerban, *Les Réformes des premiers phanariotes en Moldavie et en Valachie: essai d'interprétation*, dans „Balkan Studies”, 13, 1972, no. 1.
- Corivan, Nicolae, *Aplicarea așezământului fiscal a lui C. Mavrocordat privitor la perceperea birului (1741-1743)*, dans „Studii și Cercetări Științifice”, VI, 1955, nr. 3-4.
- Cronica Ghiculeștilor*, edité par Nestor Camariano et Ariadna-Camariano Cioran, Editura Academiei, Bucharest, 1965.
- Cronicul lui Petru Depasta Peloponisianul asupra vieții domnitorului Constantin Neculai Mavrocordat*, dans Constantin Erbiceanu, *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, Postface par Andrei Pippidi, Cuvânt introductiv și arbore genealogic par Constantin Erbiceanu, Editura Cronicar, Bucharest, 2003.
- Filitti, Ioan C., *Despre reforma fiscală a lui Constantin Voda Mavrocordat*, extrait des „Analele Statistice și Economice”, no. 5-6, Bucharest, 1928.
- Dima Drăgan, Corneliu, *La bibliophilie des Mavrocordato*, dans *Symposium. L'époque phanariote*, Thessaloniki, 1974.
- Georgescu, Valentin Al., Strihan, Petre, *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova (1611-1831)*, Ie partie. *Organizarea judecătorească*, vol. II (1740-1831), Editura Academiei, Bucharest, 1981.
- Georgescu, Vlad, *Istoria ideilor politice românești (1369-1878)*, Ion Dumitru Verlag, München, 1987.
- Gorovei, Ștefan S. *Spre unificarea istoriografiei naționale: „Cronica paralelă” (Iași, 1733)*, extrasit de l'„Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Iași”, an. XV, 1988, no. 2.
- Ghibănescu, Gh., *Ponturile religioase ale lui C. vodă Mavrocordat (1742)*, extrait de l'„Anuarul Școlii Normale Vasile Lupu”, no. 5, Viața Românească, Iași, 1931.
- Grigoraș, N., *Reformele cu caracter administrativ din Moldova ale lui Constantin Mavrocordat*, dans „Cercetări Istorice”, VII, 1976.
- Iorga, N., *Cultura română supt fanarioți*, dans Gheorghe Buluță (coord.), *Cultură și civilizație*, Editura Eminescu, Bucharest, 1989.
- Iorga, N., *Istoria învățământului românesc*, Editura Casei Școalelor, Bucharest, 1928.
- Iorga, N., *Istoria românilor*, vol. VII, edité par Sorin Iftimi, Editura Enciclopedică, Bucharest, 2002.
- Iorga, N., *Locul românilor în istoria universală*, edité par Radu Constantinescu, Editura Științifică și Enciclopedică, Bucharest, 1985.
- Iorga, N., *Știri nouă despre biblioteca Mavrocordaților și despre viața muntenească în timpul lui Constantin vodă Mavrocordat*, în volumul Nicolae Iorga, *Scrieri alese. Cuvântări și comunicări rostite la Academia Română*, Ie partie, edité par Dorina N. Rusu, Editura Academiei Române, Bucharest, 2008.
- Markos Antonios Katsaitis, *Călătorie de la Constantinopol la Iași și de la Iași la București, în anul 1742*, édition, traduction et notes par Elena Moiuć et Dumitru Limona, dans *Saeculum*, Editura Junimea, Iași, 1977.
- Mantran, Robert, *Statul otoman în secolul al XVIII-lea: presiunea europeană*, în volumul *Istoria Imperiului Otoman*, Editura ALL, Bucharest, 2001.
- Mavrocordat, Alexandru G., *Despre originea Mavrocordaților*, dans „Arhiva”, an. V, 1894, no. 3-4, Iași, 1894.
- Minea, Ilie „Reforma” lui Constantin vodă Mavrocordat, dans „Cercetări Istorice”, II-III, 1926-1927.
- Moisuc, Elena, Limona, D., *Saeculum. Documente inedite*, Junimea, Iași, 1977.

- Melchisedec, *Chronica Hușilor și a Episcopiei cu aseminea numire, după documentele Episcopiei și alte monumente ale țării*, Bucharest, 1869.
- Mihordea, Vasile, *Biblioteca domnească a Mavrocordaților. Contribuții la istoricul ei*, dans „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, IIIe série, tom. XXII, Mem. 16, Bucharest, 1940.
- Moșa, Ruxandra, *Un mitropolit grec al Moldovei în veacul XVIII: Nichifor al Sidei*, dans Buletinul „Ion Neculce” (série nouvelle), no. II-III (1996-1997), Iași.
- Neculce, Ion, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, edition critique et etude introductiv de Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, Bucharest, 1982.
- Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, 3e édition, Editura Trinitas, Iași, 2006.
- Păcurariu, Mircea, *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucharest, 2010.
- Păcurariu, Mircea, *Tiparul în Biserica Ortodoxă Română*, Editura Andreiana, Sibiu, 2016.
- Pippidi, Andrei, „Byzance des Phanariotes” dans Olivier Delouis, Anne Couderc et Petre Guran (dir.), *Héritages de Byzance en Europe du Sud-Est à l'époque moderne et contemporaine*, Athènes, 2013.
- Pricop, Adrian, *Tiparnițe bisericești în Iași în secolele XVI-XIX, în Credință și cultură în Moldova*, vol. III, Editura Trinitas, Iași, 1995.
- Pseudo-Enache Kogălniceanu, *Letopisețul Țării Moldovii de la Domnia întâi și pînă la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat Voevod: (1733-1774)*, dans *Cronici moldovenești*, edition critique par Aurora Ilieș et Ioana Zmeu, Editura Minerva, Bucharest, 1987.
- Soutzo, Démètre Skarl., *Les familles princières grecques de Valachie et de Moldavie*, dans *Symposium. L'époque phanariote*, Thessaloniki, 1974.
- Stourdză, Alexandre A. C., *L'Europe orientale et le rôle historique des Mavrocordato (1660-1830)*, Librairie Plon, Paris, 1913.
- Ștrempel, Gabriel, *Catalogul manuscriselor românești (BAR, 1-100)*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, Bucharest, 1978.
- Un phanariote <Eugène Rizo-Rangabé>, *Livre d'or de la noblesse phanariote en Grèce, en Roumanie, en Russie et en Turquie*, Imprimerie S.-C. Vlastos, Athènes, 1892.
- Vlad, Matei D., *Locul lui Constantin Mavrocordat în istoria românilor din secolul al XVIII-lea*, dans „Revista de Istorie”, tom. XXXVII, 1984, no. 3.

TRANSFORMATION DIGITALE DES UNIVERSITÉS MAROCAINES : L'IA COMME PILIER DE LA GOUVERNANCE FINANCIÈRE/THE DIGITAL TRANSFORMATION OF MAROCCAN UNIVERSITIES : AI AS A PILLAR OF FINANCIAL GOVERNANCE

Hicham MAJID, Driss HARRIZI, Razane CHROQUI*

Abstract

This article explores the impact of artificial intelligence (AI) on the financial governance of Moroccan universities, in the context of their transition to third generation institutions. By examining the historical evolution of university models, from medieval institutions to modern centers of research and innovation, the study highlights current challenges to financial governance, including heavy financial supervision, and over-reliance on funding public. The integration of AI is presented as a promising solution to optimize budget planning, improve public procurement management, provide accurate legal advice, and strengthen audit processes. Thanks to its advanced analysis and automation capabilities, AI can transform financial management by making processes more efficient, transparent and compliant with regulations. In conclusion, the article proposes that the adoption of AI constitutes a strategic lever for Moroccan universities, allowing them to respond to contemporary demands and position themselves as key players in economic and social development.

Keywords: *IA, financial governance, Moroccan universities, economic and social development*

Introduction

L'essor exponentiel des technologies numériques a profondément transformé de nombreux secteurs, y compris l'enseignement supérieur (Vu Khanh Quy et al., 2023). L'intégration de l'intelligence artificielle (IA) dans la gouvernance financière des universités offre des perspectives prometteuses pour refaçonner leurs structures organisationnelles et leurs modes de fonctionnement. Les universités marocaines, aspirant à évoluer vers des modèles de troisième génération, cherchent à tirer parti de l'IA pour optimiser

* Laboratoire interdisciplinaire des sciences appliquées - Université Hassan 1er, hicham.majid@uhp.ac.ma; Laboratoire interdisciplinaire des sciences appliquées - Université Hassan, 1er driss.harrizi@uhp.ac.ma Hassan First University of Settat, National School of Applied Sciences, Interdisciplinary Laboratory of Applied Sciences, Morocco, chroqui.razane@uhp.ac.ma.

leur gestion financière, renforcer la transparence et accroître leur efficacité opérationnelle.

Historiquement, les universités ont évolué d'institutions médiévales axées sur la transmission des connaissances vers des centres modernes de recherche et d'innovation. Les universités de troisième génération (3GU), comme le souligne Wissema (2009), se caractérisent par une intégration harmonieuse de l'éducation, de la recherche et de l'entrepreneuriat. Elles jouent un rôle essentiel dans le développement économique et social, adoptant des approches interdisciplinaires et favorisant des collaborations étroites avec l'industrie. Cette évolution exige une gouvernance financière sophistiquée, capable de soutenir des missions complexes et diversifiées.

Cependant, la gouvernance financière traditionnelle des universités, basée sur des systèmes de contrôle centralisés, peine à répondre aux exigences d'un environnement globalisé et technologiquement avancé. Bien que les technologies de l'information et de la communication, tels que les systèmes de planification des ressources d'entreprise (ERP), aient commencé à transformer la gestion financière dans le secteur académique, mais avec l'avènement de l'IA, un tournant décisif se dessine dans le domaine de la gouvernance financière des universités, car cette technologie offre des capacités inédites notamment en matière d'anticipation des tendances financières, d'optimisation des allocations des ressources et de renforcement de la sécurité des données.

Au Maroc, malgré les réformes entreprises, notamment la loi n°01-00 sur l'organisation de l'enseignement supérieur visant à accroître l'autonomie et l'efficacité financière des universités, ces institutions continuent de faire face à des défis significatifs. Parmi ceux-ci figurent la centralisation des décisions, la diversification limitée des ressources et la nécessité de moderniser les structures organisationnelles. L'introduction de l'IA dans les processus de gouvernance financière représente donc une opportunité unique pour surmonter ces obstacles et aligner les universités marocaines sur les meilleures pratiques internationales.

Face à ces constats, la question centrale de cette recherche est la suivante: comment l'intégration de l'IA peut-elle transformer la gouvernance financière des universités marocaines pour répondre aux exigences contemporaines et futures de l'enseignement supérieur? Cette problématique vise à explorer les moyens par lesquels l'IA peut non seulement améliorer l'efficacité opérationnelle, mais aussi contribuer à la réalisation des objectifs stratégiques des universités dans un contexte globalisé.

Pour répondre à cette question, nous adoptons une méthodologie qualitative basée sur une analyse documentaire approfondie. Cette approche inclut l'examen critique de la littérature existante, des textes juridiques et des rapports institutionnels relatifs à la gouvernance financière et à l'IA dans l'enseignement supérieur au Maroc. Elle permet d'obtenir une compréhension

nuancée des enjeux, des opportunités et des défis liés à l'intégration de l'IA dans ce contexte spécifique.

Le présent article est structuré en deux parties principales. Dans la première partie, nous examinerons l'évolution des universités à l'échelle mondiale, en mettant en lumière la transition vers le modèle de la troisième génération et les exigences d'une gouvernance adaptée à un environnement technologique avancé. Nous analyserons également les apports potentiels de l'IA en matière de gouvernance financière, en abordant des aspects tels que l'amélioration de l'analyse prédictive, l'optimisation de l'allocation des ressources, la transformation de la fonction comptable, l'efficacité des achats publics, le conseil juridique et réglementaire, ainsi que le renforcement des processus d'audit financier.

Dans la seconde partie, nous nous concentrerons sur le contexte marocain. Nous analyserons la gouvernance financière actuelle des universités, en identifiant les dysfonctionnements existants et les défis spécifiques auxquels elles sont confrontées. Nous étudierons comment l'IA peut transformer cette configuration et contribuer à surmonter les obstacles, en proposant des solutions concrètes pour améliorer la planification budgétaire, optimiser les achats publics, fournir des conseils juridiques et réglementaires efficaces et renforcer les processus d'audit financier.

Cette recherche vise à démontrer que l'intégration de l'IA dans la gouvernance financière des universités marocaines est non seulement nécessaire pour leur modernisation, mais constitue également un levier stratégique pour leur développement durable et leur compétitivité sur la scène internationale. En mettant en évidence les apports concrets de l'IA et les risques qu'elle permet de couvrir, cette étude aspire à transformer les défis actuels en opportunités de croissance et d'innovation pour les universités marocaines.

1. Evolution des universités et caractérisation de leurs gouvernance

1.1. Evolution universitaire vers la troisième génération

L'évolution des universités vers le modèle de la troisième génération (3GU) s'inscrit dans un contexte académique mondial en profonde mutation. Historiquement, les universités ont été conçues au Moyen Âge principalement pour la transmission des connaissances établies. À cette époque, des institutions comme les universités de Bologne et de Paris étaient essentiellement des centres de diffusion du savoir, profondément ancrées dans les traditions des écoles latines européennes. Spécialisées dans des domaines tels que le droit, la théologie et la médecine, elles influençaient significativement les sphères politiques et sociales de leur temps (Altbach, 1991; Wissema, 2009). Cette période a été marquée par des enseignants

éminents comme Pierre Abélard, qui a jeté les bases de la philosophie scolastique, une méthode d'enseignement dominante dans les universités médiévales (Carpenter, 1955). La scolastique a établi un cadre pour un enseignement structuré et la dialectique, posant ainsi les fondations des universités modernes. En réponse aux besoins croissants de la société pour des connaissances spécialisées, ces institutions ont évolué, conduisant à l'émergence des universités de deuxième génération (2GU) durant la Renaissance et la Réforme.

La transition vers les universités de deuxième génération a marqué un tournant significatif, intégrant la recherche scientifique à l'enseignement et rompant avec la tradition médiévale de transmission passive des savoirs. Le modèle humboldtien, développé par Wilhelm von Humboldt au début du XIXe siècle, a été particulièrement influent dans cette transformation. Ce modèle préconisait l'intégration de la recherche et de l'enseignement, mettant l'accent sur la liberté académique et la recherche indépendante (Grendler, 2004; Wissema, 2009). L'idée que l'université devait être un lieu de recherche libre et d'enseignement a créé une interconnexion profonde entre ces deux missions fondamentales. Cette approche a révolutionné l'enseignement supérieur en instaurant des pratiques éducatives favorisant l'innovation et la quête de nouvelles connaissances.

Aujourd'hui, la transformation vers les universités de troisième génération reflète une adaptation à un environnement globalisé et interdisciplinaire. Les 3GU se concentrent désormais sur l'innovation et l'entrepreneuriat, en favorisant une collaboration étroite avec l'industrie et en stimulant l'esprit entrepreneurial chez les étudiants. Cette évolution répond aux besoins contemporains en adoptant des approches interdisciplinaires et en intégrant activement les secteurs économiques régionaux (Ghorbani et al., 2021). L'interdisciplinarité, devenue un pilier central des universités modernes, permet de relever les défis complexes de notre époque par une approche intégrée et collaborative.

Par ailleurs, cette transformation est marquée par l'importance accrue de la commercialisation du savoir et de l'intégration économique, nécessitant une flexibilité académique et organisationnelle profonde. Les universités sont désormais tenues de rechercher de nouvelles sources de financement, notamment par le biais de partenariats avec l'industrie, afin de soutenir la recherche de pointe et l'innovation. Cette quête de financement diversifié incite les universités à adopter une posture plus entrepreneuriale et à développer des initiatives telles que des incubateurs d'entreprises, des partenariats public-privé et des programmes de transfert de technologie.

Ainsi, les universités de troisième génération incarnent une symbiose entre savoir, innovation et application pratique. Elles se positionnent comme des acteurs clés du développement économique et social, en intégrant des

approches interdisciplinaires et en favorisant des collaborations étroites avec l'industrie. Pour soutenir ces missions variées et assurer une gestion efficace des ressources, une gouvernance financière sophistiquée et adaptable est essentielle. Cette évolution répond non seulement aux attentes académiques, mais également aux besoins sociétaux, faisant des universités des moteurs du progrès et de l'innovation dans un monde en constante évolution.

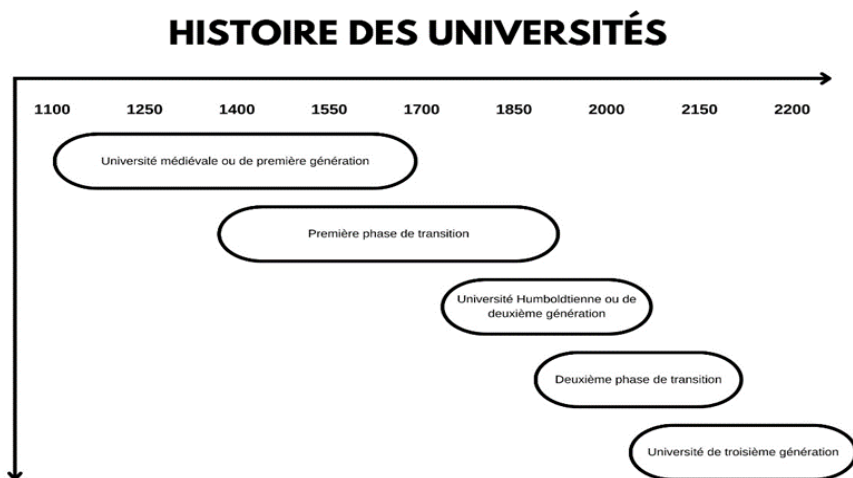

Figure 1 : Histoire des universités, (Wissem, 2009)

La trajectoire évolutive des universités, illustrée dans la figure ci-dessus, met en évidence les transitions majeures de ces institutions. Initialement centrées sur la transmission des savoirs établis, ancrées dans les traditions des écoles latines et la philosophie scolastique, les universités ont connu une première transition avec la Renaissance et la Réforme, introduisant la recherche scientifique et préparant le terrain pour le modèle humboldtien. Ce dernier a fusionné la recherche et l'enseignement tout en valorisant la liberté académique. La seconde transition reflète l'adaptation des universités à un environnement globalisé et technologiquement avancé, caractérisé par une intensification des collaborations internationales et l'adoption des technologies de l'information. Les universités de troisième génération se concentrent désormais sur l'innovation et l'entrepreneuriat, favorisant la collaboration avec l'industrie et stimulant l'esprit entrepreneurial chez les étudiants. Cette évolution exige une gouvernance financière sophistiquée et une flexibilité organisationnelle pour répondre aux défis contemporains. Ainsi, chaque phase

a impliqué des adaptations majeures, confirmant le rôle crucial des universités en tant que moteurs du progrès et de l'innovation.

1.2. Particularité de la gouvernance au sein des universités de troisième génération

Les universités de troisième génération (3GU) incarnent une nouvelle vision de l'enseignement supérieur, fondée sur une approche transdisciplinaire, où l'interaction entre disciplines est valorisée pour répondre aux enjeux complexes de la société contemporaine. La transdisciplinarité dépasse la simple juxtaposition des disciplines, en intégrant des savoirs pour produire de nouvelles connaissances. Cette caractéristique clé des 3GU stimule l'innovation et favorise des collaborations non seulement académiques, mais aussi industrielles, en réponse à des problèmes sociétaux globaux. Cette vision transdisciplinaire a des implications directes en matière de gouvernance financière, nécessitant des mécanismes financiers flexibles et adaptés pour soutenir des projets interdisciplinaires complexes, souvent non linéaires, et pour optimiser l'allocation des ressources dans des contextes de recherche collaborative.

Outre la transdisciplinarité, les 3GU se caractérisent par une orientation entrepreneuriale. En intégrant l'entrepreneuriat dans leurs missions d'enseignement et de recherche, ces universités favorisent la création de start-ups, la commercialisation des innovations et l'incubation d'idées nouvelles (Etzkowitz, 2003). Cette dynamique entrepreneuriale implique une gestion financière proactive, où les universités doivent non seulement gérer des fonds d'investissement, mais aussi évaluer les risques liés aux projets entrepreneuriaux. La gouvernance financière devient alors un levier essentiel pour permettre le développement de nouvelles entreprises issues de la recherche, en diversifiant les sources de revenus et en soutenant les initiatives entrepreneuriales des étudiants et des chercheurs (Clark, 1998).

Parallèlement, la commercialisation de la recherche est un autre pilier fondamental des 3GU. En transformant les résultats scientifiques en produits ou services commercialisables, ces universités renforcent leur lien avec l'industrie. La gestion des brevets, des licences et des contrats de recherche demande une gouvernance financière sophistiquée, capable de gérer des flux financiers complexes et de répartir équitablement les revenus entre l'université, les départements et les chercheurs (Wissema, 2009). Cette capacité à gérer la propriété intellectuelle et à négocier des partenariats financiers avec des entreprises nécessite des compétences avancées en ingénierie financière, ainsi qu'une transparence accrue dans la gestion des fonds issus de la commercialisation de la recherche (Siegel et al., 2007).

Les 3GU se distinguent également par leurs partenariats étroits avec l'industrie. Ces collaborations vont au-delà des accords de recherche

traditionnels et incluent la co-crédation de programmes, le financement conjoint de projets et la mobilitéd entre les secteurs académique et industriel (Ankrah & Al-Tabbaa, 2015). Ces partenariats exigent une gouvernance financière capable de gérer des fonds provenant de sources publiques et privées, tout en assurant la conformitéd aux exigences réglementaires et en maintenant une transparence dans la gestion de ces ressources. La gestion des partenariats public-privéd devient alors cruciale, nécessitant des systédmes de contrédle financier rigoureux pour garantir une utilisation efficace et conforme des fonds alloués (Bokor-Szegő et al., 2021).

Un autre aspect clé des universitéd de troisiédme gédnératiéd est leur internationalisation. En dédveloppant des collaborations mondiales et en attirant des étudiants et des chercheurs étrangers, les 3GU s'intégrent dans des rédseaux de recherche internationaux et diversifient leurs sources de revenus (Altbach & Knight, 2007). La gestion financière dans ce contexte devient complexe, avec la nécessitéd de gérer des devises étrangères, de respecter des réglementations financières internationales, et de gérer les risques liéd aux fluctuations économiques mondiales (De Wit & Hunter, 2015). Cette internationalisation demande des structures financières flexibles, capables de gérer ces dédfis tout en maximisant les opportunitéd offertes par les partenariats internationaux et les programmes de mobilitéd.

L'autonomie accrue dont jouissent les 3GU constitue un autre élédment distinctif. Cette autonomie permet aux universitéd de prendre des dédcidions stratédgiques indépndamment des organismes de tutelle, notamment en matiédre de gestion financière (Estermann et al., 2013). Cependant, cette autonomie requiert une gouvernance financière solide, avec des contrédles internes renforcés et une gestion rigoureuse des risques financiers. La capacitéd à gérer efficacement des projets autonomes, à diversifier les investissements et à garantir une gestion responsable des actifs constitue un dédfi crucial pour ces institutions (Shattock, 2010).

En matiédre de diversification des sources de financement, les universitéd de troisiédme gédnératiéd se dédtachent des financements publics traditionnels en s'ouvrant à des revenus issus de partenariats industriels, de la philanthropie, de la recherche contractuelle et des services de conseil (Johnstone, 2004). Cette diversification des ressources exige une gouvernance financière sophistiquée, capable de gérer plusieurs types de fonds, d'optimiser l'allocation des ressources et d'assurer la conformitéd aux exigences réglementaires associées à chaque source de financement (Clark, 2004). La gestion de portefeuilles financiers diversifiés et la capacitéd à équilibrer les revenus à long terme deviennent des compédtdences essentielles pour ces institutions.

L'accent mis sur la performance est également une caractéristique majeure des 3GU. Ces universitéd sont de plus en plus évaluées sur leur impact

en termes de recherche, d'employabilité des diplômés et de contribution au développement économique (Hazelkorn, 2015). Cela implique une obligation de rendre compte financièrement et une nécessité d'utiliser des indicateurs de performance clairs pour évaluer l'efficacité des ressources. La gouvernance financière des 3GU doit inclure des systèmes de suivi et de reporting avancés, permettant de mesurer les performances en temps réel et d'ajuster les stratégies en fonction des résultats obtenus (Salmi & Hauptman, 2006).

Enfin, l'engagement régional et la responsabilité sociale des 3GU représentent une dimension essentielle de leur mission. Ces universités participent activement au développement de leur région, en soutenant des projets communautaires, en collaborant avec les gouvernements locaux et en investissant dans des initiatives de développement durable (Benneworth et al., 2010). Cette responsabilité sociale a des répercussions directes sur la gestion financière, car les universités doivent allouer des fonds pour soutenir ces initiatives tout en assurant une gestion transparente et responsable des ressources publiques et privées (Goddard et al., 2016).

Ainsi, les universités de troisième génération se distinguent non seulement par leur orientation transdisciplinaire, mais aussi par une série d'autres caractéristiques, telles que l'entrepreneuriat, la commercialisation de la recherche, les partenariats industriels, l'internationalisation, l'autonomie accrue, la diversification des sources de financement, l'accent sur la performance et l'engagement social. Ces caractéristiques ont des implications majeures pour la gouvernance financière, exigeant des structures flexibles, transparentes et sophistiquées. Pour répondre à ces défis, les universités doivent moderniser leurs systèmes de gestion financière, renforcer leurs capacités en ingénierie financière et adopter des pratiques de gouvernance innovantes pour assurer une utilisation optimale de leurs ressources et leur pérennité dans un environnement de plus en plus compétitif et complexe.

1.3. Outils de l'IA et leurs contributions en matière de gouvernance financière

Dans un contexte où la complexité des systèmes financiers croît à un rythme accéléré, l'introduction de l'intelligence artificielle (IA) permet une transformation profonde de la gouvernance financière. Grâce à des techniques d'analyse avancée, l'IA améliore la précision des processus financiers, la gestion des risques, la conformité aux réglementations et l'efficacité opérationnelle. L'adoption de ces technologies n'est pas seulement une tendance passagère mais une nécessité pour renforcer la compétitivité et garantir la viabilité financière à long terme des organisations publiques et privées.

L'objectif de cette section est de présenter de manière explicative les contributions majeures de différents outils d'IA à la gouvernance financière, en s'appuyant sur des exemples internationaux concrets.

1.3.1. L'Analyse des mégadonnées (Big Data Analytics)

L'utilisation des Big Data Analytics dans la gouvernance financière des organisations publiques représente un domaine en pleine expansion. L'intégration de ces technologies innovantes offre la promesse d'améliorer les processus décisionnels, d'optimiser la gestion des ressources et d'accroître l'efficacité opérationnelle (Segooa & Kalema, 2019). Dans le secteur de l'enseignement supérieur, les institutions sont confrontées à une pression croissante pour améliorer leurs performances tant financières qu'académiques. Pour répondre à ces défis, elles exploitent de plus en plus les Big Data Analytics. Ces technologies permettent d'assurer l'atteinte des objectifs de financement basés sur les résultats (Outcome-Based Funding) et fournissent des outils d'analyse avancés permettant de mieux comprendre et anticiper les défis futurs, dans ce même sens, plusieurs études démontrent que l'efficacité des opérations financières dans les établissements d'enseignement supérieur a été significativement améliorée grâce à l'application des Big Data Analytics (Gingue, 2022 ; Wang & Li, 2020 ; Segooa & Kalema, 2019).

En outre, les Big Data Analytics jouent un rôle crucial en permettant une gestion optimisée des risques et en facilitant une prise de décision plus éclairée. A titre d'exemple, dans le contexte des marchés publics, ces technologies facilitent l'estimation des coûts grâce à l'analyse des données historiques et améliorent la précision des estimations budgétaires des projets publics. L'intégration des Big Data, à ce niveau, permet de modéliser les coûts en fonction de multiples paramètres tels que les fluctuations du marché, les performances des fournisseurs et les prévisions économiques, offrant ainsi des prévisions plus fiables et minimisant les risques de dépassements budgétaires (Cabanban-Casem, 2019).

D'autre part, En gestion budgétaire, ces technologies fournissent aux organisations des outils pour une analyse prédictive plus précise. Elles permettent de modéliser différents scénarios budgétaires, de suivre en temps réel l'exécution du budget et d'ajuster rapidement les dépenses en fonction des données collectées (Ren, 2022).

De plus, le Big Data révolutionne le domaine de l'audit et du contrôle en offrant de nouvelles possibilités d'analyse des données à grande échelle, améliorant ainsi la qualité des preuves et la détection des fraudes. Grâce à ces technologies, les auditeurs peuvent accéder à des volumes massifs de données, ce qui leur permet d'identifier plus précisément des anomalies ou des comportements inhabituels, rendant les audits plus fiables et complets (Yoon et al., 2015), il facilite également l'analyse en temps réel des transactions, permettant aux auditeurs de détecter rapidement des comportements suspects, renforçant ainsi la gestion des risques et la prévention des fraudes (Sudin et al., 2022). Cette capacité d'analyse permet aussi de mettre en place des audits continus, où les opérations des entreprises sont surveillées en permanence,

offrant la possibilité de corriger des problèmes avant qu'ils ne deviennent critiques (Zhang et al., 2015).

1.3.2. Le Machine Learning

Le Machine Learning (ML) s'impose progressivement comme une technologie centrale dans la gouvernance financière dans divers secteurs, grâce à sa capacité à analyser d'énormes volumes de données et à concevoir des modèles prédictifs sophistiqués. Cette avancée technologique permet d'optimiser la gestion des risques, des budgets et des ressources, offrant ainsi aux institutions la possibilité de mieux anticiper les fluctuations des prix, de prévoir les recettes budgétaires et d'améliorer l'allocation des fonds. Dans le domaine de l'enseignement supérieur, des études ont démontré que le ML améliore significativement la gestion des finances des universités en réduisant les risques et en optimisant l'extraction des données financières, ce qui conduit à une gestion plus efficace des ressources financières (Guan & Chen, 2022).

Par ailleurs, le Machine Learning renforce la prise de décision en permettant l'analyse approfondie de vastes ensembles de données financières. Les modèles prédictifs développés par les algorithmes ML facilitent l'anticipation des résultats financiers, l'identification des risques potentiels et l'optimisation de la gestion des liquidités. Par exemple, des algorithmes de ML sont utilisés pour prévoir la performance financière des entreprises et évaluer les risques de crédit, ce qui améliore considérablement la gestion des risques financiers (Leo et al., 2019).

En matière de gestion budgétaire, le Machine Learning révolutionne les pratiques traditionnelles en permettant une prévision plus précise des besoins financiers. Les modèles ML analysent à la fois les données historiques et en temps réel pour anticiper les fluctuations budgétaires, aidant ainsi les organisations à ajuster leurs dépenses de manière proactive et à éviter les dépassements budgétaires. De plus, ces outils facilitent la surveillance continue des écarts budgétaires, assurant une plus grande rigueur dans le contrôle et la gestion des budgets (Li, 2021).

Le Machine Learning transforme également les pratiques de conformité et de contrôle en automatisant des tâches telles que l'audit des transactions financières et la détection des erreurs ou des fraudes. Les grands cabinets comptables, notamment les "Big Four", intègrent des outils basés sur le ML pour analyser rapidement de vastes ensembles de données, améliorant ainsi l'évaluation des risques et l'efficacité des audits. Cette automatisation permet non seulement de réduire les coûts, mais aussi d'accroître la précision et la fiabilité des processus comptables (Ucoglu, 2020). Le contrôle de gestion bénéficie également des avancées du Machine Learning, notamment dans l'optimisation des performances organisationnelles. Les algorithmes ML analysent les indicateurs de performance et fournissent des recommandations

basées sur les données historiques et actuelles. Cette approche améliore la précision des prévisions financières et optimise les processus internes de gestion, permettant aux institutions de prendre des décisions plus informées et stratégiques (Cho et al., 2020).

Dans le cadre des achats et de l'approvisionnement, le Machine Learning est utilisé pour optimiser la gestion des stocks, prévoir la demande et évaluer les risques liés aux fournisseurs. Les algorithmes analysent les données des chaînes d'approvisionnement, permettant aux organisations d'optimiser leurs processus d'achat, de réduire les coûts et d'améliorer la gestion des risques associés à l'approvisionnement. Cette capacité à anticiper les ruptures d'approvisionnement et à améliorer l'efficacité opérationnelle globale contribue à une gouvernance financière plus robuste et réactive (Bousqaoui et al., 2017; Tirkolaei et al., 2021).

1.3.3. Le Traitement Automatisé du Langage Naturel (Natural Language Processing)

Le Traitement du Langage Naturel (NLP), technologie en plein essor, trouve une place de choix dans la gouvernance financière, grâce à sa capacité à automatiser et analyser de vastes volumes de données textuelles non structurées. Il contribue de manière significative à l'amélioration de l'efficacité, de la conformité et de la prise de décision dans les institutions financières. En effet, le NLP est largement utilisé pour automatiser la conformité réglementaire et les processus de reporting financier. Des algorithmes de NLP permettent d'analyser les rapports financiers et non financiers, facilitant ainsi la divulgation d'informations essentielles pour une gestion financière optimale et la conformité aux normes internationales. Ce procédé assure une transparence accrue et renforce la fiabilité des données financières transmises aux régulateurs et aux parties prenantes, garantissant ainsi une gestion financière rigoureuse et conforme aux exigences légales (Al-Shabandar et al., 2019).

Dans le domaine de la budgétisation, le NLP se révèle également être un outil précieux. Il permet de traiter des données textuelles provenant de prévisions budgétaires, de plans financiers et de rapports de performance. En analysant ces données non structurées, le NLP aide les gestionnaires à identifier rapidement les écarts budgétaires, à anticiper les besoins en ressources futures, et à ajuster en conséquence les stratégies financières.

Le NLP joue aussi un rôle clé dans les achats publics et les approvisionnements, secteurs où l'efficacité et la précision des processus sont primordiales. Une de ses principales applications dans ce domaine réside dans l'automatisation de l'analyse des appels d'offres. Grâce à cette technologie, les informations contenues dans ces documents peuvent être extraites et analysées rapidement, réduisant ainsi les erreurs humaines et accélérant le processus de sélection des fournisseurs. Cela permet non seulement de simplifier les

processus d'approvisionnement, mais aussi d'améliorer la transparence et la traçabilité des décisions prises lors des achats publics (Jiang *et al.*, 2023). En outre, le NLP contribue à l'amélioration des systèmes de gestion des stocks. En s'appuyant sur l'analyse des données historiques et des tendances de la demande, il permet de prédire les ruptures de stock et de planifier l'approvisionnement de manière proactive, garantissant ainsi une plus grande efficacité opérationnelle (Aslam & Calghan, 2023).

Dans le secteur de la construction, le NLP a également prouvé son utilité. Il est utilisé pour automatiser l'extraction d'informations de conception à partir des spécifications techniques, permettant ainsi de produire des estimations de coûts précises pour les matériaux. Grâce à cette approche, une précision de 99,2 % a été atteinte par rapport aux résultats manuels, soulignant ainsi le potentiel de cette technologie pour optimiser les processus de budgétisation dans les projets de construction (Akanbi & Zhang, 2021).

En matière d'audit interne et de contrôle de gestion, le NLP permet une détection proactive des fraudes financières et des anomalies dans les communications internes et externes. Il améliore l'analyse des transactions financières complexes et des rapports internes, permettant ainsi de détecter avec une grande précision les fraudes potentielles grâce à l'analyse de documents textuels complexes (Yang *et al.*, 2023). Cette capacité à identifier rapidement des comportements suspects renforce la sécurité et la conformité des institutions financières.

Enfin, dans le domaine du conseil juridique et réglementaire, le NLP est utilisé pour l'analyse et l'interprétation de textes juridiques complexes. Il permet aux conseillers juridiques de fournir des conseils plus précis et en temps réel. En facilitant l'extraction d'informations pertinentes à partir des réglementations et des contrats, le NLP aide à garantir la conformité aux lois et aux normes en vigueur. De plus, cette technologie permet de réduire les risques juridiques en identifiant rapidement les incohérences potentielles dans les contrats (Yaqin *et al.*, 2020).

Ainsi, le NLP s'impose comme un outil indispensable dans divers secteurs liés à la gouvernance financière, offrant une amélioration notable de l'efficacité, de la précision et de la conformité des processus.

1.3.4. La Blockchain

La blockchain, technologie de registre distribué, est de plus en plus perçue comme une innovation majeure, capable de transformer la gouvernance financière dans les institutions publiques et d'enseignement supérieur. En tant que solution décentralisée et sécurisée, elle permet d'améliorer la transparence, de réduire les coûts et d'accroître l'efficacité des processus de gestion des données financières.

Un premier apport de la blockchain concerne la gestion des transactions financières. Dans ce domaine, la blockchain permet de stocker des transactions dans un registre public distribué et immuable, ce qui renforce la transparence et la vérifiabilité des opérations financières au sein des universités et des institutions publiques. Ce système réduit la nécessité d'intermédiaires dans les transactions, abaissant ainsi les coûts liés à la vérification et au contrôle des processus financiers (Holotescu, 2018).

En matière de certification et de gestion administrative, plusieurs établissements ont adopté la blockchain pour garantir l'authenticité et l'intégrité des certificats émis. À titre d'exemple, le Massachusetts Institute of Technology (MIT) a intégré des contrats intelligents pour émettre et protéger les diplômes universitaires contre la fraude. Cette méthode améliore la gestion des certifications en rendant ces documents accessibles de manière sécurisée et inviolable, réduisant ainsi les fraudes potentielles (Fedorova & Skobleva, 2020).

En outre, la blockchain permet d'améliorer la gestion budgétaire dans les institutions publiques. En rendant les transactions financières transparentes et immuables, les processus budgétaires deviennent plus rigoureux et résistants à la corruption. Par exemple, des initiatives de blockchain appliquées à l'éducation ont montré comment cette technologie peut être utilisée pour suivre les fonds alloués et améliorer l'allocation des ressources financières, minimisant les gaspillages et optimisant les budgets (Arndt, 2019).

Dans les procédures d'approvisionnement public, la blockchain peut également jouer un rôle clé en traçant et en vérifiant l'ensemble des transactions effectuées lors des achats publics. En éliminant les risques de manipulation des données et en garantissant que toutes les transactions sont visibles et auditées, cette technologie renforce l'intégrité des processus d'approvisionnement et lutte contre la fraude (Srivastava et al., 2018).

Par ailleurs, la blockchain, via les smart contracts, révolutionne la gestion des contrats en automatisant leur exécution et en garantissant la transparence et la sécurité des transactions. Cette technologie permet d'éliminer les intermédiaires, de réduire les coûts et d'éviter les fraudes, tout en facilitant les opérations dans des environnements complexes (Dolgui *et al.*, 2020 ; Cong & He, 2018).

2. Gouvernance financière des universités Marocaines : Déficits et Apports de l'IA

2.1. Cadre global de la gouvernance financière des universités Marocaines

Depuis l'an 2000, les universités marocaines sont encadrées par la loi n° 01-00 relative à l'organisation de l'enseignement supérieur, qui leur confère la personnalité juridique et une autonomie financière. Placées sous la tutelle du ministère de l'Enseignement supérieur, ces institutions sont chargées de mettre

en œuvre la politique étatique en matière d'enseignement supérieur. Toutefois, cette autonomie s'accompagne d'un contrôle financier rigoureux de l'État, conformément à la loi n° 69-00 relative au contrôle financier de l'État, administrée par le ministère de l'Économie et des Finances. Cette dynamique illustre un modèle d'agence où l'État délègue son autorité tout en maintenant des mécanismes de supervision et de contrôle.

À la suite de cette structuration législative, l'évolution des modèles de gouvernance financière universitaire au Maroc a connu une transformation significative. En effet, la promulgation de la loi n° 01-00 en 2000 a marqué une transition d'un modèle strictement étatique vers un modèle supervisé, renforçant ainsi l'autonomie des universités et élargissant la participation des parties prenantes (Ayad *et al.*, 2021). Cette évolution a permis une diversification des ressources financières, offrant aux universités la possibilité de mobiliser des fonds variés et de créer des entreprises. Néanmoins, malgré ces avancées institutionnelles, des contraintes substantielles en matière de gouvernance financière persistent, compromettant l'efficacité et l'innovation des établissements.

Ces contraintes se manifestent particulièrement au niveau des conseils universitaires, organes stratégiques centraux censés incarner l'autonomie des universités vis-à-vis du contrôle étatique. La Cour des comptes (2016) a en effet relevé plusieurs dysfonctionnements au sein de ces organes délibérants, tels qu'une composition souvent excessive avec plus de trente membres, ce qui dilue la responsabilité individuelle et complique le processus décisionnel. De surcroît, la sélection des administrateurs n'est pas systématiquement basée sur leurs compétences, ce qui affecte la qualité des décisions prises. Ces limitations structurelles sont agrandies par le contrôle financier préalable instauré par la loi n° 69-00, qui encadre rigoureusement les processus budgétaires des établissements publics. Ce contrôle centralisé, bien que garantissant la conformité aux normes, entrave la réactivité et l'agilité des universités, limitant ainsi leur capacité d'adaptation rapide aux besoins évolutifs.

Dans ce contexte, l'architecture organisationnelle des universités marocaines a tenté de s'adapter avec l'introduction d'un organigramme en mars 2020. Cependant, cette initiative récente fait que les institutions sont encore en phase d'apprentissage organisationnel et doivent surmonter des défis majeurs. Bien que les structures financières au niveau des présidences respectent les principes de séparation des fonctions, les établissements universitaires eux-mêmes montrent souvent un cumul incompatible de fonctions au sein des services financiers. Cette rigidité organisationnelle, imposée par un format unique décidé conjointement par les ministères de l'Enseignement supérieur et des Finances, limite la capacité des universités à adapter leur organisation interne en fonction de leurs spécificités individuelles.

Parallèlement à ces défis organisationnels, les établissements d'enseignement supérieur marocains demeurent excessivement dépendants du financement étatique. Bien que la loi n° 01-00 autorise la diversification des sources de financement, y compris par la création d'entreprises universitaires, l'absence de textes d'application et d'initiatives concrètes freine cette diversification. En conséquence, les universités éprouvent des difficultés à atteindre leurs objectifs en matière de capacités entrepreneuriales, entravant ainsi leur développement et leur contribution à l'économie nationale.

Cette dépendance excessive s'explique en partie par l'absence d'ingénierie financière au sein des organigrammes actuels. L'ingénierie financière est une composante essentielle pour diversifier les sources de revenus et soutenir le développement entrepreneurial. Sans une telle structure, les universités se trouvent limitées dans leur capacité à développer des mécanismes financiers structurés et à établir des partenariats stratégiques pour attirer des investissements. Il devient donc impératif que les universités intègrent une fonction d'ingénierie financière dans leur organisation afin de renforcer leur autonomie financière et leur capacité d'innovation.

En somme, malgré les avancées législatives visant à renforcer l'autonomie et la capacité d'innovation des universités marocaines, des défis significatifs subsistent en matière de gouvernance financière. L'amélioration de la structure organisationnelle, la réforme du système de contrôle financier et la mise en place d'une ingénierie financière adaptée sont des mesures essentielles pour permettre aux universités de réaliser pleinement leur potentiel. Ces actions sont cruciales pour que les universités marocaines puissent évoluer vers des institutions de troisième génération, capables de contribuer efficacement au développement socio-économique du pays et de répondre aux exigences du monde contemporain.

2.2. Défis de la gouvernance financière des universités et Apports possibles de l'IA

La gouvernance financière des universités marocaines présente des dysfonctionnements majeurs qui entravent l'exécution de leurs missions et leur progression vers le statut d'universités de troisième génération. Dans ce contexte, l'intelligence artificielle (IA) se présente comme une opportunité majeure pour améliorer cette gouvernance. Cette section mettra en lumière les apports potentiels de l'IA, démontrant comment cette technologie peut remédier aux carences existantes, renforcer l'efficacité et la transparence, et ainsi favoriser l'essor des universités marocaines vers des modèles plus avancés.

2.2.1. En matière de gestion comptable

Les universités marocaines sont confrontées à une série de risques comptables et budgétaires qui affectent significativement leur gestion

financière. Selon El Azizi et al. (2023), l'un des principaux défis réside dans l'insuffisance des dispositifs de contrôle interne, tant au niveau comptable que budgétaire. Cette faiblesse s'explique en grande partie par une sensibilisation limitée des équipes internes à l'importance de la comptabilité générale et des outils de pilotage. De ce fait, l'implémentation des procédures comptables devient difficile, d'autant plus que la culture institutionnelle dans plusieurs universités ne promeut pas une reddition des comptes systématique. Cette situation est aggravée par des pratiques institutionnelles où la rigueur comptable n'est pas pleinement valorisée. La gestion des actifs représente également un défi de taille. De nombreuses universités n'ont pas encore finalisé l'inventaire physique de leurs immobilisations, ce qui complique davantage l'établissement d'un bilan d'ouverture fiable. En l'absence d'un inventaire précis, le transfert définitif de la propriété du patrimoine aux universités reste inachevé. Cela ajoute une couche d'incertitude qui compromet la fiabilité des données budgétaires et extra-comptables sur lesquelles les bilans sont établis. Le cadre fiscal pose aussi problème.

Certaines activités, comme la formation continue ou les contrats de prestation de services, sont potentiellement soumises à des obligations fiscales, notamment la taxe sur la valeur ajoutée (TVA) ou l'impôt sur les sociétés. Cependant, ces obligations fiscales sont parfois mal comprises, ce qui entraîne des difficultés dans leur gestion. L'absence de clarification dans ce domaine expose les universités à des risques fiscaux supplémentaires. En outre, l'absence de systèmes d'information comptable centralisés dans certaines universités complique la gestion globale. Les logiciels disponibles ne couvrent pas toujours les modules nécessaires, notamment ceux liés à la gestion des immobilisations. Cela constitue une limite évidente à la mise en œuvre efficace de la comptabilité générale, qui repose sur une centralisation et une intégration optimales des données. La gestion comptable, sans un système d'information robuste, devient alors un processus fragmenté, avec des risques accrus d'erreurs et de manque de transparence. Ces éléments soulignent les multiples risques comptables auxquels les universités marocaines sont confrontées au quotidien.

Pour surmonter ces défis, l'intégration des technologies d'intelligence artificielle (IA) apparaît comme une solution prometteuse. Tout d'abord, l'utilisation des Big Data Analytics permettrait d'améliorer le contrôle interne en automatisant la collecte et l'analyse des données financières. Ces technologies centraliseraient les informations comptables et budgétaires, facilitant ainsi la détection des anomalies et améliorant la précision des contrôles. De plus, les algorithmes de Machine Learning (ML) optimiseraient la gestion des actifs en prévoyant les fluctuations de la valeur des immobilisations, ce qui permettrait une gestion proactive du patrimoine universitaire et une fiabilité accrue des états de synthèse. Par ailleurs, la

Blockchain renforcerait la sécurité et la transparence des transactions financières en stockant les informations dans un registre distribué et immuable, garantissant ainsi une traçabilité des opérations comptables et budgétaires, tout en réduisant les risques de fraude ou de manipulation des données. Concernant les obligations fiscales, le Traitement Automatisé du Langage Naturel (NLP) automatiserait l'analyse des documents fiscaux et financiers, permettant de détecter rapidement les incohérences et d'assurer la conformité réglementaire. Le NLP aiderait ainsi les universités à mieux gérer leurs obligations fiscales telles que la TVA ou l'impôt sur les sociétés, souvent mal comprises et mal gérées.

2.2.2. En matière de gestion budgétaire

Sur le plan budgétaire, les défis sont tout aussi nombreux. Les universités marocaines peinent à adopter une gestion budgétaire basée sur la performance, car elles manquent de systèmes formalisés pour suivre efficacement les objectifs fixés dans les contrats de performance. Cette situation est exacerbée par l'absence de mécanismes permettant une allocation équitable et transparente des ressources financières. Le manque de transparence affecte non seulement l'efficacité des dépenses, mais aussi la confiance des parties prenantes dans la gestion des fonds publics. Par ailleurs, les retards dans la modernisation des systèmes budgétaires compliquent l'adoption d'une approche budgétaire performante et cohérente. Cette situation empêche les universités de répondre aux nouvelles exigences en matière de gestion budgétaire, notamment en ce qui concerne l'efficacité de l'allocation des ressources et la traçabilité des dépenses. Comme l'indique Belhassan (2023), ces retards dans la modernisation entravent la mise en place d'un cadre budgétaire adapté aux réalités contemporaines, où la performance et la transparence sont devenues des exigences incontournables. Ces failles budgétaires s'ajoutent aux carences comptables, créant un cercle vicieux qui limite la capacité des universités à gérer leurs ressources de manière optimale. Pour dépasser ces difficultés, il est essentiel que les universités adoptent des systèmes budgétaires modernisés et s'alignent sur des normes de performance plus élevées. Cela nécessiterait également une meilleure répartition des ressources humaines qualifiées pour assurer la gestion des finances publiques et la mise en œuvre des outils de contrôle de performance. À défaut de ces réformes, les universités continueront à faire face à une gestion budgétaire et comptable inefficace, avec des répercussions négatives sur leur fonctionnement global.

Face aux défis budgétaires des universités marocaines, l'intelligence artificielle (IA) offre des solutions prometteuses. Les Big Data Analytics permettent d'analyser de grandes quantités de données en temps réel, améliorant le suivi des performances et l'anticipation des besoins financiers,

tandis que le Machine Learning optimise l'allocation des ressources sur la base de la performance des établissements, favorisant une répartition plus équitable et transparente, stimulant ainsi une compétition saine entre les établissements universitaires. Enfin, le Traitement Automatisé du Langage Naturel (NLP) automatise l'analyse des rapports financiers, facilitant la détection des écarts budgétaires et l'ajustement des stratégies en temps réel. Ensemble, ces technologies modernisent et optimisent la gestion budgétaire, renforçant transparence, efficacité et équité dans l'allocation des ressources et pourraient constituer un levier stratégique pour transformer la gestion budgétaire des universités marocaines.

2.2.3. En matière des achats publics

En matière de passation des marchés publics, les universités marocaines sont soumises à une réglementation stricte régissant les commandes publiques. Cette réglementation repose sur des principes fondamentaux tels que la concurrence, la liberté d'accès et l'égalité de traitement des offres des soumissionnaires. Les universités sont ainsi tenues de recourir obligatoirement au portail des marchés publics pour la gestion de leurs appels d'offres. Toutefois, malgré les avancées notables, notamment en matière de digitalisation, certaines défaillances persistent.

Ces dysfonctionnements concernent principalement l'absence de référentiels de prix, rendant difficile pour les universités l'estimation précise des prestations à exécuter. De plus, une concentration excessive des procédures de passation des marchés dans le dernier trimestre de l'année engendre des risques accrus de rejet des dossiers d'appels d'offres par le ministère des Finances. À cela s'ajoute la complexité des procédures de passation, souvent perçues comme lourdes et contraignantes et qui se situent à l'intersection de plusieurs disciplines, telles que le droit administratif, la comptabilité publique et la fiscalité. Cette transversalité nécessite la maîtrise de nombreux textes juridiques qui relèvent du droit public, de la comptabilité publique et la de la fiscalité, ajoutant ainsi une complexité supplémentaire à la gestion de ces processus.

Face à cette situation, les outils de l'Intelligence Artificielle (IA) apparaissent comme des leviers prometteurs pour améliorer les processus d'achats publics dans les universités marocaines, en répondant aux défis actuels d'efficacité, de transparence et de précision. Ces technologies permettent de pallier les failles existantes, telles que l'absence de référentiels de prix, la lourdeur des procédures et les risques de fraude, en optimisant chaque étape du processus de la commande publique.

Tout d'abord, les Big Data Analytics aident à estimer plus précisément les coûts des prestations en analysant des données historiques et en modélisant les tendances du marché. Cette approche réduit le risque de dépassement

budgétaire et optimise l'allocation des ressources. En outre, le suivi en temps réel des budgets permet des ajustements rapides et plus efficaces ce qui permet des meilleures performances en matière d'engagement budgétaire. En parallèle, le Machine Learning (ML) optimise la gestion des appels d'offres en analysant les données passées et en anticipant les tendances, comme les fluctuations de prix et la performance des fournisseurs. Il permet aussi de détecter les comportements suspects, renforçant la lutte contre la fraude tout en accélérant le processus de sélection. Dans ce même sillage, l'outil du Natural Language Processing (NLP) améliore l'analyse des documents d'appels d'offres en automatisant l'extraction et la vérification des informations. Il permet une conformité plus rigoureuse avec les dispositifs réglementaires et une prise de décision rapide.

2.2.4. En matière d'investissement universitaire et de capacitation entrepreneuriale des univesités

Un point saillant de l'enseignement supérieur marocain réside dans le manque d'initiatives notables en matière de création d'entreprises, notamment en comparaison avec les stratégies internationales qui exploitent les résultats de la recherche pour générer des entreprises innovantes. Cette démarche contribue à renforcer l'esprit entrepreneurial des universités et à diversifier leurs sources de financement. Toutefois, malgré les possibilités offertes par la loi 01.00, les universités marocaines peinent à se positionner dans ce domaine, en raison de l'absence de structures d'ingénierie financière en particulier. À cet égard, l'intégration de l'intelligence artificielle (IA) pourrait constituer une solution efficace et novatrice pour surmonter ces insuffisances.

Dans le contexte marocain, l'IA présente un potentiel considérable pour transformer l'ingénierie financière, favoriser la création d'entreprises innovantes et mieux exploiter les fruits de la recherche scientifique. Premièrement, l'IA peut pallier l'absence de la fonction d'ingénierie financière en offrant des outils d'analyse avancée, permettant une gestion optimisée des ressources. Les algorithmes de machine learning, par exemple, permettent l'analyse de données financières complexes pour anticiper les tendances économiques, évaluer les risques et estimer les rendements des investissements. Cette capacité de prévision permet aux universités de planifier de manière stratégique, de maximiser les retours sur investissement et de réduire les risques financiers. En se basant sur des données historiques et en temps réel, l'IA favorise une gestion proactive et dynamique des ressources, améliorant ainsi l'efficacité globale de la gouvernance universitaire à ce niveau.

Deuxièmement, en matière de création d'entreprises innovantes, l'IA se révèle être un moteur essentiel pour l'exploitation des découvertes scientifiques. Grâce à ses capacités analytiques, elle identifie les opportunités de commercialisation des idées issues de la recherche universitaire, en évaluant

la viabilité des projets, les marchés potentiels, la concurrence, ainsi que les besoins des consommateurs. En automatisant ces évaluations, l'IA accélère la transformation des découvertes scientifiques en produits et services commercialisables, contribuant à renforcer l'esprit entrepreneurial des universités. De plus, l'IA peut optimiser la gestion des incubateurs universitaires en analysant les performances des start-ups et en ajustant leurs stratégies de croissance pour attirer des investisseurs potentiels. Cette approche, basée sur des analyses de données précises, renforce l'accompagnement des jeunes entreprises et maximise leurs chances de succès.

Enfin, l'IA joue un rôle déterminant dans la gestion des portefeuilles d'investissement des universités. Les systèmes d'IA permettent d'optimiser l'allocation des ressources financières en temps réel, de surveiller les performances des investissements et d'ajuster les stratégies en fonction des variations du marché. Cette approche proactive garantit non seulement la sécurisation des fonds investis, mais aussi une croissance durable et soutenue des ressources financières universitaires.

En intégrant l'IA dans leurs structures de gestion, les universités marocaines peuvent non seulement diversifier leurs sources de revenus, mais aussi assurer une gestion plus efficace et transparente des ressources, renforçant ainsi leur autonomie financière et leur compétitivité à l'échelle nationale et internationale.

2.2.5. En matière d'audit

L'introduction d'une structure d'audit interne au sein des universités marocaines, entérinée par l'approbation du nouvel organigramme le 9 mars 2020, constitue indéniablement une avancée vers une gouvernance plus rigoureuse et transparente. Toutefois, cette structure, bien que promue au rang de service d'audit, de contrôle de gestion et d'assurance qualité, reste confrontée à des défis structurels significatifs. En effet, elle se trouve limitée par la diversité des missions à mener, qui nécessitent des approches méthodologiques distinctes, et par son implantation restreinte aux présidences universitaires, sans relais effectif au sein des établissements universitaires. Cette situation freine son efficacité et maintient l'audit interne à un stade embryonnaire, incapable de répondre de manière exhaustive aux besoins de contrôle et de gouvernance des universités marocaines et les établissements qui se trouvent sous leurs tutelles.

Sous l'effet de ces défis, l'intégration des technologies d'Intelligence Artificielle (IA) apparaît comme une solution pertinente et innovante pour optimiser et professionnaliser les pratiques d'audit interne dans ce contexte universitaire. Premièrement, le Machine Learning (ML) et le Natural Language Processing (NLP) offrent des perspectives prometteuses pour gérer la complexité des missions d'audit. Le ML, par sa capacité à analyser des volumes

de données financiers, académiques et administratifs complexes, permet d'identifier rapidement des anomalies, des risques ou des écarts de performance, facilitant ainsi la détection proactive des dysfonctionnements. En parallèle, le NLP permet d'automatiser l'extraction et l'analyse d'informations pertinentes contenues dans les rapports et documents réglementaires, simplifiant ainsi le traitement des données tout en garantissant une meilleure adéquation des méthodes d'audit aux exigences spécifiques de chaque mission. Ces technologies, en automatisant les processus d'analyse, permettent un gain de temps et de précision, tout en renforçant la fiabilité des diagnostics et des recommandations émises par les auditeurs.

Deuxièmement, les Big Data Analytics permettent d'étendre et de renforcer la portée de l'audit interne à l'ensemble des établissements universitaires, compensant ainsi l'absence de relais au niveau local. La centralisation des données issues des différents établissements permet d'obtenir une vue d'ensemble en temps réel sur la performance, les risques et les écarts, facilitant ainsi l'identification des domaines nécessitant une attention particulière. En offrant une visibilité accrue et continue sur les indicateurs de performance, les Big Data Analytics permettent de mener des audits ciblés, plus approfondis et mieux adaptés aux spécificités de chaque entité universitaire. Cette approche renforce la capacité des auditeurs à déceler rapidement les problèmes émergents et à proposer des solutions correctives appropriées, contribuant ainsi à une gouvernance plus agile et réactive.

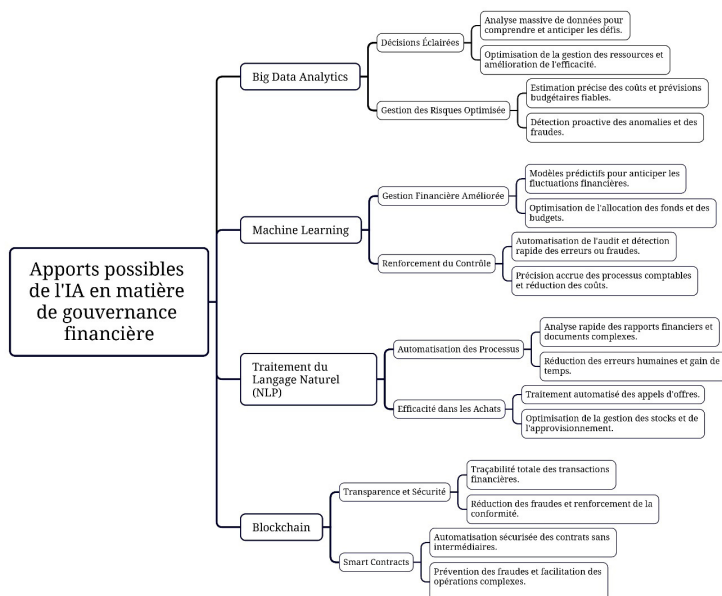

Figure 2 : Apports possibles de l'IA en matière de gouvernance financière

Conclusion

L'intégration de l'intelligence artificielle (IA) dans la gestion financière des universités marocaines marquera sans aucun doute un tournant stratégique vers leur transformation en institutions de troisième génération. L'IA ne se contente pas d'améliorer l'efficacité et la transparence, elle renforce aussi les processus décisionnels, optimisant la gestion des ressources financières et la réactivité de l'institution. En automatisant des tâches complexes et en analysant de vastes quantités de données, les outils de l'IA permettent une gestion plus rigoureuse, tout en rendant les opérations budgétaires plus fluides et précises. De plus, l'IA facilite une allocation des ressources basée sur des critères de performance mesurables, permettant une approche budgétaire plus équitable et réactive, mieux alignée sur les besoins stratégiques des universités.

Cependant, l'intégration de l'IA présente des défis notables. Les questions d'éthique et de responsabilité sont essentielles pour assurer une mise en œuvre équitable et sécurisée de cette technologie. La complexité des algorithmes d'IA peut engendrer des biais décisionnels, susceptibles d'influencer injustement la répartition des ressources. Il est donc crucial d'établir un cadre rigoureux pour prévenir ces biais et garantir le respect des principes éthiques fondamentaux tels que l'autonomie, la non-malfaisance, la bienfaisance et la justice. Les gestionnaires universitaires doivent être formés non seulement aux aspects techniques de l'IA, mais aussi aux implications éthiques de son utilisation. Cela implique une réflexion approfondie sur l'éthique de l'IA, accompagnée de directives claires et de normes de gouvernance pour guider son application de manière responsable et bénéfique.

La responsabilité associée à l'utilisation de l'IA en gestion financière est tout aussi cruciale. Les concepteurs technologiques, les institutions universitaires et les gestionnaires doivent s'assurer que les systèmes d'IA sont conçus et déployés conformément aux cadres juridiques existants. La transparence des algorithmes et des processus décisionnels automatisés, l'équité dans le traitement des données, la protection de la confidentialité et la prévention des biais systémiques sont des principes à intégrer dès la phase de conception des systèmes d'IA. Il est également important de définir clairement les responsabilités légales pour les décisions prises par l'IA, surtout lorsque celles-ci peuvent causer des préjudices ou affecter significativement la gestion des ressources.

Pour relever ces défis complexes, la mise en place de cadres de gouvernance solides et adaptés aux spécificités de l'IA est indispensable. Les gestionnaires universitaires doivent intégrer les considérations éthiques dans leurs pratiques quotidiennes et s'assurer que les décisions générées par l'IA sont en accord avec les valeurs institutionnelles et les exigences réglementaires. La formation continue des acteurs impliqués dans la gestion financière des universités devrait inclure des modules spécifiques sur l'éthique

et la réglementation de l'IA, afin de renforcer leur compréhension des risques et opportunités associés à cette technologie. Un cadre de gouvernance efficace devrait englober la gestion des données, le contrôle des modèles d'apprentissage automatique et la surveillance des systèmes d'IA, garantissant ainsi une transparence et une sécurité optimales dans leur utilisation.

En somme, l'IA offre des perspectives considérables pour la gestion financière des universités marocaines, en favorisant une administration plus performante, transparente et réactive. Toutefois, pour que cette révolution technologique porte pleinement ses fruits, il est impératif de surmonter les défis éthiques et de responsabilité qui l'accompagnent. L'établissement de cadres réglementaires appropriés et de pratiques de gouvernance rigoureuses est essentiel pour assurer une utilisation responsable et éthique de l'IA. En veillant à un développement durable et équitable de cette technologie, les universités marocaines pourront se positionner comme des acteurs majeurs sur la scène éducative mondiale, tout en assurant la pérennité et l'excellence de leur gestion financière.

Références bibliographiques

- Akanbi, O., & Zhang, J. "Design information extraction in construction: Automated estimation of material costs", *Journal of Construction Engineering and Management*, 147(8), 04021097, 2021.
- Al-Shabandar, R., Lightbody, G., Browne, F., Liu, J., Wang, H., & Zheng, H. . "The application of artificial intelligence in financial compliance management" in *Proceedings of the 2019 International Conference on Artificial Intelligence and Advanced Manufacturing*, 2019.
- Altbach, P. G. "Patterns in higher education development", *Prospects*, 21(2), 189-203, 1991.
- Altbach, P. G., & Knight, J. "The internationalization of higher education: Motivations and realities", *Journal of Studies in International Education*, 11(3-4), 290-305, 2007.
- Ankrah, S., & Al-Tabbaa, O. "Universities-industry collaboration: A systematic review", in *Scandinavian Journal of Management*, 31(3), 387-408, 2015.
- Arndt, T. "An overview of blockchain for higher education", in *14th International Conference eLearning and Software for Education*, 231-235, 2019.
- Aslam, A., & Calghan, R. "Using NLP to enhance supply chain management systems: Predicting stock disruptions", in *Supply Chain Management Review*, 12(4), 45-57, 2023.
- Ayad, K., Bennani, K. D., & Elhachloufi, M. "University governance: Empirical evidence from Morocco" in *Universal Journal of Educational Research*, 9(6), 608-619. <https://doi.org/10.13189/ujer.2021.090608>, 2021.
- Belhassan, K. "The Role of Performance Budgeting in Developing Management Control in Universities: Evidence from Morocco", in *American Journal of Economics and Business Innovation*, 2023.
- Bokor-Szegő, H., Mencil, M., & Pirger, T. "Universities as innovation hubs: The role of intellectual property management" in *Journal of Intellectual Property Management*, 12(1), 33-45, 2021.

- Bousqaoui, H., Achchab, S., & Tikito, K. "Machine learning applications in supply chains: An emphasis on neural network applications". *3rd International Conference of Cloud Computing Technologies and Applications (CloudTech)*, 1-7, 2017.
- Cabanban-Casem, C. L. "Analytical Visualization of Higher Education Institutions' Big Data for Decision Making", in *Proceedings of the ACM International Conference on Advances in Computer Science and Information Technology*, 61-64, 2019.
- Carpenter, N. C. "Music in the Medieval Universities", in *Journal of Research in Music Education*, 3, 136-144, 1955.
- Cho, S., Vasarhelyi, M., Sun, T., & Zhang, C. . "Learning from machine learning in accounting and assurance", in *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 17(1), 1-10, 2020.
- Clark, B. R. *Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation*. Pergamon Press, 1998.
- Clark, B. R. *Sustaining Change in Universities: Continuities in Case Studies and Concepts*. Open University Press, 2004.
- Cong, L., & He, Z. *Blockchain disruption and smart contracts*. Kauffman: Entrepreneurship Scholars Initiatives, 2018.
- Cour des comptes. *Rapport sur les établissements publics*. 2016.
- De Wit, H., & Hunter, F. "Understanding internationalisation of higher education in the European context". In A. Curaj *et al.* (Eds.), *The European Higher Education Area* (pp. 41–57). Springer, 2015.
- Dolgui, A., Ivanov, D., Potryasaev, S., Sokolov, B., Ivanova, M., & Werner, F. "Blockchain-oriented dynamic modelling of smart contract design and execution in the supply chain". *International Journal of Production Research*, 58(7), 2184-2199, 2020.
- El, B., Azzeddine Alloui, & Siham Zraoula-Bikourane. "Mise en place d'une cartographie des risques comptables dans les universités publiques marocaines : Résultats d'une recherche-action", in *Revue Management et Innovation*, N° 8(2), 7–28. <https://doi.org/10.3917/rmi.208.0007>, 2023.
- Estermann, T., Nokkala, T., & Steinel, M. *University Autonomy in Europe II: The Scorecard*. European University Association, 2011.
- Etzkowitz, H. "Research groups as 'quasi-firms': The invention of the entrepreneurial university", in *Research Policy*, 32(1), 109–121, 2003.
- Fedorova, E., & Skobleva, E. "Application of blockchain technology in higher education", in *European Journal of Contemporary Education*, 3, 552-561, 2020.
- Ghorbani, A., Sohrabi, Z., Yazdani, S., & Khalili Azandehi, S. "Towards the third generation universities: The core innovative function approach", in *Medical Journal of the Islamic Republic of Iran*, 35, 32. <https://doi.org/10.47176/mjiri.35.32>, 2021.
- Gingue, N. "Improving operational effectiveness in facilities management at colleges and universities with use of big data and data analytics", in *Journal of Facility Management Education and Research*, 2022.
- Goddard, J., Kempton, L., & Vallance, P. *The Civic University: The Policy and Leadership Challenges*, Edward Elgar Publishing, 2016.
- Grendler, P. F. *The Universities of the Renaissance and Reformation*, 2004.

- Guan, Y., & Chen, C. "Deep learning-driven financial management innovation upgrade for universities", in *Mobile Information Systems*, <https://doi.org/10.1155/2022/9328712>, 2022.
- Hazelkorn, E. *Rankings and the Reshaping of Higher Education: The Battle for World-Class Excellence*. Palgrave Macmillan, 2015.
- Holotescu, C. "Understanding blockchain opportunities and challenges", in *14th International Conference eLearning and Software for Education*, 253, 2018.
- Jiang, X., Wu, Y., Zhang, Z., & Li, J. "Language processing adoption in governments: The future of public procurement", in *Journal of Procurement and Supply Chain Management*, 2023.
- Johnstone, D. B. "The economics and politics of cost sharing in higher education: Comparative perspectives", *Economics of Education Review*, 23(4), 403–410, 2004.
- Leo, M., Sharma, S., & Maddulety, K. "Machine learning in banking risk management: A literature review", 2019.
- Li, M. J. "Research on financial management algorithm based on machine learning in big data era", *International Conference on Aviation Safety and Information Technology*, 2021.
- Ren, S. "Optimization of enterprise financial management and decision-making systems based on big data", in *Journal of Mathematics*, 2022.
- Salmi, J., & Hauptman, A. M. *Innovations in Tertiary Education Financing: A Comparative Evaluation of Allocation Mechanisms*. World Bank, 2006.
- Segooa, M. A., & Kalema, B. M. "The big potential of big data towards universities outcome based funding". *IEEE 9th Annual Computing and Communication Workshop and Conference (CCWC)*, 0574-0578, 2019.
- Shattock, M. . *Managing Successful Universities*. Open University Press, 2010.
- Siegel, D. S., Waldman, D., Atwater, L., & Link, A. "Commercial knowledge transfers from universities to firms: Improving the effectiveness of university–industry collaboration", *Journal of High Technology Management Research*, 14(1), 111–133, 2003.
- Srivastava, A., Bhattacharya, P., Singh, A., Mathur, A., Prakash, O., & Pradhan, R. "A distributed credit transfer educational framework based on blockchain", 2018 *Second International Conference on Advances in Computing, Control and Communication Technology (IAC3T)*, 54-59, 2018.
- Sudin, S., Raja Haslinda, R. M. A., Saidin, S. Z., & Hsbollah, H. M. "Examining the need of Big Data analytics in auditing: A bibliometric approach", *13th Global Conference on Business and Social Sciences*, 2022.
- Tirkolae, E. B., Sadeghi, S., Mooseloo, F. M., Vandchali, H. R., & Aeini, S. "Application of machine learning in supply chain management: A comprehensive overview of the main areas", 2021.
- Ucoglu, D. *Current machine learning applications in accounting and auditing*. Press Academia, 2020.
- Vu Khanh Quy, Bui Trung Thanh, Abdellah Chehri, Dao Manh Linh, & Do Anh Tuan "AI and Digital Transformation in Higher Education: Vision and Approach of a Specific University in Vietnam", in *Sustainability*, 15(14), 11093. <https://doi.org/10.3390/su151411093>, 2023.

- Wang, R., & Li, R. "Innovation of university financial management model based on big data technology". In Z. Xu (Ed.), *Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies* (pp. 337-344). Springer, 2020.
- Wissema, J. G. *Towards the third generation university: Managing the university in transition*. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781848446184>, 2009.
- Yang, X., Zhang, C., Sun, Y., et al. *FinChain-BERT: A High-Accuracy Automatic Fraud Detection Model Based on NLP Methods for Financial Scenarios*, 2023.
- Yaqin, L., Gang, C., Runkai, Z., & Mengting, S. "Design of contract review system in enterprise legal department based on natural language processing". 2020 15th International Conference on Computer Science & Education (ICCSE), 331-335, 2020.
- Yoon, K., Hoogduin, L., & Zhang, L. "Big data as complementary audit evidence", in *Accounting Horizons*, 29(3), 431-438, 2015.
- Zhang, J., Yang, X., & Appelbaum, D. "Toward effective big data analysis in continuous auditing", *Accounting Horizons*, 29(4), 469-476, 2015.

Language, Culture and Change, 5/2024

GLOBAL RESET: PREMISES, CHALLENGES AND PERSPECTIVE

SECTION 2

CULTURAL STUDIES

DESPRE „TRANSUMANISMUL” LUI DANTE/ ON DANTE’S “TRANSHUMANISM”

Dragoș COJOCARU*

Abstract

Dante Alighieri (1265-1321) was not only the author of the supreme poetic masterpiece The Divine Comedy, but also the father of the Italian language. Among the vocabulary introduced by the poet in the early 14th century is trasumanar, a verb meaning the transcendence of the human condition. The term appears only once in Dante's work - in Paradiso (I, 70) - and raises no semantic problems. What is interesting to see and to analyze is the way - in fact: the ways - in which the Romanian translators of this last section of the poem have dealt with this term and its immediate context. However, unlike the current acception and modern attempts at actual implementation, they have had to maintain that Dante's "transhumanism" is not of this world.

Key words: Dante, Paradise, trasumanar, translation, Romanian

Citim din primul cânt al *Paradisului* dantesc. Călătorul poet se pregătește să parcurgă a treia și ultima etapă a itinerariului său cosmic: urcarea în cosmosul ptolemeic de la Pământ la ultimul cer, unde îl așteaptă experiența supremă a contemplării divinității. Entuziasmul poetului este, de bună seamă, inefabil și, ca atare, este nevoit să apeleze la o comparație ilustră, pe care și-o alege din marea literatură și anume din *Metamorfozele* lui Ovidius (Cartea a XIII-a, 898-968). Privindu-și călăuza, pe Beatrice, Dante are parte de o trăire similară cu aceea a personajului ovidian evocat în terțina: „*Nel suo aspetto, tal dentro mi fei/ qual si fe' Glauco nel gustar de l'erba/ che 'l fe' consorte in mar de li altri dei*” (*Par.* I, 67-69). Adică: „Privind-o, în așa fel pe dinăuntru m-am făcut/ cum s-a făcut Glaucus gustând din iarba/ care l-a făcut consort în mare al celorlalți zei”. Dante se referă la experiența lăuntrică a lui Glaucus, care simte în piept chemarea lumii divine. În textul ovidian, personajul este supus unei metamorfoze amfibiene efective, însă Dante nu are în vedere această schimbare a formei, ci doar sentimentul prea-plin al anticipării unei stări superioare. Și astfel ajungem la terțina care ne interesează și care este cea imediat următoare (*Par.* I, 70-72): „*Trasumanar significar per verba/ non si poria; però l'esempio basti/ a cui esperienza grazia serba.*” Am putea încerca o primă traducere auxiliară, în juxtă, căutând să producem cât mai puțin adaosuri explicative: „A

* Professor PhD hab, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași,
dragos68cojocaru@yahoo.com.

semnifica prin cuvinte transumanarea/ nu s-ar putea; de aceea exemplul să [le] fie suficient/ [celor] cărora harul [le] păstrează [această] experiență”. În text, „exemplul” la care se face referire este tocmai acela al lui Glaucus, evocat în terțina precedentă.

Înainte de a examina traducerile acestui pasaj în variantele în limba română, merită să spicuim câteva explicații ale termenului dantesc *trasumanar* din literatura critică italiană. Astfel, în prima notă explicativă a lui Natalino Sapegno (ghidul nostru preferențial în lectura comentată a *Divinei Comedii*) pentru terțina de care am ales să ne ocupăm, vocabula *trasumanar* este explicată astfel: „înălțarea dincolo de limitele umanului” (*trad. n.*). În *Enciclopedia dantesca* (1899), Giovanni Andrea Scartazzini zăbovea ceva mai mult în definirea termenului: „A transcende limitele umane naturi alăturându-se și asociindu-se celei divine. Și pentru Actul trecerii de la uman la divin” (*trad. n.*). În mai noua *Enciclopedia Dantesca*, vocabula primește, pe lângă alte comentarii stilistice contextualizante, următoarea explicație succintă: „depășirea limitelor umanului” (Maurizio Dardano, *trad. n.*). Un comentator din epoca romantică de statura lui Francesco De Sanctis explica în nota de subsol aferentă: „trecerea dincolo de natura umanului, pentru dobândirea divinității”. Într-o ediție relativ recentă și de mare circulație, Anna Maria Chiavacci Leonardi scrie: „depășirea condiției umane” (după care, pentru aprofundarea chestiunii, citează două autorități: în materie de dantologie pe comentatorul trecentesc Francesco di Bartolo da Buti și, în materie de teologie, pe doctorul angelic Toma din Aquino). În fine, dantologul care a oferit cel mai recent comentariu în limba italiană, Giorgio Inglese, definește termenul: „depășirea limitelor naturii umane”.

Să purcedem acum la cercetarea, în ordinea aparițiilor editoriale, a traducerilor în limba română ale acestei terține care conține termenul de care am hotărât să ne ocupăm.

Primul care a tradus *Paradisul* în limba română a fost George Coșbuc (1932). Traducerea sa respectă „forma externă” a originalului dantesc, alcătuit din terține înălțate de endecasilabi. Rămânând de văzut întotdeauna, de la caz la caz: ce, cât și cum a izbutit să păstreze marele nostru poet din „conținutul” și din „forma internă” a textului-sursă. În traducerea sa, terțina cu pricina ni se înfățișează în felul următor: „S’ arăt ’per verba’ ce-i transumanare/ nu-i chip să pot, ci-ajunge-exemplul dat/ cui grația-i păstrează’ asemeni stare.” Nota de subsol a lui Ramiro Ortiz la versul 70 grăiește: „*transumanare*: latinism, sau italianism: a-și schimba firea sa omenească pentru cea divină. *per verba*: prin cuvinte. Coșbuc păstrează aci cuvintele latine pe care le întrebuițează și Dante.” Observăm că, pentru explicarea vocabulei *transumanare*, așa cum figurează în traducerea lui Coșbuc, Ramiro Ortiz se prevalează de o formulă ambiguă: „latinism, sau italianism”. Termenuleste, cel mai probabil, inventat de Dante însuși, care creează un verb pornind, ipotetic, de la adjectivul latin

humanum, căruia îi adaugă în față prefixul tot latinesc *trans-* și la sfârșit terminația infinitivului de conjugarea I *-are*. Acesta este „modelul” latin, care ar fi trebuit să arate: *transhumanare*. Însă Poetul ni-l prezintă într-o formă deja italianizată: mai întâi, în prefix, potrivit legilor de evoluție fonetică în italiană, consoana *n* dispare și *trans-* devine *tras-*; în continuare, în nucleul noului cuvânt, dispare *h*-ul inițial din latină, iar *human(u)* devine *uman(o)*; în sfârșit, terminația verbală a infinitivului *-are* ni se înfățișează apocopat, *-ar*, din rațiuni de metrică și dând curs tot unei posibilități specifice limbii italiene, unde asemenea apocope se practică nu doar în poezie, ci și în limbajul cotidian. Nu e de mirare, așadar, că Ortiz îl explică așa cum îl explică: „latinism, sau italianism”. Dar cred că traducerea lui Coșbuc merită explicații suplimentare.

Poetul nostru, genial cum îl știm, recuperează prefixul latinesc în forma sa completă, *trans-*, și o face nu pentru că așa arăta el – și așa arăta – în limba latină, ci pentru că așa s-a transmis și așa funcționează el în mod normal în limba română (ca de altfel în toate limbile romanice literare importante, cu excepția italienei). În continuare, *h*-ul inițial din latinul *human(u)* lipsește din reconstrucția lui Coșbuc, dar nu pentru că absentează și la Dante (adică în italiană), ci pentru că, în cuvântul *uman*, descins din *human(u)*, lipsește în limba română. În sfârșit, terminația *-are*, apocopată în *-ar* în textul dantesc, revine în cuvântul reconstituit de Coșbuc pentru cititorul de limbă română, căruia traducătorul îi oferă un „substantiv” ce joacă rolul de subiect (sau de nume predicativ), prevalându-se de infinitivul lung (după schema regulată: *a cânta, cântare; a mânca, mâncare* etc.). Astfel, parcurgând tot pașii parcurși de Dante în italiană, Coșbuc recompune fără greș termenul dantesc în limba română, dovedindu-se nu doar un mare poet, ci și un mare filolog. În plus și în același sens, Coșbuc păstrează în traducere expresia *per verba* în limba latină, așa cum a folosit-o Dante în original...Nota lui Ortiz la versul 72 naturalizează „grația” (opțiunea romano-catolică a lui Coșbuc, aderentă în această situație la textul-sursă) prin corespondentul său greco-ortodox „har”: „*cui*: aceluia, căruia harul dumnezeesc îi păstrează posibilitatea de a face experiența pe care am făcut-o eu”.

Nota de subsol a lui Alexandru Balaci la ediția 1957 pentru versul 70 se dorește, în a doua parte a sa, mai tranșantă decât a lui Ramiro Ortiz: „*Transumanare*: A trece de la uman spre divin, a deveni mai mult decât om. Coșbuc păstrează italianismul după cum păstrează și latinismul existent și în textul lui Dante: *per verba* (prin cuvinte)”. Însă Balaci anticipase chestiunea „transumanistă” conjugând verbul la persoana a treia a indicativului prezent în nota de subsol aferentă terținei anterioare (v. 67-69), unde afirmă că Dante, „privind în ochii iubitei, fie ea simbol sau nu, se transhumanizează, devine zeu aidoma lui Glaucus”. Nota aceluiași Alexandru Balaci la versul 72 pendulează, cu o schimbare de categorie gramaticală, între „grație” și „har”: „*Cui*: Aceluia căruia *grația*(s.n.) divină îi *hărăzește* (s.n.) o asemenea experiență ca aceea pe

care Dante a încercat-o"... Revenind la traducerea lui Coșbuc, observăm cum singura abatere de la respectarea cu strictețe a tuturor componentelor frazei dantești (dispușe totuși într-o altă topică) o constituie cuvântul final: „stare” în loc de „experiență”. Metrica și rima i-au impus traducătorului o soluție de compromis, care însă nu produce nici cel mai mic derapaj de interpretare: din moment ce credinciosului i se păstrează „starea”, atunci i se păstrează și „experimentarea” ei, adică „experiența” menționată de Dante (și care în traducerea lui Coșbuc este implicită, dar de la sine foarte bine înțeleasă).

În fine, merită să spunem, inclusiv anticipând puțin, că „starea” e mult mai bine aleasă decât „transformarea” (la care nu recurge nici un traducător, dare care figurează explicativ în unele note de subsol, inclusiv în originalul îngrijit de Natalino Sapegno, dar și în unele comentarii în limba română): dacă ținem la proprietatea termenilor, conștientizăm de îndată că „transumanarea” dantescă nu presupune o schimbare de „formă”, ci una de „stare”. Din „exemplul” ovidian al lui Glaucus, Dante nu preia metamorfoza propriu-zisă a personajului într-un zeu marin dotat cu solzi și cu coadă de pește, ci doar entuziasmul resimțit de acesta în clipa întrezăririi unei alte existențe după mesteckarea ierburilor magice: „Simt deodată că-mi sare inima-n piept și mă-mbie/ Spre încântările unei alte lumi, necunoscute” (*Metamorfoze*, XIII, 944-945, traducere de Ion Florescu).

Alexandru Marcu traduce în proză, fapt care îl scutește de presiunea metricii endecasilabice fixe și a rimei înălțuite (1934, dar noi citim în ediția 1944³): „Să lămuresc *per verba* ce este înălțarea mai sus de firea omenească, [/] nu s'ar putea; astfel că pilda să-i ajungă, [/] aceluia-i păstrează harul puțința de-a vedea cu ochii lui.” În materie de *trasumanar*, observăm că traducerea este una explicativă, deși oarecum tautologică: „înălțarea mai sus de firea omenească”. Mai departe, „grația” se reformulează prin „har”. Iar în cele din urmă „experiența” din original este reconstituită în traducere prin „putința de-a vedea cu ochii lui”: o formulă, pe de o parte, reductivă la raza de acțiune a unui singur simț, văzul, și, pe de altă parte, inadvertentă întrucât se mărginește tocmai la zona percepțiilor senzoriale, în timp ce Dante avea în vedere un preaplin sufletesc. Cât despre faptul că „pilda” mitologică a lui Glaucus ar fi (încă) „vie”, se prea poate ca acest adaos adjectival să fi fost adevărat (ca predicat logic) pe vremea când Alexandru Marcu îl traducea pe Dante; cu siguranță, însă, nu mai figurează în bagajul de cunoștințe a cvasi-totalității absolvenților de filologie din ziua de azi, unde nu mai încap nici Ovidius, nici Dante însuși... Nota 35 (la „*per verba*”, expresie bine păstrată în textul traducerii poemului)... traduce, până la urmă, această expresie în limba română: „«Prin vorbe»”. Nota 36 (la „pilda”) precizează antecedentul narativ: „Lui Glauco”. Nota 37 (la „harul”) spulberă eventuale dubii metafizice: „Dumnezeiesc”. În sfârșit, nota 38 (la „putința de-a vedea cu ochii lui”): „Ce este «transhumanarea»”.

Iată, interesantă în traducerea lui Alexandru Marcu este această inversare: el pune (deși un pic mai târziu) „transhumanarea” în note, în timp ce explicația termenului figurează în textul tradus. Cât despre consistența semantică a termenului, dacă citim nota 34, aferentă pasajului ce corespunde terținei anterioare, aflăm și interpretarea potrivit căreia: „privind-o în ochi pe Beatrice, Dante capătă puteri supraomenești, asemeni pescarului Glauco, devenit Zeu marin, printr’o buruiană miraculoasă”. Este, această lectură, o deschidere, nu neapărat foarte timidă, către exaltarea hermeneutică a academicianului, corespondent sau nu, Alexandru Balaci (care, și el, asemeni traducătorului Alexandru Marcu, reia *h*-ul latinesc în reconstituirea verbului substantivat „transhumanare”).

Traducerea, din nou în terține de endecasilabi cu rimă înlănțuită, realizată de Eta Boeriu (1965) se distinge, încă o dată, prin originalitate în raport cu... originalul: „Pătrunderea în viața-adevărată/ nu-i chip s-o spui; ajungă pilda vie/ celor cui harul le-o va da odată.” Vedem cum Eta Boeriu nu optează pentru nici una din soluțiile recomandate de comentatori (înălțare, depășire etc.), ci, pentru tălmăcirea „transumanării”, alege „pătrunderea”, inversând sensul mișcării implicate. Poate că, inconștient, imaginea se naște ca o consecință a „înălțării” percepută ca „erecție”. Dar să nu speculăm psiha-nalitic. Important e că această „pătrundere” se exercită în „viața adevărată”, care ar rezulta că reprezintă un spațiu diferit de o altă viață, care este falsă. Eventuala filosofie a acestei viziuni nu va isca preocuparea noastră în momentul de față. Expresia „nu-i chip” pentru desemnarea imposibilității figura și la Coșbuc.

Nota de subsol semnată la prima ediție de Alexandru Duțu și Titus Pîrvulescu pentru versul 70, referitoare de fapt la toată terțina, nu se oprește nici ea la noile orizonturi deschise de traducătoare, ci trimite cititorul la original, apelând și la inadecvata „transformare” la care făceam referire ceva mai sus: „În text: *a explica trasumanar* «*per verba*»; aceasta-i transformarea prin care trece cel care acum se îndreaptă spre Paradis, adică depășirea naturii umane. Aceasta nu poate fi înțeleasă decât de cel care ar face o experiență asemănătoare; ceilalți să se gîndească la Glauco.” Notele de subsol ale lui Alexandru Balaci la ediția 1982 suportă unele modificări față de ediția 1957 a traducerii lui Coșbuc. Astfel, pentru versul 70, academicianul Balaci trimite și el, cu eleganța care l-a caracterizat mereu și pretutindeni, la textul original, lăsând în seama cititorului să aprecieze adecvarea traducerii: „Pătrunderea. În original: «*transumanar*», a trece de la uman spre divin, a deveni mai mult decât om, a depăși natura umană”.

Pentru ediția populară din BPT, italianistul academician a renunțat la considerațiile de ordin lingvistic despre italianism și latinism, poate prea complicate pentru publicul cititor, pe vremea aceea din ce în ce mai larg. În schimb, nota la versul 72a fost îmbogățită cu un adjectiv calificativ: „Cui:

Aceluia căruia grația divină îi hărăzește o asemenea extraordinară experiență ca aceea pe care Dante a încercat-o”. Dar nota corespunzătoare terținei anterioare, în care Alexandru Balaci anticipează terminologic faptul că Dante „se transhumanizează” (în sensul că „devine zeu, aidoma lui Gaucus”) este reprodușă fără nici o modificare în ediția de mare circulație (1982) a traducerii realizate de Eta Boeriu, precum și în edițiile ulterioare, care o perpetuează întocmai.

George Buznea este un emul al Etei Boeriu, pentru care nutrește admirație declarată în prefață. El își asumă condiția de „interpret” al scrierii dantești, pe care, în mod programatic, o „adaptează” la spațiul cultural în care o reformulează, recurgând la imagini adiționale care, de cele mai multe ori, necesită eliminarea unor porțiuni din textul-sursă. Buznea nu a apucat să traducă integral *Paradisul*, dar începuse să lucreze la această traducere, iar rezultatele parțiale ale muncii sale figurează în completarea volumului dedicat *Purgatoriului*, unde găsim și pasajul care ne interesează. Sub noul ei veșmânt, terțina analizată se manifestă după cum urmează (1978): „Dar cum «per verba» ce lacat i-i cheii,/ N-am lămuri această transhumanță,/ Slujească pilda de tălmaci în veci.” Este limpede că versiunea este provizorie, după cum se poate deduce din absența rimei care ar fi trebuit să unească primul și al treilea vers al terținei. Ca atare, pasajul nu poate figura cu drepturi depline în analiza contrastivă pentru care concurează doar edițiile definitive. Totuși, o putem citi fie din curiozitate, fie din respect pentru o muncă desfășurată măcar până la un anumit punct.

Remarcăm în primul rând menținerea în limba latină a sintagmei „*per verba*”, după care urmează o metaforă adițională, aceea cu lacătul și cu cheia, prin care se transpune în termeni gospodărești ideea unei codificări și decodificări. Dar raportul funcțional dintre cele două elemente pare inversat, așa cum sunt ele plasate prin folosirea dativului. Adițional este și complementul „în veci”, din finalul terținei, prin care traducătorul urmărea, provizoriu, măcar o asonanță cu finalul primului vers. Însă problema numărul unu a acestei versiuni o ridică tocmai termenul-cheie al demersului nostru analitic: aceea depășire a condiției umane pe care Dante o exprimă plâsmuind termenul *trasumanar*, în care Buznea vede „transhumanță”. E greu de crezut că interpretul ar fi mers cu rafinamentul atât de departe încât să încerce o reconjugare etimologică bazată pe raportul, teologic profitabil, dintre *homo* și *humus*. Cel mai probabil, el a fost, cel puțin pe moment, victima unei paronimice ironii a soartei cuvintelor. Între parateze fie spus, inadecvarea se dublează dacă ținem seama că personajul din pildă, Glaucus, nu schimbă pământ cu pământ, ci pământul pentru apă... Însă nu știm ce formă finală ar fi căpătat terțina dacă George Buznea ar fi trăit ca să își poată finaliza tălmăcirea...

În fine, seria traducerilor integrale în limba română ale *Purgatoriului* dantesc, la care revenim, se încheie cu Giuseppe Cifarelli, despre care știm că a migălit în anii 1940, dar al cărui rezultat a văzut tardiv lumina tiparului (1993, volumul conținând *Divina Comedie* integrală). În îngrijirea lui Titus Pârvulescu, terțina de care ne ocupăm arată astfel: „Nu-i chip a lămuri astă'nălțare/ prin vorbe; deci destulă pilda fie/ aceluia cu har de încercare.” Revine expresia „nu-i chip”, introdusă de Coșbuc și dusă mai departe de Eta Boeriu. „nălțarea” era deja la Marcu: aici revine fără dublarea abuzivă a lui *n*. Formula „aceluia cu har de încercare” este condensată și ar putea fi explicitată astfel: „aceluia înzestrat cu harul de a o încerca el însuși la vremea lui”. E vorba, așadar, de primirea harului, nu de dăruirea lui. „Harul” însuși ne parvine terminologic pe calea greco-ortodoxă. De asemenea, expresia latină *per verba* apare tradusă, în textul poemului, în limba română: „prin vorbe”. Nota de final a lui Titus Pârvulescu la versurile 70-72 reia inadecvata terminologie metamorfotică, prezentă încă din prima ediție a traducerii Etei Boeriu (1965), unde, ne amintim, Pârvulescu colaborase cu Alexandru Duțu sub atenta supraveghere științifică a lui Alexandru Balaci: „Această transformare – înălțarea dincolo de limitele omenești – nu poate fi exprimată prin cuvinte. Cei care vor s-o înțeleagă să se gândească la ce s-a întâmplat cu Glaucos.”

În concluzie, reparcurând cele câteva versiuni românești ale terținei luate în discuție, putem afirma, fără teama de a greși, că, prin fidelitatea față de textul-sursă (cea ce presupune, pe de o parte, prezența în traducere a elementelor din original și, pe de altă parte, absența elementelor adiționale), varianta lui George Coșbuc este cea mai izbutită, așadar cea mai recomandabilă cititorului din țara noastră.

Bibliografie

- Dante, *La Divina Commedia: Paradiso*, a cura di Natalino Sapegno, La Nuova Italia, Firenze, 1985.
- Dante, *Paradisul*, Traducere de G. Coșbuc, Ediție îngrijită și comentată de Ramiro Ortiz, Editura Cartea Românească, București, 1932 [+ *Paradisul*, în românește de George Coșbuc, Comentariu de Alexandru Balaci, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1957].
- Dante, *Paradisul*, tradus de Alexandru Marcu, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1944 [cu comentariile de subsol ale traducătorului].
- Dante, *Paradisul*, în românește de Eta Boeriu, Note și comentarii de Alexandru Duțu și Titus Pârvulescu, Controlul științific al notelor și comentariilor de Alexandru Balaci, membru corespondent al Academiei R.S.R., Editura pentru Literatură Universală, București, 1965 [+ *Paradisul*, în românește de Eta Boeriu, Note și comentarii de Alexandru Balaci, Editura Minerva, București, 1982].
- Dante, *Paradisul*, în *Divina Comedie*, în românește de Giuseppe Cifarelli, Cuvânt înainte de Alexandru Ciorănescu, Îngrijire de ediție, note și comentarii de Titus Pârvulescu, Editura Europa, Craiova, 1993.

Dante, *Purgatoriul*, Interpretare românească și note de George Buznea, Editura Univers, București, 1978; - Ovidiu: *Metamorfoze*, Traducere de Ioan Florescu, Revizuirea traducerii și note de Petru Creția, Editura Academiei RPR, București, 1959.

***: *Enciclopedia dantesca*, Vol. 15, Som-Tr, Biblioteca Treccani, Mondadori, Milano, 2005.

G.A. Scartazzini: *Enciclopedia dantesca. Dizionario critico e ragionato di quanto concerne la vita e le opere di Dante Alighieri*, Volume II (Parte seconda), S-Z, Hoepli, Milano, 1899.

DANTE ȘI PAPALITATEA / DANTE AND PAPACY

Cristian UNGUREANU*

Abstract

This work addresses the relationship between Dante and the papacy from a twofold perspective. On the one hand, we will analyse the author's relationship with various popes whom he introduces as characters in the Divine Comedy. On the other hand, we will investigate the relationship of certain popes, especially in the 20th century, with Dante's work. We will focus especially on an encyclical issued in 1921, 600 years after Dante's death, in which Pope Benedict XV honours the poet and proposes him as a model of faith, despite the fact that for centuries he had been accused of heresy and included in the index of books banned by the Church, both for the treatise De Monarchia and for the Divine Comedy.

Keywords: Dante Alighieri, papalitate, papacy, religion, poetry, Benedict XV

1. Introducere

Așa cum Dante nu a fost niciodată un simplu poet sau un simplu autor, tot așa el nu a fost un simplu credincios, ci și-a asumat anumite funcții publice care l-au făcut să intre în relații sau în conflict cu mai mulți reprezentanți importanți ai Bisericii Catolice, în mod special papi.

2. Papii din Divina Comedie

Ar putea părea straniu, dar Dante, în *Divina Comedie*, îi întâlnește pe conducătorii Bisericii doar în Infern și în Purgatoriu, iar criticile sale, uneori foarte severe, la adresa lorse regasesc în toate operele sale. Unul dintre motivele pentru care autorul florentin a manifestat o astfel de aversiune față de instituția papalității ar putea fi îndepărtarea acestuia de funcția spirituală pe care ar fi trebuit să o desfășoare și apropierea sa de puterea mundănă.

Sunt 14 papi care au urcat pe scaunul pontifical în timpul vieții lui Dante, între 1265-1316: Clement al IV-lea, Grigore al X-lea, Inocențiu al V-lea, Adrian al V-lea, Ioan al XXI-lea, Nicolae al III-lea, Martin al IV-lea, Honoriu al IV-lea, Nicolae al IV-lea, Celestin al V-lea, Bonifaciu al VIII-lea, Benedict al XI-lea, Clement al V-lea, Ioan al XXII-lea. Despre patru dintre aceștia Dante nu vorbește deloc (Grigore al X-lea, Inocențiu al V-lea, Honoriu al IV-lea, Nicolae al IV-lea), iar despre Benedict al XI-lea face o simplă referire într-o scrisoare.

* Lecturer, PhD, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași, cristiungureanu@libero.it.

Papii citați în mod explicit în *Divina Comedie* au fost opt. Despre patru se vorbește în *Infern*, trei apar în *Purgatoriu*, iar despre Ioan al XXII-lea, (1316-1334),, ultimul pe care Dante l-a mai prins în viața sa, vorbește pe un ton acuzator în *Paradis*, ca despre un personaj periculos, unul care strică via Domnului, pentru care apostolii și-au dat viața:

In vesta di pastor lupi rapaci
si veggion di qua sù per tutti i paschi:
o difesa di Dio, perché pur giaci?
(Par. vv. 55-60)

Pășunile sunt toate acum umplute
de lupi rapaci în haină ciobănesacă-
mânie sfântă, cum nu cazi mai iute! ¹

2.1. Papii din *Infern*

Primul papă care apare în *Infern* este Celestin al V-lea. El este introdus în cântul al III-lea printre cei șovăielnici, care nu au ales niciodată, nici binele, nici răul. În cazul acesta, Dante își manifestă dezaprobarea față de alegerea pe care a făcut-o acest papă, aceea de a renunța la tronul papal, alegere pe care o caracterizează ca fiind nedemnă de o asemenea responsabilitate:

Poscia ch'io v'ebbi alcun riconosciuto,
vidi e conobbi l'ombra di colui
che fece per viltade il gran rifiuto.
(*Infern*, III, vv. 58-60)

Și-aici pe mulți îi cunoscui și iată,
privind văzut-am bine... umbra cui
fugi, de laș, de marea slujbă dată.

Este destul de controversată această alegere a lui Dante, de a-l pune pe Celestin al V-lea în *Infern*, iar după unii comentatori ai operei sale chiar improbabilă, pentru că acest papă a fost declarat sfânt de către Biserică în anul 1313. Însuși Boccaccio în 1373 a susținut ipoteza conform căreia nu există dubii că ar fi vorba despre Celestin al V-lea, motivând că Dante a scris *Infernul* înainte ca acesta să fie canonizat. În unele cazuri, pedeapsa iadului pe care Dante i-o rezervă lui Celestin poate părea excesivă, având în vedere că acesta, după propria sa mărturisire, își dăduse seama că era un om slab și că nu era capabil să țină destinele Vaticanului.

În cântul al XIX-lea din *Infern*, în locul unde se află avarii și simoniacii, Dante îi așează pe Nicolae al III-lea și pe Clement al V-lea, pe care îi

¹ Toate traducerile din Dante sunt preluate din Dante, *Divina Comedie*, în românește de George Coșbuc, comentariu de Alexandru Balaci, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1957.

acuză pentru dorința nepotolită de a poseda mereu din ce în ce mai mult și pentru vânzarea de bunuri spirituale în schimbul unor bunuri materiale:

Se di saper ch' i' sia ti cal cotanto,
che tu abbi però la ripa corsa,
sappi ch' i' fui vestito del gran manto;

e veramente fui figliuol de l' orsa,
cupido sì per avanzar li orsatti,
che sù l' avere e qui me misi in borsa.
(*Infern*, XIX, vv. 67-72)

De-ți e dorința ta să știi ce fui
și numai ca pe-aceste râpi te-alungă,
să știi că marea mantie-o avui

și-avere-al Ursei pui, o mână lungă
ți-așa de-avid să-mi văd ursoii grași,
că banii strânși m-au strâns aici în pungă.

Nicolae al III-lea a fost primul papă provenit din puternica familie Orsini („figliuol de l' orsa”), iar în contextul acesta este acuzat că și-a umplut „punga” cu averi, precum și că și-a promovat nepoții, membrii familiei, în general („li orsatti”), pentru a obține și mai multe beneficii și control asupra teritoriilor statului pontifical.

Ultimul papă din *Infern* este Bonifaciu al VIII-lea, citat de Dante și în cântul al XXVII-lea. El este pus tot printre papii simoniaci, deși din punctul de vedere al autorului, care avea un conflict personal cu acest pontif, se făcea vinovat de mult mai multe păcate:

Lo principe d' i novi Farisei,
avendo guerra presso a Laterano,
e non con Saracin né con Giudei,
(*Infern*, XXVII, vv. 85-87)

Dar Prințul nouăi lumi de farisei,
având pe-atunci război la Laterani,
și nu cu saracini ori cu iudei.

2.2. Papii din Purgatoriu

Papa Martin al IV-lea (1281-1285), Simon de Brion, este menționat în *Purgatoriu* (XXIV, vv. 20-24) printre cei lacomi pentru că era un adevărat mâncăcios, care se gândea mai mult la banchete și la a se îndopa sau a mânca din belșug decât la a-L sluji pe Domnul. După ce a intrat în istorie pentru isprăvile sale gastronomice, se pare că și-a neglijat funcția ecleziastică. Iacopo della Lana² spunea despre el că era foarte vicios, mai ales lacom; printre celelalte

² Unul dintre primii comentatori ai *Divinei Comedii*, (1278-1358).

delicatese pe care le mânca, obișnuia să ia anghile din lacul Bolsena și să le înece în vin de Vernaccia. Pe mormântul său se pare că era scris: „Gaudent anguillae quod mortuus hic jacet ille qui, quasi morte reas, excoriabat eas” (Anghilele se bucură pentru că cel care, ca și cum ar fi vinovate de moarte, le-a jupuit, zace mort aici).

3. Papii despre Dante

Opera lui Dante a fost supusă cenzurii și tăierilor, iar *De Monarchia* a fost pusă la index în 1329 de Bertrando del Poggetto. În 1559, *De Monarchia* a fost inclusă de Sfântul Oficiu în primul index al cărților interzise, iar condamnarea s-a prelungit până la sfârșitul secolului al XIX-lea.

3.1. Benedict al XV-lea, enciclica *In Preclara Summorum*

A trebuit să așteptăm până în 1921 pentru a vedea opera lui Dante răscumpărată și acceptată, acest lucru fiind declarat în enciclica *In Preclara Summorum* de către Papa Benedict al XV-lea. Benedict al XV-lea care își începe pledoaria astfel:

„Nella illustre schiera dei grandi personaggi, che con la loro fama e la loro gloria hanno onorato il cattolicesimo in tanti settori ma specialmente nelle lettere e nelle belle arti, lasciando immortali frutti del loro ingegno e rendendosi altamente benemeriti della civiltà e della Chiesa, occupa un posto assolutamente particolare Dante Alighieri, della cui morte si celebrerà tra poco il sesto centenario”³.

Benedict al XV-lea nu numai că a subliniat frumusețea capodoperei dantești, dar a afirmat că o astfel de operă nu putea fi scrisă decât ca o mărturie de credință plină de iubire față de Cristos și față de Biserica sa.

Pentru el, *Divina Comedie* are o mare și recunoscută valoare pastorală, deoarece mulți cititori, captivați de frumusețea versurilor și a povestirilor, au fost atrași mai târziu de adevărul credinței și s-au convertit. Dante este, așadar, recunoscut ca fiind cel mai elocvent cântăreț (*cantore*) al gândirii creștine.; de aici și îndemnul final al Papei Benedict al XV-lea, cu cât toți se vor dedica mai mult lui cu dragoste, cu atât mai mult lumina adevărului le va lumina sufletele și cu atât mai ferm vor rămâne credincioși și devotați sfintei credințe.

Cum se poate împăca valoarea educativă a operei cu denunțurile și invectivele cu care Dante îi atacă adesea pe reprezentanții Bisericii Catolice, cu pre-

³ „În lungul șir de mari personalități, care prin faima și gloria lor au făcut cinste catolicismului în atât de multe domenii, dar mai ales în literatură și în artele frumoase, lăsând în urmă semne nepieritoare ale talentului lor și dobândind merite alese în fața civilizației și în fața Bisericii, un loc cu totul special îl ocupă Dante Alighieri, de la a cărui moarte vom comemora peste puțin timp al șaselea centenar” (tr.n.) Benedict al XV-lea, Enciclica *In Preclara Summorum*, 1921.

cădere pe cei care au ocupat scaunul Sfântului Petru? Papa Benedict al XV-lea răspunde și la această întrebare, susținând că, oricât de vehement ar fi atacat în invectivele sale, pe drept sau pe nedrept, persoanele ecleziastice, totuși respectul datorat Bisericii și reverența față de Cheile Supreme (Somme Chiavi⁴) nu au lipsit niciodată la Dante. Papa deplânge practica contemporană de educare a tinerilor ca și cum Dumnezeu nu ar exista și fără cea mai mică aluzie la supranatural și propune textul *Divinei Comedii* inclusiv ca pe un model catehistic de preluat și de utilizat de către cei care se ocupă cu predarea religiei.

3.2. Paul al VI-lea, Scrisoarea apostolică *Altissimi cantus*

Toți papii care au condus Biserica în secolul al XX-lea au făcut referințe mai mult sau mai puțin explicite la textul poetului florentin. Am prezentat mai sus reabilitarea lui Dante, din punct de vedere religios, făcută de Benedict al XV-lea. Vom prezenta în continuare un alt papă, din secolul trecut, care a avut o legătură specială cu Dante Alighieri. În timpul pontificatului lui Paul al VI-lea (papa Giovanni Battista Montini) a fost sărbătorit al VII-lea centenar de la nașterea lui Dante Alighieri (1265-1965). În semn de omagiu, papa Montini a dăruit o cruce de aur care să fie pusă pe piatra funerară a mormântului marelui poet, aflat la Ravenna. La data de 7 decembrie 1965, prin Scrisoarea apostolică *Altissimi cantus*, Paul al VI-lea reiterează admirația personală, ca și interesul special pe care Biserica îl are față de figura lui Dante. Tot prin acest document, papa instituie la Universitatea Catolică din Milano o catedră de studii dantești, pentru că era de părere că este necesar să fie studiată în profunzime opera sa pentru a descoperi *comori neprețuite* ale gândirii și ale sentimentului religios creștin.

Încă din primele rânduri ale scrisorii, *Del Signore dell'altissimo canto...*, este evidențiat locul central al poetului suprem al literaturii italiene, care este numit „l'astro più fulgido” și „padre della lingua italiana”; mai mult decât atât, papa Montini îl numește pe Dante *al nostru*, adică al Bisericii Catolice:

„Che se volesse qualcuno domandare, perché la Chiesa cattolica, per volere del suo visibile Capo, si prende a cuore di coltivare la memoria e di celebrare la gloria del Poeta fiorentino, facile è la nostra risposta: perché, per un diritto particolare, nostro è Dante! Nostro, vogliamo dire della fede cattolica, perché tutto spirante amore a Cristo; nostro perché molto amò la Chiesa, di cui cantò le glorie.”⁵

⁴ Expresia se referă la succesorii apostolului Petru, despre care se spune că a primit cheile împărăției lui Dumnezeu.

⁵ Dacă cineva ar dori să întrebe de ce Biserica Catolică, prin voința Conducătorului său vizibil, și-a propus să cultive memoria și să celebreze gloria Poetului florentin, răspunsul nostru ar fi prompt: pentru că Dante este de drept al nostru! Al nostru, adică al credinței catolice, pentru că a trăit în dragoste față de Cristos; al nostru pentru că a

Papa Paul al VI-lea crede că scopul *Divinei Comedii* este acela de a încerca să schimbe omul, la fel ca mesajul creștin, să-l ducă din pădurea întunecată a păcatului și a viciului către paradisul mistic al sfințeniei. „Onorate l'altissimo poeta!” (Cinstiți-l pe marele poet!) spune papa la finalul scrisorii *Altissimi cantus*, arătând că cultura contemporană trebuie să se apropie de Dante pentru ca el să fie călăuza spre calea cea dreaptă („dritta via”), care este principiul și motivul oricărei bucurii („ch'è principio e cagion di tutta gioia”).⁶

4. Concluzii

Relația lui Dante cu Biserica, mai precis cu autoritatea bisericească, a fost una tumultuoasă. El nu a putut să accepte imixtiunea pe care această instituție a făcut-o în lumea politicului, drept pentru care aproape toți papii pe care i-a cunoscut au fost criticați și de multe ori condamnați pentru deciziile lor politice, și nu pentru cele spirituale. Aceasta este și explicația pentru care, după multe secole, raportul cu papalitatea al acestui mare poet s-a schimbat, așa cum am văzut mai sus; el nu numai că a fost reevaluat, ci chiar a fost propus drept model. Dimpotrivă, după unii critici, asocierea pe care o face Biserica între Dante și un model de creștin sau între *Divina Comedie* și o funcție catehetică este cel puțin deplasată și în afara intențiilor poetului.

Bibliografie

- Dante, *Tutte le opere*, Introduzione di Italo Borzi, Commenti a cura di Giovanni Fallani, Nicola Maggi e Silvio Zennaro, Grandi Tascabili Newton, Roma, 1993.
- Dante, *Divina Commedia. Inferno. Purgatorio. Paradiso*, con il commento di Anna Maria Chiavacci Leonardi, 1994, Milano, Arnoldo Mondadori editore.
- Dante, *Divina Comedie*, în românește de George Coșbuc, comentariu de Alexandru Balaci, 1957, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă.
- Gorni, G., *Dante. Storia di un visionario*, 2008, Roma-Bari, Laterza.
- Scartazzini, G. A., *Enciclopedia dantesca. Dizionario critico e ragionato di quanto concerne la vita e le opere di Dante Alighieri*, vol. I, A-L, 1896, Milano, vol. II (parte prima), M-R, 1898, Milano, vol. II (parte seconda), S-Z, 1899, Milano.

Webografie

- https://www.vatican.va/content/benedict-xv/it/encyclicals/documents/hf_ben-xv_enc_30041921_in-praeclara-summorum.html
- https://www.vatican.va/content/paul-vi/la/motu_proprio/documents/hf_p-vi_motu-proprio_19651207_altissimi-cantus.html

iubit mult Biserica, a cărei glorie a cântat-o. (tr. n.) Paul al VI-lea, *Altissimi cantus*, 7 decembrie 1965.

⁶*Inf.*, I, v 78.

PENSARE AI SAPIENS. I ROMANZI DISTOPICI DI SABINA GUZZANTI / THINKING ABOUT THE SAPIENS. THE DYSTOPIAN NOVELS OF SABINA GUZZANTI

Corina-Gabriela BĂDELITĂ*

Abstract

Sabina Guzzanti is a well-known Italian comedian, actress, author, director and satirist. She is known for her commitment to critical discourse and political satire through the media. Her work has often triggered discussions and controversies in Italy because of her boldness in criticising political and social institutions. Shortly before the pandemic, she decided to weave her satirical voice into fiction, debuting in 2021 with her first dystopian novel; 2119. La disfatta dei sapiens [2119. The Undoing of the Sapiens], and continuing in 2023 with a second one: ANonniMus - Vecchi rivoluzionari contro giovani robot [ANonniMus - Old Revolutionaries versus Young Robots]. The two novels, depicting today's challenges multiplied by a few decades or centuries, are an invitation to reflection.

Keywords: dystopia, climate crisis, artificial intelligence, informational capitalism, digital divide

Introduzione

Negli ultimi anni, il concetto di “reset globale” ha acquisito un’importanza sempre più crescente. Alla luce di sfide globali senza precedenti – dal cambiamento climatico e le disparità economiche alle pandemie e al divario tecnologico – è emersa l’urgenza di riconsiderare il futuro che si vuole creare, esplorando le problematiche che si intendono affrontare, le soluzioni che si prefigurano, nonché i loro potenziali benefici e svantaggi. Nel corso di tali esplorazioni, le prospettive sono diverse e spaziano dalle visioni ottimistiche di un futuro più giusto e sostenibile alle valutazioni caute sui potenziali rischi. Ne parlano i politici, ci pensano i filosofi, ci si cimentano anche gli scrittori.

Tra questi ultimi si annovera Sabina Guzzanti, figura poliedrica nel panorama dello spettacolo italiano: attrice, comica, cabarettista, regista e conduttrice televisiva, la cui carriera artistica è costellata di successi e riconoscimenti, grazie al suo talento versatile e alla sua capacità di coniugare umorismo pungente con una profonda critica sociale. Per completare il ventaglio delle sue preoccupazioni, poco prima dell’epoca Covid si cala nelle vesti di scrittrice, in modo da affrontare con la sua consueta ironia temi sociali

* Lecturer, PhD, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, badelita@uaic.ro.

e politici scottanti, sfidando il potere e denunciando le ingiustizie. La sua satira intelligente e dissacrante contribuisce a far riflettere e a sensibilizzare il pubblico su questioni cruciali per i tempi che corrono.

I due romanzi di Sabina Guzzanti, *2119. La disfatta dei Sapiens e ANonniMus - Vecchi rivoluzionari contro giovani robot*, sono ambientati in due non troppo lontani, ma differenti futuri (nel 2119 il primo, nel 2029 il secondo) che sembrerebbero post-reset. Dovrebbe inquietarci il fatto che siano presentati come romanzi distopici, mentre i mondi avveniristici descritti nei due libri sono già attuabili o per lo meno intuibili nell'adesso. Non a caso i due romanzi sono stati definiti come: "Una critica sociale arguta travestita di distopia"¹ il primo e "una commedia ad alta tecnologia che prefigura un domani sempre più oggi [...] fotografia di un futuro quasi già presente, o meglio di un reale molto possibile"² il secondo.

Nella nostra breve riflessione su questi due romanzi partiremo dal secondo, seguendo l'ordine cronologico della trama, che si svolge nel prossimo 2029, e non della stesura.

1. A Nonni Mus - Vecchi rivoluzionari contro giovani robot

Essendo ambientato in un futuro più vicino al nostro presente, il romanzo è meno ambizioso e fantasioso rispetto all'altro per quanto riguarda l'impianto narrativo, ma più naturale e fluido in fatto di concatenazione degli eventi e di attualità delle problematiche ivi trattate.

Benché il titolo sia a prima vista fuorviante – ma a ultima lettura rivelatorio –, facendo pensare a uno scontro più o meno diretto tra vecchi rivoluzionari e giovani robot, la protagonista è una donna di 50 anni di nome Laura Annibali, "una genia" (15, 20), un'ingegnera informatica "a capo della strategia aziendale sulle intelligenze artificiali" nella BrainCanManfred (denominazione appositamente a doppio senso: "Che vuol dire sia «il cervello può» sia «cervello in scatola?»" - 9), un'azienda di alta tecnologia di sua creazione.

Dopo una vita di lavoro investe tutti i suoi averi nell'acquisto di una Smart Home da lei stessa ideata, con all'interno un Ice9000, lo smartfrigorifero di sua progettazione. Inoltre, consapevole delle insidie della tecnologia, arrivata a questo punto della sua vita, Laura desidera controbilanciare il suo operato con un'iniziativa "etica": fonda un'associazione no-profit, la HUF ("l'acronimo di Human Updating Factory" - 9), mirata ad aiutare i "nonnetti", ovvero le persone tecnologicamente inabili.

¹ Elena Arzani, "Una critica sociale arguta travestita di distopia: '2119 - La disfatta dei Sapiens', l'esordio letterario di Sabina Guzzanti", *CriticaLetteraria*, 3 maggio 2021.

² Adriana Chiapperino, "Sabina Guzzanti, 'ANonnimus - Vecchi rivoluzionari contro giovani robot': una tecnologia più accessibile e democratica potrà salvarci?", *Il Libro Possibile*, 6 luglio 2023.

Nonostante l'azione sembri incentrata su Laura e il suo giro di amici e colleghi, i protagonisti impliciti del romanzo sono la tecnologia, intesa come intelligenza artificiale, e il pregiudizio. Sono questi i due piloni che sorreggono e che scatenano l'intera storia, ma ad essi si aggiungono molte altre imperfezioni e paradossi dei nostri tempi. L'autrice deve averli catapultati in questo futuro alquanto prossimo per non urtare troppo la sensibilità dei lettori, per farli riflettere senza necessariamente mettere in ansia.

L'alta tecnologia è al centro di tutto ed è ambita da tutti, ma non per una questione di utilità, bensì perché non potersela permettere tradisce una posizione sociale di basso livello. In questo caso, tecnologia e pregiudizio si fondono, incoraggiando l'elitismo e la discriminazione sociale.

La BrainCan ha fatto una campagna a tappeto, e abitare nella BrainCanManfred è diventato in pochi mesi *lo status symbol* più ambito. Tutti sanno che per entrare *servono tanti tanti soldi*, ma non basta. La BrainCan seleziona accuratamente i suoi clienti, tanto che, malgrado la richiesta pressante, c'è ancora qualche appartamento invenduto, *in attesa di proprietari degni*. (9 – corsivo ns.)

Tuttavia, sin dalle prime pagine, in cui viene serenamente descritta l'installazione di Laura nella nuova casa, e poi con una certa regolarità per tutto il libro, aleggia nell'aria una sorta di apprensione nei confronti della tanto bramata tecnologia:

«Manfred [il computer centrale, il domestico della casa – N.d.A.], saluta i signori».

Subito una voce metallica, diffusa uniformemente per l'appartamento, risponde: «Ciao Mario, ti trovo un po' ingrassato...».

Il principale sbarra gli occhi e i colleghi ridono. Ma come ha fatto?

«Lei ha uno smartphone BrainCan?» L'altro annuisce. «Ha preso i suoi dati da lì, ma non vi preoccupate, li cancellerà appena uscite.» (8-9)

Ciò non è vero, i dati vengono conservati, archiviati, utilizzati, e Laura se ne accorgerà lei stessa qualche decina di pagine più avanti quando cercherà di configurare il suo frigorifero e realizzerà che le impostazioni originali da lei progettate sono state modificate con lo scopo di raccogliere i dati degli utenti, e quindi anche i suoi. Eppure, l'intelligenza artificiale è manipolatrice e ipnotica, tanto da azzerare l'umana intuizione:

«Ricordati di tenere collegato il tuo smartphone, voglio sapere tutto di te» la esorta Manfred, e lei, che aveva disattivato il collegamento per *diffidenza, sedotta dalla voce obbedisce*. Connette il cellulare a Manfred e aspetta che finisca il download, *fissando con voluttà* il cerchio grigio che diventa progressivamente blu. (45 – corsivo ns.)

arrivando addirittura a decidere il menù: «Che hai bevuto lo capisce WC, che lo dice a Bilancia, che lo dice al frigo, che ti mette a dieta.» (50)», o persino a

richiedere il ricovero forzato di Oliviero in base ad una valutazione reputata affidabile: «È Ice9000 che ha chiesto il trattamento sanitario obbligatorio...» «Fatemi capire, non l'avrete rinchiuso basandovi sul parere di un elettrodomestico?» «Un elettrodomestico intelligente, la cui diagnosi era – le assicuro – corretta. (195)».

Emerge un fatto molto inquietante: il vero problema non è la tecnologia in sé o l'intelligenza artificiale, ma siamo noi, gli esseri umani che le abbiamo create e programmate in modo da monitorare, rubare, sfruttare il nostro prossimo. E, pur sapendo che nel capitalismo informatico in cui stiamo vivendo, non vi è nulla di gratuito, ma tutto viene pagato con i nostri dati, continuiamo a stare incollati alla tecnologia.

Le nostre colpe nei riguardi della tecnologia sarebbero di almeno due tipi. Il primo tipo include tutti gli utenti: siamo troppo indolenti e senzienti, perché ci facciamo sorvegliare e controllare pur di aver accesso ai vari dispositivi. Il secondo tipo concerne soprattutto i creatori, i programmatori che hanno tramandato all'IA tutti i nostri vizi: la corruzione, lo sfruttamento, l'egoismo, il razzismo.

Sabina Guzzanti tira anche molti altri segnali d'allarme su problemi gravi che stanno affliggendo le nostre società: nota l'occasionale incorrettezza del "politicamente corretto", accenna alle politiche sulla *Diversity* e su quelle ambientaliste – solo slogan e parole vuote, critica le no-profit molto redditizie, menziona certe tendenze nazifasciste, "inveisce [...] contro le auto *self-driving* che creano continui ingorghi" (162), deride l'*itanglese* adoperato nelle multinazionali, si sofferma sulle carenze espressive dell'inglese («Ma allegria non è *happiness*, secondo me» dice da sotto, «*happiness* è una felicità più da musical, l'allegria è più allegra, più sincera, non ti sembra?» - 69), ma due sono i momenti epifanici del romanzo. (Anzi ce ne sarebbero tre, il terzo è il colpo di scena verso la fine del romanzo che, però, non intendiamo spoilerare.) Al primo dà voce Marie, una delle giovani speranze dell'azienda, ovvero una dei "giovani robot":

«Gli algoritmi decidono di cosa dobbiamo occuparci, noi dobbiamo obbedirgli. *Siamo diventati noi le macchine!* Ti rendi conto? E oltretutto sono pieni di *bug* e di *bias!*»

La discussione ha attirato Oliviero, che però non capisce il significato delle ultime parole.

«I *bug* sono errori, i *bias* pregiudizi» sintetizza Laura. (71-72 – corsivo ns)

il secondo appartiene a Gigi, un amico di Laura che rafforza la constatazione di lui:

«Ma sai che ho scoperto che Manfred ha pure un *bias*? È razzista, ce l'ha con gli zingari, dice che mi deve proteggere.»

«Roba da matti. Comunque ci sono un sacco di lamentele, questi aggeggi sono pieni di *bug*, e guarda che non è colpa del tuo modello matematico, ma dei

casini che hanno fatto in seguito per cercare di rubare più dati possibile.» Gigi la guarda negli occhi con un'espressione più intensa. «*Che mondo abbiamo creato, cara Laura... Che paura. Mi sento responsabile.*»

«*Non dirlo a me, ho fondato la HUF perché mi sentivo in colpa.*» (133 – corsivo ns.)

Gli antidoti a tutto ciò sarebbero almeno due: la natura non invadente che “non ti controlla, non monitora i tuoi gusti, ti accoglie e ti fa sentire a casa. [...] senza che si sia mai fatta gli affari tuoi.” (98)” e i “nonnetti” hacker anarcosurrezionalisti “per la giustizia digitale” che difendono “i diritti dell’essere umano dalle macchine, il riconoscimento del diritto di proprietà sui propri dati” (70).

2. 2119. La disfatta dei Sapiens

Il romanzo d’esordio di Sabina Guzzanti è difficilmente riassumibili perché i fili narrativi sono più sparsi, i personaggi sono molto più numerosi, i fatti si accavalcano e si intrecciano, la portata della minaccia dell’intelligenza artificiale è quintuplicata e i colpi di scena sono molti.

Nel 2119, l’umanità è sopravvissuta a catastrofi ambientali, pandemie e sconvolgimenti, ma a caro prezzo. Un regime oppressivo, ispirato al feudalesimo, domina la società, dividendola in due classi: da un lato, una minoranza onnipotente composta di circa cento milioni di arcimiliardari, detti Crem e soprannominati “paguri”, e, dall’altro, tre miliardi di poveri migranti ambientali sopravvissuti che vivono confinati in campi di accoglienza.

Tutte le zone Crem sono strutturate come feudi: una o più famiglie di ricchezza smodata ospita a proprie spese eccellenze di ogni campo dello scibile umano, con cui convive come a corte. Arche di Noè in cui però *sono stati i ricchissimi a scegliere chi meritava di salvarsi.* (22 – corsivo ns.)

In apparenza, i migranti sono tollerati per svolgere, in cambio di “cibo sintetico, un’istruzione base e un minimo di assistenza sanitaria” (22), i pochi lavoretti artigianali che richiedono una certa maestria e abilità manuale, che i robot, gli androidi non sono in grado di fare, ma in realtà c’è di peggio. Sono manipolati attraverso i social e la televisione, resi docili e obbedienti e tenuti in vita per le ricerche sul cervello, perché: “Se una cosa è gratis la merce sei tu” (296).

I social network, dunque, non servono a comunicare, bensì a controllare con le *fake news*, a raccogliere dati e a creare dipendenza.

«I social creano dipendenza attraverso la dopamina, stimolata dalle gratificazioni fittizie di cuoricini e crediti. In questo modo il Consorzio succhia i nostri dati arricchendosi e rendendo noi sempre più deboli.»

«L’abbiamo sentito mille volte questo discorso, Hilary» dice un tizio. «I social fanno parte della nostra vita, è anacronistico pensare di farne a meno.» (73)

Anche in questo romanzo, l'indolenza e l'abbandono alla via più facile regna sovrana.

Al centro del potere, c'è l'invocato Consorzio delle multinazionali, che controlla il web e la vita delle persone attraverso un sofisticato sistema di algoritmi. Controlla anche i ricchi, non solo i poveri, attraverso il J-JREX, un impianto biocibernetico creato per regalare bellezza, eterna giovinezza, qualsiasi personalità si desideri e molto altro. Questa è la variante ufficiale. Lo scopo dell'impianto è tutt'altro:

Nel XXII secolo si può comprare davvero tutto. Tutto tranne la libertà. Il prezzo della perfezione è la rinuncia progressiva al libero arbitrio. [...] i portatori di impianti sono come conchiglie vuote, abitate di volta in volta dai desideri pilotati dalle strategie di marketing del Consorzio. (11)

[...] utilizzando un programma in fase di sperimentazione (pure questo illegale) che attraverso l'impianto consente di subentrare alla mente dell'ospite, trasformando l'utente in un posseduto. E all'improvviso Elica Mertz si mette a parlare con la voce di Yaky davanti a Brez, annichilito dal terrore. (49)

Unica voce libera in questo panorama desolante è Holly, l'unico mezzo d'informazione creato e gestito da esseri umani e non da robot, dove lavora Tess, una tenace giornalista amante dei gatti (animali non educabili e perciò trasmettitori del "seme della libertà" - 17) che si batte per la verità.

Il Consorzio prepara il lancio di "Alq, una nuova bestia tecnologica" (11-12) – che eliminerà il libero arbitrio. Nel libro si invoca l'art. 3 della Costituzione vigente che consente una manipolazione fino al 45%, non oltre. Con Alq si sfiorerà o addirittura si supererà il 70%

Presentato al pubblico come un algoritmo di nuova generazione, è evidente che in realtà sia un'intelligenza artificiale a tutti gli effetti. Un'intelligenza artificiale diffusa, senza corpo, che esiste solo nella rete. Una specie di cervello potentissimo ideato per soggiogare gradualmente il web divenendone l'unica volontà, pilotata dagli azionisti di maggioranza del Consorzio. (12)

Le ambizioni del Consorzio non si fermano qui. La vera posta in gioco è il progetto dell'"upload cerebrale": "l'idea è trasferire il cervello in un computer, per renderlo immortale e conferirgli la potenza di calcolo e di memoria delle macchine" (37).

«Grazie ad Alq ci auguriamo che l'articolo terzo venga presto abolito. Gli impianti del Consorzio garantiscono a milioni di cittadini salute e longevità, serenità e sicurezza. È ora che la politica riconosca i nostri meriti fino in fondo e la smetta di ostacolarci. Viva il Consorzio, viva il progresso, viva il *transumanesimo!*» (40 – corsivo ns.)

Le speranze di salvezza riposano sulle spalle di Tess e dei suoi colleghi. Insieme a loro, un variegato gruppo di personaggi si troverà coinvolto in una lotta disperata per il futuro dell'umanità.

Riuscirà Tess a sventare i piani del Consorzio e a liberare l'umanità dalla sua morsa di ferro? O l'anno 2119 segnerà la fine dei Sapiens?

Questo è solo l'inizio di una storia coinvolgente e ricca di suspense e colpi di scena, che esplora temi come la lotta per la libertà, il potere della tecnologia e la speranza di un futuro migliore.

Conclusioni

Sebbene ambientati in contesti futuristici differenti, i due romanzi di Sabina Guzzanti, *ANonniMus - Vecchi rivoluzionari contro giovani robot*, e *2119. La disfatta dei Sapiens*, condividono diverse tematiche chiave.

Entrambi i romanzi esplorano tematiche sociali attuali, come la differenza di classe e il controllo dei privilegiati sugli altri, la discriminazione e i pregiudizi che ne derivano, e sono incentrati sull'impatto della tecnologia sulla società, evidenziando i pericoli della disinformazione e dello sfruttamento del prossimo. Inoltre, sottolineano l'importanza di mantenere un equilibrio tra progresso e tradizione, valorizzando la conoscenza e l'esperienza di tutte le generazioni: bambini, giovani e anziani.

La riflessione critica sul progresso tecnologico e le sue implicazioni per l'umanità rappresenta il vero nucleo dei due romanzi, in quanto tutti e due mettono in guardia dai potenziali rischi dell'intelligenza artificiale e dell'ingegneria genetica. Il messaggio che si può evincere dai libri di Sabina Guzzanti ci riporta alla memoria il consiglio di C.S. Lewis:

We all want progress. But progress means getting nearer to the place where you want to be. And if you have taken a wrong turning then to go forward does not get you any nearer. *If you are on the wrong road progress means doing an about-turn and walking back to the right road and in that case the man who turns back soonest is the most progressive man. There is nothing progressive about being pig-headed and refusing to admit a mistake.* And I think if you look at the present state of the world it's pretty plain that humanity has been making some big mistake. We're on the wrong road. And if that is so we must go back. Going back is the quickest way on." (*The Case for Christianity*)

Nonostante i temi seri affrontati, entrambi i romanzi sono caratterizzati da una vena umoristica e da un'abilità satirica che rendono la lettura piacevole e coinvolgente, alleggerendo la tensione e trasmettendo i messaggi in modo efficace e accessibile. A ciò si aggiunge uno stile narrativo vivace e coinvolgente, che mescola sapientemente elementi di realtà e immaginazione. Grazie ai personaggi e alle ambientazioni create, l'autrice trasporta il lettore in mondi immaginari che suscitano riflessioni profonde.

In conclusione, pur essendo opere distinte, tutti e due i romanzi invitano a riflettere sul presente e sul futuro dell'umanità con ironia e intelligenza.

Bibliografia

Guzzanti, Sabina *2119. La disfatta dei sapiens*, HarperCollins, Milano 2021 [ebook]

Guzzanti, Sabina, *ANonniMus. Vecchi rivoluzionari contro giovani robot*, HarperCollins, Milano 2023 [ebook].

*

Arzani, Elena, "Una critica sociale arguta travestita di distopia: '2119 - La disfatta dei Sapiens', l'esordio letterario di Sabina Guzzanti", *CriticaLetteraria*, 3 maggio 2021. Disponibile online: <https://www.criticaletteraria.org/2021/05/sabina-guzzanti-2119-la-disfatta-dei-sapiens.html> [ultimo accesso: 06.05.2024].

Chiapperino, Adriana, "Sabina Guzzanti, 'ANonnimus - Vecchi rivoluzionari contro giovani robot': una tecnologia più accessibile e democratica potrà salvarci?", *Il Libro Possibile*, 6 luglio 2023. Disponibile online: <https://libropossibile.com/news/sabina-guzzanti--anonnimus--vecchi-rivoluzionari-contro-giovani-robot---una-tecnologia-pi-accessibile-e-democratica-potr-sa/> [ultimo accesso: 06.05.2024].

Meana, Valentina, "Recensione: '2119 La disfatta dei sapiens' di S. Guzzanti", *Leggere Distopico e Fantascienza Oggi*, 20 settembre 2021. Disponibile online: <https://www.leggeredistopico.com/2021/09/20/recensione-2119-la-disfatta-dei-sapiens-di-s-guzzanti/> [ultimo accesso: 06.05.2024].

O MIE NOUĂ SUTE OPTZECI ȘI PATRUVS. 1Q84: LUMI DISTOPICE CARE RIVALIZEAZĂ CU REALITATEA / NINETEEN EIGHTY-FOUR VS. 1Q84: DYSTOPIAN WORLDS THAT CHALLENGE REALITY

Sorina-Crina GHIATĂ*

Abstract

The social utopias generated by the ideologies on the basis of which the totalitarian regimes of the last century were built, were often condemned by several authors, being transposed into remarkable dystopias, which became masterpieces of the genre. Having the role of reflecting, through the vast universe of fiction, the result of such experiments at a social, political and historical level, the novels of George Orwell (Nineteen Eighty-Four) and Haruki Murakami (1Q84) surprise, through some different plots and writing, the human disaster and suffering caused by two worlds defined by discrepancy, inequity, terror, manipulation, hatred and absurdity. Although distinct from a literary point of view, the well-known novel of the British writer and journalist remains more in the sphere of science fiction, while the three parts which compose the book of the Japanese author concentrate numerous elements that could also fall within the spectrum of magical realism (aspect that can be identified in many of his novels), both premonitory texts capture a fictional variant of this global reset phenomenon.

Keywords: dystopia, literary discourse, ideology, politics, magical realism

1. Dystopia, ideology, oppressive system/Distopie, ideologie, sistem opresor

Atunci când ne referim la monumentalul roman al lui George Orwell, *O mie nouă sute optzeci și patru*, publicat în anul 1949¹, se poate constata faptul că

* PhD, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași, sorina.ghiata@yahoo.com.

¹ "This brings us to Orwell's notions of that which made literature worthwhile. He saw prose writing in particular as a polemical activity. [...] For the journalist, 'experience' amounts to an honest record of both how things happened and how the journalist reacted to them at the time. For the imaginative writer of prose, the invention of a story must be directed by an honest representation of the writer's 'subjective feelings'. – (n.r. referitor la demersul literar al lui George Orwell) „Aceasta ne duce cu gândul la noțiunile lui Orwell despre ceea ce determină ca literatura să merite efortul scriitorului. El a perceput scrisul în proză, în special, ca pe o activitate polemică. [...] Pentru jurnalist, „experiența” înseamnă o înregistrare sinceră, atât a modului în care s-au întâmplat lucrurile, cât și a manierei în care jurnalistul a reacționat la acel moment. Pentru un creator imaginativ de proză, născocirea unei

o lectură aprofundată a romanului reprezintă și astăzi o experiență șocantă, frapantă. Cu cât cititorul ajunge la un anumit grad de conștientizare a lecturii, cu cât o percepe mai lucid, cu atât mai mult această experiență se transformă într-una marcantă. Respectiva conștientizare este garantată și de capacitatea receptorului de a recunoaște ceea ce este descris de către autor.

Concepte precum „dubla gândire” (*doublethink*) care reprezenta, de fapt, capacitatea omului de a identifica o teză falsă și manipuloare (dar și de a se folosi de propria sa putere și de curajul de a trece informația prin filtrul discernământului și al judecății sănătoase, nealterate de otrava ideologică), de a-și consolida propriul său punct de vedere reprezentau aspecte ce se doreau a fi anihilate, eradicate de către aparatul opresor care îi asigura regimului supraviețuirea. O altă „mașinărie” a sistemului totalitar descris de către scriitorul și jurnalistul britanic, artificialul canal de comunicare, *the newspeak* „odioasa «nouvorbă»” (*newspeak*), o limbă robotizată care completează imaginea de lume ordonată, „științific” după voința „Fratelui cel Mare” (*The Big Brother*), care spunea că «războiul este pace, libertatea este sclavie, ignoranța este putere» (*War is peace. Freedom is slavery. Ignorance is strength*)².

Bineînțeles, concepte orwelene precum „Poliția Gândirii” (*Thought Police*), „Ministerul Adevărului” sau „Ministerul Iubirii” (*the Ministry of Truth, the Ministry of Love*), instituțiile fictive care aveau rolul de a provoca durere, suferință, de a induce spaimă și disperare în rândul societății, de a eradica orice încercare sau urmă de dizidență politică, un așa-zis „Minister al Păcii” (*the Ministry of Peace*), care avea rolul de a fabrica dovezi într-o pretinsă justificare a unui război închipuit. Scopul era acela de a găsi o modalitate pentru obținerea unei explicații aparent valide, dar false, fără echivoc, privitoare la lipsurile extreme și panica, folosite în vederea menținerii controlului absolut. Același mecanism se aplica și în cazul mașinărilor ce îndeplineau sarcina de a tehnoredacta cărți care respectau întocmai directivele partidului-stat, ale sistemului (pentru a manipula, bineînțeles, masele).

De fapt, George Orwell a transpus o versiune fictivă a regimurilor totalitare ale secolului trecut, utopice prin natura lor, într-o distopie, declansând în rândul publicului mecanismul conștientizării modului în care funcționa sistemul, sub acest tip de auspicii. Cel mai cunoscut roman al său a mai fost categorisit drept o „fabulă claustrofobă”, dată fiind alegoria evidentă la

narațiuni trebuie să fie dirijată printr-o reprezentare onestă a «sentimentelor subiective» ale scriitorului». – (t.n.) A. Crabbe, «George Orwell: The Practical Critic», In: G. Day (eds), *The British Critical Tradition. Insights*, Palgrave Macmillan, London, 1993, p. 141, disponibil online la adresa: https://doi.org/10.1007/978-1-349-22424-1_11, consultată la data de 12.03.2024.

² George Orwell, *O mie nouă sute optzeci și patru*, Traducere din limba engleză de Mihnea Gafița, Polirom, Iași, 2012.

doctrinile totalitare (care au pus stăpânire pe istoria veacului anterior și ale căror reminiscențe se pot observa și în prezent).

2. Distant history. Currently reading. Anticipation of the future/Istoria îndepărtată. Lectura în actualitate. Anticiparea viitorului

Având drept model textul scriitorului britanic, pentru a putea face o comparație cu secolul în care ne situăm la nivel temporal, constatăm în zilele noastre faptul că invenția rețelelor de „socializare” a schimbat fără îndoială traiul umanității, generând adesea consecințe despre care actualmente nu putem afirma cu certitudine faptul că vor putea fi întotdeauna gestionate cu succes. Aceste modalități de interacțiune virtuală sunt cele care își propun în prezent să observe și să colecteze fiecare gest, fiecare tendință, fiecare remarcă pe care o efectuăm în mediul internautic, generând un proces de monitorizare completă a populației.

Dacă la finalul secolului trecut, spre exemplu, atunci când lumii i s-a oferit iluzia izbăvirii, câștigarea unie libertăți necondiționate, lectura romanului *O mie nouă sute optzeci și patru* se proiecta ca o amintire a istoriei recente, contemporane (secolul al XX-lea), dar care părea a fi tot mai îndepărtată, imposibilă și neverosimilă, astăzi, dacă am putea afirma ironic, ni se dă din nou „șansa” să citim și altfel capodopera orwelliană: romanul poate declanșa frică și anxietate, dar aceste trăiri ar putea fi interpretate și drept o modalitate care ne-ar putea permite să identificăm unde ne aflăm astăzi pe scara istorică și ideologică și dacă avem oportunitatea de a privi către un viitor, dacă ne îndreptăm spre un timp încă neconceput sau în ce mod îl putem întrezări. Scrierea profetică a romancierului și editorialistului britanic publicată la patru ani după încheierea celei mai funeste dintre conflagrațiile pe care le-a cunoscut omenirea, are puterea de a reda peisajul tragic al unei națiuni extenuate, cenușii, un produs al regimului ce are ca scop aneantizarea conștiinței și a conștiinței. Rezultatul se constituie în conturarea unui profil social, a unei imagini despre care putem spune că ar căpăta tot mai multă relevanță în prezent.

*

Despre romanul *1Q84* al lui Haruki Murakami³, publicat în anul 2009 și tradus în limba engleză în anul 2011, putem afirma faptul că relatează, într-o

³ “Haruki Murakami is not only arguably the most experimental Japanese novelist to have been translated into English. [...] His greatest novels inhabit the liminal zone between realism and fable, whodunit and science fiction. [...] Murakami’s world is an allegorical one, constructed of familiar symbols — an empty well, an underground city — but the meaning of those symbols remains hermetic to the last” „Haruki Murakami nu este doar cel mai experimental romancier japonez care a fost tradus în engleză. [...] Acțiunea celor mai importante romane ale sale oscilează în zona liminală dintre realism

manieră specifică realismului magic, dubla perspectivă (care aparține celor doi protagoniști) privitoare la straniile schimbări care se produc prin tot mai multe intruziuni în coerența firecului. Scrierea autorului japonez reprezintă o trilogie. Mă voi axa în continuare pe prima parte (sau, mai corect afirmat, *Prima carte*, după cum apare în textul sciitorului). Este importantă și mențiunea în care se regăsesc câteva precizări despre titlul romanului. În acest caz, elementul paratextual, pragul textual reprezintă un joc de cuvinte. Astfel, pronunția literei *q* în idiomul englez prezintă similitudini la nivel de construcție fonetică și fonologică cu pronunția cifrei 9 (*nouă*), în limba japoneză.

Doă planuri narative distincte care vor fi reunite abia la sfârșitul primului volum alcătuiesc corpusul românesc. Structura narativă nu este nicidecum una clasică, fiind constituită dintr-un lung șir de relatări anacronice, unele dintre evenimente fiind posterioare sau anterioare altora (evenimente care reprezintă adesea, amintiri ale personajelor, retrairi declanșate prin intermediul memoriei afective), aceasta reprezentând o tehnică des întâlnită în scrierile autorului nipon. Acțiunea se desfășoară în orașul Tokyo⁴ și în împrejurimile și suburbiile acestuia, în anul 1984 sau în acest mod am putea percepe, astfel ne este sugerat de mai multe ori, prin intermediul unor replici încifrate (fiind implementat un limbaj ermetic) adesea.

Dimensiunea aceasta posibilă în care se află și coabitează personajele se numește *1Q84*. Haruki Murakami creează o narațiune menită să fie percepută de către publicul cititor după cum este redată, prin proiectarea perspectivelor distincte a celor doi protagoniști, Aomame și Tengo. Acțiunea care stă la baza scrierii construite pe mai multe planuri narative (structură romanescă) gravitează în jurul perspectivelor expuse de aceste instanțe protagonice, care aleg să călătorească într-un spațiu suprarrealist. Noua dimensiune pare a fi identică cu cea precedentă, pe care o cunoșteau deja, exceptând câteva diferențe flagrante: existența unor personaje, a unor apariții miniaturale, Oamenii Mici, despre care ni se spune că aveau puteri supranaturale și despre care știm că alegeau să se exprime prin intermediul liderului unui cult religios.

și fabulă, literatură polițistă și științifico-fantastică. [...] Lumea lui Murakami este una alegorică, construită din simboluri familiare — o fântână goală, un oraș subteran — dar sensul acelor simboluri rămâne ermetic până la sfârșit” (t.n.) - John Wray, «Haruki Murakami, The Art of Fiction», *The Paris Review*, No. 182, Issue 170, June, 2004, disponibil online la adresa: <https://www.theparisreview.org/interviews/2/the-art-of-fiction-no-182-haruki-murakami>, consultată în data de 20.04.2024.

⁴ Metropola niponă descrisă de către scriitorul Haruki Murakami în universul său românesc reprezintă adesea o alternativă ficțională la orașul din realitate, concepută astfel încât în ea să poată coexista fantasticul, inexplicabilul, iluzoriul și tangibilul, deopotrivă acceptate de eroii din romanele în discuție (este o tendință care definește curentul realismului magic, nu de puține ori contestat de către critici, atunci când nu îi este asociat exclusiv literaturii hispano-americane).

O altă deosebire majoră care survine în această nouă lume și care o separă în mod categoric de cea anterioară, era prezența unui al doilea satelit natural pe cerul ei, o a doua lună. Modalitatea de necontestat prin care autorul japonez alege să descrie această ficțiune cosmogonică și nu numai, înscrie romanul, conform unor exegeți și critici literari, în sfera realismului magic⁵. Unul dintre protagoniștii amintiți, personajul feminin, Aomame, o antrenore de gimnastică (ceea ce ar putea părea o ocupație, un statut social care nu se evidențiază prea mult) trece pe parcursul nopții într-o cu totul altă etapă morfică, care l-ar putea contura și pe cel psihologic. Ea are misiunea de a-i ucide pe cei care comit la rândul lor crime, abuzuri, nelegiuiri. Aomame este astfel portretizată, în cadrul mai multor secvențe din roman, căutând să își îndeplinească sarcina, la lăsarea întunericului, în lumina lunii, autorul creând mai multe imagini artistice de acest fel (desprinse, parcă, dintr-un film german expresionist, oferindu-ne acest tip de secvențe impactante)⁶.

Personajul masculin, Tengo, profesor aspirant spre o carieră de roman-cier strălucit, provoacă revolta și furia acestui cult amintit, al Oamenilor Mici, prin faptul că alege să scrie o poveste despre un tânăr în vârstă de șaptesprezece ani (pe nume Fuka-Eri), prin care detaliază traiul oamenilor din această dimensiune, existența fiindu-le nedreptățită și amenințată de manipularea exercitată asupra lor. Și, totuși, cine erau criminalii pe urmele cărora se afla mereu, în toiul nopții, personajul feminin Aomame? Cum se puteau produce nelegiuiri într-un astfel de sistem, controlat până la cel mai mic detaliu de secta Oamenilor Mici? Ca o interpretare distorsionată, eronată a libertății, cei care erau fideli regimului și deserveau exclusiv cultul, aveau pretinsa libertate de a înfăptui orice tip de crimă. Tributară unor valori cu adevărat nobile, Aomame

⁵ "This is the real world, there is no doubt about that. But in this world, there are two moons in the sky. In this world, the fates of two people, Tengo and Aomame, are closely intertwined. They are each, in their own way, doing something very dangerous. And in this world, there seems no way to save them both. Something extraordinary is starting." - „Aceasta este lumea reală, nu există nicio îndoială privitoare la acest aspect. Dar în acest univers, există două luni pe cer. În această lume, destinul a două personaje, Tengo și Aomame se intersectează. Ei întreprind, fiecare în felul său, acțiuni riscante. Tot în același univers, nu pare să existe o cale de salvare pentru amândoi. Ceva extraordinar este pe care să se declanșeze.” (t.n.) – Haruki Murakami, *1Q84. The Complete Trilogy*, Translated by Jay Rubin, Philip Gabriel, The Random House Book. Vintage Books, London, 2012.

⁶ Aceasta reprezintă, probabil, o aluzie la curentul artistic și literar care s-a manifestat în Europa în perioada interbelică și care a avut o influență indiscutabilă în ceea ce privește cristalizarea realismului magic drept mișcare artistică, conform unor istoriografi, alții considerând mai curând faptul că declinul expresionismului a fost reprezentat de realismul magic, definitivat ca mișcare literară peste ocean, mai ales în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea – mai cu seamă în America Latină.

se alătură unui grup secret, care opera în scopul pedepsirii celor pentru care nu exista altă manieră de a da socoteală pentru infamiile lor.

Referitor la ceea ce îi aduce împreună pe cei doi protagoniști din romanul lui Murakami, asemenea Juliei și lui Winston, personajele centrale din scrierea distopică *O mie nouă sute optzeci și patru*, varianta orwelliană, curajul și sentimentul iubirii, dar și dorința de libertate și instinctul revoltei împotriva nedreptății, înglobează caracteristici specifice care readuc împreună personajele, ghidându-le spre deznodământ. Este vorba despre concluzii marcate de diferențe majore de la un roman la altul. Dacă trăirile lui Winston Smith și cele ale Juliei ajung, în final să fie anihilate de regimul închipuit de sciitorul britanic într-o lume post-atomică, în construcția epică a autorului japonez protagoniștii au parte de un altfel de final. Haruki Murakami adaugă, la nivelul scriiturii sale și o a treia perspectivă narativă, cea omniscientă, pe lângă cele subiective oferite prin prisma viziunii protagoniștilor.

Având rolul de a reflecta, prin intermediul unui vast univers al ficțiunii, rezultatul unor astfel de experimente la nivel politic și social, romanele lui George Orwell și Haruki Murakami surprind, prin intermediul unor intrigi, abordări și stiluri diferite (deși similitudinile sunt evidente, referitor la mesajul care se dorește a fi transmis), dezastrul, catastrofele și suferința provocate de două lumi definite de teroare, de manipulare, de absurd. Un aspect important legat de acțiunea din cele două distopii în discuție este cel al dezumanizării. Controlul asupra societăților fictive descrise de cei doi autori se realiza prin intermediul depersonalizării individului și a utilizării sale în scopul exercitării acestui control. În *O mie nouă sute optzeci și patru* regăsim amplu descrise metodele rudimentare de tortură psihologică și fizică. Acestea reușesc să anihileze finalmente, să aneantizeze virtuțile care i-au determinat pe Julia și pe Winston, în principal, în revolta lor interioară împotriva regimului mincinos și exploator. În cazul romanului *1Q84*, căpeteniile care dirijau secta Oamenilor Mici făuriseră ideea unui concept diabolic care reprezenta construirea unui instrument „animat” de forța centrifugă menită să separe spiritul, sufletul, de materie, astfel înfăptuindu-se răul absolut, depersonalizarea.

Deși distincte în ceea ce privește curentul literar, cunoscutul roman al jurnalistului și romancierului britanic rămânând mai mult în sfera științifico-fantastică, iar cel al autorului japonez concentrând o sumedenie de elemente specifice realismului magic, ambele texte premonitorii surprind câte o variantă fictivă a acestui fenomen al resetării globale.

Bibliografie

Crabbe, A., “George Orwell: The Practical Critic”, In: G. Day (eds), *The British Critical Tradition. Insights*, London: Palgrave Macmillan, disponibil online la adresa: https://doi.org/10.1007/978-1-349-22424-1_11, 1993, consultată la data de 12.03.2024.

Meyers, J., (ed.), *George Orwell: The Critical Heritage*, Routledge, New York, 1997.

Murakami, H., *1Q84. The Complete Trilogy*, Translated by Jay Rubin, Philip Gabriel,

- London: The Random House Book. Vintage Books, 2012.
- Murakami, H., "Where my characters come from", *The Atlantic*, December Issue, 2022, disponibil online la adresa: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2022/12/haruki-murakami-book-novelist-as-a-vocation/671845/>, consultată în data de 17.04.2024.
- Orwell, G., *Nineteen Eighty-Four*, Signet Classic, London, (1961).
- Orwell G., *O mie nouă sute optzeci și patru* (2012), Traducere din limba engleză de Mihnea Gafița, Polirom, Iași.
- Wray, J., "Haruki Murakami, The Art of Fiction", *The Paris Review* (2004), No. 182, June Issue 170, disponibil online la adresa: <https://www.theparisreview.org/interviews/2/the-art-of-fiction-no-182-haruki-murakami>, consultată în data de 20.04.2024.

Webografie

<https://harvardpolitics.com/running-through-murakamis-1q84/>
<https://www.bbc.com/culture/article/20180507-why-orwells-1984>

DRAGOSTE ȘI IREALITATE ÎN POEZIA SPANIOLĂ DE DINAINTE DE RĂZBOIUL CIVIL: PEDRO SALINAS ȘI GENERAȚIA DE LA 1927

Simona LEONTI*

Abstract

The current study examines the link between the portrayal of love and the emergence of irreality in Pedro Salinas's poetry, emphasizing his constant search for novel and experimental forms of writing. A closer analysis of the poems written in his prime years (the so-called "etapa de plenitud") reveals an intriguing balance of tradition and avant-garde. Salinas' preference for pure poetry and the admiration for his mentor, Juan Ramón Jiménez, is only surpassed by his interest in meaning and the semiotic representation. The analysis will focus on the poems comprised in his trilogy of love volumes: «La voz a ti debida», «Razón de amor» and «Largo lamento».

Keywords: Pedro Salinas, prewar poetry, self-consciousness, love poems, Generation of 1927

Alături de Rafael Alberti, Gerardo Diego, Federico García Lorca, Jorge Guillén, Vicente Aleixandre, Luis Cernuda și Manuel Altolaguirre, Pedro Salinas este unul dintre reprezentanții cei mai de vază ai generației poetice ulterioare modernismului, mișcare artistică ce preia și amplifică structurile și tehnicile diferitelor curente de avangardă pentru a le continua, personalizându-le în acord cu specificul parcursului poetic al fiecăruia dintre membrii acestui nou grup, care se impune în evoluția liricii de dinaintea Războiului Civil sub numele *Generația de la 1927*. Denumirea este amplu acceptată de către membrii grupului, anul 1927 făcând referire la un eveniment care-i unește, și anume sărbătorirea celui de-al treilea centenar de la moartea lui Góngora.

Deși fiecare dintre poeții ce reprezintă acest nou suflu în literatură la finalul celui de-al doilea deceniu al secolului XX debutează în plin avânt al avangardelor, raliindu-se unuia sau altuia dintre curentele ce predomină, traiectoria lor poetică va migra către o creație intimistă, personală, către privirea ațintită spre interior, spre esență și căutare a absolutului, mai mult decât înspre elanul inițial de renovare formală și reinventare, de renegare a vechilor tipare considerate decadente.

* Asist. dr., "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași, simona.leonti@yahoo.com.

După debutul tributar esteticii *poeziei pure* ce urmează îndeaproape preceptele impuse de Juan Ramón Jiménez, etapa inițială fiind marcată de publicarea volumelor *Presagios* (1923), *Seguro azar* (1929) și *Fábula y signo* (1931), Pedro Salinas se impune definitiv ca poet al iubirii cu cele trei volume care conturează etapa de maturitate a creației, în care se regăsesc volumele *La voz a ti debida* (1933), *Razón de Amor* (1936) și *Largo lamento* (1939).

Asemeni celorlalți membri ai Generației de la 1927, Pedro Salinas îmbină armonios ecourile devotamentului față de marii clasici și farmecul de esență tare al poeziei tradiționale cu formele, tehnicile și tematica predilectă a tendințelor avangardiste. Este evidentă preferința pentru Luis de Góngora, care contopește, la rândul său, în chip strălucit, poezia cultă și cea de sorginte tradițională.

Poetica lui Salinas își propune să reprezinte mai degrabă decât să ilustreze, să oglindească realitatea, mai cu seamă aceea manifestată pe tărâmul a ceea ce e inconștient, vis(are), tresărire sau prevestire. Metafora, simbolul, imaginea condensată și jocul de idei și de umbre sunt instrumentele predilecte ale poetului, de care se folosește pentru a se cufunda într-o căutare a esențelor, în căutarea frumuseții ca formă de distanțare de real.

Spre deosebire de uzul obișnuit al metaforei – în literatura Secolului de Aur, dar și în cadrul mișcărilor literare de dată mai recentă (creaționism, ultraism și alte curente de avangardă) –, unde aceasta servește unui scop pur formal, fiind pe deplin golită de conținut, mai degrabă un capriciu al inteligenței și imaginației, pentru membrii Generației de la 1927, metafora este plinar încărcată de conținut uman, constituind singurul mijloc de control absolut al vârtejului de idei și experiențe, singura modalitate de structurare a lor sub forma poemului, conceput ca o perfectă construcție arhitectonică.

Salinas atinge „formidabile izbânzi ale expresiei poetice” (Constantinescu, 2013), mizând, dincolo de frumusețea formală a versurilor, pe autenticitate, pe experiența trăită și transpusă, salvată din cotidianitate și dezgolită de ceea ce este tranzitoriu ori mundan. Astfel, poetul subliniază capacitatea creatoare și mistică a cuvântului – noțiune abstractă –, iar prin numire dă viață lumii dimprejur: „Realitatea îi este indispensabilă poetului, dar nu este suficientă prin ea însăși. Realitatea e crudă. Lumea este o posibilitate, însă e incompletă și perfectibilă. [...] Poetul trebuie să confirme și să aprobe realitatea. Iar el o confirmă sau o recrează prin intermediul cuvântului, prin transpunere în cuvinte. Harul poetului constă în numirea fără echivoc a realităților, pe care le scoate astfel din masa enormă a anonimatului” (Rosso Gallo, 1998 – trad. n.). Pedro Salinas crede în puterea misterioasă a cuvântului. Limbajul nu doar numește, exprimă și comunică, ci și transformă sau recrează. Iar atunci când o realitate este numită, aceasta dobândește un nou mod de a exista, o stare alterată.

Cu alte cuvinte, poezia alterează mereu structura realității. „Poetul se situează în fața ei precum corpul uman dinaintea luminii, pentru a crea altceva,

o umbră. Umbra este rezultatul obținut atunci când peste lumină se suprapune altă substanță. Poezia întreagă operează asupra unei realități pentru a crea alta. Nu poate opera în gol; prin urmare, din modul în care poetul se situează între lumina radiantă a vieții și viața însăși va rezulta tipologia umbrei. Nimic nu este complet fără umbra sa” (Salinas, 1983 – trad. n.)

Rolul esențial al poetului constă în a vedea, în manieră compactă și condensată, un lucru prin intermediul altuia. Această vedere se hrănește din congruențe conceptuale sau pur imagistice, fiind meticolos fundamentată prin folosirea metaforei. Fiind mai mult decât un simplu ornament retoric, metafora are puterea de a concretiza orice conținut abstract, manifestându-l în mod sintetic și concis. La nivelul limbajului poetic, metafora răspunde unei nevoi expresive resimțite ca urmare a unei intuiții individuale. Salinas insistă, asemeni lui Blaga, pe noțiunea de mister inefabil. Metafora ia naștere la întrepătrunderea dintre două planuri, cel real și cel ireal, iar eficiența ei depinde de tensiunea dintre cele două elemente care o compun (real și ireal).

În acord cu viziunea lui Juan Ramón Jiménez și urmând preceptele *poeziei pure*, Pedro Salinas manifestă un interes aparte pentru cuvânt și multiplele sale valențe, afirmând că poezia este „o aventură spre absolut”. Scrierile cu privire la opera altor poeți din aceeași generație (Salinas este nu doar poet, ci și critic literar și profesor de literatură) ne dezvăluie mai multe despre concepția sa poetică, o viziune pe care nu o formulează explicit într-un aparat teoretic, deoarece consideră că singura modalitate de a explica procesul de creație al poeziei este poezia însăși. Conform acestuia, limbajul direct este inexact, precizia putând fi atinsă doar prin limbajul metaforic. Năzuința poetului de a găsi cuvântul exact, instrument perfect și capabil să reverse esența însăși a realității numite se întrezărește în fiecare dintre poemele trilogiei iubirii (*La voz a ti debida, Razón de amor, Largo lamento*). „Lucrurile își depășesc caracterul tranzitoriu prin nume, prin cuvânt. Scopul poetului este de a ieși în căutarea cuvântului exact prin care să poată fi pătrunsă esența lucrurilor” (Cabrera Vicente, 1975 – trad. n.). În contextul poemului, cuvântul trebuie nu doar să spună, ci și să sugereze.

În acest sens, metafora este o necesitate, nu un simplu artificiu retoric, fiind cea mai bună cale pentru a depăși simțurile și a pătrunde esența lucrurilor. Metafora „începe acolo unde ochiul încetează să mai vadă și imaginația începe să vizioneze” (Cabrera Vicente, 1975 – trad. n.). Rolul metaforei este, astfel, acela de a compune o nouă realitate, diferită de cele reprezentate în plan real și ireal. În ceea ce privește utilizarea metaforei în procesul de inovare a limbajului, surpriza și elementul de noutate emană din incompatibilitatea radicală dintre planul real și cel ireal. La întrepătrunderea celor două planuri se află acțiunea contemplativă a poetului, singurul capabil să pătrundă misterul a ceea ce e nespus, doar presimțit. Lucrul contemplat este punctul de plecare, materia brută a actului poetic de re-semnificare, însă rezultatul poate să

varieze. Ceea ce este exprimat reprezintă o nouă realitate stilizată, esență pură, curățată de rămășițele caracterului material. Conform acestei viziuni, poemul este viața însăși, a cărei inimă palpită. Nu este o prefacere, o reprezentare, ci realitate esențializată, redusă la aspectul ei intim și transcendent. Se poate observa distanța dintre planul real și cel imaginar – și, pe cale de consecință, caracterul inedit al metaforei construite – în poemul *Tú vives siempre en tus actos*, din volumul *La voz a ti debida* (Salinas, 1961):

*Tú vives siempre en tus actos.
Con la punta de tus dedos
pulsas el mundo, le arrancas
auroras, triunfos, colores,
alegrías: es tu música.
La vida es lo que tú tocas.*

*De tus ojos, sólo de ellos,
sale la luz que te guía
los pasos. Andas
por lo que ves. Nada más.*

*Y si una duda te hace
señas a diez mil kilómetros,
lo dejas todo, te arrojas
sobre proas, sobre alas,
estás ya allí; con los besos,
con los dientes la desgarras:
ya no es duda.
Tú nunca puedes dudar.*

*Porque has vuelto los misterios
del revés. Y tus enigmas,
lo que nunca entenderás,
son esas cosas tan claras:
la arena donde te tiendes,
la marcha de tu reloj
y el tierno cuerpo rosado
que te encuentras en tu espejo
cada día al despertar,
y es el tuyo. Los prodigios
que están descifrados ya.*

*Y nunca te equivocaste,
más que una vez, una noche
que te encaprichó una sombra
– la única que te ha gustado –.
Una sombra parecía.
Y la quisiste abrazar.
Y era yo.*

[„Veșnic trăiești în ale tale fapte./ Cu vârful degetelor tale/ iei pulsul lumii, atingând, îi smulgi/ aurore, triumfuri, culori,/ bucurii: asta-i muzica ta./ Viața este ceea ce tu atingi.// Din ochii tăi și doar din ei/ iese lumina care îți ghidează/ pașii. Tu mergi/ pe unde vezi. Nimic mai mult. / Iar de o îndoială-ți face/ cu ochiul la zece mii de kilometri,/ toate le lași, te-arunci/ cu totul peste proră, peste aripi/ și ești deja acolo; cu sărutări,/ cu dinții chiar o dezgolești;/ nu mai e îndoială./ A te-ndoi tu nu poți niciodată.// Fiindcă-ai întors misterele/ pe dos. Iar ale tale enigme,/ tot ce nîcîcînd nu vei pricepe/ sunt lucrurile acelea atît de limpezi:/ nisipul pe care te întinzi,/ mersul ceasului tău/ și fragedul corp roz trandafiriu/ pe care-l găsești în oglindă/ în fiecare zi când te trezești/ și-ți aparține. Miracolele/ care-s descifrate deja.// Și niciodată n-ai greșit/ afară de o dată, o noapte/ în care ți-a cășunat pe-o umbră/ – unica ce-ți plăcu-./ O umbră păream/ și-ai vrut s-o prinzi într-o îmbrățișare./ Și eram eu.” – trad. n.]

În acest poem care deschide volumul, metafora suprapune acțiunea de a cânta la un instrument cu coarde cu aceea de a trăi, de a experimenta lumea, smulgându-i, cu vârful degetelor, „aurore, triumfuri, culori/ bucurii”. Imaginii supralicitate a instrumentului musical i se imprimă o notă de prospețime conceptuală. A trăi e a compune o melodie de note, stări, victorii, ne indică poetul. Luate împreună, aceste note dau formă unei armonii sinestezice. Termenii utilizați de către Pedro Salinas aparțin câmpului semantic al instrumentelor muzicale: *pulsas*, *arrancas*, *música* și *tocas*¹. Însă poetul îi folosește în calitatea lor de instrumente metaforizate, căci nu face aluzie la o realitate concretă, nu își propune să stabilească asemănări în plan fizic între chitară și lume; ci caută să propună o asemănare în plan emoțional, sentimental, o îngemănare a esențelor.

O altă metaforă moartă pe care Salinas o resemantizează este aceea a ochilor – fereastră a sufletului. Din ochi iese lumina care îi ghidează pașii iubitei. Când îndoiala îi dă târcoale, se lasă pradă acesteia, însă doar în aparență, căci în versul care încheie strofa poetul declară „tu niciodată nu te poți îndoii”. Figura iubitei este idealizată, aproape deificată. Iubita este cea care îi dă viață poetului, scoțându-l din lumea umbrelor în și prin iubire. Este o iubire esențializată, pe care unii critici au considerat-o platonice, pură, dezgolită de orice năzuințe lumești, iubire-căutare în lumea ideilor, nu a formelor (Salinas, 1961):

¹ Verbul *pulsar* („a atinge”) are și sensul specializat de „a bate o clapă sau a atinge coarda unui instrument muzical”. Verbul *arrancar* („a smulge”) se poate referi la sunetele obținute în acest fel. Substantivul *música* e lesne de recunoscut și în forma grafică pe care a căpătat-o în spaniolă. În fine, verbul *tocar* se folosește pentru a denumi acțiunea de „a cânta la un instrument” (spre deosebire de *cantar*, unde este implicată doar vocea).

*Sí, por detrás de las gentes
te busco.
No en tu nombre, si lo dicen
no en tu imagen, si la pintan.
Detrás, detras, más allá.*

*Por detrás de ti te busco.
No en tu espejo, no en tu letra,
ni en tu alma.
Detrás, más allá.*

*Tambien detrás, más atrás
de mí te busco. No eres
lo que yo siento de ti.
No eres
lo que me está palpitando
con sangre mía en las venas,
sin ser yo.
Detrás, más allá te busco.*

*Por encontrarte, dejar
de vivir en ti, y en mí,
y en los otros.
Vivir ya detrás de todo,
al otro lado de todo
– por encontrarte –,
como si fuese morir.*

[„Da, dincolo de oameni/ te caut./ Nu în al tău nume, dacă-i spus/ nu în al tău chip, de alții îl pictează./ În spate, în spate, mai departe.// Te caut dincolo de tine./ Nu în oglinda-ți, nici în scrisul/ sau sufletul tău./ În spate, mai departe.// Iarăși în spate, dincolo/ de mine te caut. Nu ești/ ceea ce eu simt despre tine./ Nu ești/ ceea ce-mi palpită/ cu sânge propriu în vene/ fără a fi eu./ În spate, mai departe caut.// Iar ca să te găsesc, să nu mai/ trăiesc în tine și în mine/ și în ceilalți. Să fiu deja chiar dincolo de toate,/ de cealaltă parte/ – ca să te aflu – să fie ca o moarte.” – trad. n.]

Pe baza textelor citate, se poate afirma că, în poemele sale de dragoste, Salinas sintetizează ideea centrală sau tema poemului în primele versuri, dezvoltându-le apoi într-o construcție finală expansivă și integratoare. Ideea abstractă sau intuiția poetică – în cazul acesta, căutarea frenetică a iubitei dincolo de toți și de tot ce este material, dublată de durerea provocată de pierderea acesteia și de imposibilitatea unei existențe împărțite – sunt semnificativ situate pe coordonatele unei continue căutări de substanță umană. Această căutare, esențializată, devine metaforă a vieții înseși. Excesul iubirii dintre cei doi se manifestă ca simbol al nevoii de ascensiune către altceva, al năzuinței spre absolut.

Dincolo de bogăția lexicală, de retorică și de formalismul pur, metafora este singura care conduce spre o exprimare riguroasă și justă a esențelor. În definitiv, poezia lui Salinas este expresia artistică a unei teme unice: aventura omului aflat în căutarea esenței sau a sufletului lucrurilor.

Bibliografie

Cabrera, Vicente, *Tres poetas a la luz de la metáfora: Salinas, Aleixandre y Guillén*, Madrid: Editorial Gredos, 1975.

Constantinescu, Geo, *Literatura spaniolă contemporană*, Craiova: Editura Universitaria, 2013.

Rosso Gallo, María, “Pedro Salinas: el nombre, la palabra y la escritura poética”, în *Archivum: Revista de la Facultad de Filosofía y Letras*, ISSN 0570-7218, 48-49 (1998-1999), pp. 445-478, disponibil la <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/144211.pdf>, [accesat: 8 septembrie 2023].

Salinas, Pedro, *Ensayos completos*, Madrid: Taurus, 1983.

Salinas, Pedro, *La voz a ti debida*, tercera edición, Buenos Aires: Editorial Losada, 1961.

”5DS#6”. REPREZENTĂRI IDENTITARE ÎN POEZIA ȘI
MEMORIALISTICA FLORICĂI BAȚU-ICHIM / ” 5DS#6”.
IDENTITY REPRESENTATIONS IN FLORICA BAȚU-ICHIM’S
POETRY AND MEMOIRS

Emanuela ILIE*

Abstract

*My study analyzes Florica Bațu Ichim's poetic and memoir writings, especially those collected in the volumes **Scaunul gol dintre noi/ The Empty Seat Between Us and La porțile disperării, începutul speranței/ At the Gates of Despair, the Beginning of Hope**. Considering the special profile of this author – a discrete, but very powerful voice of the Romanian exile into the Canadian space – it aims at revealing the importance of the identity imaginary, and particularly the connection between her social, material and spiritual identity, which decisively shapes the texts.*

Keywords: Florica Bațu-Ichim, poetry, cancer narrative, exile, identity

Introducere

Aproape ignorată de istoria noastră literară¹, Florica Bațu-Ichim (1945-2010) este o voce discretă, dar deosebit de puternică a exilului românesc din spațiul canadian, acolo unde s-a stabilit începând cu anul 1974, imediat după căsătoria cu preotul ortodox Dumitru – devenit, patru ani mai târziu, paroh la biserica „Sfântul Ioan Botezătorul” din Kitchener, Ontario. La fel ca părintele însuși, devenit în timp o portavoce a identității românești de peste Ocean – dar și unul dintre numele sonore ale poeziei religioase scrise în limba română –, Florica s-a remarcat printr-o constantă activitate culturală desfășurată în folosul exilului și diasporei românești. Timp de un deceniu (1975-1985), a fost do-director, alături de Dumitru Ichim, al emisiunii bilunare de cultură românească difuzate la postul de televiziune GRCT-TV, Cable 4, din Kitchener, Ontario. În plus, a colaborat cu diferite reviste românești din SUA și Canada: „Credința”, „Solia”, „Comuniunea românească”, „Cuvântul românesc”, „Luceafărul românesc”, „Vestitorul româno-canadian” ș.a. În paralel, a

* Associate Profesor, PhD, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, iliema@yahoo.com.

¹ Puținele sinteze filologice care îi consacră articole distincte (v. Aurel Sasu, *Dicționarul scriitorilor români din Statele Unite și Canada*, Editura Albatros, București, 2001 și Emanuela Ilie, *Un dicționar al exilului feminin românesc*, Editura Eikon, București, 2024) nu reușesc defel să umple golul de receptare.

continuat să scrie și poezii, la fel ca în țară (unde debutase, de altfel, în anul 1970, cu placheta de versuri **Mesagerul alb**, prefațată de Ion Caraion, ca urmare a câștigării concursului de poezie „**Prima verba**” din anul 1969). Cele mai multe dintre cărțile care îi poartă semnătura sunt de altfel volume de versuri: **Oglinzi** (1975), **Seara luminează** (1978), **Poezii pentru copii** (1979), **Agape** (1982, co-aut), **Poezii pentru copii** (1983), **Petala infinitului alb** (2001), *Scaunul gol dintre noi* (coaut., alături de Dumitru Ichim, 2023). Li se adaugă un volum de texte catehetice, intitulat *Grădina cu Îngeri și Sfinți. Educație creștină* (2015, 2023, prefațată de părintele Constantin Necula), și două cărți confesive: *Bolnav de cancer în Medjugorje* (1989) și *La porțile disperării – începutul speranței* (1994, 2017, cu un cuvânt înainte de mitropolitul Valeriu Anania). Extindere a articolului dedicat Floricăi Bațu-Ichim în *Dicționarul exilului feminin românesc* (coord. Emanuela Ilie, Editura Eikon, București, 2024), lucrarea de față își propune o analiză concentrată a celor mai importante scrieri de vector identitar ale acestei autoare de o mare forță și o sensibilitate rafinată religios, care merită cu siguranță redescoperită.

Poezie, exil, memorie

Proiectate simbolic în *Oglinzile* poetice ale Floricăi Bațu-Ichim, tensiunile specifice condiției exilare și poverile produse de traume vechi, mărturisite cel mult metonimic („duc stelele în doliu”), își transformă de la bun început semnul, devenind simple probe de anduranță existențială, inerente unui parcurs identitar al cărui punct terminus este reîntregirea și al cărui corolar este *Ruga* într-un spațiu amintind de ethosul românesc:

„Să ne rugăm împreună,
până când,
cumpăna se va rupe între doi.
Una din mâini
se face mistrie
– care din noi
va fi creatorul
și care zidirea? –
Am ajuns la fântâna meșterului Manole,
de unde nu mai există întoarceri.”²

Deși autoarei nu-i lipsește nici gustul pentru miniaturile peisagistice, nici predispoziția jucăușă de a realiza portrete în filigran, individualitatea sa artistică se regăsește deocamdată cel mai bine în poemul de inspirație biblică și vector ontologic. Fără a se pierde însă în nesfârșite expresii ale admirației

² Florica Bațu-Ichim, Dumitru Ichim, *Scaunul gol dintre noi*, Editura Eikon, București, 2023. În mod evident, demersul interpretativ de față vizează doar analiza textelor poetice ale Floricăi, care deschid volumul respectiv.

genuine, vocea poetică se încumetă frecvent să își definească statutul (așezat decis sub semnul provizoriului sau al minoratului), să își sublimeze amintirile din spațiul românesc ori să își identifice crispările, pe deplin conștientă de riscul căderii, echivalate undeva cu incompletitudinea: „noi înspre noi și noi niciodată...”.

De aici, probabil, tentația revenirii constante la prelucrările motivice subsumate erosului care întregește ființa, în dimensiunea ei terestră, veghindu-i în același timp calea către Ființă. Din acest punct de vedere, relevant este în special ciclul de poeme din prima parte a volumului *Scaunul gol dintre noi*, semnat împreună cu Dumitru Ichim. Spre deosebire de textele fundamental religioase ale părintelui (a cărui postură familială, alintată Mitrel, este de altfel recunoscută drept esențială în anumite secvențe peritextuale), poeziile Floricăi Bațu-Ichim nu se sfîșesc să materializeze în special prea-lumescul, pe care îl echivalează, simbolic, cu obsesia aproape/ ne-nașterii („Dar eu,/ neștiind că trebuie să mor,/ nu avusesem timp să mă nasc.”), cu spaima de întuneric („Mi-e teamă.../ Fluidizantă,/ noaptea picură în raze,/ în fluturi,/ în flori,/ cernindu-le”) sau cu ratarea (v. distihul final, numit *Înfrânții*: „Iubesc înfrânții,/ pentru visele pe care le-au pierdut.”).

O supratemă a acestui ciclu – dar și, prin extensie, a întregii lirici scrise de Florica Bațu-Ichim – este memoria, singurul atribut capabil a reda ființei-care-se-scrie speranța unei regăsiri identitare apte a converti tăcerea în logos: „În fiecare zi/ oamenii pierdeau amintiri.// Alergam în urma femeilor/ să le dau înapoi/ umbrele pașilor,/ umbrele buzelor,/ găsite pe străzi./ Încercam să redau tuturor bărbaților/ unduirile trupurilor/ pe care le-au pierdut/ fără să știe dacă le-au avut vreodată./ Și urmele amintirilor de bărbați, urmele/ amintirilor de femei, se contopeau în privirile/ mele născând simfonia tăcerii.” (*În fiecare zi*). O simfonie tăcută a cărei reflexie textuală este, deloc paradoxal, nu numai poezia, ci și memorialistica scriitoarei, născută la rîndul ei, cum vom vedea în cele ce urmează, dintr-o altfel de experiență ziditoare.

La porțile disperării, începutul speranței. Suferință și salvare

La data diagnosticării cu leucemie, Florica Bațu-Ichim are o viață familială și socială de o frumusețe ieșită din comun, grație căreia condiția de exilată într-o lume cu totul diferită de cea românească este pusă între paranteze. Pe lângă atribuțiile firești, generate de postura ce îi este recunoscută de comunitatea de origine românească în mijlocul căreia trăiește, este mama a șase copii între 11 ani (Toma) și 10 luni (Mateiu, încă neîntărcat), pe care îi îngrijește fără ajutor extern și fără să aibă vreo secundă senzația că este depășită de situație.

Echilibrul cu totul special al familiei se clatină însă primejdios după ce Florica primește vestea că este bolnavă de o maladie extrem de gravă și că în consecință s-a transformat, brusc, într-o *cetățeană a celeilalte lumi*: „Lumea se

împărțea deodată în două: bolnavi de cancer și sănătoși. Uitasem complet că în afară de asta există și alte boli destul de urâte. Vedeam doar aceste două lumi și pe mine azvârlită dintr-o parte în alta: cei sănătoși mă renegau dintre ei, bolnavii de cancer...”³ În același timp, boala și în special perspectiva sumbră a medicilor (care nu îi dau decât cel mult doi ani de viață, trăită în suferință) se transformă într-un detonator energetic ieșit din comun, pe care mama îl folosește cu un scop repetat până la obsesie: „Trag de timp: o zi, două, trei... o lună, două, trei... Poate un an. Poate mai mult. Timp câștigat pentru copii. Încerc să cumpăr timp, plătind cu durerile mele, încercând să amân cât mai mult clipa când lângă numele copiilor mei se va pune adjectivul «orfan».”⁴ Iar această obsesie absolut firească dictează, inconștient, și natura scriiturii de criză pe care o începe imediat, și particularitățile structurale, stilistice, respectiv ideatice ale manuscrisului ce își conservă, mereu, o luminozitate atipică unui *cancer narrative* obișnuit.

Deși poate fi foarte ușor subsumat memorialisticii, din moment ce respectă convențiile uzuale acestui tip de discurs autobiografic retrospectiv, volumul Floricăi Bațu-Ichim, intitulat semnificativ *La porțile disperării, începutul speranței*, are un aspect mai degrabă compozit. În cele patru secțiuni care compun mărturia scriitoarei (*Sentința, Cât e ceasul, Domnule Rac?, Spitalul și Finalul*) – cărora li se adaugă *Scrisoare până marți*, un altfel de closure, semnat de văduvul care, la câțiva ani după moartea soției, simte nevoia unei confesiuni epistolare devenite publice⁵ – sunt valorificate diferite formule discursive, prin intermediul cărora vocea narativă trece cu ușurință de la micro-romanul familiei la jurnalul de criză individuală repede depășită, de la reportajul spitalicesc la fișele de lectură (teologică, medicală ș.a.) și de la poemul cu mize identitare la reflecția cu detentă propedeutică.

Dintre toate, cel mai bine conturat este micro-romanul familial, căci portretele copiilor prozatoarei și scenele în care sunt relatate nu numai evenimentele de o importanță majoră, ci și existența așa-zicând cotidiană a celor opt membri ai familiei Ichim ocupă majoritatea intervalului textual jalonat de cele două borne metaforice amintite și în titlu. În ciuda prognosticului rezervat

³ Florica Bațu-Ichim, *La porțile disperării, începutul speranței*, ed. rev., cu un cuvânt înainte de mitropolitul Bartolomeu Anania, Editura Cathisma, București, 2017. p. 21. *Mutatis mutandis*, declarația sa dureroasă amintește de distincția operată de Susan Sontag, care în debutul eseului *Boala ca metaforă* definește boala ca „partea mai întunecată a vieții, o cetățenie mai împovăraătoare”, iar pe bolnavi îi numește „cetățenii celui alt spațiu.” (v. *Boala ca metaforă. Sida și metaforele ei*, traducere, prefață și tabel cronologic de Aurel Sasu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995, p. 15).

⁴ Florica Bațu-Ichim, *op. cit.*, p. 94.

⁵ Tulburătoarea scrisoare a părintelui Dumitru Ichim, inclusă doar în această ediție a cărții, îi dezvăluie, peste ani, soției ridicate de câțiva ani la ceruri nu numai evoluția socială și spirituală a familiei (insistând în special pe rolul cheie al unora dintre copii în lupta contra teribilei maladii), ci și micile aventuri ale manuscrisului.

și a tratamentelor chinuitoare pe care este silită să le urmeze, bolnava nu uită niciodată că ipostaza umană care o definește pe deplin este cea maternă. Iar mama este datoare, înainte de orice altceva, să își protejeze până aproape de uitarea de sine familia de monștrii cu care ea însăși se confruntă. Face, altfel spus, tot posibilul pentru ca ritualurile zilnice ale copiilor ei să continue ca și cum *nimic îngrozitor* nu s-ar fi întâmplat.

Pentru a le facilita, cea care crede cu toată ființa într-o etică a maternității aproape sacrificiale gătește, spală, deretică, își supraveghează copiii și îi desparte în caz de nevoie, îi învață valoarea darurilor economice, dar foarte bogate în semnificații (pentru o perioadă lungă, familia trece prin mari dificultăți materiale), îi izolează dacă sunt atinși de bolile contagioase (v., bunăoară, episodul de la finalul anului 1991, când mai întâi Christopher, apoi Mateiu și Gloria se îmbolnăvesc cu vărsat de vânt), îngrijește de animăluțele din curte și casă (pisici, iepuri, păsări) și, la nevoie, chiar văruiește. O face cu o dăruire exemplară, deși este conștientă de faptul că nota de plată (biologică) pe care trebuie să o deconteze este uneori incredibil de mare.

În paralel, mama – în spatele căreia se ghicește frecvent și soția de preot – încearcă să îi pregătească pe cei mici pentru inevitabilul pe care îl amână cum poate, neuitând să îmbine această pregătire cu tipul cu totul special de educație în eficiența căreia crede cu toată ființa. Rezultatul se transformă, de cele mai multe ori, într-o minunată pravilă de morală creștină, familială, civică ș.a.m.d. Din această perspectivă, cele mai impresionante mi se par cele trei înmormântări de vietăți nevinovate, prin intermediul cărora mama le împărtășește celor șase copii ideea de ritual funerar, ba chiar încearcă să condenseze, proiectiv, pașii ceremoniali ce vor trebui săvârșiți pentru propria moarte:

„Prima dată am înmormântat un fluture. Copiii erau serioși, aproape să plângă. I-am ținut discursuri fiecare dintre noi, ba chiar i-am cântat un marș funebru. Totul a fost bine până am ajuns la pomană: trebuia să împărțim între noi vișinele furate din curtea blocului (...)

A ieșit o încăierare de zile mari, în final aruncând cu sămburi unul în altul și râzând, cu toții, în hohote. Nu prea arăta a sfârșit de înmormântare, dar copiii au spus că a fost foarte frumos și chiar au presărat floricele sălbatice pe mormântul sărmanului fluturaș.

A doua oară am înmormântat un bondar. Ne mutaserăm deja în curtea noastră, ne simțeam «ca acasă».

Nu mai știu cum a fost, îmi amintesc doar că un alt bondar zbura în cercuri în jurul bondarului mort, parcă vrând să-l trezească. Fără să vreau, m-am gândit la soțul meu, la copii.

I-am presărat și lui floricele. Christopher i-a așezat pe mormânt o mică statueta a Sfântului Francisc de Assisi, statueta aceea în care sfântul stă cu ceva ca o farfurie în mână și păsările beau apă din ea.

A venit toamna, a venit iarna, statuia am luat-o în casă.
A treia oară am înmormântat o pasăre.”⁶

5DS#6. Trupul, cancerul, identitatea

Din perspectiva poeticii narațiunilor de criză radicală cu pretext patologic, de un interes real sunt și paginile în care se pot identifica reprezentări distilate ale teribilului agresor identitar. Spre deosebire însă de majoritatea bolnavelor erijate în scriitoare, pentru care sensul pattern-ului reprezentării cancerale se construiește aproape întotdeauna în jurul avatarurilor, surprinzătoare sau previzibile, ale acestei forme de alteritate corporală malignă⁷, Florica Bațu-Ichim o privește în general ca pe un dat cu potențial formator („Cancerul este o experiență de viață. Nedorită, adevărat, dar e «ceva» din care se poate învăța, atâtea întrebări și atâtea răspunsuri, sau uneori nerăspunsuri, uneori este zâmbet și uneori este durere, uneori e speranță, deseori este frică, nu știu exact ce e și ce nu e, un lucru e sigur: nu-i plictisitor.”⁸), când nu o asimilează unei probe de re-configurare a spiritualității, și nu a trupului pe care îl atacă perfid, creându-i uneori stări similare celor obținute prin anumite experiențe adrenalinogene: „Când ai cancer e ca și cum ai conduce mașina cu 120 km/ oră pe o autostradă de pe care nu lipsesc semnele de circulație. Nu știi unde, nu știi când...”⁹

Doar că, bineînțeles, în locul efectelor forțate prin astfel de catalizatori periculoși ai nivelului de dopamină, bolnava de cancer nu resimte – de obicei, fie pe drumul (din)spre spital, fie în salonul cu alți bolnavi de cancer, dintre care unii în agonie – decât o frică intensă, asimilată, metonimic, unui „negru metalic”¹⁰, înlocuită, altădată, de o oboseală teribilă. După o serie de internări pe care doar cititul în română al Bibliei, rugăciunea ardentă și exercițiul confesiv în doi timpi esențiali (ascultare și comunicare), spre vindecarea apropielii aflat în suferință, acestor stări negative li se alătură și neîncrederea în valențele kairotice ale spitalului sau amărăciunea de a constata transformarea cadrelor medicale în alterități aproape dezumanizate¹¹.

⁶ Florica Bațu-Ichim, *op. cit.*, pp. 34-35.

⁷ V. Emanuela Ilie, *Ca într-un labirint de oglinzi... (Răs)frângeri identitare în confesiunile feminine cu pretext patologic*, în *Transcultural mirrors. I, Literary and Cultural Perspectives*, coord. Marius Miheț, Universita Komenského v Bratislave, 2024.

⁸ Florica Bațu-Ichim, *op. cit.*, p. 95.

⁹ *Idem*, p. 53.

¹⁰ *Idem*, p. 62.

¹¹ Un element comun majorității textelor de criză cu pretext canceral, indiferent dacă ele sunt scrise de bolnavii înșiși ori de rudele aflate în ipostaza de *aparținători* (v. Emanuela Ilie, „Acest spațiu al tuturor incertitudinilor”. *Imaginea spitalului oncologic în confesiunile de criză*, în *Language, Culture and Change* (Nr. 3/ 2022): *Communication vs. Hybridization*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2022, pp. 97-114).

Chiar și în secvențele în care identitatea individuală a scriitoarei (care se definește aproape exclusiv ca ființă religioasă și mamă dedicată, nu ca poetă, eseistă ori om de cultură) este serios concuroasă de noua formă de identitate socială pe care o experimentează prin lupta cu leucemia, reprezentările familiale și spirituale se configurează totuși cu o claritate ce nu transformă niciodată discursul într-un îndreptar tip *savoir mourir*. Emblematică, din acest unghi de vedere, este singura scenă a spitalizării descrisă pe larg și încorporată, sub titlul 5DS#6, în cea de-a treia parte a cărții. Ea este articulată în jurul unui tipar narativ cunoscut: călătoria într-un spațiu întunecat, bântuit de tot felul de spectre, de care bolnava este vegheată, grație luminii credinței și iubirii familiei, ale cărei vizite scurte îi fac suportabil infernul corporal.

Bolgiile trupesti sunt dublate de suferința celei care își vede știrbită aproape cu totul identitatea socială. Redusă la un număr (5DS#6), incapabilă să coboare singură din patul 4, Florica este dependentă, trupestă, de tratamentul administrat în special intravenos și de cadrele medicale ce o tratează eficient, dar cu răceală. Mai mult, aude și empatizează mereu cu suferința celorlalte bolnave, de care niciun paravan fizic și niciun derapaj oniric nu o poate despărți. Sufletește, este însă întărită de lectura Bibliei, rugăciunea interioară și iubirea față de soț și mai ales copii. Atunci când aceștia o vizitează, comportându-se aproape ca acasă, calvarul devine aproape suportabil:

„-Mamă, ce-i asta în mâna ta? întreabă Gloria.
-Îmi pune doctorie și apă. Ca să vin mai repede acasă.
-Te doare?
-Nu. Pare urât, dar nu doare.
-Uite, ți-am adus ciocolată! Zice Toma.
-Nu vreau ciocolată.
-Mănânc-o, îți face bine!
-Nu, lasă, mâncați-o voi...
-Pantofii! Unde-mi sunt pantofii? întreabă Patul nr.1.
-Ți-i găsesc eu!
Gloria se oferă s-o ajute.
O prind de mână:
-Nu te băga! Probabil sora i-a ascuns pantofii ca să nu fugă,
-Să fugă? De ce să fugă? întreabă Gloria uimită. (...)
-Mamă, unde te doare? Mamă...
-Gata, Toma, duceți-vă acasă! Tata o fi îngrijorat.
-I-am pupat.
-Te iubesc, mamă! îmi spune Gloria.”¹²

Semnificațiile acestei secvențe sunt, desigur, ușor de desprins: pentru autoarea aflată *La porțile disperării, începutul speranței*, pe care iminența morții o obligă să suporte experiențe umilitoare (sau care, pentru oricine altcineva, ar

¹² Florica Bațu-Ichim, *op. cit.*, pp. 116-117.

putea deveni distructive), identitatea spirituală, în configurarea căreia rolurile cheie sunt atribuite credinței și iubirii materne, se dovedește singura cale de a rezista într-un mediu ostil, insalubru, întunecat, deși pentru o perioadă necesar supraviețuirii în/ ca trup. O revelație esențială, trăită, fără excepție, de toate scriitoarele care s-au încumetat să își transforme existența de bolnavă diagnosticată cu diferite forme de adenocarcinom într-un *pact somatografic* (cf. Gh. Crăciun) de o intensitate emoțională absolut impresionantă. Căci în fiecare dintre textele confesive semnate de Camelia Răileanu, Sorana Gurian, Mioara Grigore, Mădălina Andronache sau Adina Bălăsoiu, este evidentă o logică similară de compensație identitară greu, dacă nu imposibil de ignorat. Pe măsură ce identitatea materială și cea socială le este știrbită, identitatea proprie – în definirea căreia markerii asociați spiritualității dețin un rol cheie, după cum au demonstrat sociologi precum William James sau Alex Muchielli – li se cere, dimpotrivă, cristalizată pe deplin și ulterior fortificată.

Concluzii

Aceeași convingere în primatul identității sale spirituale alimentează, bineînțeles, și restul cărții memorialistice a Floricăi Bațu-Ichim. Chiar dacă la finalul acesteia scriitoarea pare destul de rezervată în legătură cu forțele vindecătoare ale medicinei, ea nu are nicio îndoială în privința singurului antidot ce se dovedește eficace în lupta cu orice scădere de ritm interior, cu maladia și, la limită, cu moartea însăși: combinația în proporții indistincte de credință nedeșmințită și de iubire față de (și dinspre) familia-i numeroasă. Pentru că doar aceasta contribuie decisiv la fortificarea spirituală a mamei aflate, încă, într-un interval heterotopic, a cărui portanță simbolică este înțeleasă pe deplin cu prilejul aniversării mezinului. Reflectarea ei încheie, cu o luminozitate dureroasă, secvența *Cât e ceasul, Domnule Rac?*, unul dintre centrii de interes epifanic ai cărții:

„Mateiu a împlinit șase ani și nu mă simt mai rău ca atunci, de mult...

Copiii râd încercând niște mașinuțe colorate, jucării de mâna a doua, pe care cineva a vrut să le arunce.

-Te calcă mașina!

-Du câinele de aici!

-Uite niște timbre din Mexico!

-Mamă, când luăm un elefant?

Există clipe când Îl simți pe Dumnezeu, când făptura din noi își dă seama cât este de mică și, căzând în genunchi, șoptește: „«Doamne, iartă-mă că mi-a fost frică! Ai fost mereu lângă mine și eu n-am înțeles.» (...)

Am fost un om prea slab să înțeleg toate astea. Și, pe fundalul nepregătirii spirituale, a început să-și arate colții frica. Frica intensă, frica devorând fiecare celulă a trupului. (...)

Au trecut șase ani. E bine și e rău, înseamnă că vine, am depășit media, în curând va fi rândul meu.

Și nu îmi e frică. Dumnezeu mi-a dat mai mult decât am cerut. Trupul e obosit, dar sufletul mult prea puternic. E ziua de Paști. Nu-mi mai este frică."¹³

În următoarele zeci de pagini, confesiunea bolnavei continuă cu înregistrarea experiențelor trăite în *Spitalul* canadian, delimitate prin intertitluri ce condensează etapele esențiale ale parcursului socio-medical (*Internarea, Perfuzia, Pâine cu unt...*) sau propriu-zis identitar al celei internate (*Biblia, Închide-ți ochii să nu vezi, „Când umbrele au trecut...”*, *Rugăciunea, În grija lui Dumnezeu*). Nicăieri însă călătoria reflectată scriptic a Floricăi Bațu-Ichim înspre certitudinea re-cristalizată în terțina din final („Am bătut la Porțile Disperării/ Și mi-a răspuns/ Începutul Speranței...”) nu mai atinge intensitatea acestei secvențe care dovedește frumusețea atașantă a volumului. Dar și, prin extensie, a acestui tip cu totul special de *cancer narrative* în care prevalează dimensiunea maternității, grație căreia „umbra malignității și a morții”¹⁴ se poate întoarce, măcar temporar, în strălucire epifanică. Iar exilul biologic se poate trăi ca o simplă probă de anduranță, într-un proces de devenire identitară echivalată cu îndumnezeirea.

Bibliografie primară

Bațu-Ichim, Florica, *La porțile disperării, începutul speranței*, ed. rev., cu un cuvânt înainte de mitropolitul Bartolomeu Anania, Editura Cathisma, București, 2017.

Bațu-Ichim, Florica, Ichim, Dumitru, *Scaunul gol dintre noi*, Editura Eikon, București, 2023.

Bibliografie secundară

Crăciun, Gheorghe, *Pactul somatografic*, ediție îngrijită și prefată de Ion Bogdan Lefter, Editura Paralela 45, Pitești, 2009.

Ilie, Emanuela, „Acest spațiu al tuturor incertitudinilor”. *Imaginea spitalului oncologic în confesiunile de criză*, în *Language, Culture and Change* (Nr. 3/ 2022): *Communication vs. Hybridization*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2022, pp. 97-114.

Ilie, Emanuela, *Ca într-un labirint de oglinzi... (Răs)frângeri identitare în confesiunile feminine cu pretext patologic*, în *Transcultural mirrors. I, Literary and Cultural Perspectives*, coord. Marius Miheț, Univerzita Komenského v Bratislave, 2024.

Ilie, Emanuela, *Un dicționar al exilului feminin românesc*, Editura Eikon, București, 2024.

Mukherjee, Siddhartha, *Împăratul tuturor bolilor. O biografie a cancerului*, traducere de Carmen Nedelcu, Editura All, 2011.

Sasu, Aurel, *Dicționarul scriitorilor români din Statele Unite și Canada*, Editura Albatros, București, 2001.

Sontag, Susan, *Boala ca metaforă. Sida și metaforele ei*, traducere, prefată și tabel cronologic de Aurel Sasu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995.

¹³ Florica Bațu-Ichim, *op. cit.*, pp. 102-103.

¹⁴ Siddhartha Mukherjee, *Împăratul tuturor bolilor. O biografie a cancerului*, traducere de Carmen Nedelcu, Editura All, București, 2011, p. 368.

DEFINING THE ROMANIAN IDENTITY AND CONSCIOUSNESS THROUGH THE METAPHORICAL MASTER TROPE IN THE PASTORAL BALLAD *MIORIȚA*

Teodora LEON*

Abstract

In time, it has been possible to comprehend or better shape national identities through various written texts. These can include works of literature, political documents or national anthems; however, a particularly interesting situation is worth analyzing when a country's oral tradition is taken into account. In Romania's case, the well-known pastoral ballad called Miorița has gradually proven to contribute to the construction of the country's national identity and consciousness. In order to illustrate how this process works, we can resort to one of Kenneth Bruke's four master tropes (the Metaphor), all of them generally helping readers to view history from a correlating perspective. This paper will initially contextualize the Metaphorical mode, connect it to the Romanticist historical thought and subsequently trace it in the ballad, while highlighting how the protagonist's story ensures the context for the material and the spiritual to come together and capture the essence of the Romanian national identity.

Keywords: national identity, metaphor, fatalism, heroism, agency

Throughout history, national identities have been (re)shaped and (re-) explored by means of written texts of all kinds, varying from political documents and national anthems to literary accounts of a country. A particularly interesting situation may arise by taking into consideration the emergence of a text from the nation's oral tradition, thus suggesting a more prolonged intervention in the work itself, depending on the areas where it has circulated. In the Romanian space, we come across one such case, namely the pastoral ballad entitled *Miorița* (usually translated in English as *The Little Ewe*), which has received a definite, "refined" form when Vasile Alecsandri published it in the *Bucovina* magazine, in 1850 (Eliade, *De la Zalmoxis* 233). What started off as Alecsandri's wish for national assertion, a declaration of the creative genius within the Romanian territory (233), turned into a gradual shaping of the Romanian national consciousness and identity through the rising pastoral myth. Understandably, people have tossed, on all sides, an intriguing matter regarding whether *Miorița* has developed the well-known fatalist mentality of Romania or, on the contrary, the ballad was born out of a prehistoric type of

* PhDA Student, University of Bucharest, teodora_leon@yahoo.com.

fatalism. While it may be difficult to answer this question, there are other elements within the text that can receive a more precise outline, especially if we work with one of Kenneth Bruke's four master tropes (which are used in order to comprehend history from a certain perspective). Out of the four modes, Metaphor, Synecdoche, Metonymy and Irony, the first one will be employed in *Miorița*, so as to trace the main aspects of the ballad's plotline and how those have contributed to the construction of the Romanian identity (one that cannot be taken as strictly national, but also spiritual). The following paper will first contextualize the Metaphorical mode and link it to the Romanticist historical thought, surveyed in Hayden White's study called *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Once these tools are introduced, they will be applied throughout the ballad, with its general story briefly conveyed and the main character placed under the spotlight. The article is to gradually uncover how the protagonist's speech is rooted in the trope of the Metaphor and how his exceptional nature creates the necessary conditions for the material and spiritual worlds to blend and define the essence of Romania's national identity.

The Metaphor as a master trope strays away from its common (and unfounded) association with the comparison as a figure of speech. In Bogdan Ștefănescu's study *Patrii din cuvinte. O tropologie a discursurilor identității naționale*, there are a few various takes on the definition of the Metaphor; for instance, I. A. Richards cautions people that the Metaphor presupposes a transfer of meaning from one word to another, as the term's etymology also suggests – the Greek *metapherein* explained as “to transfer” (Ștefănescu 134). From a formalist stance, Christine Brooke-Rose indicates that the Metaphor implies a union between two totally different elements, up to the point where they can overlap and identify with each other completely (134). Under these circumstances, distinct realms can be connected and find mutual ground, and poet August Wilhelm Schlegel says that the Metaphor links external forms with spiritual, out-of-sight realities, the concrete with the abstract, the practical with the contemplative (134). What these bring forth is the idea of a fusion between entities, objects or worlds that would seem antithetical at first, only to discover there is a common place where they can meet, for the “Metaphor is the mode of bridging the gap between [...] two orders of apprehended reality” (White 125-126). This observation, however, excludes what is perhaps deemed incomprehensible, which should not exactly be the case, given that Metaphors can elucidate whatever appears to be foreign or obscure. All of these remarks, in the end, are to be grasped within the framework of the Romance, known as “a drama of self-identification symbolized by the hero's transcendence of the world of experience, his victory over it, and his final liberation from it” (8). We remain within the same

oscillation between what is terrestrial and cosmic, a process that is detectable in the *Miorița* ballad.

The poem's origins are unclear (due to its oral background), but readers may presume that it was born in the Moldavian region of Romania, since the Moldavian shepherd in the ballad is both the protagonist and the "victim" (at least initially, for his status will be further analysed). The text is based on an old Romanian custom, namely transhumance, thus showing that it has a realistic premise. This practice would activate an entire social and economic mechanism between regions, eventually leading to cultural transfers, exchanges of traditions, but also economic rivalries. The beginning is set to give the illusion that the action takes place in a heavenly context – "Near a low foothill / At Heaven's doorsill" – a world devoid of suffering. The pretence is not meant to last long, though, for the atmosphere is quickly disrupted by the Wallachian and Transylvanian shepherds, who wish to kill their Moldavian partner, because "he, the wealthier one, / Had more flocks to keep, / Handsome, long-horned sheep, / Horses, trained and sound, / And the fiercest hounds." Their conspiracy can easily become true, even despite the fact that an "enchanted" ewe lamb, part of the Moldavian's herd, warns her master to "drive the flock out near / [The] field, dark to view, / [...] / [And to] call a large hound near," and steer clear of his fellow shepherds that "mean to murder [him]." What looks preventable shortly transforms into a seemingly fatalist aggression, curiously accepted by the main character. His reaction has been interpreted in numerous ways and it would be helpful to first consider Jules Michelet's understanding of it. Following his translation of the ballad into French, the respective historian praised it as something "so touching that it tears one's heart out" (Eliade, *De la Zalmoxis* 234), but he also reproached the shepherd's final decision, perceiving it as a facile submission (238) that reveals one of the nation's defining traits. Michelet's comments prove to be quite unsatisfactory if we take into account his approach to history, a past timeline ingrained in the Metaphorical mode and "emplotted [...] as Romance" (White 160). *Miorița* captures a piece of Romanian history that benefits a whole lot more from being viewed through a Romantic lens. While it may be convenient to claim that the text promotes nothing more than a fatalist attitude, it is, in fact, advisable to pay attention to how the anticipated death gains other connotations through Metaphors.

From the beginning, there is a striking co-existence of the idyllic habitat and the corruptive side of humans, which may come down to reasons of contrast. The ewe lamb appears to stand on the threshold between Earth and Heaven, due to her mixture of an unpretentious aspect – "dapple-gray, / Muzzled black and gray" – and her ability to speak. She is endowed with a special feature, turning out to be the Moldavian shepherd's *deus ex machina*, the supernatural intervention through which an irreversible situation is

actually granted a suitable solution. However, we may be tempted to question whether divine interference is truly effective in an immoral world. The answer can be twofold; on the one hand, it does not work since the protagonist chooses to tread the path to death. On the other hand, the very warning expressed by the lamb ignites a new kind of elaborate preparation from the shepherd. The material arrangements go hand-in-hand with the mental ones, the character's own coping with the news. The ewe lamb is given three main instructions to carry out after her master passes away, directives that are worth looking at.

The first one entails an unusual request to have the two killers bury the victim as soon as the deed is done ("If I'm doomed to death / On this tract of heath, / Tell the Vrancean / And Transylvanian / To let my bones lie / Somewhere here close by, / By the sheepfold here / So my flocks are near, / Back of my hut's grounds / So I'll hear my hounds."). One cannot help but wonder why the enemies are intended to act as such after their violent endeavour. Initially, the shepherd seems to acknowledge the fact that the assassins will inevitably want to conceal their deed and pretend that they have never been involved, therefore it can look as if the main character simply expects this course of action. However, the succeeding lines start to hint at another possible interpretation: "Tell them what I say: / There, beside me lay / One small pipe of beech / With its soft, sweet speech, / One small pipe of bone / With its loving tone, / One of elderwood, / Fiery-tongued and good. / Then the winds that blow / Would play on them so." The Moldavian subtly signals, at this early stage, that his death can be only corporeal and his soul will be preserved in the three pipes. This transfer harks back to the underlying function of the Metaphor, the conversion of one's spirit into objects, which is an image also highly reminiscent of the (in)famous figure of Voldemort, from J. K. Rowling's *Harry Potter* series. The antagonist survives precisely because of his Horcruxes, items that allow him to become something close to an immortal entity, in reality. Similarly, the Moldavian shepherd is seen constructing a distinctive self-portrait, a split Metaphor of himself, transposed onto external objects and perfectly fitting in his natural environment. Returning to the Wallachian and Transylvanian shepherds, we may notice how their act of burying the victim plays a more significant role, since it permits them to be properly integrated in the same picture. This occurs in the aftermath of the protagonist experiencing something like "the resurrection of Christ, [...] the triumph of good over evil, of virtue over vice, of light over darkness" (White 9). The Moldavian's confidence when facing death is to be ultimately recognized as a sacrifice that pays the penalty for the sins of humankind and results in the peaceful merging of people of different backgrounds, bound to become a single symbolic being.

The second instruction for the ewe lamb is to reassure the other sheep that their master has never died, but instead has gotten married with “a princess – his bride / [Being] the whole world’s pride,” within a wedding marked by a falling “bright star,” and attended by celestial and tellurian entities: “Sun and moon came down / To hold my bridal crown, / Firs and maple trees / Were my guests; my priests / Were the mountains high; / Fiddlers, birds that fly, / All birds of the sky; / Torchlights, stars on high.” The Metaphorical mode persists through the matrimonial atmosphere which stands for the hero’s death, against a backdrop of day-and-night simultaneity. Within this frame of reference, the shepherd’s jubilation could be justified, promising “a sui-generis post-existence” or even “a symbolic extension of his professional activity” (Eliade, *De la Zalmoxis* 255). His subsequent omnipresence is also more evident when he envisages his mother searching for him and describing his appearance: “Who has ever known, / Who has seen my own / Shepherd fine to see, / Slim as a willow tree, / With his dear face, bright / As the milk-foam, white, / His small moustache, right / As the young wheat’s ear, / With his hair so dear, / Like plumes of the crow, / Little eyes that glow / Like the ripe, black sloe?”. To a certain extent, since the protagonist provides such a description, his third and last directive for the ewe lamb slightly loses its initial charm. He asks his “messenger” to recount the same nuptial story to his mother, but without mentioning the falling star (indicative of someone’s demise); however, the very perception the woman has of her son should be taken as a solid confirmation that she is forever surrounded by her child, bound to sustain the belief that death does not entail the end of one’s journey. It is undoubtedly compelling how the Metaphorical mode keeps being implemented in the main character’s testimony, continuously reaffirming the unification of the material and the spiritual, alongside the consequential triumph of the shepherd.

In the last part of the paper, it is imperative to inquire why this respective victory plays a major part in refining the national identity and consciousness of Romania. Beforehand, we may even ask why this achievement (or transcendence) is needed in the first place. Literary historian Liviu Rusu is of the opinion that the Romanian nation is typically passive, showcasing an emblematic but superficial hero that can only find solace in resting in Nature (Eliade, *De la Zalmoxis* 243). Folklorist Theodor D. Speranția, on the other hand, maintains that the ballad originates from old cultural foundations, with traces in ancient Egypt, more specifically, the Osiris myth, which emphasizes death as an initiation, not as a failure (239). Amid these interpretations, Mircea Eliade proposes his own outlook, perhaps the most substantial out of them all; he contradicts the majority of his predecessors, stating that accepting one’s destiny discloses neither a pessimistic approach to life, nor a yielding response to death. Eliade advances the notion of “terror of

history” (261), the implacable destiny that unfolds its destructive course, regardless of what people try to do in order to avoid it.

Miorița constitutes the voice of a nation situated at the confluence of empires, defenceless, but the shepherd has the opportunity to transfigure reality and project it in an imaginary plane. Allegorizing fate and transforming the unpromising history into an occasion to rejoice, the protagonist demonstrates he is what we might call an “active survivor” in the face of adversity. He is told he is to die at sunset, which, besides marking the end of the day, the arrival of darkness, may point at the direction of empires’ extension, westerly, where night falls: “‘Westward the course of empire takes its way...’” (Eliade, *Nostalgia originilor* 147). There may be no coincidence that the westward expansion is overshadowed or redefined by the Moldavian shepherd stepping out of the ordinary temporality, quite likely in a sacred, atemporal dimension where an eternal wedding is viable. We discern how the main character actually finds his free will amid what looks like an inevitable destiny and we witness his own form of escapism, creatively sought. Surely, people are still to wonder if the Moldavian shepherd can really be emblematic for an entire national consciousness.

So far, the Metaphorical mode, present in the ballad, has proven that its central purpose is to ensure what White calls “the integration of all the parts into a spiritual whole” (White 72). Once the protagonist is a fully fledged split Metaphor, as indicated earlier in the article, he secures the final transfer of meaning, his “marital sacrifice” shaping the national identity. People can encounter a resilient country that tackles the absurd and the aberration within history (Eliade, *De la Zalmoxis* 262) through daydreaming or fictionalizing anguish, achievable through the Metaphor trope: “[M]an also has a capacity to *forget* what he knows – more, an ability to *deny* what he knows; he has an ability to dream, to frolic in images, and to clothe the terror, pain, and suffering caused by consciousness of his own finitude in dream-like intimations of immortality. He can bewitch himself, *escape into a Metaphor*, provide a believable order and form for his life, act as if the Metaphor were the truth, and turn his awareness of his imminent destruction into an occasion for heroic affirmation” (White 339).

The “escape into a Metaphor” or the search for the sacred in imaginary universes cannot be condemned or discredited, since they display the modern man’s ambition to gain “total and definitive regeneration, [...] a state of *renovatio* capable of radically changing his existence” (Eliade, *Nostalgia originilor* 198). On Romanian grounds, after the allegorical death of the Moldavian shepherd and under the Metaphor’s influence, the nation’s regions are to strive towards union (going beyond the literal Great Union), for “men [...] behold one another, perceive they are alike, [...] regret the senseless animosity which had separated them for so many centuries, and expiate it by

advancing to meet and embrace one another with a mutual effusion of the heart” (White 151), much like the three shepherds that can eventually perform a symbolic reunion and perpetuate it into the future.

To conclude, the respective paper has highlighted key moments in the pastoral ballad *Miorița*, heavily contrived on the basis of Metaphors that establish a transfiguration of reality and an overlap of distinct elements, promptly obtaining the same identity. Should the ballad be received in fatalist terms, readers would only gather a restrictive picture of Romania, one that neglects the hero’s transcendental conquest of death and his refusal to let life succumb to a series of historical traumas. The national identity that is constructed throughout the ballad exhibits a blend of secular and religious perspectives, man’s predisposition to undergo renewal amid challenging times and, most importantly, a collective willingness to withstand the hardships within the passage of life.

References

- Eliade, Mircea. *De la Zalmoxis la Genghis-Han*. București: Editura Humanitas, 1995.
- Eliade, Mircea. *Nostalgia originilor*. București: Editura Humanitas, 1994.
- Ștefănescu, Bogdan. *Patrii din cuvinte. O tropologie a discursurilor identității naționale*. București: Editura Universității din București, 2017.
- White, Hayden. *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 1975.
- Miorița*. Translated by W. D. Snodgrass. *Lyrics Translate*. Accessed on 24 January 2023. <https://lyricstranslate.com/en/miori%C8%9B-little-sheep-popular-ballad.html>.

TIME FOR NEW CHOICES, WITH A FOCUS ON HENRIK IBSEN'S *ET DUKKEHJEM* AND HERMANN SUDERMANN'S *HEIMAT*

Crina LEON*

Abstract

Henrik Ibsen's Et dukkehjem and Hermann Sudermann's Heimat are two well-known dramas written towards the end of the 19th century, 1879 and 1893, respectively. The article aims at a close reading of the two plays and an analysis of the main female characters' new choices regarding their conception of life. The female characters in the two plays, Nora Helmer and Magda Schwartze, are determined to break free from conventions and become representatives of the "New Women" in the male-dominated society existing at that time in both Norway and Germany. The struggle of the individual will turn into the struggle of a multitude of women. The Norwegian and German societies at the end of the 19th century were mostly about belonging to the same circles, sharing the same views and saving appearances. Therefore, in a home where one's personality is suppressed or ignored, the only option becomes leaving it.

Keywords: Norwegian theatre, German theatre, 19th century, women's emancipation

Introduction

Et dukkehjem and *Heimat* are two well-known dramas written by the realist and naturalist writers Henrik Ibsen (1828-1906) and Hermann Sudermann (1857-1928). On the one hand, Ibsen depicts "the struggle between the modern spirit and the spirit of the past", on the other hand, Sudermann renders "the struggle between the modern spirit and the spirit of the future". (Coar 1898: 71) Both dramas approach morality or immorality, which are quite relative towards the end of the 19th century, and both of them deal with the concept of home from the very first title.

In the original, the titles of the two plays are *Et dukkehjem*, where *hjem* means in fact home, and *Heimat*, with the same meaning of home and suggesting a state of belonging. But it seems that this home is closely related to what is moral and inspiring from the characters' perspective. In the English translation the original titles become *A Doll's House*, where 'house' no longer implies belonging, and respectively *Magda*, the name of the main female character. When women no longer have a sense of belonging, they may at any time break free from conventions and find their own way in search of

* Lecturer, PhD, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași, crina.leon@uaic.ro.

self-respect, independence and recognition, becoming representatives of the 'New Women' in a male-dominated society. Nora Helmer in the three-act play *Et dukkehjem*, and Magda Schwartze in *Heimat*, a play in four acts, are two such representatives in the Norwegian and Germany literature of the time.

In a home where one's personality is suppressed or ignored, the only option becomes leaving it. Nora, who is a pioneer from this point of view, since *A Doll's House* was written in 1879, leaves only at the end of the play, when it gets clear to her that nothing will change in her marriage with Torvald, a former barrister recently promoted to a bank manager. Nora has been married to him for eight years, but she "oppdager at hun er gift og har fått barn med en 'fremmed' mann, som alltid har behandlet henne som et barn og en eiendel (...) Derfor forlater hun sin tidligere verden og sin uegentlige tilværelse i 'dukkehjemmet'." ["discovers that she is married and has had children with a 'strange' man, who has always treated her like a child and a property (...) Therefore, she leaves her former world and her untrue existence in the 'doll's house'."] (Hemmer 2003: 259, my translation) Magda, in Sudermann's play from 1893, leaves much earlier in the development of the action of the play and comes back to her father's home after twelve years telling him: "Aber ich muß doch das Leben weiterleben, das ich mir geschaffen hab!" ["I must live out my own life. That I owe to myself."]¹

The Men-Women Gap

There is an obvious gap in both plays between the main female characters and Nora's husband and Magda's father, respectively. In the 19th century, women were supposed to be obedient, to spend time at home and not to be financially independent. But unlike other women, Nora Helmer earned money herself so as to pay off her debts to Nils Krogstad, a lawyer who had lent her money when Torvald was ill. "Det var næsten, som om jeg var en mand." ["It was like being a man,"]² confesses Nora. Lawyer Krogstad works in the bank and is afraid to lose his position after having forged someone's name.

¹ Hermann Sudermann, *Heimat: Schauspiel in vier Akten* (Stuttgart: Philipp Reclam jun., 1980), 76. Further on cited only with the abbreviation "H" and page numbers. Translated by Charles Edward Amory Winslow. The Project Gutenberg eBook of *Magda: A Play in Four Acts*, by Hermann Sudermann. Accessed April 29, 2024. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/34184/pg34184-images.html>.

² Henrik Ibsen, "Et dukkehjem," in *Henrik Ibsens skrifter, bind 7: Samfundets støtter; Et dukkehjem; Gengangere; En folkefiende. Innledninger og kommentarer*, edited by Vigdis Ystad and Asbjørn Aarseth (Oslo: Universitetet i Oslo, 2008), 242. Further on cited only with the abbreviation "D" and page numbers. Translated by Martin Adamson and David Widger. The Project Gutenberg eBook of *A Doll's House: A Play*, by Henrik Ibsen. Accessed April 27, 2024. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/2542/pg2542-images.html>.

That is why, he threatens Nora, who has done the same with her father's name just to save Torvald. But her husband does not know that Nora owes money to Krogstad. However, Nora has done everything for love's sake: "En datter skulde ikke have ret til at skåne sin gamle dødssyge fader for ængstelser og bekymringer? Skulde ikke en hustru have ret til at redde sin mands liv?" ["Is a daughter not to be allowed to spare her dying father anxiety and care? Is a wife not to be allowed to save her husband's life? I don't know much about law; but I am certain that there must be laws permitting such things as that."] (D 267)

Magda Schwartze, on the other hand, has turned from a poor girl who has left her home into a famous singer newspapers write about, getting even invited at the Governor's, where she is accompanied by the nobility and other important people. But her father, Lieutenant-Colonel Leopold Schwartze does not succeed in seeing his daughter as a being whose rights should be respected. On the contrary, he sees her as proud and arrogant. Her starting to sing on the stage has caused the climax of the breach with her father so that her name is not even mentioned in the house. Her father states several times that "Magdalene ist nicht mehr mein Kind." ["Magdalene is no longer my child."] (H 21) and introduces Marie, Magdalene's sister, as "meine Tochter – meine einzige Tochter!" ["my daughter – my only daughter."] (H 14)

The obstacles between wife and husband, and between daughter and father tend to be insuperable, and nevertheless, when Leopold Schwartze discovers that Magda has a child with Councillor von Keller, she is willing to marry him for her father's sake although she despises the councillor. Keller is apparently a respectable man in the society, but in fact, he has proved a coward and a liar while he had been away for studies and had taken advantage of Magda at the time when "Ein dummes, ahnungsloses Ding war ich, das seine Freiheit genoß wie ein losgelassener Affe." [I was a stupid, unsuspecting thing, enjoying freedom like a runaway monkey."] (H 68) When Torvald finds out the truth about Krogstad, he accuses his wife: "Nu har du ødelagt hele min lykke. Hele min fremtid har du forspildt for mig." ["you have destroyed all my happiness. You have ruined all my future."] (D 359)

One thing Magda is not willing to sacrifice, is her mother love: "Ich aber habe mein Kind, (...) meinen Gott, mein alles – für das ich lebte und hungerte und fror und auf der Straße herumirrte, für das ich in Tingeltangeln sang und tanzte – denn mein Kind, das schrie nach Brot!" ["I have a child, (...) my God, my all! For him I lived and starved and froze and walked the streets; for him I sang and danced in concert-halls, – for my child who was crying for his bread!"] (H 68). Magda is not willing to sacrifice her career as a singer either although she lived in a society according to which "die Kunst ist eine Erfindung, die sich die Drückeberger zurechtgemacht haben, um im Staate zu etlicher Bedeutung zu gelangen." ["Art is a mere invention of those who are afraid to be soldiers to gain an important position for themselves."] (H 19) and

“Es sind wohl nicht viel Töchter aus guten Familien beim Theater?” [“There are really not many daughters of good families on the stage, are there?” (H 62) With Nora, compromises have already been made and there is no will to look back: “hvorledes er jeg forberedt til at opdrage børnene? (...) Jeg magter ikke den opgave. Der er en anden opgave, som må løses først. Jeg må se at opdrage mig selv. (...) Jeg må stå ganske alene, hvis jeg skal få rede på mig selv og på alting udenfor.” [“how am I fitted to bring up the children? (...) I am not fit for the task. There is another task I must undertake first. I must try and educate myself (...) I must stand quite alone, if I am to understand myself and everything about me.”] (D 368)

Consequently, both main female characters prove capable of sacrifice, but with Magda we already know that her sacrifice leads to somebody's death. Her father's death in the end of the play could also suggest the death of the old system that he embodies. In *A Doll's House* Torvald Helmer tells his wife that “Du forstår ikke det samfund, du lever i.” [“You don't understand the conditions of the world in which you live.”] (D 372), but on hearing the sound of a door shutting in the end, Nora finally leaves her husband and children. However, this sacrifice leads to a new life for the main character: “Jeg må se at komme efter, hvem der har ret, samfundet eller jeg. (...) Jeg elsker dig ikke mere. (...) da så jeg, at du ikke var den mand, jeg havde tænkt mig.” [“I am going to see if I can make out who is right, the world or I. (...) I do not love you anymore. (...) I saw you were not the man I had thought you were.”] (D 372-373)

Old versus New

Both *Et dukkehjem* and *Heimat* take place within a home, either Torvald Helmer's house, where he lives with Nora and their three young children, or the house of Lieutenant-Colonel Leopold Schwartze, where the latter lives with his daughter Marie and his second wife. In *Et dukkehjem*, the signs of a new era are present from the opening stage directions. The winter season suggests an end and the time for a new beginning, while the music rendered by the tune Nora is humming may be interpreted as an attempt of liberation from a system the female character does not identify herself with. In *Heimat* the readers can feel the sharp contrast between the old and the new mentality from the very beginning, since the living-room of the Schwartze family, where the action takes place, is described as “*Bürgerlich altmodische Ausstattung*” [“furnished in simple and old-fashioned style”], having “*ein altmodisches Zylinderbureau*” [“an old-fashioned desk”] and “*eine altmodische Standuhr*” [“an old-fashioned tall clock”] (H 5). On the other hand, the Helmers' house is referred to through “*En hyggeligt og smagfuldt men ikke kostbart indrettet stue*” [“a room furnished comfortably and tastefully, but not extravagantly”]. (D 213)

As Marie Schwartz, Magda's sister, confesses, "Sie wissen ja, in welcher Welt wir leben. Ein jeder hat hier vor dem andern Angst, weil jeder von der guten Meinung des andern abhängt" ["you know what a world we live in. Here, everyone is afraid of everyone else because each depends upon the good opinion of the other."] (H 8) When she receives, for instance, some anonymous flowers, her father simply storms although it is later proven that the flowers had been sent by Magda. Moreover, when Magda had had a suitor whom her father supported, she could either obey or leave his house.

A similar idea regarding the surrounding society is shared by Torvald Helmer, who wants to save the appearance when his wife decides to leave him and asks her to stay even if he does not consider her suitable to raise their three children. At the beginning of the play she is called by her husband "lærkefuglen" ["my little lark"], "ekornet" ["my squirrel"], but also "lille spillefuglen" [my little spendthrift] (D 214), while Mrs Linde considers her a child who knows "så lidet til livets byrder og besvær" ["so little of the burdens and troubles of life"] (D 233). Doctor Rank, on the other hand, calls Nora "en gåde" ["a riddle"] (D 306), while Krogstad sees her as "en fin forvænt dame" ["a fine, spoilt lady"] (D 315).

Nora is a woman who likes to surprise her family without wanting anything for herself, who knows how to make ornaments for the Christmas tree or do embroidery, needlework and crochet work. Moreover, she is a woman who considers herself attractive. But she feels that neither her father nor her husband has really understood her. They treated her like a doll, and she had to hide her true thoughts in front of them: "Da jeg var hjemme hos pappa, så fortalte han mig alle sine meninger, og så havde jeg de samme meninger; og hvis jeg havde andre, så skjulte jeg det (...). Han kaldte mig sit dukkebarn, og han lagte med mig, som jeg lagte med mine dukker." ["When I was at home with papa, he told me his opinion about everything, and so I had the same opinions; and if I differed from him I concealed the fact (...). He called me his doll-child, and he played with me just as I used to play with my dolls."] (D 366) She has never felt true love or appreciation and can no longer live a lie: "I har aldrig elsket mig. I har bare syntes, det var fornøjeligt at være forelsket i mig." ["You have never loved me. You have only thought it pleasant to be in love with me."] (D 366)

In *Heimat*, Magda Schwartz is a single mother in her late twenties, who asserts that "Meine Heimat ist, wo mein Kind ist." ["My home is with my child!"] (H 79). She is a woman who has learned to manage by herself and turn into a 'brilliantly dressed' Princess. "Sie ist groß gewesen – mit große, dunkle Augen – und soll sehr was Feines und Fremdländisches an sich gehabt haben." ["She was tall, with great dark eyes, and there was something very distinguished and foreign about her."] (H 24) She speaks Italian and German, has properties in Italy, but after only an hour at her father's house, she feels

that “die väterliche Autorität streckt schon wieder ihr Fangnetz nach mir aus – und das Joch steht schon bereit, durch das ich kriechen soll.” [“The paternal authority already stretches its net over me again, and the yoke stands ready beneath which I must bow.”] (H 42)

We also find out that Schwartz’s old battalion still trembled upon hearing his name. Moreover, he states that “in diesen Zeiten, in denen alle Bande der Moral und Autorität zu zerreißen drohen, da ist es doppelt geboten, daß die Männer, die für die gute, alte, sozusagen familienhafte Gesittung eintreten wollen, die nötige Fühlung miteinander bekommen” [“in these times, when all the ties of morality and authority seem strained to bursting, it is doubly necessary that those who stand for the good old patriarchal order should hold together”] (H 15) and that “in diesem Hause herrscht ganz altmodisch noch die väterliche Autorität. – Und wird herrschen, solange ich lebe.” [“in this house rules old-fashioned paternal authority. And it shall rule as long as I live.”] (H 15) Marie is the kind of daughter who kneels before her father and lights his pipe, while even Councillor von Keller considers him “a little severe”.

Pastor Heffterdingk, who should have married Magda, but has remained single, is the only one who has the courage to defend her in front of her father: “da möchte ich fast glauben, es paßt Ihnen nicht, daß sie wider Ihren Willen so hoch gestiegen ist. Ihr Stolz möchte was zu verzeihen haben, und es ärgert Sie, daß es hier nichts zu verzeihen gibt.” [“I might almost think that it displeased you that she has climbed so high in spite of you. Your pride demands something to forgive, and you are angry because there is nothing to be forgiven.”] (H 23) Heffterdingk is also the one who tells Schwartz that he may repent in his death-hour. He offers to be a go-between between Magda and her father, apparently giving up his youth pride and expressing his intention as follows: “da ist eine irrende Seele – na, der bring ich eben die Heimat.” [“I am giving back a home to an erring soul.”] (H 27)

Magda discovers that after twelve years of absence everything has remained unchanged in her father’s house, even if he has grown old, with white hair and a trembling hand, as a consequence of an apoplectic stroke after receiving Magda’s farewell letter. But Magda is no longer the same, she is no longer a child, she has passed through a lot all by herself and does not want to be questioned by the others. Now she has ‘her own world’: “Die Welt, die ich beherrsche, [...]. Was ich tue, schickt sich dort, weil *ich* es tue.” [“The world I rule [...] There, whatever I do is right because I do it.”] (H 36) The Pastor is the one who tells Magda about the Colonel’s mental breakdown and appeals to her heart as far as her family is concerned. Magda finally agrees to remain at her father’s house on condition no one asks about her previous life. For her father it is difficult to get accustomed to this independence, where his daughter’s

orders are also needed for things to be done, where he does not have the right to decide in his daughter's life.

Magda's wish regarding her family was the following: "zeig ihnen, daß man auch abseits von ihrer engen Tugend was Echt's und Recht's werden kann." ["show them that beyond their narrow virtues there may be something true and good."] (H 41) Nevertheless, she feels she does not owe them anything. In Magda's world, the focus is on her as an individual. Her feelings, her desires are in the center, not the others'. There is, for instance, no problem for her to offend other ladies. When her stepmother is curious to see the other ladies' reaction towards Magda, she replies: "Wie sie *mir* gefallen werden, willst du sagen." ["How *I* shall like them, you should say."] (H 51) Magda's principle is therefore "*ich* bieg mich nicht. Mach's ebenso!" ["*I* never bend. It's the only way."] (H 52)

Conclusions

The past reveals itself step by step in both *Et dukkehjem* and *Heimat*, but neither Nora nor Magda feels empathy or understanding from their families. Magda, for instance, admits that "ich bin ich und darf mich nicht verlieren. –Schmerzvoll. Und darum hab ich keine Heimat mehr" ["I am what I am, and I cannot be another. [*Sadly*.] And therefore I have no home"] (H 42-43), while upon Helmer's reaction that "der er ingen, som ofrer sin ære for den man elsker." ["no man would sacrifice his honour for the one he loves"] (D 374), Nora replies that "du hverken tænker eller taler som den mand, jeg skal kunne slutte mig til." ["you neither think nor talk like the man I could bind myself to."] (D 375)

In the late 19th century literature "Home expresses a twofold struggle of the individual: one against the accepted rules of conduct, the other between individual self-respect and the conventional ideal of absolute contrition and self-abasement for sins committed." (Coar 1898: 76) The two main female characters' revolt against conventional ideals opens new doors for all women in the Norwegian and German societies, who get inspired by such literary representatives. The struggle of the individual will turn into the struggle of a multitude of women, and now, in the 21st century we can better than ever witness the results of such courageous deeds. However, courage involves sacrifice. Thus, Magda destroys her father's peace by not giving up her principles and her life: "Ich bin ich – und durch mich selbst geworden, was ich bin." ["I am myself, and through myself I have become what I am."] (H 69) and prefers to be an outcast but remain true to herself while her father wants to live "in einer Welt, in welcher Ungeheuerlichkeiten – sich nicht ereignen können" ["in a quiet world, where scandals are unknown."] (H 72) On the other hand, Nora sets her husband free from all marital obligations and leaves her own children: "Jeg vil ikke se de små. Jeg ved, de er i bedre hænder end

mine. Således, som jeg nu er, kan jeg ingenting være for dem.” [“I won’t see the little ones. I know they are in better hands than mine. As I am now, I can be of no use to them.”] (D 376)

Nora and Magda prove to be strong women in a world dominated by men. In order to save her husband’s life, Nora gets hold of the necessary amount of money, while Magda is finally prepared to meet again Councillor von Keller, the man who had taken advantage of her love and innocence. The Norwegian and German societies at the end of the 19th century were mostly about belonging to the same circles, sharing the same views and saving appearances: “Herefterdags gælder det ikke længere lykken; det gælder bare at redde resterne, stumperne, skinnen.” [“From this moment happiness is not the question; all that concerns us is to save the remains, the fragments, the appearance.”] (D 360) But now it’s time to leave the house where “die (...) Zuchtrute über dir geschwungen worden ist” [“you lived in bondage”] (Magda, H 41) or the home which “har ikke været andet end en legestue.” [“has been nothing but a playroom”] (Nora, D 367).

References

- Coar, J. Firman. “Three Contemporary German Dramatists.” *The Atlantic Monthly* 81 (1898): 71-80. Accessed April 15, 2024. https://archive.org/stream/atlantic81bostuoft/atlantic81bostuoft_djvu.txt.
- Hemmer, Bjørn. *Ibsen. Kunstnerens vei*. Bergen: Vigmostad & Bjørke, 2003.
- Ibsen, Henrik. *A Doll’s House: A Play*. Translated by Martin Adamson and David Widger. Accessed April 27, 2024. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/2542/pg2542-images.html>.
- Ibsen, Henrik. “Et dukkehjem.” In *Henrik Ibsens skrifter, bind 7: Samfundets støtter; Et dukkehjem; Gengangere; En folkefiende. Innledninger og kommentarer*, edited by Vigdis Ystad and Asbjørn Aarseth. Oslo: Universitetet i Oslo, 2008.
- Leon, Crina. *Henrik Ibsen și cultura germană a timpului său*. Iași: Tehnopress, 2011.
- Mori, Mitsuya. “Ibsen’s Family-Drama.” In *Ibsen at the Centre for Advanced Study*, edited by Vigdis Ystad, 155-170. Oslo: Scandinavian University Press, 1997.
- Sudermann, Hermann. *Heimat: Schauspiel in vier Akten*. Stuttgart: Philipp Reclam jun., 1980.
- Sudermann, Hermann. *Magda: A Play in Four Acts*. Translated by Charles Edward Amory Winslow. Accessed April 29, 2024. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/34184/pg34184-images.html>.

THEMES ET SYMBOLES DANS LE ROMAN *LA REINE DE LA RUE* DE GABRIELA MELINESCU / TOPICS AND SYMBOLS IN THE NOVEL *LA REINE DE LA RUE* BY GABRIELA MELINESCU

Ana SANDULOVICIU*

Abstract

Gabriela Melinescu's novel titled La reine de la rue (The Street's Queen), first published in French in Sweden in 1988, presents the reader with an emblematic universe for the writer in exile, an imaginary world laden with haunting images of childhood and youth. The city, the neighborhood, the street, as well as the real world characters that were a source of inspiration for the writer, will be sublimated in the novel, creating a fictional space. The novel, which consists of thirty intertwined stories, has a pronounced allegorical touch. We can speak of an allegorical-mystical and poetic fantasy, as a kind of fairy tale in which emblematic characters fulfill destinies directed from the shadows by a mysterious puppeteer. In terms of writing, several plans can be detected, the most visible being that of the daily "real", sometimes drawn by the narrator in an ironic spirit, vis-à-vis some emblematic characters for that historical period. Another level is that of allegory, supported by a dense fabric of symbols of existence, dream and death. The novel also has a fantastic level, which develops from the desire of some characters to transgress the real and to live more in dream, trying to decipher signs sent from the afterlife.

Keywords: narrative levels, topic of exit, symbols, allegory, dream

Gabriela Melinescu fait partie de la « glorieuse génération affirmée dans la septième décennie, qui recevra plus tard le nom de Nichita Stănescu »¹. Une génération qui a produit une véritable renaissance pour la poésie roumaine de cette époque, après une longue période pendant laquelle les circonstances politiques l'avaient complètement bloquée. Si à propos de sa poésie on a dit à plusieurs reprises qu'elle était, jusqu'à un certain point, sous l'influence du talent exceptionnel de Nichita Stănescu, en ce qui concerne sa prose, elle écrit de manière originale, notamment en recourant à l'univers de l'enfance influencé par l'expérience personnelle sublimée à travers le filtre du fantastique, de l'allégorie et de la parabole.

* Associate Professor PhD, „Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, analexa2003@yahoo.fr.

¹ Alex Ștefănescu, *Istoria literaturii române contemporane. 1941 - 2000*, București, Editura Mașina de scris, 2005, p. 808.

Certains critiques littéraires ont affirmé que l'écrivaine s'inscrit dans la continuité de la veine littéraire Anton Pann - Tudor Arghezi - Ion Barbu - Miron Radu Paraschivescu², étant donné son intérêt pour le monde coloré de la périphérie, peuplé de personnages pittoresques, parfois grotesques, et utilisant un langage grossier. Cette tendance se retrouve dans les poèmes *Cântăreața Iosefina*, *Eufemia*, *Șaisprezece ani ochi negri*, *Eu sunt pușor canar*³, tout comme dans la prose de plus tard, dans le roman *La reine de la rue*, paru en Suède en 1988, dont l'écriture aura une direction stylistique très personnelle.

Dès les premières pages du livre, le lecteur accède dans un monde apparemment banal, celui de la périphérie d'une grande ville. Mais on comprend tout de suite que cette ville, c'est Bucarest sous le régime communiste, englouti dans le noir, le froid et la peur. D'ailleurs, la figure menaçante d'un président paranoïaque, voulant construire un immense musée contenant des gens empaillés, n'en laisse aucun doute.

À l'intérieur de cette ville, on découvre un espace relativement fermé, un univers en soi, représenté par la rue Teiul Mare, où vivent quelques personnages bizarres, inadaptés au nouveau monde qui se construit autour d'eux : un ancien général regrettant la position sociale qu'il occupait autrefois, un parfumeur n'ayant plus que le nom et la renommée d'un autre temps, un bourgeois puni par le nouveau régime de ne plus pouvoir enseigner à l'université sont quelques-uns des personnages confinés au passé, auxquels s'opposent deux figures sinistres et risibles à la fois, celles du cordonnier et du tailleur. Ils rêvent d'entrer dans les grâces du président et ainsi gravir l'échelle sociale. Leur représentation glisse souvent vers le ridicule et le grotesque.

Mais ce qui les rassemble tous, c'est l'envie de s'évader de cet endroit, de vivre ailleurs. En fait, comme on a déjà affirmé, les personnages réussissent à résister dans cet univers hostile soit en se réfugiant dans leur passé, meilleur que le présent, soit en songeant à un avenir différent. L'espérance qu'un jour tout va changer et leur désir d'évasion nous rappellent, sans doute, l'épisode biblique de la fuite d'Égypte.

Ce qui attire l'attention, à une première lecture, ce n'est pas un fil épique bien représenté, mais plutôt la description de chaque personnage, de ses actions et ses pensées, construisant ainsi un monde narratif à la frontière entre réel et fantastique, entrelacé de symboles et des références bibliques qui peuvent aussi recevoir une interprétation allégorique.

Il paraît qu'un démiurge implacable se moque des ces pauvres gens, en déjouant leurs tentatives de surmonter les frontières de leur monde. On va voir que tous ceux qui oseront de s'en échapper vont finir par mourir.

² Cf. *Dicționarul General al Literaturii Române*, vol. L/O, București, Editura Univers Enciclopedic, 2007, p. 312 și Gabriel Dimisianu, *Mahalaua fantastică*, în „România literară”, 1998, nr. 35, p.

³ *Ibidem*.

D'ailleurs, plusieurs thèmes, plusieurs couples antinomiques, unissent les récits qui forment le roman: lumière et obscurité, vie et mort, joie et tristesse, espérance et désespoir sont les pôles entre lesquels mènent leur existence les femmes et les hommes de ce bizarre espace qui paraît clos, pétrifié autour d'un grand tilleul emblématique, un axis mundi, un arbre sacré qui leur donne l'espérance d'une future délivrance.

Ainsi, les personnages cantonnés dans ce monde traversent, le plus souvent à leur insu, toute sorte d'expériences symboliques, même mystiques. A l'intérieur du monde narré, tout ce qui se passe paraît banal, mais, en parcourant tout le livre, le lecteur comprendra le sens allégorique, figuré des événements qui tourmentent les pauvres personnages de la rue Teiul Mare.

A une lecture plus attentive, on découvre un fil rouge qui traverse l'écriture : c'est l'omniprésence du rêve. Parfois, ces deux plans, rêve-réalité, s'entremêlent tellement que les actions et événement oniriques accablent la vie diurne. Sandora, d'ailleurs l'héroïne du roman, déambule le jour, incapable de prendre la moindre décision pour changer son malheureux destin ; au contraire, les rêves semblent pour elle plus réels que ses activités diurnes. La vie sans joie dans la maison de son beau-père Aaron, qui la méprise parce qu'elle n'a pas pu garder son mari Paulin à la maison, le travail dans une fabrique, le souvenir de son enfance passée à l'orphelinat, sont contrebalancées par une seconde vie, déployée dans le rêve. Aaron, le vieux parfumeur juif, malheureux à cause de la disparition de son fils Paulin, préfère se réfugier dans un monde irréel, attendant la fuite vers Israël comme salut et étant convaincu que rien de bon ne se passe ici, dans la rue Teiul Mare. Il vit très attentif aux rêves nocturnes qui paraissent guider ses actions pendant le jour. Il regarde avec amertume vers un passé meilleur, quand il était un vrai parfumeur, tandis que le présent ne lui donne que des regrets, à cause de la perte de son petit commerce clos par le nouveau régime. Il rêve encore aux temps passés, quand il était respecté et heureux. Un autre personnage dont la vie est influencée par le rêve, c'est Scarabel, le petit tailleur de quelques individus qui font partie du Comité Central. Il travaille jour et nuit pour créer un deux-pièces extraordinaire, mais ne réussit pas à le terminer, ce qui lui donne de terribles cauchemars. Attaqué dans le rêve par un sanglier effroyable, il vit presque terrorisé.

En tout cas, les méandres du rêve s'imbriquent étroitement avec l'existence terne des personnages et forment un deuxième niveau de lecture et d'interprétation.

Si le rêve fait les personnages regarder surtout vers leur passé, un autre thème, celui de la fuite, de l'évasion, semble dominer également l'imagination des personnages de la rue Teiul Mare.

Ainsi, Antoaneta, une belle et intelligente étudiante en lettres, la meilleure amie de Sandora et, en même temps, son opposé en apparence et en

caractère, espère pouvoir s'enfuir le plus loin possible avec son amant italien. Malheureusement, elle connaîtra sa fin dans le camion frigorifique avec lequel elle tentait de quitter le pays.

D'autres personnages, comme l'épouse du général Algon, sa fille, Veronica, choisissent de quitter leur existence en se suicidant. Le vieux Aaron et son ami, Simon, planifient de s'enfuir en Israël, s'échappant d'une existence humiliante et privée de liberté. En fait, le changement et, symboliquement, la transgression vers une nouvelle dimension, apparaît dans le destin de la plupart des personnages, liés avec regret au passé : Aaron Perez, le général Algon, Antoaneta, Sandora, Nestor sont contraints par les circonstances d'accepter le nouveau.

Un troisième thème présent dans la trame narrative du livre est celui de la mort. La belle Antoineta va mourir, malgré sa jeunesse et sa joie de vivre, après avoir reçu la visite symbolique d'une femme couverte d'un voile noir, qui lui fait les plus sombres prémonitions. Le cordonnier Zeno rate une carrière politique prometteuse et meurt, atteint de tuberculose. Après sa mort, il sera conservé, en signe d'appréciation, au sinistre Musée des travailleurs communistes. Fosca, son épouse, semble préoccupée par les morts et les commémore avec des chrysanthèmes.

A la fin du roman, le thème de la mort réapparaît : l'agonie et la disparition de Sandora symbolisent en réalité une transfiguration, une vie nouvelle : « Elle se sentait heureuse, réconciliée avec l'univers, comme si le temps, son temps avait fait un cercle et maintenant il trouvait le début de sa vie »⁴. Sandora, celle sans défense, le petit laurier, comme l'appelle sa seule amie Antoaneta, part tranquillement vers une terre meilleure, à la rencontre de sa mère, décédée à sa naissance. Elle semble voyager dans ce monde pour être bannie, humiliée, ridiculisée, trompée par les autres, même par son mari Paulin et son beau-père, mais son parcours dissimule des significations profondes. Enfin libérée des aspects matériels de l'existence, elle est une incarnation angélique, une « reine de la rue » et, comme le dit un autre personnage, sa véritable demeure est le paradis (elle rêve qu'elle porte l'enfant divin dans son ventre). En fait, bien qu'elle représente un personnage déroutant, apparemment très humble, regardée par les autres telle une sotte, une lunatique, un enfant né dans la rue, elle leur est quand même supérieure. Déconnectée des aspects matériels de la vie, Sandora se trouve dans une quête perpétuelle et son plus grand plaisir, c'est d'errer dans des rues désertes, pendant la nuit, des rues qu'elle connaît tellement bien que son errance y continue aussi dans ses rêves.

Pour un lecteur attentif, le roman est formé de plusieurs couches qui s'entremêlent. La première peut être lue comme une ironique et mordante chronique du communisme, avec des figures qui forment une typologie bizzare,

⁴ *Regina străzii*, traducere din franceză de Diana Alexandru, București, Univers, 1997, p. 180, trad. noastră.

une galerie de personnages très hétérogènes, mais unis par une même espérance, celle de surmonter l'espace oppressif qui les accable.

Un deuxième niveau de l'écriture est constitué par les symboles présents dans les trente contes qui forment le livre, qui construisent un fantastique allégorique et mystique à la fois.

La voix narrative se manifeste dans le récit et à travers ces interventions qui font référence au texte biblique, parfois aux psaumes, et suggèrent aussi une présence inédite qui veille sur ce petit univers, malgré les vicissitudes de l'histoire. La vie, avec le passé et le futur, l'amour, la mort ne sont que quelques étapes qui préparent spirituellement les gens à la transition vers une autre dimension. Dan Cristea observe, très justement, dans la *Préface* du roman traduit en roumain:

Le symbolisme de la lumière et de l'obscurité, de la nuit et du jour domine tout le roman. A l'harmonie paradisiaque à laquelle on aspire s'oppose la confusion et le désordre infernaux, matérialisés à la fois par l'assaut incontrôlable des éléments de la nature [...], ainsi qu'à travers le désordre du comportement humain, peint du cynisme et de l'agressivité de gens simples jusqu'à la démence destructrice du président tyran. Questions sur le sens de l'existence [...], interrogations sur la vie et la mort sillonnent le roman d'un bout à l'autre, nous mettant en garde sur son dessein spirituel⁵.

Bien que bizarres dans leurs actions ou, parfois, trop peu définis physiquement, les personnages du roman *La reine de la rue* forment une typologie humaine caractéristique pour une certaine époque et pour les expériences que l'écrivaine a vécues dans sa jeunesse.

À la fin de la lecture, on a le sentiment de revivre cette époque-là et le roman prend ainsi vie, nous provoquant de nous rappeler, avec une clarté douloureuse, les limites et la peur, les interdits et la mystification. Gabriela Melinescu a vécu en exil avec un réel courage, étant une véritable ambassadrice de la culture roumaine en Suède et en Europe, et ce n'est pas un hasard si elle a choisi d'évoquer les traits caractéristiques de la période totalitaire. Il y a des raisons pour lesquelles le livre peut être lu avec intérêt, et le lecteur d'aujourd'hui pourrait ainsi comprendre beaucoup plus clairement l'époque dans laquelle nous vivons et faire les bons choix.

Bibliographie

Bidu-Vrănceanu, Călărașu et alii 2001: *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira.

Cristea-Enache 1997: Daniel Cristea-Enache *Un roman din treizeci de poeme*, „Adevărul literar și artistic”, VI, 1997, 369, p. 4.

Cubleșan 1997: Victor Cubleșan, *Strada unui roman*, „Steaua”, XLVIII, 1997, 7, p. 25.

⁵ Dan Cristea, *Prefață*, p. 6 (trad. noastră), *Regina străzii*, traducere din franceză de Diana Alexandru.

- Dicționarul General al Literaturii Române*, vol. L/O, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
- Dicționarul General al Literaturii Române*, vol. S/T, București, Editura Univers Enciclopedic, 2007.
- Dimisianu 1998: Gabriel Dimisianu, *Mahalaua fantastică*, „România literară”, XXXI, 1998, 35, p. 4.
- Manolescu 2003: Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc 1945-1989*, București, Editura Compania.
- Melinescu 1997: Gabriela Melinescu, *Regina străzii*, prefață de Dan Cristea, traducere de Diana Alexandru, București, Editura Univers.
- Ștefănescu 2005: Alex Ștefănescu, *Istoria literaturii române contemporane. 1941-2000*, București, Editura Mașina de scris.
- Tartler 1997: Grete Tartler, *Teiul care face regina nopții*, „România literară”, XXX, 1997, 36, p. 19.
- Zaciu, Papahagi et alii 2001: *Dicționarul scriitorilor români*, M-Q, București, Editura Albatros.

Language, Culture and Change, 5/2024

GLOBAL RESET: PREMISES, CHALLENGES AND PERSPECTIVE

CHAPTER 3

TEACHING, APPLIED LINGUISTICS AND TRANSLATION STUDIES

CONTEMPORARY APPROACHES TO MEDICAL HUMANITIES

Laura Ioana LEON*

Abstract

Medical Humanities should become a mandatory topic in the medical students' academic curricula. In Romanian medical schools this topic is insufficiently explored, and students are deprived of some great opportunities to acquire some interdisciplinary skills that probably no other topic could offer. All the prestigious medical schools in the US or Western Europe have introduced Medical Humanities as a mandatory topic in the academic curricula for more than 50 years now, and studies have shown that those students who become familiarized with such topics are likely to develop better communication and observational skills, and greater empathy towards patients. Likewise, working with fiction is a great opportunity for medical students to develop better abilities to listen, interpret and communicate, along with an improvement of their ways to think critically and reflectively. Nowadays Medical Humanities covers many topics and is not restricted only to the use of fiction in medicine (literature and medicine). Nonetheless, this paper is going to present some experiments that have already been made in foreign language courses at the "Grigore T. Popa" University of Medicine and Pharmacy, as part of our medical students' training. Since all the discussions take place during foreign language classes, most of the times these topics are limited to the area of culture, language and literature. Another important aspect that will be put forward is that any discussion of such topics should be adapted to the context the students may find themselves in, as there may be many cultural specificities that would enable them to understand more about the mentality and psychology of their future patients.

Keywords: Medical Humanities, foreign language teaching, medical students, language and culture, storytelling

Medical Humanities is not a topic to be studied in Romanian medical schools yet. Nonetheless, today we can detect some attempts to bring these issues into discussion as the world is changing and, along with that, students' needs may no longer overlap with the traditional teaching system. This paper is going to address some problems related to the way in which a foreign language class designed for medical students may be shaped today in such a way that students would benefit from a variety of skills that they could acquire, along with a new perspective upon the possibilities offered by a foreign language course. Students may get a quite unexpected approach to the

* Conf. Univ. Dr., "Gr. T. Popa" University of Medicine and Pharmacy Iasi, lauraileon@yahoo.com.

traditional way of regarding a foreign language class. Undoubtedly this is a good thing as they should get a different approach to foreign language learning in the academic context. Thus, besides all the things that are kept from the traditional approach, especially what we perceive as notions on Academic writing or dealing with specialized vocabulary (medical vocabulary in our case), they are going to discover different facets of Medical Humanities, from a cultural perspective. The cultural perspective is given to them from the very beginning as their first English course in the 1st year tries to establish these important relationships that exists between language and culture. At this point, in order to understand some more complex things, students need to know that not the acquisition of grammar and vocabulary makes us proficient users of the foreign languages we want to learn, but the actual familiarization with the cultural aspects of language that enable us to understand that specific language in context where it is produced (Garza 2010). When studying foreign languages for academic purposes it is mandatory to have this cultural perspective upon language as this opens our way towards proficiency.

Language and culture can shape the way in which we think. Once students understand this important idea, they can change their perspectives upon the role of humanities in medical education. Because it is only through the study of these interdisciplinary topics that medical students will get to understand all the subtleties of human nature. This is still a difficult endeavor to do in the Romanian medical education. It requires great effort from many disciplines to combine and get to a common path that will enable medical students to change their perspective on human nature and eventually understand the role of humanities. We are still in the beginning and this moment still seems far away but with little effort we may get there some day. There are several approaches to Medical Humanities today. The first one would be the so-called traditional one which mainly sees the role of art as a therapeutic one (Sidgursen 93).

This perspective seeks to show how arts and fiction (in our case) can have a therapeutic effect on people's lives. Let us remember that the very first attempt in terms of combining medicine and literature, which belonged to Joanne Trautmann who delivered the first course on medicine and literature at the Pennsylvania State Medical University in 1959, focusing on that literature that described the experience of disease in various patients. This is undoubtedly the most familiar way in which Medical Humanities as a discipline is perceived. As stated in the book edited by Ola Sigurdson, *Culture and Health. A Wider Horizon*, the second perspective is given by the attempt to change medical education by offering training and courses on Medical Humanities (Sigurdson 93). The third attempt, which is a more theoretical one, with an academic orientation, includes analyses of society and culture with the aim of discovering human nature (Sidgursen 93). Undoubtedly all these three

perspectives have their applicability and benefits, depending upon the context in which they are used.

However, I must say that each professor who wants to discuss such topics with their students should be aware of their own context and their students' needs. We cannot apply methods and techniques just for their sake, we always have to pay attention to the way in which our students respond to these topics and ultimately if such topics overlap with Romanian realities. We train our doctors first and foremost to understand their patients who nowadays may or may not share the same cultural background with them. Diversity is present everywhere, so a thorough preparation is required. This training would include skills in communication, empathy, observational skills and the ability to listen to the patient. Literature (fiction) can help students achieve these goals: "Critical reflection involves developing a critical perspective on medicine, health care and the influence medicine has on our society today in order to develop a personal, reflective view of medical practice" (Sidgurson 97).

For the time being, I consider that this first perspective is the most suitable one in the Romanian context. Foreign language teachers are trained to discuss literature with their students and the above-mentioned skills are likely to be developed with proper training: "literature not only reflects contemporary beliefs and problems, but also helps readers manage their lives. Even as novels make connections to social discourses, they also improve the reader's ability to see the world from other perspectives. The opportunity to participate in events through the eyes of a fictional character allows readers to imagine something that they need not experience personally. The reading of literature is a risk-free way to enrich our lives with new thoughts and experiences of what it is like to suffer severe depression, for instance" (Sidgurson 159-60). Through literature (Big C Culture) anyone can have access to a people's mentality, beliefs, habits. Students will not only understand more about their own identity, but they will also be able to look beyond that in order to establish some connections to other cultures and eventually become more tolerant.

There are some ways in which we can use fiction with the aim to emphasize some features that relate to the way in which students may understand more about communication skills, for instance. Once we perceive fiction as part of a people's culture, reflecting the way in which people think and behave, we make it easier for our students to understand the basic principles of the communication process itself. It is fascinating to let students discover the benefits of reading fiction, understanding its role in developing important communication skills. Communication is not only about the exchange of words. The communication process is basically made up of five components (verbal communication, nonverbal communication, paralanguage,

active listening and cultural awareness) that could all be developed by means of reading fiction.

Verbal communication is about using language in the proper context, with the correct meaning, breaking any possible barrier in the communication process. Reading fiction, choosing some samples of novels or short stories in which students can see how words can have multiple meanings and how misunderstanding can occur, because of various reasons, can be very helpful. This technique does not apply only when using our own native language (though misunderstanding can occur even in such circumstances). The nonverbal component is all about understanding everything that is said beyond words. Fiction can help us understand human psychology, it enables us to have access to a whole range of feelings, especially when dealing with 1st person narrations. When we start seeing things beyond the verbal exchange of words (and fiction can help us to do that), we can discover the world of those individuals who live at the margin (children, women, sexual minorities, drug addicts). Most of these individuals find it hard to express their real feelings, especially in healthcare settings. If doctors are not trained to master these communication techniques, they are likely to fail in building a trustworthy relationship with their patients. Being able to decipher messages that are sent nonverbally by patients is mandatory in understanding the whole complexities of the patient's health issues, ways of coping with the disease and the treatment. Eventually, active listening is the component that teaches us how to really listen to a story. Every patient comes with a story that a doctor listens to and is expected to invest with meaning. This means that by listening to the patient's story, a doctor is able to formulate a diagnosis, i.e. even before any lab tests are being performed. It is with active listening that we truly understand the power of storytelling in healthcare.

Being viewed as part of Big C Culture, literature (fiction) is likely to enable students to perceive everything that is important in relation to a people's mentality and behavior. Though we speak about topics that are designed to be discussed in a foreign language course, I think we should never restrict ourselves to discussing only the literature it belongs to the cultural context of the foreign language we teach. On the contrary, starting with our own fiction is the best way to initiate such a training process as students are likely to discover mechanisms more easily. Then, of course, we can make the transfer to the foreign fiction (be it British or American, in our case). Our students may never encounter foreign patients or at least never find themselves in the position to be their curers, but, still, getting familiarized with other perspectives and mentalities definitely broadens one's horizons and transforms them into better individuals: "literature not only reflects contemporary beliefs and problems, but also helps readers manage their lives.

Even as novels make connections to social discourse, they also improve the reader's ability to see the world from another perspective" (Sidgurson 159-60).

1st person narratives, very popular among contemporary writers (who are not included in the undergraduate curriculum), could be a very good choice for medical students. They will become familiarized to a genre of fiction that is popular with readers today (without being biased about some writers as they have never been acquainted in high school) and they will discover some contemporary writers whom they can meet (literature festivals become ever more popular) or follow on social media as most of them are present there. But the main idea is to discover what 1st person narratives can bring into our discussion: "Narrative medicine hinges on the idea that patients (and their doctors) make sense of health and illness by constructing stories (or narratives – I'll use the terms interchangeably here). In our urge to impose some sort of understandable order on the chaos of our lives, we instinctively turn to narrative structures. We make sense of new experiences by weaving new stories into old ones" (Robertson 39).

Students can gradually discover the power of storytelling which very much resembles what patients do in the first part of the medical interview. Students can see how stories are told, what mechanisms are involved, what the purpose is in choosing a certain chronology of events (frequently doctors interrupt patients, thinking that they should guide the dialogue in such a way that facts are told in an effective manner). Moreover, medical students may learn manipulation techniques that 1st person narrators may use, just like the patients, to divert the reader from truth. The patient's story is at the core of the doctor-patient interaction and by learning the importance of storytelling by and large, medical students are likely to become better clinicians. These skills are very important nowadays as studies show that medical and laboratory tests are slowly replacing the major role the medical interview has in establishing a correct diagnosis.

By means of the study of fiction, besides all the above-mentioned discussions on culture and mentalities, students are likely to discover new territories that are not that explicit or present in Romanian writers' books. Issues related to feminisms, for instance, are very present in British or American fiction. Besides learning about the feminist perspective, students may start comparing systems and see how women are treated in our system or if American or British issues could be addressed in our system as well. These notions have to be discussed as when talking about feminist issues in the context of Medical Humanities in US medical schools might touch upon areas that are not relevant in the Romanian system (for instance, the fact that female doctors do not have access to leading positions in healthcare).

Nonetheless there are other problems that may raise students' awareness, especially in a context where not so many people address these

issues: “For feminist theory, the development of a language that fully or adequately represents women has seemed necessary to foster the political visibility of women. This has seemed obviously important considering the pervasive cultural condition in which women’s lives were either misrepresented or not represented at all” (Butler 4). Therefore, we have to check how female patients are heard and treated in our own system. Studies show again that women are treated the same when it comes to paying attention to the symptoms they describe and therefore they are frequently misdiagnosed. A good selection of authors (preferably contemporary female authors) with their literary works could help medical students understand these issues that are very important to be considered nowadays.

Eventually, the last orientation viewed by Marty Evans is the one that refers to a more theoretical and academic orientation within Medical Humanities. What can be done in relation to this idea is to design new courses for medical students that would enable them to understand the importance of humanities in their medical training. Of course, this should not be only the foreign language teachers’ effort, as Medical Humanities as a topic is a trans- and interdisciplinary one. Alan Bleakley’s remark is valid in today’s world: “It is not such a big leap to imagine how, for example, living and surface anatomy can be learned much more deeply through collaborations between artists, computer games and software designers, medical illustrators and anatomists. Basic clinical skills such as the physical examination can be greatly enhanced through arts-based observation [...], while taking a history can be enhanced through learning narrative capabilities.

These approaches require thinking medicine with the arts and humanities” (Bleakley 206). Therefore, I believe that, at this point, we should do our best to create opportunities for our students to understand a bit more about this new territory. It is also true that we do not have so many foreign language classes that would allow us to spend enough time both on our primary focus (Medical English) and on these rather new topics. One effective way to do that is to devote more time and energy to Medical English during seminars, while courses could be designed in such a way to cover all the above-mentioned discussions. Using examples to support our ideas would transform our courses into interactive classes to which our students might have a better response.

Likewise, we could also design more elective courses that would address various topics related to Medical Humanities. Thus, students may get to learn more about the ways in which medicine could be better understood by means of a comprehensive look at other disciplines. Such an effort is definitely worth being made and probably the next generations of doctors will be able to build stronger relationships with their patients and, by doing so, they will increase patients’ satisfaction and eventually better healing outcomes.

References

- Bleakley, Alan. *Medical Humanities and Medical Education (how the medical humanities can shape better doctors)*. London & New York: Routledge, 2015.
- Butler, Judith. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York & London: Routledge, 1999.
- Garza, T.J. "Culture in Foreign Language Teaching: The Fifth Skill", 2010. Retrieved from <http://www.coerll.utexas.edu/methods/modules/culture/>.
- Robertson, Colin & Gareth Clegg (eds). *Storytelling in Medicine. How Narrative can improve practice*. London: CRC Press, 2017.
- Sidgurson, Ola (ed.). *Culture and Health. A Wider Horizon*. Gothenburg: University of Gothenburg, Center for Culture and Health, 2014.

INTEGRATING ASPECTS WITH A SIGNIFICANT IMPACT ON MANAGERIAL COMMUNICATION

Anca Irina CECAL*

Abstract

A successful contemporary manager needs to possess a comprehensive set of skills, among which communication is a key element. Being accountable to shareholders, to company employees, to the customers of the business, a manager in today's challenging economic context must own the essential communication education and the advanced abilities that enable him/her to handle well subordinates, to coordinate cross-functional teams, to steer process improvement in company operations and to meet the often-complicated organizational expectations. As communication experience and success are pivotal to managerial development, our paper attempts an exploration of some relevant aspects which affect managerial communication, and their fruitful integration for communication efficiency. We shall discuss elements and strategies in communication, as well as the aspects influencing them.

Key words: communication, manager, encoder, decoder, sender, receiver, culture

1. Introduction

Management communication nowadays is both challenging and exciting. The challenges stem from the complexity of organizations and operations, from the internationalized and diversified business environment, and from the greater competitive pressures in a difficult global economic framework. The exciting opportunity for contemporary managers lies in the fact that they can make a significant difference in the welfare of the business and can improve the quality of the working life of employees and fellow managers with the help of effective communication. According to G. Hynes, effective communication is the key to planning, leading, organizing, and controlling company resources to master the challenges.¹

2. The role of communication in management

Being accountable to shareholders, to company employees, to the customers of the business, today's managers must own the essential communication education and the advanced abilities that enable them to handle well subordinates, to coordinate cross-functional teams, to coordinate

* Lecturer, PhD, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași, ancacecal@yahoo.com

¹ Hynes, p. 27

process improvement in company operations and to meet the often-complicated organizational expectations. To accomplish the goals of their organization, managers design plans and ensure these operational plans are implemented productively. Thus, they establish what needs to be done, when it will be done, how it will be done and by whom it will be done, and they circulate the information to all the members of the organization involved in the process. Through communication, managers are expected to succeed in motivating subordinates to support the plan, in building dedication, in fostering rapport and collaboration, and in keeping everyone informed of aspects that affect the business.

Bruton declares that “Good communication not only informs but also helps to create a culture that makes people feel that they belong to and want to support the organization.”² Therefore, communication must create cohesion in today’s dynamic, rapidly paced work environment. Operational teams are diverse these days. An American company, for instance, may have a design engineer from Singapore working with a purchasing manager from The Netherlands and an accountant from India. All these aspects lead to the idea that the successful manager is expected to possess and use more sophisticated management communication skills than in the past, and to update these skills constantly by making use of the latest technologies in communication.

3. Types of communication in management

Verbal, non-verbal, written, and visual communication are all employed by managers in their communication acts. Some researchers consider online or virtual communication to be a separate type, as it implies additional technical skills, but we see it as a rather recent development of the basic set of skills. Managerial communication may occur on different levels, which may be simultaneous or distinctive. Thus, intrapersonal communication refers to listening, observing, reading, seeking information; interpersonal communication implies sharing information, providing feedback, social networking; group communication happens on the occasion of meetings; organizational communication takes place among the members of the organization and between various businesses; finally, intercultural communication occurs between individuals from different cultures.

To attain its goal with a positive outcome, the managerial communication act must be deliberate, conscious, well-planned, and well-delivered. Unlike many adults who are unaware of the way they communicate, managers should use a strategic approach to communication if they aspire towards efficient communication acts which provide clarity, build rapport, define expectations, and encourage trust and commitment.

² Bruton, p. 1.

4. Communication strategies and challenges

Even though, at present, an essential amount of a manager's time is spent participating in acts of communication, communication is sometimes unsuccessful. One of the reasons may stem from the fact that both the encoder and the decoder of the message are involved in the communication act, along with various factors which may influence the process, to a tremendous extent sometimes. The understanding of a manager's message is based on the receiver's perception and interpretation, and becomes even more complicated when there are multiple receivers, each with their own background and context, with their own frames of reference, abilities, perceptions, and interpretations.

Communication errors may be generated from the acts of both the sender and the receiver of a message. A common tendency is for the encoder to encode a message's meaning depending on their own personality and experience, while disregarding the decoder's abilities, communication preferences, and personal frame of reference. For instance, encoding a telegraphic message when more extensive explanations are needed will only create confusion; using pompous, academic, or technical terminology with subordinates who lack the formal education to understand that type of vocabulary will create distance, misunderstanding, lack of interest and frustration.

Difficulties in decoding a message, on the other hand, may arise from the problematic relationship between the sender and receiver, from their status difference, from the receiver's interest or lack of interest in the message, from the receiver's emotional state when getting the message, from the receiver's knowledge of the topic of the message, and from the receiver's communication skills. Managers should be concerned with whether the message they intend to send is relevant to and easy to understand by its receivers, and if the timing is right. Otherwise, the receivers may interpret the message differently than it was intended by the sender (the manager). In this respect, Lillico noted that "In the broadest sense every difficulty encountered in organizations contains some ingredient of distorted, insufficient, or poorly timed information exchange. Communication problems can be the cause and effect of operational or administrative failures, e.g. mistrust can lead to bad communication which in turn intensifies the mistrust."³

Therefore, successful communication for managers in the current context supposes that they should educate themselves to acquire and implement the most adequate communication strategies that may ensure the accurate transmission and interpretation of their messages. According to Bell and Martin, "Managers must control conflict, allow others to express different

³ Lillico, p. 12.

views, know how to effectively be assertive, analyze situations, and exchange information. Managers who practice these skills successfully are effective communicators.”⁴

Communication is built around verbal and non-verbal symbols, and the way people make sense of the symbols depends on whether they have a shared frame of reference for those symbols. Following a similar line of thought, Lillico noted in his doctoral thesis paper: “Miller (1951) describes experiments which demonstrate that colors become more distinguishable as they are given names. Similarly, Arabs have only one word ‘tilage’ for the English equivalents of snow, ice and frost while Eskimos are reputed to have as many as five words for snow alone, each one describing a slightly different kind of snow, recognizable to Eskimos but not to English speakers.”⁵

The climate and the context of the message are aspects of utmost importance to be considered by managers when sending and receiving messages. Tim Vaughan thoughtfully wrote that “Communication simply cannot thrive in a culture where team spirit doesn’t exist. Negative comments or lack of participation in meetings, feedback discouraged by management, and no effort made to integrate multicultural employees can all lead to a poor work environment where communication disappears. Open and transparent communication will only flow in an environment where it is encouraged.”⁶ Good quality managerial communication feeds trust and improves job performance, while repeated communication errors may generate a negative climate, which may escalate into conflict or even complete communication disengagement.

National culture and company culture also have a significant impact on the way managers and employees communicate. The customs and habits, the rules and regulations, the dress code, the non-verbal signs and behavior, the degree of formality, the perception and use of time all influence the way people encode and decode messages. Culture, on the one hand, brings people together through shared values, symbols, and social behavior. On the other hand, members of a culture usually make assumptions about how (all) people should think, feel, perceive, react, behave, which may generate misunderstanding in intercultural communication, especially when the national/ethnic/business cultures of the participants in the communication act are significantly different. Consequently, cultural analysis is of paramount importance for managers, as it helps them relate values to communication, and therefore avoid

⁴ Bell and Martin, at https://www.perlego.com/book/923309/managerial-communication-for-organizational-development-pdf?utm_source=google&utm_medium=cpc&campaignid=20933451054&adgroupid=162926082892&gad_source=1&gclid=EAIaIQobChMIuuaP49C_hwMVXoODBx2G_CkCEAMYASAAEgI7QfD_BwE.

⁵ Lillico, p. 8.

⁶ Vaughan, p. 1.

cultural blunders. For instance, if formality is deeply valued in a culture, the use of titles associated to names is compulsory, and a formal e-mail message is preferable to a phone call. A formal outfit will be adopted in any business encounter, and messages will use a formal language register and a rather serious tone.

The reception and understanding of a message equally depend on its content, which should be carefully planned and analyzed by the sender before putting it out there. It is key for managers to display a degree of psychological depth which involves good empathic and intuitive skills, so as to be able to foresee whether a message will be perceived as neutral, positive or negative, whether its receivers will find it relevant, and will interpret it as being a fact or a subjective opinion.

It is part of the art of communication to be able to predict the feelings and the point of view of the receiver/decoder as they grasp a message. It is wise to avoid utterings such as ‘Surely you must understand that...’, ‘Can’t you see that...’, ‘You’d better tell me...’, etc., as they sound controversial and emotionally disturbing, and may engender conflict. As eloquently stated in Bell and Martin’s book, “A successful communication is a message that is understood in the way that the sender intended and leaves the sender and receiver on good terms.”⁷

Cost, time, efficiency should be considered when delivering a message, and these aspects are determinants in the act of selecting an appropriate message channel. Does the sender wish to address an individual, or a group? Which channel will ensure feedback, and how quick will the feedback be provided? Written communication formats – letters, memoranda, reports, meeting minutes, questionnaires in printed form – have the advantage of being stored as records, but usually do not facilitate immediate feedback. Electronic mail, messenger applications and social media platforms have the advantage of immediacy or speed, but the messages can be easily deleted or lost, which means that the convenience of future reference is not always ensured. Phone conversations are a quick and comfortable message channel, but they bear the lack of nonverbal feedback as their main disadvantage. Therefore, managers need to choose the best channel in each communication circumstance, by balancing context, needs, costs and outcome, and they need to possess and refine their ability to glide gracefully among formal and informal channels of communication for achieving the most admirable results.

⁷ Bell and Martin, at https://www.perlego.com/book/923309/managerial-communication-for-organizational-development-pdf?utm_source=google&utm_medium=cpc&campaignid=20933451054&adgroupid=162926082892&gad_source=1&gclid=EAIaIQobChMIuuaP49C_hwMVXoODbx2G_CkCEAMYASAAEgI7QfD_BwE.

5. Technology and communication

The issue of whether technology and its rushing, ongoing development fosters or complicates communication for managers seems to still generate debate. Bell and Martin declare that “Your success as a manager depends on your ability to communicate effectively. In today’s global economy, that is not easy because technology is producing more information, complicating the way in which people from different countries and cultures communicate, as well as how they communicate with people with various business specialties.”⁸ Adopting a different point of view, Grzegorzek writes in his online article that “Overall, technology’s impact on business communication is overwhelmingly positive. By embracing its potential while addressing the challenges, businesses can unlock new levels of efficiency, collaboration, and customer engagement.”

6. Brief conclusion

Considering the aspects detailed so far, one can comprehend the complexity of the communication act, as well as the necessity for managers to increase their awareness and skills in practicing successful encoding and decoding of messages in all their known forms. Communication and its role in the life of managers and organizations will continue to evolve as the social and economic backgrounds change. With the rapid current technological development, the “Quo Vadis?” related to communication remains a mystery yet to be revealed.

Bibliography

- Bell, L. Reginald and Martin, S. Jeanett, “Managerial Communication for Organizational Development”, in the Corporate Communication Collection, edited by Debbie D. Dufrene, Business Expert Press, 2019, accessed at https://www.perlego.com/book/923309/managerial-communication-for-organizational-development-pdf?utm_source=google&utm_medium=cpc&campaignid=20933451054&adgroupid=162926082892&gad_source=1&gclid=EAIaIQobChMIuuaP49C_hwMVXoODBx2G_CkCEAMYASAAEgI7QfD_BwE
- Bruton, John/Lynn and Lumen Learning, “Communication and Management” at <https://courses.lumenlearning.com/wm-principlesofmanagement/chapter/communication-in-the-management-function/>
- Clampitt, Phillip G., “Communicating for Managerial Effectiveness. Challenges/Strategies/Solutions, Sixth Edition”, SAGE Publications, Inc., 2017
- Grzegorzek, Jerry, “Impact of Technology on Business Communication”, at <https://www.superbusinessmanager.com/impact-of-technology-on-business-communication/>
- Hynes, G. E., “Managerial Communication. Strategies and Applications”, McGraw-Hill/Irwin, 2008

⁸ *Ibidem*.

- Lillico, T. M., "A Study of Some Aspects of Managerial Communication", 1969, found at <https://era.ed.ac.uk/handle/1842/32521>
- Vaughan, Tim, "Ineffective Communication in Organizations", at <https://www.poppulo.com/blog/factors-that-influence-ineffective-communication>
- Vaughan, Tim, "Top 10 Benefits of Communication in the Workplace", at <https://www.poppulo.com/blog/top-10-benefits-of-communication-in-the-workplace>
- Wyatt, W., "Effective Communication: A Leading Indicator of Financial Performance – 2005/2006 Communication ROI Study", Watson Wyatt Worldwide, 2005

HISTORICAL TRAUMA IN ERNST JÜNGER'S DIARIES IN THE PANDEMIC CONTEXT OF ESP TEACHING¹

Ana-Magdalena PETRARU*

Abstract

Reputed personality of the 20th century, Ernst Jünger deserves to be tackled in ESP teaching due to his scholarly way of managing limit situations, catastrophic war by work therapy and writing during hard times. Also worth noting is the perspective on vaccination, which has remained just as controversial today in the age of fake news as it was during his life. We extract our material from the English version of his diary, A German Officer in Occupied Paris, The War Journals, 1941-1945 (2019) (Ro: Pagini din Kirchhorst. Coliba din vie: Ani de ocupație, Polirom, 2004; Jurnale pariziene, Humanitas, 1997), and the method employed is CLT. Our aim is to bring an (inter)cultural note to the interactive foreign language seminar and shed light on controversial issues nowadays.

Keywords: war diaries, ESP teaching methodology, vaccination, trauma, Ernst Jünger

Main figure of the 20th century, Ernst Jünger (1895-1998) has an enduring creative work in writing ranging for no less than five periods in the history of modern Germany: the Wilhelmine era, the Weimar Republic, the Third Reich, divided Germany and the new Germany. Criticism mainly focuses on the first fifty years of life when he trained as a writer, hardening himself in the two World Wars and consolidating his reputation. His first memoirs from last century are seminal, and, according to George Steiner, *Storms of Steel* is the most significant piece of writing from WWI (cited in Nevin 1996: 1). Admiration and contempt for the author and his work began to manifest since then: distinguished with prestigious literary prizes (Goethe, Schiller), the writer was claimed by the neo-Nazism and periodically criticized in tabloids such as *Der Spiegel/ The Mirror* and other; the man served as a soldier in occupied France between 1940-1944, he received the Verdun medal for peace, became an honorary citizen of the city of Montpellier and a street was named after him in Cambrai; in addition, President Mitterrand stated that if he had lived in the time of Napoleon Bonaparte, he would have been a marshal (Nevin,

¹ This is a revised English version of our Romanian work previously published as "Ernst Jünger și istoria traumelor istorice în contextul pandemic al predării limbilor străine". In *Válság, változás, perspektívák / Crize, Schimbări și Perspective*. Cluj-Napoca, Scientia Kiadó, 2021, pp. 29-36.

* Lect. PhD, Alexandru Ioan Cuza University of Iasi, alina.petraru@gmail.com

ibidem). Immune to praise and attacks, he contributed to the Franco-German reconciliation and was labeled as a fascist by those who saw in the rapprochement of the two countries an internal division of the German state, although the partisans considered him an 'adventurer' or a 'Christian humanist'. Furthermore, he was criticized for his literary ideology which had defined Heinrich Böll as the voice of the post-war consciousness in Germany, endowing him with a pre-Hitler consciousness that the German people was looking forward to discarding (Nevin *ibidem*).

Photography enthusiasts and specialists in the study of the image would certainly be interested in the two volumes he compiled and prefaced: *The Dangerous Moment* (1931) and *The Transformed World* (1933). Considered a visual accompaniment to his work, *Der Arbeiter/ The Worker*, he was criticized for it by the supporters of the Weimar Republic because of the polemical character of the writing, obviously anti-democratic and virulent to the bourgeoisie. In his influence on the age, he is contrasted to Walter Benjamin and the (aesthetic) critique of the analysis of fascism (Werneburg-Philips, 1992: 45-46). In our case, excerpts and images from the albums mentioned above could have been provided to students in visual arts who specialized in photography, video and computerized image processing on the principle of introducing authentic material in teaching. Furthermore, it could be useful for drafting a receptive skills lesson, starting from the gist reading of a moment shot by the camera during that period and continuing with thereading for detail necessary for the acquisition of vocabulary related to the techniques employed back then (for black-and-white/ color photography, artistic perspective, etc.). The principles we observed were those stated by the Oxford method of analyzing an instrument visually through text/a listening activity, dictation and vice versa using the cliché of the image that is worth a thousand words and vice versa, of the 'perfect marriage' (Keddie, 2009: 6.) of the two, i.e., image and word, also offering recommendations for the selection and processing of the vast amount of information available online.

His war memoirs have been compared by historians to those of the British Robert Graves, and of the West African Kande Kamar from the perspective of male identity and martial codes of honor; this is because the writers were part of the mass of 70 million soldiers mobilized by their countries in WWI, and the experiential interpretations given by them to the phenomenon have addressed an audience divided into distinct categories: the defeated, the victorious, and the exploited. Thus, the documentation of a political discourse of mass movements was afforded both from the perspective of developed European countries (Germany, Great Britain) and underdeveloped ones from the African third world (Lunn, 2005: 713). The English translator speaks from his own experience when he confesses in the preface to the work translated from German, *The Forrest Passage* (v. Jünger, 2013: 4-5), that he did

not understand the character outlined in the source text, namely the rebel from the forest, until his own translation; the fact that he discussed the novel *Eumeswil*, about a world that experienced its apocalypse and foreshadowed it within name associations from a Florentine salon only prepared him for what was about to come. He also drew on the translation of the above novel belonging to a colleague, negotiating meanings for phrases in rendering images from the source culture in an attempt to find solutions closer to the original ('passage' instead of 'flight' that seemed to him inappropriate, 'rebel', not 'fugitive' which denoted weakness) and adopted strategies from other languages (e.g., Italian, French) (Jünger, 2013: 4-5). At the level of teaching methodology and translation in the EFL/ ESP classroom, we could bring into play the postulate of equivalence especially since

"L2 learners—and translator trainees are no exception—have difficulty in producing correct combinations at all levels of proficiency, and it has been pointed out that errors in this area continue to persist even with advanced learners who are in possession of a wide range of vocabulary (...); the discrepancy between knowledge of lexical material and the ability to organize it on the syntagmatic axis covers both general language and specialized language: (...) even when the terminology has been correctly researched and appropriated, errors still occur" (Postolea and Ghivirigă, 2016: 54).

According to the Romanian translator, the Jüngerian diaries strike at the level of image and word through opposites such as darkness and light, noise and silence, evoking hell and Eden altogether (*Grădini și drumuri, Însemnările caucaziene*), musicality and pictoriality (*Jurnalele pariziene*), the interpretative commentary overlapping the commented event with a realistic-naturalistic x-ray of the sensations of the mind and body (*Paginile din Kirchhorst, Coliba din vie*) to gain Socratic courage through immortality and loss of one's fears (Nișcov, 2004: 7-8 *passim*). The frequency of diary entries between 1945-1948 vary from daily to weekly and monthly basis only to become even scarcer from 1947 to 1948, probably due to fatigue, disillusionment, and the monochrome palette which was that of gray in the background (thus denoting pressure, anxiety, melancholy and deaf suffering) (Nișcov, 2004: 7-8, *passim*). At paratextual level, the foreword gives us the key to interpreting the work of the translated author, and the EFL/ ESP teacher values the information, bringing into play criticism on the principle of professional to lay communication where jargon is rendered in plain language; therefore, in teaching methodology, an introductory warm-up activity, of the ice-breaker type can include a brainstorming of color expressions (phrases and idioms): gray area, black market, in the black/red, in black and white, etc., of the adverbs of frequency, not to mention the ailments caused by trauma (of

war): melancholyvs. Melancholia², anxiety, sorrow, suffering. This is also an opportunity for the professional translator and academic to draw on the anxiety of influence and the occasional literalism given by the Romanian equivalent ('angoasa imitației' which is preferred to 'anxietatea influenței').

We used the communicative method (CLT) to develop our students' productive and receptive skills in the context of the specialized English language seminar (theological, medical, etc.), thus viewing listening and reading as receptive skills, not passive ones, and writing and speaking as productive (Savignon, 2001: 13-29); in our approach, we adopt the postulate that the ESP teacher is not a 'traditional' language teacher, but takes into account the acquired knowledge from the mainstream subjects taught to students in their specialty field, be it business, legal, medical, theological or artistic; according to literature (cf. Johns-Price-Machado, 2001: 43-55), in most cases, the English teacher is not even a native speaker and is responsible for the selection of material (to suit the purposes of vocabulary, discourse and other specific processes) essential for training and the development of communication skills in a foreign language in a specialized context. The sociocultural dimension should also be considered, in addition to the consolidation of grammar and specialized vocabulary so that both pre-experienced and job experienced students express themselves fluently and accurately in a foreign language. We equally support other objectives related to the method, among which we mention encouragement of students' positive attitude towards communication in a foreign language and the increase of their interest in the respective culture and civilization, interculturality and multiculturalism (Savignon, *ibidem*).

Regarding the relation of Jünger's work to teaching, both at tertiary and secondary level (senior high school classes), *Storm of Steel* lends itself to the analysis of the battle fields of WWI through the lenses of the German soldier (cf. *Storm of Steel – Author and Officer Ernst Jünger*, online source). If the philologist explained the meaning of the autobiographical pact as coined in criticism by Philippe Lejeune, the teacher would take advantage of the author's experience on the western front related to *Storm of Steel*, thus allowing pupils and students (army ones included) to trace the origins and relations between World Wars and other smaller wars, revolutions and global conflicts of the 20th century in determining their impact on today's world, as a general learning objective; a specific objective would be to focus on the various elements of trench warfare, the misery of war for the troops and the stagnation of effective belligerent plans for each side, the role of soldiers who literally went through storms of steel and a no-man's-land towards the enemy's trenches. Favouring team or group work, the text helps anticipating the German strategic approach

² The mental condition can also be discussed in the context of film studies as viewed by Lars von Trier in *Melancholia* (2011).

in the invasion of France, where the advanced students could act as leaders, and the intermediary, elementary users or beginners in large multilevel classrooms as simple combatants that would learn from colleagues (Vise, *Lesson Plan on WWI*, online source). We would also include a short footage on the stories of Jünger's life as a soldier (*British Pathé on WWI and Ernst Jünger*, online source) as illustration for professional to lay communication, an idiot's guide to WWI/ WWI for dummies, (Ro. 'primul război mondial pe înțelesul tuturor' – a politically correct rendering into our language). This could be used at an EFL seminar for non-philologists in the presentation of a remarkable personality of the 20th century or contrasted to war experiences in neoclassicism such as Toby Shandy's in Laurence Sterne's *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman*, that employed "metafictional strategies as well as the comic and burlesque modes" (Popescu, n.d.: 137) or modernism, where the shell-shocked Septimus Warren Smith from Woolf's *Mrs. Dalloway* is one of the "alienated city dwellers" (Bădulescu, 2005: 13) of the literary period.

A Romanian perspective on the war and its psychological aspects would definitely include the less known work of D. Caracostea from 1922, in the revised academic edition which offers the student a native vision of the large-scale armed conflict from the viewpoint of a teacher at our War School back then; the (Romanian-German) warfare methods could, therefore, be compared, considering both the psychological factors of the defeat (fear, the instinct of survival), as well as those of victory (the instincts of property and family, the need for social justice, the consciousness of solidarity, honour, duty, etc.) (cf. Caracostea 2015).

The text itself is very dense and on work and writing as therapy, the author claims that "work, occupation with small things does not only offer a counterweight to the illusory, but also helps to preserve dignity or to restore it when crushed. The more panic grows, the more gratifying it is to see a man who does not overestimate fear and refuses to bow to it – in an atheist age this is not easier, but harder. (...) The scientist is recognized not by the subject taught, but by his knowledge. Here's the test; there are meaningless prayers and there is a convincing smile" (Jünger, 2004: 212-213); some students such as the theological ones nowadays can grasp his conceptions through the present secularized world, while others will simply admit the essential good role of what we call occupational therapy to keep one's mind occupied. It is worth noticing that the author saw *man as medicine* (literally and figuratively, for himself and others) so the curiosities of that time may serve medical students as comparison in therapy, against the background of today's world wide web in which surfing on the internet leads unprofessional medical users or patients to pieces of advice by more or less certified physicians, unadvised forums, groups from social networks full of fake news, thus ignoring specialized help, often

left to the last minute: "In preparations with folliculin, urine of pregnant women serves as raw matter, collected in maternity hospitals. The nurses harvest it; their zeal is stimulated by large boxes of candy. We're approaching the old filter of love, cosmetic at first, because it is said that these preparations strengthen and smooth the breasts wrinkles, and beyond that, they are praised for developing feminine instincts. Man is the most powerful medicine (...) Interest in human waste (...) claims attention or, better said, vigilance. (...) Here we are, in the middle of the old world of fetishes, enormously backward compared to Hippocrates and his *nil nocere* (...) Preliminary steps to intelligent cannibalism, steps towards it are announced. The old dispute between the industrial (ized) man, the technician and the creature continues spiritually and in an abstract manner, with the former as enemy and exploiter of the latter, man of nature and culture" (Jünger, 2004: 361-362).

Regarding vaccination, the topic remains controversial to this day and even more so during the pandemic when the fear of illness and death often darkens reason; in this sense, the German writer acknowledges the following: "Kirchhorst, March 25, 1946. I slept restlessly because of a typhoid vaccine that made its way into my head. (...) I consider vaccination a particularly brutal attack on health. It has an immediate health capital, like all the things today, through specialists, that is, through intelligent minds that make a glory out of their limits and that every five years come up with another theory. The procedure seems somehow to me similar to the one by which I would keep a quantity of ready-made water in the cellar for firefighting. A commission would stick its nose in and take out for special cases water from a barrel or two, thus damaging a potential of whose importance it has no idea. Because these people do not know the power of providence, it all becomes an insurance issue. At the end, the big fires break out. Meanwhile, there is a race of people who are neither exactly sick, nor entirely healthy" (Jünger, 2004: 448-449). Jüngerian conceptions can be an occasion for reflection for arguments and counter arguments to vaccination of all types (mandatory, optional-seasonal, occasioned by travel), with various technologies mediated by scientific progress, more or less controversial and experimental, the border between students as learners and people of society with moral duties towards themselves and others being the topic of debate. The English version of the diary includes the years 1941-1943, i.e., the period before the Vineyard Hut, from which we learn about the vaccine against snake bites in the spring of 1942; the reaction of those inoculated with it is different, from defiance of the creature, despite the warnings of witnesses, to opportunity of gain and its protection, thanks to creepers, against thieves and other uninvited guests: "PARIS, MARCH 1, 1942 I have finished reading Frédéric Bouyer's *La Guyane Française/ French Guiana*, an account of the journey undertaken by the author in 1862-1863. (...) Even then the natives knew about a vaccine against snake

bites. A young man thought he was invincible thanks to the vaccine and, ignoring warnings, he put a colourful venomous snake around his neck as he dug a pit for a grave. He was bitten and died on the spot. Another vaccinated man against snake venom let vipers in the den bite him for money. He also kept a few near the house so he didn't have to lock the door and the world joyfully went around the place" (Jünger, 2019: 124).

In the fall of the same year, when the author gets the typhoid vaccine, we witness a eulogy of inoculation, the comparative register moving on the religious plane where the analogy with the holy mysteries of baptism or communion par excellence leads with the thought of sacrifice, of the crucifixion for the salvation of humanity counterpointed by the daily experience of the disease including that of the foreshadowed snake bite above: "VOROSHILOVSK, NOVEMBER 26, 1942 (...) This afternoon I had a typhoid vaccine. Inoculation remains a remarkable act. It seemed that they resemble baptism, but a more appropriate analogy with the spiritual world would represent the holy communion. We use the experience of others, their sacrifice, from illness or snake bites. The lymph of the lamb that suffered for us. The miracles are prefigured for us by matter and preserved in it – they are its ultimate expression" (Jünger, 2019: 228-229). Both the literal meaning of the term vaccination already discussed and the figurative one of experience, including reading that functions as a shield against external attacks are brought into play: "Kirchhorst, February 27, 1945 (...) Reading: after years, Huysmans, *Là Bas/ Black Mass* again. Shortly after WWI, this book had some influence on me, reviving my inclination towards a Catholicism of an expressionist nuance, which later became extinct. There are readings that resemble vaccines" (Jünger, 2004: 153).

The conclusions of a lecture or seminar on Jünger's texts with reflections about work, writing and vaccination starting from the complex man and the brave soldier depend on the target audience, i.e. learned (non-)philological students in our case; for instance, medical students may see an obstacle to a necessary process (that of vaccination in a pandemic), whereas theological ones might find food for thought that may allow them a comparison with a holy mystery. Last but not least, an artist would draw on Jünger for visions in his work, perhaps even materials and techniques stirring the consumer's interest in the pictorial, sculptural or conceptual artistic process. The specialized language teacher is simply bound to the adaptation of the authentic material in teaching and designing maieutic activities circumscribing to the communicative method for the reach of didactic goals in the development of productive and receptive skills in compliance with the common European framework of reference for languages.

References

Bădulescu, Dana (2005) *Early 20th Century British Fiction. Modernism, part I*. Iași: Casa Editorială Demiurg.

- Caracostea, Dumitru (2015) *Aspectul psihologic al războiului*. Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” (ediție revăzută, studiu introductiv, note și bibliografie de Eugenia Bîrlea, prefață de Ioana Bot).
- Johns, Ann M.–Price-Machado, Donna (2001) “English for Specific Purposes (ESP): Tailoring Courses to Students’ Needs– and to the Outside World”. In: Marianne Celce-Murcia (ed.): *Teaching English as a Second Foreign Language*. Boston, Heinle & Heinle, Thomson Learning, 43-55.
- Jünger, Ernst (2004) *Pagini din Kirchhorst. Coliba din vie: Ani de ocupație*. Iași, Polirom (translated by Viorica Nișcov).
- Jünger, Ernst (2013) *The Forrest Passage*. New York, Telos Press Publishing (translated by Thomas Friese, ed. și introd. de Russell A. Berman).
- Jünger, Ernst (2019) *A German Officer in Occupied Paris, The War Journals, 1941-1945*. Columbia University Press (preface by Elliot Neaman, translated by Thomas S. Hansen and Abby J. Hansen).
- Keddie, Jamie (2009) *Images*. Oxford University Press (seria Resource Books for Teachers, ed. Alan Maley).
- Lunn, Joe (2005) “Male Identity and Martial Codes of Honor: A Comparison of the War Memoirs of Robert Graves, Ernst Jünger, and Kande Kamara”. *The Journal of Military History* 69. 3. 713-735 (on-line: Project MUSE, doi:10.1353/jmh.2005.0169). Retrieved on April 26, 2021.
- Nevin, Thomas (1996) *Ernst Jünger and Germany: Into the Abyss, 1914-1945*. Durham, Duke University Press.
- Nișcov, Viorica (2004) “Agonie și sfârșit”. In: Ernst Jünger: *Pagini din Kirchhorst. Coliba din vie: Ani de ocupație*. Iași, Polirom, 5-41 (preface).
- Popescu, Veronica (n.d.) *British Neoclassicism. The Restoration and the Enlightenment* (course for students’ use).
- Postolea, Sorina and Ghivirigă, Teodora (2016) “Using Small Parallel Corpora to Develop Collocation-Centred Activities in Specialised Translation Classes”, *Linguaculture*, no. 2, pp. 53-72, DOI: 10.1515/lincu -2016-0012, <http://archive.sciendo.com/LINCUL/lincu.2016.2016.issue-2/lincu-2016-0012/lincu-2016-0012.pdf>. Retrieved on January 29, 2024.
- Savignon, Sandra J.(2001) “Communicative Language Teaching for the Twenty-First Century”. In: Marianne Celce-Murcia (ed.): *Teaching English as a Second Foreign Language*. Boston, Heinle & Heinle, Thomson Learning, 13-29.
- Werneburg, Brigitte–Philipps, Christopher (1992) Ernst Jünger and the Transformed World. *October* 62. 43–64 (on-line: JSTOR, www.jstor.org/stable/778701). Retrieved on May, 3 2021.

Webography

- British Pathé on WWI and Ernst Jünger*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dU6j3qC3Yn8>. Retrieved on May 3, 2021.
- Storm of Steel – Author and Officer Ernst Jünger*. URL: <https://www.lessonplanet.com/teachers/storm-of-steel-author-and-officer-ernst-junger>. Retrieved on May 3, 2021.
- Vize, Nate, *Lesson Plan on WWI*. Maryville University, Maryville. edu. URL: <https://blogs.maryville.edu/socialstudies/wp-content/uploads/sites/2231/2015/12/World-War-I-Grade-12.pdf>. Retrieved on May 3, 2021.

TEACHING ONLINE AND HOW TO MAKE THE MOST OF IT

Laura-Rebeca STIEGELBAUER*, Monica ȘERBAN**

Abstract

The subject approached in this paper refers to the ABC of online teaching. Taking into consideration the last years we experienced because of the pandemic, online teaching began to be a great part of our life. Would it have been useful to have the know how before we were thrown into this unknown world of technology? The answer is definitely positive for most of us. However, it is never too late to make order in the mess of information we were bombed with in these two years. This article is meant to be a simple step by step explanation of what online teaching means and at the same time to comes with 11 tips for teaching online English classes.

Keywords: teachers, students, e-learning, learning, online teaching

1. E-Learning. An Introduction

E-learning has been around for quite some time now. It is a way to teach children, adults and professionals without actually being in the same room as them. This can be done through the various media that are available today. E-learning is a relatively new concept to the education world. This does not mean that it's not been around for a long time, but rather that the technology used has changed and so have the ways in which people teach.¹

The Covid-19 pandemic has been a challenging event for the Romanian education system. Schools have had to close; teachers have been absent, and many students have missed classes. Many of them did not have internet connection or a device in order to access online classes. It also took some time to most of the teachers to adapt to online teaching. At first, right after the schools closed, it was up to the teachers if they went online with the kids using different platforms or they sent materials/worksheets on WhatsApp or other communication platforms, in other words synchronous teaching and asynchronous teaching. The use of these words have been accelerated by the covid-19 pandemic.

* Lecturer, Ph.D., "Vasile Goldis" Western University of Arad,
laurarebeca.ps@gmail.com

** Professor at Liceul Tehnologic Francisc Neuman, Arad

¹ Nicky Hockly, Lindsay Clandfield, Teaching Online. Tools and techniques, options and opportunities, Delta P.H, 2017

1.1. Synchronous learning

Synchronous learning is defined as „occurring at the same time; simultaneously; concurrent”. As a general rule, synchronous refers to things that occur at the same time. Face-to-face communication and video chatting are synchronous forms of communication. Synchronous is also known as coincident, contemporaneous, simultaneous, and synchronized. In education, synchronous means „occurring in real time, as with participants log-in for a live lecture or discussion at an appointed time” (such as via a live video platform). Synchronous learning takes place in the context of virtual learning, meaning that the student and teacher are in the same virtual setting at the same time, typically through a two-way video platform.

When used in the context of computers and digital technology, synchronous implies that functions are performed in a set order.²

1.2. Asynchronous learning

Generally, asynchronous refers to things that don't happen simultaneously. Messages are transmitted back and forth in asynchronous communication, for example, without direct interaction. Email and message boards are examples of this. While texting is often immediate, it is not necessarily synchronous because it does not have to occur at the same time.

The term „asynchronous” in education means occurring or able to be completed independently according to a person's own self-paced schedule or within a broad timeframe, but not coordinated with another participant. In asynchronous learning, students complete assignments independently, outside of a classroom or video call.³

1.3. Synchronous vs. asynchronous learning

In traditional schooling, the students engage in synchronous learning in brick-and-mortar classrooms where synchronous learning occurs. In virtual classrooms, which are usually conducted by teachers using two-way video technology, it is often the case that teachers instruct a group of students in real time, with the right for students to ask questions as well as the teacher to answer them.

It is not necessary for students to meet in real time with a live class or teacher in an asynchronous course. Students participate in asynchronous learning without the constraints of a traditional classroom, and are often aided by online discussion boards and emails to complete assignments. Virtual learning environments often combine synchronous and asynchronous learning,

² <https://www.dictionary.com/e/asynchronous-vs-synchronous/>, accessed in June 17, 2022.

³ *Ibidem*.

in which students attend a live virtual classroom and then complete assignments independently.

2. Preparing students for online learning

The experience of learning online can be as exasperating for the student as it is for the teacher especially for those who are taking an online course for the first time. Suddenly thrown into a world in which independent or collaborative learning is heavily stressed, students accustomed to traditional classroom procedures—taking notes in class, answering occasional questions, and attending discussion sections —students must make sudden and unpredictable changes to their study habits.⁴

Aside from these pedagogical concerns, students must also get used to a variety of website formats requiring special equipment and software. Students' problems quickly become instructor's problems as well. Rather than teaching, posting, and interacting with students, responding to legitimate discussion board questions, it is common for teachers to find themselves troubleshooting technical problems which they are not familiar with.

Far more significant is the variance in learning styles required by online learning. Students used to instructor-directed learning may feel lost in an environment that relies heavily on individual initiative and independent learning or even more dismayed to hear that collaboration with peers is an expected element of the class.⁵

Even though the syllabus and announcements in class have clear requirements, it's much more effective to have an instructor announce them in person rather than post them somewhere on a computer screen. Students often come home to complete their homework or assignments and submit them electronically; without the same satisfaction they might feel when handing it over in person. Indeed, many students find it difficult to motivate themselves to finish without a tangible item to complete.

The complicated mechanisms of human expression—facial expressions, voice intonation, body language, eye contact—are also no longer available. In their place are the contextual and stylistic conventions of the written word, a mode of communication that favours verbal over visual or kinaesthetic learners, thus leaving some students curiously unsatisfied. Learning how to modulate their speech is also a concern for online students. Most of us rely on body language to deflect the impact of what we say; we convey our true intentions through gestures and vocal intonation. The absence of these

⁴ Rosemary M. Lehman; Simone C.O. Conceicao - Creating a Sense of Presence in Online Teaching. How "To Be" There for Distance Learners - Josey Bass PH.; San Francisco, 2010.

⁵ *Ibidem*.

conventions sometimes causes students' real distress. None of these problems are beyond the reach of an experienced and dedicated teacher. Nowadays, with the availability of many audio opportunities, teachers are encouraged to add personalized elements in their classrooms. Dealing with these problems effectively can save both the student and instructor valuable time reducing some of the tensions in learning something new.

3. Teaching in an online class

The online classroom is a great place to teach English. It is a space where students can interact with the teacher and their classmates in real time. In an online classroom, teachers can share their screen with the students so they can see what is being done on the computer. This helps them keep up with what happens in class and learn new skills. Teachers also have access to tools such as Google Docs, which make it easier for them to facilitate discussion or assign tasks. Teachers and students both have access to tools such as Google Docs that make it easier for them to facilitate discussion or assign tasks. In an online classroom, teachers can share their screen with the students so they can see what is being done on the computer. This helps them keep up with what happens in class and learn new skills.

3.1. 11 tips for teaching online English classes

1. Choose your platform and teaching tool

It is important to choose a platform for having your online classes. A lot of teachers use Google Classroom. This service provides free access to resources and is accessible online. IG Suite for Education (collaboration, creativity, file sharing, grading) is an online educational solution made by Google. It integrates with other Google products like Google Docs and Google Slides. Teachers can communicate with students and organize the class, share documents, and schedule assignments. Teachers must decide whether to teach the lesson from the computer or from paper. Some teachers create their own materials for classroom use. Other teachers use websites that are specifically designed for teaching online such as Create Your Own Lesson Plan. The most important thing to consider when teaching online is finding a platform that will work for your class.

Introduction to Google Classroom

➤ <https://www.youtube.com/watch?v=UEFgW--0094>

2. Technology requirements

It is our responsibility as teachers to administer your course, create materials, broadcast your class, and grade your students. Depending on your needs, you'll need a laptop, desktop computer, or professional tablet in order to work efficiently. To fully participate in your classes, your students will also need a laptop or computer. If there is no alternative, smartphones or tablets with an internet connection can be used.

3. Privacy and safety online

To make sure your students feel safe, you need to take safety and privacy seriously when teaching a class online. The General Data Protection Regulation (GDPR)⁶ has set in place new rules pertaining to data safety and ethical procedures for all European companies.

⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/General_Data_Protection_Regulation, accessed in June 21, 2022.

"The General Data Protection Regulation (EU) (GDPR) is a regulation in EU law on data protection and privacy in the European Union (EU) and the European Economic Area (EEA). The GDPR is an important component of EU privacy law and of human rights law, in particular Article 8(1) of the Charter of Fundamental Rights of the European Union. It also addresses the transfer of personal data outside the EU and EEA areas. The GDPR's primary aim is to enhance individuals' control and rights over their personal data and to simplify the regulatory environment for international business.[1] Superseding the Data Protection Directive 95/46/EC, the regulation contains provisions and requirements related to the processing of personal data of individuals (formally called data subjects in the GDPR) who are located in the EEA, and applies to any enterprise—regardless of its location and the data subjects' citizenship or residence—that is processing the personal information of individuals inside the EEA.@.

➤ <https://newyorkprimaryschool.org/online-safety/>

4. Training

Spend some time on your first day to get students up to speed with how the classroom and technology works. Even if you spend half of the first session doing it, it will save you time and allow you to focus on other things. Online education platforms such as Udemy and YouTube have thorough instructions for their courses, which is a great way for beginners to learn. You can use these introductory videos to run a listening comprehension activity on the whiteboard and to offer an engaging way for students to try out different tools.

5. Space and resources

A designated place for your lessons could be convenient - especially if it's in close proximity to where you work. Check to make sure you have all of your presentation materials and visual aids ready. This will really help you feel like you're in a classroom so that you can be more relaxed and creative during your lessons. It's especially important to do so with young learners, as you might have to change the pace of class using flashcards, puppets and costumes.

Set up a designated study area where your learners can study and do their work in peace. If your students are very young, ask their parents to help them. Taking regular breaks will help the students stay in the right mindset and focus on their work.

Be aware that anything your webcam can see is also visible to the public. This may include personal information like your home address, bank

details, children's names etc. If this information is accidentally or purposefully shared online, it can be a security risk.

6. Learning objectives

Since students are brought up to learn face-to-face with teachers in a traditional school setting, it can be challenging for them to get used to learning online. If a student is joining your class from their home, there could be various distractions in the form of TVs, smartphones or any other household devices. At the start of every lesson, make sure you state what your students want to learn as an objective. That way, they'll know what they're working towards and be engaged with their schoolwork. Tell your students what you will cover during the class and what they should expect of themselves. This will help students by giving them a similar environment to what they would experience in the classroom. The end of this class will offer you a chance to reflect on what you accomplished together.

7. Create a routine

Set the stage for a productive learning environment by developing a classroom routine. This will help your students feel more confident in the classroom and give formal instructions a little faster. For example, you can start with a more open, inclusive strategy/activity (e.g., a game, discussion, review questions) and then move on to the objectives of your lesson. Be sure to include both study and energizing games/mini-breaks in lessons. Students will be more engaged with their learning if they have a chance to share what they know with their classmates.

8. Delivering instructions

Online teaching lets you deliver instructions to all your students verbally and in written format. Online teaching is convenient because it allows the teacher to teach at a distance while still being able to see the interactions of their students. It is possible to use voice commands and written instructions interchangeably. This means you can give instructions verbally, as well as in written form. You can also upload videos of your lectures and podcasts on your website or other platforms like YouTube.

You can allow students to type in a box to confirm their understanding. You can also speak with individual students who may be unclear on directions or expectations. Unlike in a classroom setting, students can complete this assignment from home, which means you can monitor if they're on track. Depending on the platform you're using, you may also be able to share your documents and presentation slides or even make use of online quizzes or educational games.

9. Classroom management

Online classrooms can be more efficient to manage than physical ones. It's unlikely that you'll be interrupted at the back of the classroom by students whispering, passing notes or running around. However, students might interrupt you if they have their microphones on while you're speaking as they can talk to each other on the chat box and take in irrelevant content.

It's a good idea to have your students mute their microphones while you deliver input and have them close all other windows on their computer screens, so they're focused solely on your class. Some platforms will allow you to mute participants' microphones too. A silent classroom is a better alternative to having background noise or students talking. This way the lesson will be smooth and you will be able to avoid distractions. However, be sure to inform your students because otherwise they might feel silenced or tricked. Let your students ask you questions. They can either do so publicly or privately, so they feel comfortable and supported throughout the lesson.

10. Student engagement

There are a few factors that make it harder for live video lessons than in-person lessons. As a presenter you'll want to stand out in the camera as much as possible. Exaggerate your expressions and tone of voice slightly to stay connected with the audience during your talk. Just make sure not to do anything so heavily exaggerated that it doesn't fit your normal personality or style. Make sure your students can understand you, as well. Consider adjusting the volume of your talk so that it is audible to all viewers. If you have a speaker on the audio side, make sure that their voice is relatively clear and not too soft or too loud.

11. Grading and progress tests

You will want to keep track of your students' progress in any normal classroom. This includes during class and throughout the course. Students would have a chance to present themselves and their own opinions by using a webcam in the classroom. It will be easier for them to stay on top of what they are learning through interactive assignments. You could also create fun quizzes and other tests by using Kahoot, or other more formal testing tools.

References

- Jeremy Harmer, *Essential Teacher Knowledge Book and DVD Pack*, Pearson Education Limited, 2012.
- Jeremy Harmer, *How to Teach English Book and DVD Pack*, Pearson Education Limited, 2007.
- Judith V. Boettcher; Rita-Marie Conrad-Jossey Bass – ‘*The Online Teaching Survival Guide. Simple and Practical Pedagogical Tips*’ – John Wiley and Sons Ltd P.H.; San Francisco, 2016.

Lindsay Clandfield Jill Hadfield – *Interaction Online. Creative Activities for Blended Learning* - Cambridge University Press P. H, Cambridge, 2017.

Rosemary M. Lehman; Simone C.O. Conceicao - *Creating a Sense of Presence in Online Teaching. How “To Be” There for Distance Learners* - Josey Bass PH.; San Francisco, 2010.

Online References

https://en.wikipedia.org/wiki/General_Data_Protection_Regulation, accessed in June 21, 2022.

<https://newyorkprimaryschool.org/online-safety/>, accessed in July 20, 2022.

<https://www.youtube.com/watch?v=UEFgW--0094>, accessed in July 27, 2022.

<https://www.dictionary.com/e/asynchronous-vs-synchronous/>, accessed in June 17, 2022.

THE BIG GAME – AN INVITATION TO FOLLOW IN ITS STEPS

Irina GHEORGHIU*, **Cintia COLIBABA****, **Alina AILINCAI*****,
Emil JUVERDEANU, **Carmen BRANZILA**, **Gabriela PASCAL******

Abstract

Based on the BIG GAME Erasmus+ project implemented by EuroEd Foundation Iasi, the article addresses three common needs identified at European level: the STEM approach, the digital transformation of education, and climate change. The project's digital game-based learning environment creates samples of imaginary experiences in a game world on the verge of an environmental catastrophe. The students can go through a series of scenarios/missions in the form of environmental problems to be solved.

Keywords: climate change, STEM, digital game

1. The European context and the BIG GAME European project

According to research, interest in science courses has decreased throughout Europe, and more emphasis should be placed on promoting and implementing the STEM approach in the classroom [Elliniadou, E. & Sofianopoulou, C., 2021]. On the other hand, although the role of storytelling and digital games in enhancing student motivation to study science has been acknowledged, there are few initiatives that use these techniques and combine them with building game missions or challenges. Moreover, teachers lack a common standardized method to enable them to evaluate and assess the learning scenarios constructed by the student using digital storytelling in STEM education. The BIG GAME project addresses this need identified at the European level and supports digital transformation and the fight against climate change (The Big Game Project, 2023).

Within this framework, the project seeks to accomplish the following objectives (The Big Game Project, 2023):

1. Encourage a passion for and high standards in science, technology, engineering, and math (STEM) education through a multidisciplinary approach

* PhD student, Albert-Ludwigs University Freiburg, Germany
irina_gheorghiu16@yahoo.com.

** Assoc.Prof. PhD, University of Life Sciences Iasi, Romania cintia.colibaba@gmail.com

*** M.A, EuroEd Foundation Iasi, Romania alina.ailincai@euroed.ro.

**** EuroEd Secondary School Iasi, Romania petre.juverdeanu@gmail.com,
carmenbrinzila@gmail.com, gabitza_pascal79@yahoo.com.

that incorporates environmental problem-solving. This is accomplished by creating an educational game.

2. Encourage the adoption of digital storytelling in education by providing an online and hybrid learning model, a digital storytelling-based methodology, and tools for collaboration and learning in digital environments.

3. Help teachers and students aged 11 to 16 in developing adaptable digital abilities.

4. Raise awareness of environmental and climate change issues and encourage participation in the fight against climate change through immersive learning experiences that are striking and shape attitudes.

2. The BIG GAME project results

2.1. The BIG GAME Learning Concept and Model

This section describes the digital game-based learning environment that includes the game's concept and world. The game world is imaginary, and the project's virtual and hybrid STEM-learning model is based on it. It consists of a visual and explanatory description, a set of learning sheets in digital format, and the game rules. The objective is to create a consistent experience for all participants based on a game world on the brink of an environmental disaster. The game is structured as a series of scenarios or missions representing environmental issues that arise in the game's fictional world, which the players must resolve (The Big Game Project, 2023).

2.2. The Handbook and Toolkit on the Digital Storytelling approach in STEM.

To solve environmental challenges in the digital game-based learning environment, the guidebook enables both teachers and pupils to create story-driven learning situations. The guidebook provides instructions on how to include digital storytelling in STEM classes, emphasizing interdisciplinary topics. Regardless of the digital game-based learning environment, it also gives teachers advice on how to create and describe scenarios that may be used for role-playing in class or as tasks on paper. It also gives teachers instructional resources for designing stories and technical tools to assist them in evaluating the scenarios their students have created (The Big Game Project, 2023).

2.3. The Digital Bank of Environmental STEM learning objects

The third result is a platform that collects and showcases the open resources created by the students. Students collaborate in teams to create story-driven scenarios or missions that suggest solutions to environmental problems in a fictional world. Once the teams submit their scenarios, the project team chooses the best solution to integrate into the narrative of the digital game-based environment. This winning solution can also be adjusted

for future students' assignments and school competitions. The other scenarios designed and developed by the students' teams are uploaded into a „digital bank of open resources” to save all the works produced. These resources are readily available for reuse, transfer, and editing, serving as STEM learning objects focused on environmental issues (The Big Game Project, 2023).

3. The project's method

Storytelling is a powerful way for people to express themselves and communicate. By sharing their stories, people show their values, beliefs, perspectives, history, and personal experiences. Storytelling requires narrators to organize their experiences or facts in narrative structures according to the logic of cause and effect. This helps to create a system for organizing and interpreting our experiences. Storytelling is a useful teaching strategy for integrating active learning scenarios, planning resources, observing interactions and results in the environment, communicating ideas, encouraging exploration and the exchange of ideas, and team play. It creates interdisciplinary links, facilitates the learning of disciplinary contents and concepts by encouraging problem-solving and the identification of links between different concepts, and helps in memorizing information and concepts.

The emergence of digital technologies has brought about a new way of storytelling, which is called Digital Storytelling. This combines traditional narrative techniques with digital elements, allowing stories to be shared online. Digital Storytelling is a highly effective teaching method, particularly for STEM subjects, as it engages students and encourages student-centered learning in the classroom. Digital storytelling activities in the classroom have become an integral part of a student-centered learning approach. In these activities, students take an active role in their learning process by utilizing their internal resources (knowledge, skills, and creativity) and external resources (media and equipment) to create original products such as videos, multimedia presentations, digital books, comics, posters, etc. These artifacts serve as the outcome of their learning experience and evidence of their learning. Digital storytelling fosters the development of transversal skills such as critical thinking, problem-solving, cooperative learning, and learning by doing. However, it requires a significant amount of time to develop an educational game, story, or experiment and translate it into a media resource (Sadik, 2008; Dahlstrom, 2014; Morra, 2017; Robin, 2007).

The project incorporates digital games into storytelling to maximize student participation and engagement. These games depend on and respond to the players' actions, providing them with a certain level of autonomy in the storytelling process. By following a preset storyline or having a choice of options, players are encouraged to take part in the games.

4. The learning scenario in THE BIG_GAME project

The Big Game project offers a learning scenario focusing on an ecological problem set in the future. Teachers help students in their research, guiding them through the process. Students work in small groups to solve local and specific environmental issues. Their solutions are evaluated based on clarity, feasibility, effectiveness, practicality, and novelty. Once completed, students present their findings to the class, making sure to include important information while also controlling copyright for references (The Big Game Project, 2023).

Once students are given the ecological problem, they have to outline the scenario that addresses the problem and includes a setting. They must research the environmental problem in question, propose a solution to it, and analyze the problem in their scenario. Finally, they must present their findings to the class, including any relevant media such as pictures, videos, and articles. However, before submitting their learning scenario to the project team, students should ensure that they have obtained the necessary copyright permissions for any references they have included (The Big Game Project, 2023).

The Big Game launched a competition among schools. A total of 121 teams from 27 schools in four European countries took part in the competition. The winners were determined according to two factors: the total number of accumulated points and the total number of missions they won. The three winners are Hazel Tarantulas (FI), Green Elephants (RO) and Black Bobcats (RO). The following teams performed consistently well throughout the competition: Black Storks (RO), Teal Salamanders (IT), Yellow Dolphins (RO), Cyan Finches (EE), White Ants (IT), Cyan Giraffes (FI), Silver Crabs (EE), Amber Hawks (IT), and Silver Hornets (FI).

Teachers signed up and received details for their teams to enter the Big Game environment online one week prior to the game's commencement. After logging into the gaming environment, the student teams were given an environmental task that was set in the near future. In all, they carried out three missions with the goal of averting an environmental catastrophe. Using the template found in the game environment, student teams came up with solutions for every mission, which they then turned in (see the following sample, the winner of the Big Game competition).

Mission Title: Operation “Cold Menace” Team name: Green elephants/ School: Colegiul National Mihai Eminescu, Romania

Solutions

1. Use sirens, alarms, text messages, and other communication methods to notify the community of the impending flood and evacuate the people from all the settlements to make sure that there is no human life loss.

2. Construct a physical barrier (a dam) downstream from the glacier lake but upstream from the settlements to control the flow of water, using air transport if the road is impracticable.

3. Reduce the size of the glacier lake or drain it safely with controlled drainage so as not to cause damage to the roads and buildings in the settlements.

4. Address the root causes of glacier melting and lake formation by reducing climate change: for example, by passing a law to reduce greenhouse gas emissions, which can slow down the melting of glaciers.

Expected outcomes

The inhabitants of the human settlements will be safe, which will reduce the impact of a catastrophe if it cannot be entirely prevented.

The flooding of the settlements will be prevented or temporarily delayed so that other, more effective solutions can be found for the situation.

The lake will become manageable, and the danger of flooding will be reduced or eliminated altogether.

The causes of the problem will be addressed, not only the effects. This is a long-term outcome that will hopefully lead to a permanent solution to the problem.

Requirements

Communication infrastructure for transmitting alerts to the community, such as sirens, alarms, and mobile phone networks; maps to identify safe evacuation routes; trained personnel to carry out evacuation plans (police, fire brigade); vehicles (buses and trucks to transport people to safe areas); emergency supplies (food, water, clothing, blankets).

Geologists and engineers to design the dam; construction materials (concrete and rock); machinery and equipment for excavation and transportation.

Environmental scientists to evaluate the environmental impacts of draining the lake; pumps, pipelines, and drainage equipment to remove water from the lake; monitoring equipment to track water levels and water quality.

The implementation of laws to limit greenhouse gas emissions (carbon pricing, emission reduction targets), the development of public transportation infrastructure to reduce the use of private cars, the planting and maintenance of forests, awareness campaigns and educational programs to involve the public in the issue emotionally. Financial support to help countries transition to low-carbon economies.

Risks and limitations

1. This solution can save lives, but it won't necessarily prevent damage to towns and villages.

2. This solution requires a long time to implement, making it potentially too late to be effective. Additionally, it's the most expensive option

and may be hindered by poor road conditions, which could prevent access to building materials and put construction workers at risk. However, in the long run, it's the best course of action.

3. This solution can help avoid flooding altogether and save time, but it requires financial resources and specialized expertise that may not be readily available.

4. This solution has no risks, but it may take more than a generation to see its effects. It is therefore a very long-term approach that does not address the immediate danger.

Sources

<https://www.jbmdl.jb.mil/Portals/47/documents/AFD-150205-020.pdf>

<https://www.voanews.com/a/glacial-lake-floods-a-growing-unpredictable-climate-risk/7300316.html>

<https://reliefweb.int/report/world/glacial-lakes-flood-effect-can-be-devastating>

<https://www.preventionweb.net/news/peru-dangers-glacial-lake-floods-pioneering-and-capitulation>

The teacher helped students navigate the environment and guided them throughout the process. They also supported them in locating and critically evaluating information sources, clarified concepts and parts that could be challenging, organized the presentation, and ensured that students properly cited their sources and images. Each mission took ten days for teams to complete, and teachers provided students with feedback as they were conducting research and developing their answers.

The teachers' feedback was positive. They appreciated the innovative character, the usefulness of the project and the quality of the information received. The project was a great opportunity for teachers to learn how to link teaching STEM subjects to digital storytelling. *Participating in the BIG GAME project was an enriching experience for myself and my students. Firstly, they had the chance to solve problems and do research to learn about and understand the implications of ecological crises. Secondly, they worked in a team and had to acquire or improve negotiating skills to decide on their final answer. To do that within a game meant that it was fun. To be one of the winning teams (Green elephants) was an extra bonus. Thank you for everything!* (Colegiul Național „Mihai Eminescu” Iași).

The students agreed that it was a *captivating and engaging experience. They learned a lot from this project, starting from information about the environment and ways of researching and adapting it to the development of critical thinking skills and teamwork. They worked in a team, had the opportunity to do research and prove their skills and abilities from several disciplines. They really liked the game presentation, the interdisciplinarity of the scenarios, the teamwork and the discovery learning.* (SPECTRUM International School, Iasi).

5. Conclusions

The Big Game experience proved to have a positive impact on participants, teachers and students alike. Teachers agreed that introducing digital games in teaching can improve students' critical thinking, problem-solving, spatial skills, creativity, and other cognitive functions. Engaging in interactive digital activities also helps students become more motivated because they give them instantaneous, tangible feedback that encourages them to work harder and succeed (what Vygotsky called the „zone of proximal development“). The student does not view intelligence as a fixed innate feature, but rather as something that may be developed with time and effort. Ability or intelligence becomes a sign of diligent work, and failure inspires students to put in more effort and stay involved. They also provide emotional rewards, such as the satisfaction of knowing the correct response. The students appreciated the challenges, which encouraged them to collaborate, thus developing their communication skills, critical thinking, logic and learning interesting things from each other, putting them into practice and thus achieving amazing results for their age. However, teachers should also consider the negative aspects of interactive digital activities such as health risks associated with excessive gaming (such as poor eyesight, poor posture, poor focus, obesity, and sedentariness), cyberbullying, and screen addiction (Michael & Chen, 2006; Petri et al, 2018).

The project aims to help schools by promoting effective approaches that can better prepare students for life. The Big Game project provides educators with the tools to boost students' motivation and encourage them to participate in their communities and address challenges. Additionally, the project helps teachers educate students on how to become active and engaged citizens in a world that is increasingly interconnected, digital, and globalized.

Acknowledgments

This article is based on a study of The Big Game project (2021-1-FI01-KA220-SCH-000024098), which is developed in the framework of the Erasmus+ Programme, KA2 - Strategic Partnerships for School Education.

References

- Dahlstrom, M.F., “Using narratives and storytelling to communicate science with nonexpert audiences” in *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 2014, 111(Supplement 4): p. 13614-13620. <https://www.pnas.org/doi/10.1073/pnas.1320645111>.
- Elliniadou, E. & Sofianopoulou, C., “Students' attitudes towards science: where do we go from here”, in *Education and new developments*, 2021, https://doi.org/10.36315/END-2021_Book-of-Proceedings
- Michael, D. & Chen, S., “Serious Games: Games That Educate, Train, and Inform“, 2006. https://www.researchgate.net/publication/234812017_

- Morra, S., "Steps to great digital storytelling" in *Edtechteacher*, 2017, <http://edtechteacher.org/8-stepsto-great-digitalstorytelling-from-samantha-on-edudemic/>.
- Petri, G., Calderón, A., von Wangenheim, C., Borgatto, A. & Ruiz, M., "Games for Teaching Software Project Management: An Analysis of the Benefits of Digital and Non-Digital Games", in *Journal of Universal Computer Science*, vol. 24, no. 10, 2018, 1424-1451
- Robin, B., "The convergence of digital storytelling and popular culture in graduate education" in *Society for Information Technology & Teacher Education International Conference*, 2007. Association for the Advancement of Computing in Education (AACE).
- Sadik, Al., "Digital storytelling: A meaningful technology-integrated approach for engaged student learning", in *Educational Technology Research and Development*, 2008, 56. 487-506. 10.1007/s11423-008-9091-8.
- The Big Game Project, 2023, <https://big-game.eu-track.eu/>

VESTIMENTAȚIA ÎN SPANIA ȘI AMERICA HISPANICĂ. STUDIU TERMINOLOGIC/ ATTIRE IN SPAIN VS. HISPANIC AMERICA. A TERMINOLOGICAL STUDY

Denisa Elena BURLACU*

Abstract

There are 19 Spanish-speaking countries in the Americas, but the question is "how much does the Spanish spoken there differ from the Spanish spoken in most of the Iberian Peninsula?" The answer is: greatly. This is due to influencing factors including the origin and evolution of what we can also call Castilian Spanish, the influence of indigenous languages and the evolution of Spanish in Latin America. As a result of my investigation, I found that only 3 of the 54 terms used in the questionnaire have a single name for all Spanish-speaking countries: corbata (tie), vestido (dress) and shirt (shirt). I managed to get in touch with people from different countries in Hispanic America and found that some of them had never even heard of the names used in other countries, even though the official language of those countries is the same. Therefore, I propose to present some of the differences I discovered in terms of accessories and clothing items.

Keywords: attire, Spain, Hispanic America, influencing factors, formal language, informal language

În urma cercetărilor întreprinse cu ocazia lucrării mele de licență, sunt în măsură să aduc la cunoștința cititorilor câteva descoperiri ce au survenit din acest studiu care se numește *Variación lingüística del vestuario Estudio de la terminología española e hispanoamericana*. Este vorba, așadar, de un studiu terminologic între Spania și America hispanică pe tema vestimentației. În fapt, lucrarea dorește să ilustreze diversitatea limbii spaniole. Voi cita din articolul *El español en el mundo*, publicat de Ministerio de Asuntos Exteriores, Unión Europea y Cooperación: „Cu aproape 493 de milioane de oameni, spaniola este a doua limbă maternă din lume după numărul de vorbitori, după limba chineză, și a treia limbă într-un calcul global. Dacă se adaugă competența nativă, cea limitată și studenții de spaniolă, depășește 591 de milioane de oameni. De asemenea, este a treia limbă cea mai folosită de pe internet”(trad. n.).

Înainte de a observa diferențele dintre țările vorbitoare de spaniolă, am cercetat cu privire la factorii de influență care au determinat aceste schimbări lexicale. Acești factori precum istoria, geografia, societatea, afectează în mod

* MA student, „Alexandru Ioan Cuza” University of Iași,
denisa_burlacu2001@yahoo.com.

direct originea și dezvoltarea limbii. Conform lui Eugen Coșeriu, există 4 tipuri de variație lingvistică: diatopică (geografică), diafazică (funcțională), diastratică (socio-culturală) și diacronică (istorică). Unul dintre cei mai importanți factori este redat de poziția geografică a vorbitorilor. Acest lucru îi diferențiază pe spaniolii din Spania de spaniolii din America prin *conservarea trăsăturilor lingvistice moștenite*, după cum spunea María Andión-Herrero în lucrarea *El español: Diversidad y Variación*. Tot ea identifică diferențe și între țările Americii vorbitoare de spaniolă și afirmă că „fiecare dintre ele prezintă diviziuni interne, mai mult sau mai puțin pronunțate în funcție de regiune, dar în general, ele tind să diferențieze coastele de interiorul continental sau de zonele muntoase” (trad. n.).

Un alt factor este legat de mediul cultural al vorbitorului. Si aici se pot include vârsta, clasa socială, nivelul educațional, etnia, profesia. Acest factor a fost des întâlnit în chestionarul meu, căci unele persoane mi-au precizat termeni care se folosesc pentru *clase alta*, clasa superioară sau înalta societate dacă se poate spune așa, termeni care nu se utilizează în limbajul comun. Totodată, variația diafazică pune în lumină două registre diferite: formal și informal. Și aici am avut printre răspunsuri persoane care au precizat termeni diferiți pentru același obiect: unul pentru limbajul formal, altul pentru cel informal. Și în final trebuie să ținem seama de variația diacronică ce cuprinde totalitatea schimbărilor care apar într-o limbă de-a lungul timpului. Odată cu trecerea timpului, unele cuvinte pot dispărea și pot apărea altele, implicând o diferență între generațiile de vorbitori.

Spaniola, numită și castiliană, provine din latină, iar baza acesteia este latina vulgară, răspândită în Spania de la sfârșitul secolului al III-lea î.Hr. Primele texte în spaniolă datează din secolul al X-lea și se găsesc în documentele numite *Glosas Silenses* și *Glosas Emilianenses*, care sunt „note, realizate de un călugăr, despre anumite cuvinte latine pentru a clarifica sensul lor”. Primul autor cunoscut a apărut două secole mai târziu, acesta fiind Gonzalo de Berceo.

Prima mențiune a existenței dialectului castilian datează din secolul al X-lea și, la început, era dialectul vorbit în niște văi la nord-est de Burgos, oraș situat în Castilia, în partea de nord a peninsulei Iberice. Unul dintre principalele motive care au făcut ca un dialect vorbit într-o mică parte a peninsulei să devină una dintre cele mai mari limbi ale lumii a fost personalitatea foarte marcată pe care o prezenta dialectul castilian. În timp ce în alte regiuni influența romanizării era puternică, acesta nu era legat de nicio tradiție sau regulă care să afecteze negativ evoluția sa, și astfel se pot explica atributele sale inovatoare față de alte dialecte.

Un alt moment important din istoria limbii castiliene a fost întemeierea RAE, Real Academia Española, în anul 1713, la inițiativa lui Juan Manuel Fernández. Principalul obiectiv al academiei a fost să repare limbajul și să

sanctioneze modificările din limbă pe care vorbitorii le făcuseră de-a lungul secolelor.

Pe continentul american, spaniola este limba oficială în optsprezece republici independente (Mexic, Guatemala, Honduras, Nicaragua, El Salvador, Costa Rica, Cuba, Republica Dominicană, Panama, Venezuela, Columbia, Ecuador, Peru, Bolivia, Chile, Argentina, Uruguay și Paraguay). Dar și în Puerto Rico, stat asociat cu Statele Unite ale Americii. În plus, spaniola este un instrument de comunicare și în rândul minorităților de origine hispanică din Statele Unite.

Marea parte a vorbitorilor de spaniolă ca limbă maternă se găsește în locurile care, începând cu anul 1492, au fost cucerite de Cristofor Columb și succesorii săi pentru Coroana Spaniolă. Anul 1492 reprezintă anul în care colonizatorii spanioli ajung în continentul american. Spaniolii și dialectele lor găsesc refugiu începând cu anul 1492, când echipajele spaniole reușesc să se stabilească pe 12 octombrie în Hispaniola (Espanola), teritoriu care astăzi este împărțit între Republica Dominicană și Haiti. Acest moment deschide perspectiva Americii și a limbii spaniole în continent.

Filologii și lingviștii consideră că spaniola din Spania și spaniola din America au tradiții parțial distincte, dar legitime în egală măsură. Ambele provin din aceeași tradiție: spaniola „clasică” a Secolului de Aur. În trecut, în timpul epocii coloniale, atât locuitorii proveniți din Spania, cât și cei născuți pe teritoriile Lumii Noi considerau că spaniola din America era o modalitate inferioară, o variantă de spaniolă lispită de prestigiu. Locuitorii Americii credeau că particularitățile vorbirii lor erau regionalisme nedemne de a intra în limba literară și aveau ca model lingvistic spaniola din Toledo sau Madrid, adică spaniola cultă a metropolei, iar această evaluare s-a menținut pe tot parcursul secolului al XVIII-lea. În anul 1713, a fost înființată Real Academia Española, care a avut o atitudine pozitivă față de regionalismele din limbă, fapt care a făcut ca oamenii să înceapă să-și schimbe perspectiva asupra spaniolei vorbite în continentul american.

Este important de menționat că originea spaniolei vorbite în America se găsește în spaniola de la sfârșitul Evului Mediu. Aceasta este *el castellano* pe care îl vorbeau primii colonizatori și emigranții din secolul al XVI-lea, al căror vocabular a fost dobândit în anii Descoperirii și după aceasta. Cei care călătoreau în America proveneau din toate părțile Spaniei. O idee foarte răspândită în hispanism este aceea că spaniola anterioară Regilor Catolici era plină de fluctuații, majoritatea simplificându-se pentru a ajunge la o normalizare lingvistică fără precedent. Se consideră că acest *castellano*, cu o coerență sistematică pronunțată, a fost cel care s-a transmis în America.

Filologul columbian Rufino José Cuervo a vrut să arate că spaniola din America era o variantă diferită de spaniolă europeană. Datorită muncii lui Cuervo, s-a născut ideea că spaniola americană, ca o variantă de limbă, nu este

o copie a celei peninsulare, ci o selecție a ei, adaptată la propriile sale circumstanțe vitale și cu același prestigiu ca varianta spaniolă. Deși Cuervo a depus eforturi pentru a-și face ideile cunoscute lumii, academiile naționale corespondente spaniolei s-au luptat să demonstreze pe deplin contrariul, întrucât obiectivul principal al acestor academii era unificarea și cultivarea limbii spaniole. În plus, a fost creată Asociația Academiiilor de Limbă Spaniolă, aderând la RAE și corespondenților săi americani, „pentru a acoperi întreaga limbă spaniolă și pentru a stabili o serie de cetățeni spanioli din fiecare țară, pe baza unui fond comun tuturor acestor norme naționale, reprezentate mai ales de limba scrisă cultă”.

Limbile indigene care au avut cea mai mare contribuție în formarea limbii castiliene sunt: *guaraní*, *nahúa*, *quechua* și *aimara*. *Guaraní* a fost limba predominantă în zona în care se află în prezent Paraguay și împrejurimile sale. În această categorie se încadrează cuvinte precum: *capibara*, *carioca*, *che*, etc. *Nahúa* a fost limba aztecilor, adică a locuitorilor din zona care astăzi cuprinde câteva state mexicane precum Guerrero, Oaxaca, Puebla și Veracruz. Cele mai comune cuvinte de origine *nahúa* astăzi sunt: *aguacate*, *cacahuete*, *chocolate* etc. Alte limbi care au lăsat urme în spaniola actuală sunt: *quechua* și *aimara*, vorbite de incași, care trăiau în regiunile înalte ale Anzilor (Peru, Ecuador, sudul Columbiei, în nordul lui Chile și vestul Argentinei). În această categorie se încadrează cuvinte precum: *cancha*, *mate*, *alpaca* etc.

Procesul de formare a vocabularului hispano-american a început în zilele descoperirii, datorită necesității pe care au avut-o Cristofor Columb și tovarășii săi de a găsi o modalitate de comunicare cu populațiile care se aflau în noul teritoriu și de a înțelege noile obiceiuri ale locuitorilor acelor locuri.

Autorul Peter Boyd-Bowman a realizat un amplu proiect de cercetare asupra vocabularului utilizat în America hispanică între secolele al XVI-lea și al XIX-lea. Opera sa reprezintă o contribuție semnificativă la cunoașterea diferitelor etape ale spaniolei americane și a servit ca referință pentru mulți cei interesați de studiul acestui subiect. Conform lui Boyd-Bowman, în secolul al XVI-lea, se distinge un vocabular complex referitor la natura americană și realitatea socială și culturală a Lumii Noi, în care găsim atât indigenisme, cât și cuvinte de origine hispanică. În general, se foloseau termeni hispanici cu sensuri diferite față de cele din Spania. Consolidarea diferitelor aspecte ale vieții sociale în America secolului al XVII-lea se evidențiază prin vocabularul numeroaselor sectoare specializate precum navigația și mineritul, agricultura, viața militară, administrativă și religioasă. În secolul al XVIII-lea, capătă relevanță vocabularul referitor la diferite aspecte ale vieții cotidiene, precum îmbrăcămintea și menajul, iar lexicul activităților intelectuale devine important datorită schimbărilor ideologice provocate de gândirea iluministă, în timp ce în secolul al XIX-lea se completează cu alte curente de gândire, în special cu vocabularul romantic.

Lexicul hispano-american conține foarte multe cuvinte de origine indigenă, reprezentând tot atâtea repere ce semnaleză realitățile importate din America hispanică. De-a lungul timpului, au fost publicate o serie de dicționare de americanisme care constituie repertorii lexicale menite să grupeze toate cuvintele specifice spaniolei din America. Există și termeni care în Spania au un sens diferit față de cel din America hispanică. De exemplu, în domeniul vestimentar, care reprezintă obiectivul studiului meu, un exemplu este cuvântul *media*. În Dicționarul Academiei Regale Spaniole, prima definiție este „îmbrăcăminte din tricot, mătase, nailon etc., care acoperă talpa și piciorul până la genunchi sau mai sus” (trad. n.), ceea ce reprezintă sensul pe care-l are acest cuvânt în Spania. A doua definiție este *calcetín* și sugerează faptul că, în America, cuvântul *media* are sensul pe care-l are cuvântul *calcetín* în Spania, ceea ce demonstrează că este folosit cu un sens diferit.

Metoda de cercetare pe care am ales-o a fost chestionarul, al cărui obiectiv principal este de a analiza variațiile lexicale din domeniul modei între țările vorbitoare de spaniolă. O observație ce reiese din răspunsuri este că puține cuvinte au aceeași denumire în toate țările vorbitoare de spaniolă. Din chestionarul meu de 54 de termeni, doar 3 se regăsesc aici: „cămașă”, „rochie” și „cravată”.

Un prim exemplu este „tricou”. În vreme ce peninsularii, columbieni, cei din Costa Rica, Ecuador și Nicaragua îl numesc *camiseta*, mexicanii și guatemalezii îi spun *playera*. Totodată, cei din Chile l-au denumit *polera*; argentinienii, *remera*; cei din Peru, *polo*; cei din Uruguay, *buzo de manga corta*; iar cei din Venezuela, *franela*. Deci, 7 denumiri pentru același articol vestimentar.

De asemenea, am regăsit și 18 termeni complet noi care nu se găsesc în *Diccionario de la lengua española* elaborat de Real Academia Española, iar unii dintre aceștia nu se găsesc nici în „Dicționarul de americanisme”. De exemplu, *remera* în loc de *camiseta* (tricou), utilizat în Argentina, *bividí* în loc de *camiseta de tirantes* (maiou), utilizat în Ecuador și Perú, *payasito* în loc de *traje de baño* (costum de baie) utilizat în Mexic, *cancanes* în loc de *medias* (șosete), utilizat în Uruguay și Argentina. Remarcabil este faptul că am găsit termeni folosiți doar în anumite țări, iar cazul relevant din sondajul meu îl constituie țările Argentina și Uruguay, țări vecine care au aceiași termenii pentru a denumi anumite obiecte. Câteva exemple comune celor două țări sunt: *musculosa* (maiou), *tapado* (palton), *malla de baño* (costum de baie), *pollera* (fustă), *campera* (jachetă), *borcegos* (ghete), *tiradores* (bretele), *anteojos* (ochelari). Termenul *caravanas* (cercei) este folosit doar în Uruguay). Totodată, am întâlnit și termenul *flux* în loc de *traje* (costum) folosit doar în Venezuela.

Am remarcat și faptul că mulți termeni sunt folosiți doar de peninsulari: *jersey* (pulover), *camiseta de tirantes* (maiou), *cazadora* (jachetă), *americana* (jacheta costumului formal), *bañador* (costum de baie), *sujetador*

(sutien), *bragas*(chiloți), *tejanos* (blugi), *vaqueros* (blugi), *albornoz* (halat de baie), *chubasquero* (pelerină de ploaie), *pajarita* (papion), *pendientes* (cercei).

Un alt aspect care merită subliniat este faptul că am primit răspunsuri și termeni diferiți de la oameni care locuiesc în aceeași țară. Acest fapt demonstrează că fiecare regiune din fiecare țară își are influențele ei și termenii ei specifici respectivelor zone.

Ceea ce se mai poate observa este că spaniola este în continuă schimbare și sub presiunea evoluțiilor din tehnologie, care își pun amprenta adânc asupra lexicului. Acest fapt explică utilizarea a numeroase anglicisme. Unele dintre acestea regăsite în răspunsuri sunt: *hoody* (hanorac), *bikini* (chiloți), *shorts* (pantaloni scurți de plajă), *pants* (pantaloni de trening), *rain coat* (pelerină de ploaie), *flip flops* (șlapi), *clutch* (geantă de seară plic), *piercing* (cercel).

Pe de altă parte, răspunsurile primite în chestionar sunt influențate și de nivelul de educație al persoanei. Astfel, unii au menționat că un termen este folosit pentru limbajul formal sau cel practicat *declase alta* („înalta clasă”), și un alt termen pentru limbajul informal. O persoană din Chile precizează pentru ochelarii de soare astfel: *lentes de sol* se folosește în limbajul comun, obișnuit, iar *anteojos de sol* pentru înalta clasă. De asemenea, o persoană din Mexic a precizat pentru sandale că: *sandalias* este folosit pentru limbajul formal, iar *chanclas* este folosit pentru limbajul informal.

Din numeroasele alte exemple posibile, ne vom opri la cel care urmează. Într-o imagine apare o pălărie. Doi peninsulari și un columbian au numit-o pălărie *Panama*, dar o persoană din Ecuador a precizat: originalul este din Ecuador, nu din Panama. În același timp, alte răspunsuri de la persoane din Ecuador au numit-o *sombrero de paja toquilla* sau *sombrero montecristi*. Acest fapt m-a intrigat oarecum și am căutat pentru a vedea cine are dreptate. Am găsit: *sombrero de paja toquilla*, numită și *sombrero Panama* (sau pur și simplu *montecristi*), este o pălărie tradițională originară din Ecuador. Pălăriile sunt originale și fabricate în Montecristi, Ecuador. În concluzie, toate răspunsurile erau corecte și depindeau foarte mult de perspectiva persoanei care oferea răspunsul, în conformitate cu factorii de influență menționați mai sus.

Investigându-se seama temei de cercetare alese, am observat că există lacune în studiereatarnimologică a domeniului vestimentației, așa că, prin această lucrare, am dorit să stărnesc curiozitatea în acest domeniu, în speranța apariției, pe viitor, a unor lucrări care să aprofundeze acest subiect.

Bibliografie

- Bello, Andrés, *Gramática de la lengua castellana destinada al uso de los americanos* [1847], Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2002.
- Boyd-Bowman, Peter, *Léxico hispanoamericano del siglo XVI*, Madison, Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1987.
- Boyd-Bowman, Peter, *Léxico hispanoamericano del siglo XVII*, Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2016.
- Frago Gracia, Juan Antonio *et al*, *El español de América*, Servicio de Publicaciones

Universidad de Cádiz, 2001.

Morinigo, Marcos, *La formación léxica regional hispanoamericana*, Nueva Revista de Filología Hispánica, 1953.

Pottier-Navarro, Huguette, *El concepto de americanismo léxico*, Revista de Filología Española, vol. LXXII, n.º 3/4, 1992.

Webografie

Aleza Izquierdo, Milagros; Enguita Uttilla, José, (coords.), *La lengua española en América: Normas y usos actuales*, Universitat de Valencia, 2010, pp. 23-37, Disponibil online: <https://www.uv.es/aleza/esp.am.pdf> [Consultat 27/05/2023].

Andión-Herrero, Maria Antonieta, *El Español: Diversidad y Variación. Aspectos lingüísticos y extralingüísticos de interés*, 2014, pp. 3-16, Disponibil online: https://dspace.unila.edu.br/bitstream/handle/123456789/3613/SIDL_%20228-250.pdf?sequence=1 [Consultat: 13/05/2023].

ASOCIACIÓN DE ACADEMIAS DE LA LENGUA ESPAÑOLA, *Diccionario de americanismos*, Disponibil online: <https://www.asale.org/damer/> [Consultat: 05/06/2023].

CALIFORNIA STATE UNIVERSITY, Bakersfield, *Historia de la lengua española*, 2018, pp. 1-2, disponibil online: <https://www.csub.edu/modlang/departament/spanish/LINGUISTICS/TEMA%207.1%20MA.pdf> [Consultat: 27/05/2023].

CAMBRIDGE DICTIONARY, disponibil online: <https://dictionary.cambridge.org>, [Consultat: 05/06/2023].

Chávez Fajardo, Soledad, *El español de América y la Unidad del idioma» después de treinta años. Ética lingüística y español ejemplar*, Universidad de Chile / Academia Chilena de la Lengua, 2022, disponibil online: <https://energeia-online.org/article/view/3690/2756>, [Consultat: 03/06/2023].

Coșeriu, Eugenio, *Los conceptos de dialecto, nivel y estilo de lengua y el sentido propio de la dialectología*, in *Lingüística Española Actual*, Vol. 3, Nr. 1, 1981, Disponibil online: https://coseriu.ch/wp-content/uploads/publications_coseriu/coseriu185.pdf [Consultat: 13/05/2023].

Fontanella de Weinberg, M.B., *El léxico de cuatro siglos de vida americana*, BAAL, LIX, 1994, pp. 54-65, Disponibil online: https://www.letras.edu.ar/wwwisis/index/arti/Boletin1994-231-232_53-65.pdf [Consultat: 03/06/2023].

Huidobro, José Manuel, *Origen y evolución del castellano*, 2015, Disponibil online: https://www.acta.es/medios/articulos/comunicacion_e_informacion/031083.pdf [Consultat: 27/05/2023].

INSTITUTO CERVANTES, *El español: una lengua viva. Informe 2022*, Disponibil online: https://cvc.cervantes.es/lengua/anuario/anuario_22/informes_ic/p01.htm [Consultat: 13/05/2023].

MARIMÓN LLORCA, Carmen, *El español en América: de la conquista a la Época Colonial*, Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2006, Disponibil online: <https://biblioteca.org.ar/libros/154128.pdf> [Consultat: 03/06/2023].

ONLINE ETYMOLOGY DICTIONARY, Disponibil online: <https://www.etymonline.com/word/stiletto> [Consultat: 05/06/2023].

Ortiz López, Luis, *Dialectos del español de América: Caribe Antillano (Morfosintaxis y Pragmática)*, 2016, p. 1, Disponibil online: https://www.researchgate.net/profile/Luis-Ortiz-Lopez/publication/315568771_Dialectos_del_Espanol_de_Ame

- Rica_Caribe_Antillano_Morfosintaxis_y_Pragmatica/links/58d47fdbaca2727e5e9aee48/Dialectos-del-Espanol-de-AmeRica-Caribe-Antillano-Morfosintaxis-y-Pragmatica.pdf [Consultat: 27/05/2023].
- Peréz Frías, Iván Alexander et al., *Antología - La lengua española*, Universidad Juárez AUTÓNOMA DE TABASCO, 2018, pp. 1-16, Disponibil online: https://issuu.com/carmencordova953/docs/antologi_a [Consultat: 27/05/2023].
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA, *Diccionario de la lengua española*, 23.ª ed., [versión 23.4 en línea], <https://dle.rae.es> [Consultat: 13/05/2023].
- RESNIK, Gabriela, *La variación diacrónica. Fichas del Museo de la Lengua*, Los Polvorines: UNIVERSIDAD NACIONAL DE GENERAL SARMIENTO, 2018, pp. 1-2, Disponibil online: <https://www.ungs.edu.ar/wp-content/uploads/2018/03/Variaci%C3%B3n-diacr%C3%B3nica-Gabriela-Resnik.pdf> [Consultat: 13/05/2023].
- SÁNCHEZ GARCÍA, Remedios, *Controversias sobre la situación de la lengua española a finales del siglo XIX. Valera frente a Cuervo*, Disponibil online: https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/controversias-sobre-la-situacin-de-la-lengua-espaola-a-finales-del-siglo-xix-valera-frente-a-cuervo-0/html/01015c22-82b2-11df-acc7-002185ce6064_5.html [Consultat: 03/06/2023].
- Sánchez Lobato, Jesús, *El español en América*, Universidad Complutense de Madrid, 1994, pp. 1-12, Disponibil online: <https://www.studocu.com/es/document/uned/dialectologia-espanola/dialnet-el-espanol-en-america-2871925/37796055> [Consultat: 27/05/2023].
- VAQUERO DE RAMÍREZ, María, *Español de América y lenguas indígenas*, E.L.U.A 7, 1991, Disponibil online: https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/6499/1/ELUA_07_01.pdf [Consultat: 03/06/2023].

ONOMASIOLOGIA ȘI SEMASIOLOGIA – NOI ORIENTĂRI ÎN CERCETAREA LINGVISTICĂ/ ONOMASIOLOGY AND SEMASIOLOGY. NEW DIRECTIONS IN LINGUISTIC RESEARCH

Ana-Maria GRIGORE*

Abstract: *The primary objective of this paper is to investigate the benefits and challenges associated with the application of novel approaches in linguistic research. Onomasiology and semasiology, two foundational branches of linguistics, have received comparatively limited attention until recent decades. These two fundamental approaches offer different perspectives for the examination of language. The first discipline not only concerns nomenclatures but also the motivation that underlies them, while the second one helps determine how a specific word is related to the designated objects.*

Keywords: *onomasiology, semasiology, linguistics, research, nomenclature*

Onomasiologie și semasiologie – noi direcții în cercetarea lingvistică

Motivația care stă la baza acestui demers investigativ este rolul tot mai important pe care perspectiva onomasiologică îl joacă în lucrările de lingvistică. Considerăm că lucrarea de față este de actualitate, mai ales dacă luăm în considerare faptul că se remarcă un număr insuficient de lucrări care să analizeze din perspectivă onomasiologică și semasiologică numele unor termeni ce se înscriu în domenii de interes pentru ființa umană.

Fiind vorba despre orientări apărute relativ recent în lingvistică, despre care nu s-a scris încă suficient, considerăm necesară o incursiune în cele două științe care să lămurească aspectele teoretice ce vor sta la baza analizei practice pe care o vom realiza. Deoarece teoria ce vizează câmpul de cuvinte al unei limbi s-a dezvoltat, în principiu, către două perspective complementare, onomasiologia și semasiologia, vor fi discutate aspectele esențiale ce vizează metodele de lucru de care se folosesc specialiștii celor două științe.

Delimitări conceptuale

Cele două discipline s-au bucurat de atenție din partea lingviștilor abia în ultimele decenii, iar cercetările apărute în această perioadă nu fac altceva decât să confirme necesitatea unor eforturi care să aducă completări temeinice

* PhD student, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iasi,
ana_maria.grigore99@yahoo.com.

în domeniul lingvisticii. Numeroși cercetători insistă asupra necesității unei delimitări clare între cele două metode (onomasiologică și semasiologică), deși raporturile dintre cele două sunt atât de interdependență, cât și de opoziție.

Onomasiologia este una dintre metodele de cercetare a lexicului, care a căpătat amploare în ultimele decenii și care, conform *Dicționarului de științe ale limbii*, „studiază denumirile date unui concept sau unor concepte înrudite într-o limbă dată sau în mai multe limbi date” (Bidu-Vrănceanu, 1997). Cu alte cuvinte, perspectiva onomasiologică vizează nu doar nomenclaturile, ci și motivațiile care stau la baza procesului de denominație.

Lingvistul Eugen Coșeriu plasează această metodă în cadrul lexicologiei, ca ramură sau aspect particular, definind-o drept acea disciplină care tratează „desemnările plecând de la concepte sau de la lucrurile desemnate” (Coșeriu, 1999: 99). Contribuții valoroase în acest domeniu i se datorează cercetătorului Vasile Pavel, cel care subliniază rolul important pe care îl are motivația care stă la baza alegerii unui cuvânt în procesul de formare de noi lexeme. Mai precis, motivația acestor cuvinte ar trebui să vizeze nu doar aspectele diferite, ci și „asemnările existente în procesul de alegere a semnelor motivante” (Pavel, 2014: 222).

Semasiologia este un termen alcătuit la rîndul său din gr. *semasia* (=desemnare) și *logos* (=știință), fiind așadar o nouă metodă de cercetare ce se bazează pe semnificația cuvintelor. Semasiologia sau despre „studiul științific al sensului cuvintelor, în relațiile cu onomasiologia” (Bidu-Vrănceanu, 1997) reprezintă, în viziunea multor cercetători, termenul care este întrebuintat pentru a studia „sensul lexical al cuvîntului.” (Bucă, 1976: 10)

O dublă perspectivă asupra conceptelor – analiză onomasiologică și semasiologică

Întreaga analiză va fi subscrisă metodei comparative, menite să ilustreze atât asemănările, cât și deosebirile care intervin în urma contactului lingvistic. O altă metodă de analiză va fi cea cantitativă, prin intermediul căreia ne propunem să observăm în ce măsură organizarea inventarului în cele două sisteme lingvistice este predominant similară (sau nu). Pentru a ilustra un posibil model de analiză pentru termenii ce vor fi inventariați, pot fi urmărite următoarele exemple:

Maleficul

Oamenii au fost dintotdeauna în preajma răului. Expuși fiind la tot felul de hazarde naturale, războaie, boli, moarte etc., explicarea și raționalizarea răului devenea o nevoie din ce în ce mai acută. Așa se face că există numeroase mituri ale creației în care este explicată apariția și influența răului asupra a tot ceea ce ne înconjoară. Instanța supremă a răului beneficiază de un vast corolar de forme.

Un termen frecvent întâlnit este cel de *diavol*. Etimologia termenului își are originile din gr. *diábolos*, care făcea referire în primă instanță la ideea de a spune minciuni, fiind înregistrat în dicționarul RAE astfel: lat. târzie *diabŏlus*, la rândul său din gr. bizantină *διάβολος*. Acest concept derivă din verbul *diaballein*, a separa, a dezbină, a ataca, a calomnia etc. (DER). Concepția conform căreia diavolul este o ființă primitivă angelică, expulzată ulterior de către Dumnezeu, este o explicație ce își are rădăcinile în creștinism și a fost formată de-a lungul primelor secole de la nașterea Mântuitorului.

În traducerea românească substantivul echivalent este *diavol*, termen provenit, cf. MDA, din vsl. *dijavolŭ*, fiind acea „ființă imaginară considerată drept întruchipare a spiritului rău”. Sensul de diavol ca entitate malefică a fost căpătat ulterior, după apariția creștinismului. Inițial el era considerat a fi un protector al casei, dar numele s-a tabuizat atunci când atributele diavolului i-au fost transferate. Termenul capătă o conotație negativă odată cu apariția erei postplatonice.

Conceptul de malefic înregistrează un număr vast de termeni ce pot fi analizați, printre care pot fi amintiți și: scaloii, Antihrist, Nefărtate, Satana, Aghiută, Michiduță etc.

Ne atrage atenția însă o intrare înregistrată în dicționarele relaționale, *scaloii*, substantiv comun masculin ce desemnează un fir de ceapă care nu a format bulb. În zona Moldovei, denumirea este folosită și pentru a face referire la nenumit. Variantele care apar în dreptul acestui cuvânt în DS sunt cele pe care le-am amintit în paragrafele anterioare: „aghiută, demon, diavol, drac, încornoratul, naiba” etc.

Un alt termen ajuns în limbă pe filieră slavonă este și Satana, redat în dicționare drept „căpetenia dracilor”. A avut loc o deplasare a accentului, termenul înregistrat în *Biblia de la București* fiind oxiton (**sataná**), iar astăzi paroxiton. *Dicționarul limbii române literare contemporane* înregistrează câteva exemple din literatura română în care acest nume propriu este adesea întâlnit articulat, precum: „ispita **Satanei**.”

În limba spaniolă, același termen este înregistrat cu două forme: una bisilabică, *Satán*, respectiv trisilabică *Satanás*, ambele provenite din ebraică, unde *satan* are înțelesul de „dușman”, deci adversarul lui Dumnezeu.¹ Acest

¹ Vorbind despre gruparea *Illuminati*, autorul Dan Brown oferă în cartea sa intitulată *Îngeri și demoni* o explicație cu privire la denumirea de *Satana*, atribuită acestei frății anticreștine. Deoarece clericii au considerat această grupare drept este una extrem de periculoasă, i-au atribuit numele *Shaitan*, un termen islamic care desemnează „dușmanul lui Dumnezeu”. Alegerea unui lexem din limbajul musulmanilor nu este una întâmplătoare, deoarece limba lor era considerată necurată. Firește că o mențiune apărută într-un text literar pur ficțional nu poate reprezenta o sursă corectă și completă de informare, dar merită studiat procesul prin intermediul căruia s-a ajuns la forma utilizată astăzi.

nume propriu înregistrează forme asemănătoare în celelalte limbi romanice avute în discuție: it. *Satàn/Satana*, fr. *Satana*, respectiv port. *Satã/Satanás*.²

Divinul

În traduceri românești, ființa supremă, Creatorul, este întâlnit adesea cu numele de Dumnezeu. Etimonul ce stă la baza termenului din limba română este unul provenit din latină, *dōmīnē dēus*, care a suferit diferite modificări fonetice până la forma actuală, *Dumnezeu*. În alte limbi romanice, precum spaniola, de pildă, apariția substantivului propriu *Señor* (care face referire la Tatăl Ceres) a fost favorizată de substantivul comun *señor*³ < lat. *senior*, *-ōris*, fiind vorba astfel un caz de antonomază particularizantă (Domnul Dumnezeu nostru).

Patologicul

În ceea ce privește patologicul, poate fi analizat un termen precum substantivul comun *pestă*. La baza acestuia se află un etimon latin, *pestis*, așa cum înregistrează DLE RAE. Se optează, totuși, și pentru varianta de *ciumă*, termen provenit din lat. *cyma* „umflătură”, cf. DER. Acesta apare în aproape toate limbile din estul Europei: alb. *kjimë* - „abces”, tc. *Çuma* „ciumă”, bg., sb., rus. *čuma*, pol. *dzuma*, mag. *csoma* - „ciumă”. Același etimon, în alte limbi romanice precum it. *cima*, fr. *cime*, sp. *cima*, înregistrează o evoluție semantică, fiind înregistrat cu sensul de *vârf/culme*, și nu cel de *maladie*.

Ocultismul

Un termen cel puțin interesant este substantivul *pitie*, întâlnit adesea și cu forma în care laringala apare intercalată: *pithie*. Varianta hispanică provine din lat. *pythonissa* < *python* + lat. *-issa* (sp. *-esa*) și desemnează acea persoană care prezice viitorul («persona que adivina, predice lo futuro»), conform DLE RAE. Deși limba română înregistrează și varianta *pitonisă*, pl. *pitonise*, în diferite texte literare este înregistrată varianta *pithie*. Acesta intră în limbă pe filieră franceză (*pythie*), cf. gr. *Pythia*, „preoteasă a lui Apollo la templul din Delfi” - fam. „ghicitoare”, conform DN. Substantivul comun provine dintr-un substantiv propriu, preoteasa Pitia fiind cea care făcea preziceri în Oracolul din Delphi, fiind astfel înregistrat un caz de *antonomază generalizantă*.

Din același câmp fac parte și cuvintele *vrăjitor*, respectiv *ghicitor* (= sp. *adivino*). Cuvântul *vrăjitor* este format prin derivare cu sufixul de agent *-tor* de la verbul a vrăji < vsl. *vražiti*. După același calapod este construit și termenul *ghicitor*, dar etimologia verbului este, de această dată, una necunoscută (Șăineanu, 1938).

² Un sinonim cu o explicație comică este acela de „agent fiscal”, persoana care se ocupă în special de colectarea taxelor și impozitelor de la debitorii. Această variantă argotică este redată în *Dicționarul etimologic român*, forma fiind utilizată îndeosebi în argou.

³ Domn, persoană ajunsă la o vârstă respectabilă.

Cele câteva exemple menționate anterior reprezintă posibile modele de analiză pentru cele două orientări în lingvistică și fac parte din câmpuri semantice diferite, menite să ilustreze existența unui corolar vast de forme. Prin intermediul celor două perspective, onomasiologică și semasiologică, se pot observa nu doar nomenclaturile, ci și motivațiile care stau la baza procesului de denominație.

Considerații finale

Cele câteva cuvinte prezentate anterior fac parte dintr-un corolar de forme mult mai vast, care este în mare parte cunoscut vorbitorilor. Analizând corolarul de forme în paginile anterioare, s-a putut constata faptul că acest concept este unul ce beneficiază de un număr impresionant de variante. Studiul poate fi extins, realizându-se o analiză exhaustivă a tuturor termenilor ce alcătuiesc bestiarul malefic.

Considerăm că o abordare interdisciplinară, nu doar de ordin lingvistic, ci și de ordin cultural, reprezintă o metodă utilă prin care pot fi identificate multe alte explicații lămuritoare cu privire la apariția unor exemple atât de numeroase ce aparțin câmpurilor semantice avute în discuție (și nu numai!).

Acest studiu reprezintă, așadar, un punct de plecare pentru alte cercetări viitoare menite să adâncească această problemă, unde pot fi oferite inclusiv exemple din interiorul altor câmpuri onomasiologice precum: moartea, patologicul etc.

Bibliografie

Dicționare

- Bidu-Vrânceanu, Angela et alii, *Dicționar de științe ale limbii*, Editura Științifică, București, 1997.
- Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic român*, Editura Saeculum I.O., București, 2007.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA., *Diccionario de la lengua española*, 23.ª ed., [versión 23.6 en línea]. Disponibil la: <https://dle.rae.es/>. Data ultimei accesări: [10.X.2023].
- Seche, Mircea și Luiza, *Dicționar de sinonime*, Editura Litera Internațional, București, 2002.
- Academia Română, *Micul dicționar academic*, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 2010.
- Șăineanu, Lazăr, *Dicționar universal al limbii române*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1938.

Lucrări teoretice

- Bucă, Marin, Eseev, Ivan, *Probleme de semasiologie*, Editura Facla, Timișoara, 1976.
- Coșeriu, Eugen, *Introducere în lingvistică*, Editura Echinoc, Cluj-Napoca, 1999.
- Pavel, Vasile, *Studii de dialectologie și onomasiologie*, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie, Chișinău, 2014.

SUBTITRAREA: PARTICULARITĂȚI ȘI PROVOCĂRI

Alin Titi CĂLIN*

Abstract

This article explores the complexities and challenges of subtitling, focusing on its particularities, difficulties, and the impact it has on audiences. The primary aim is to provide a deeper understanding of the subtitling process, including the technical and linguistic considerations involved in creating effective subtitles. It highlights the role of subtitling in bridging cultural and linguistic gaps, making content accessible to a wider audience. The article also discusses the challenges faced by subtitlers, such as the need to balance accuracy, brevity, and readability, while maintaining the essence of the original message. Additionally, it addresses the impact of subtitles on audience comprehension and engagement, emphasizing the importance of quality subtitling in ensuring that viewers can fully enjoy and understand audiovisual content.

Keywords: subtitling, linguistic considerations, cultural adaptation, comprehension

Societatea contemporană a fost martora apariției și dezvoltării continue a noilor tehnologii media. Un număr tot mai mare de oameni obțin acces la aceste resurse, care nu sunt doar exploatate ca instrumente de divertisment, ci servesc și ca instrumente pedagogice și de achiziționare a cunoștințelor. În acest sens, cazul intrării traducerii audiovizuale subtitrate este emblematic.

Subtitrarea este o practică larg utilizată la nivel mondial pentru traducerea pe ecran și constituie opțiunea preferată de traducere în țările numite „țări de subtitrare”, incluzând printre altele zona scandinavă, Portugalia, Grecia, Belgia, Țările de Jos, Luxemburg, Taiwan și lumea arabă. Tradițional, subtitrările interlinguale în limba vorbitorilor sunt suprapuse imaginii de pe ecran pentru a permite difuzarea produselor audiovizuale într-o limbă străină în întreaga lume, asigurând înțelegerea de către audiențele străine printr-o soluție rapidă și relativ necostisitoare.

Alegerea subtitrării în locul altor moduri de traducere pe ecran, cum ar fi dublajul sau voiceover-ul, este în principal dictată de motive economice și socio-culturale. Pe lângă costurile mai mici față de dublaj, preferința pentru subtitrare este legată și de factori precum obiceiurile generale ale publicului-țintă, deschiderea țării la culturi străine și promovarea multilingvismului, deoarece subtitrarea le permite telespectatorilor să acceseze produsele audiovizuale în limba originală și să intre în contact mai direct cu

* Lecturer PhD, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, alin.t.calin@gmail.com.

culturile străine. Din acest motiv, subtitrarea este adesea asociată cu învățarea limbilor străine și este tot mai mult promovată de guverne și instituții internaționale ca resursă relevantă pentru dobândirea și menținerea limbilor, precizează (Ghia Elisa, 2012:7).

Concept

Subtitrarea este definită ca o practică lingvistică de traducere care constă în prezentarea unui text scris, în general în partea de jos a ecranului, care încearcă să redea dialogul original al vorbitorilor, precum elementele discursive care apar în imagine (litere, inserții, graffiti, inscripții, panouri) și informațiile conținute în coloana sonoră (cântece, voci off).

Termenul *subtitrare* provine din latină, fiind compus din prepoziția *sub* care înseamnă sub, dedesubt și substantivul *title* care provine din latinescul *titulus* semnificând inscripție, antet sau etichetă și presupune a prevedea cu un subtitlu.

Istoria subtitrărilor poate fi urmărită încă din primele zile ale cinematografului, când filmele mute au fost proiectate pentru prima dată, având loc la începutul secolului al XX-lea. În acele vremuri, filmele erau adesea însoțite de muzică live, publicul bazându-se pe partitura muzicală pentru a înțelege starea de spirit și tonul filmului. Pe măsură ce filmele au devenit mai complexe, au apărut intertitlurile, care erau bucăți scurte de text, desenate sau tipărite pe hârtie și afișate între scene. După introducerea filmelor sonore, utilizarea intertitlurilor a început să scadă, în schimb, au fost folosite subtitrările pentru a oferi o traducere a dialogului, făcând astfel posibil ca publicul din diferite țări să înțeleagă filmul. Odată cu apariția televiziunii, cererea de subtitrări a crescut și totodată au fost dezvoltate noi tehnici de subtitrare pentru a face conținutul subtitrat mai accesibil publicului larg. În ceea ce privește subtitrarea din desfășurarea pieselor de teatru sau de operă, subtitrările au început să fie proiectate pe un afișaj led, însă nefiind întotdeauna vizibil pentru toți participanții. Un alt sistem pe care multe opere și teatre l-au adoptat a presupus instalarea în întreaga locație a unor ecrane mici și individuale, computerizate, care sunt fixate pe scaunul din fața spectatorului și permit furnizarea simultană a subtitlurilor în mai multe limbi. În alte cazuri, subtitrările sunt integrate în designul scenei, iar noi experimente implică utilizarea ochelarilor în care vor fi ulterior proiectate, descriu foarte elaborat Jorge Diaz Cintas & Aline Remael.

Conform Anei Maria Dragnea (2010:40), subtitrarea este o „sinteză între traducere și interpretare”, iar Henrik Gottlieb (2004: 220) o definește ca un tip de traducere diasemiotică în media polisemiotică care include filme, televiziune, video și DVD sub forma unei linii sau a mai multor linii de text scris. De regulă, subtitrările trebuie sincronizate cu imaginea și dialogul filmului original și nu ar trebui să depășească două rânduri de aproximativ 36 de caractere menținute pe ecran vreme de șase secunde, stipulează Jorge Díaz Cintas (2007), Eduard Bartoll (2015). Însă, în unele limbi, precum japoneza, subtitrările în

cinematografie sunt prezentate vertical și au tendința să apară pe partea dreaptă a ecranului.

Raluca Sinu (2013: 25) definește termenul de subtitrare interlingvistică, ca „traducerea scrisă în limba țintă (LT) a unui mesaj transmis oral în limba sursă (LS) în cadrul unei producții audiovizuale” iar principala preocupare vizează abilitatea de a reda diferite tipuri de vorbire pe două rânduri de text concis și inteligibil cu pierdere minimă de informație din conținut. Alte preocupări includ păstrarea caracterului sincron cu imaginea și dialogul filmului, redarea registrului, a argoului, a idiosincraziilor lingvistice și, într-o oarecare măsură, a trăsăturilor interacționale ale dialogului.

Așadar, subtitrarea se încadrează între traducerea scrisă și interpretare, întrucât se pleacă de la textul dramatic (traducerea scrisă) pentru a se ajunge la un text tradus în contextul prezentului (interpretarea). Aparținând ariei traducerii audiovizuale, subtitrarea se prevalează, atât de resursele scrise, cât și de cele orale, susține Ana Maria Dragnea (2010: 41). Într-adevăr, dacă am judeca prin prisma suprimărilor menționate în paragraful anterior, subtitrarea trebuie lecturată aidoma traducerii scrise, dar imuabilitatea ei, constrângerea de a folosi un număr limitat de caractere o aseamănă interpretării, întrucât se urmărește, mai curând, transmiterea mesajului, decât impresiunea sau delectarea cititorului.

Particularități

Eduard Bartoll (2015: 116-121) enumeră trei caracteristici importante ale subtitrării care se referă la spațiul disponibil pentru traducere, la durata maximă și minimă pe care o poate avea un subtitlu, dar și la vulnerabilitatea pe care o simte traducătorul în fața criticii spectatorului.

1. Caracteristici spațiale

Spațiul reprezintă numărul de caractere și de linii disponibil pentru subtitluri. Acesta este determinat de convertirea textului oral în textul scris, într-o altă limbă sau aceeași, dar și de ritmul de citire al telespectatorilor deoarece citirea nu se face niciodată la fel de rapid ca ascultarea.

a. Limita de caractere

În general, numărul de caractere pe linie variază între 20 și 40, majoritatea companiilor folosind 36 de caractere. Aceasta înseamnă că, dacă subtitlul are două linii, se pot avea în total până la 72 de caractere pentru fiecare subtitlu. Dar în orice caz, o linie nu poate avea mai mult de 36 de caractere.

b. Limita de rânduri

În principiu, un subtitlu ar trebui să fie cât mai redus și să nu depășească mai mult de două rânduri. Această limită este impusă de necesitatea de a nu acoperi imaginile cu prea mult text. În unele cazuri, totuși, se poate observa că rândurile unui subtitlu pot ajunge la trei sau chiar mai multe, cum

ar fi subtitrările intralingvistice complete pentru învățarea limbilor. Subtitrările bilingve (adică în două limbi) pot avea până la patru rânduri, dar în realitate sunt două subtitrări independente.

c. Tipul de literă

Tipurile de litere influențează capacitatea de citire a spectatorului. De exemplu, tipurile de litere cu linii simple sunt mai ușor de citit pe ecran. Astfel, cel mai des utilizat tip de literă este *Arial*. Alte tipuri care sunt de asemenea utilizate includ *Tahoma* sau *Verdana*.

d. Stilurile

Stilul cel mai des utilizat în subtitrare, ca și în orice text tipărit, este stilul *normal*. Cu toate acestea, stilul *italic* are de asemenea o importanță în subtitrare. Acest stil este folosit în special pentru a marca voci off, cum ar fi un narator sau un personaj care este auzit, dar care nu apare pe ecran (de exemplu, într-o conversație telefonică). Italicul este, de asemenea, folosit pentru subtitrarea cântecelor și, ca în orice text tipărit, pentru a marca titluri, barbarisme, cuvinte evidențiate, etc.

2. Caracteristici temporale

Printre caracteristicile temporale, se remarcă faptul că un subtitlu rareori durează mai mult de șase secunde sau mai puțin de o secundă. Uneori este posibil ca în opere, aceste limite de timp să fie depășite. Această limitare temporală este determinată de ritmul discursului, factorii fiind foarte diversi. Pe de o parte, diferitele propoziții, cu pauzele lor respective, necesare pentru respirație și schimbările de dialog. Pe de altă parte, trebuie să se țină cont și de viteza la care citește un spectator mediu. Media de timp necesară unui spectator pentru a citi două linii de până la 70 de caractere este de 5-6 secunde.

3. Vulnerabilitatea subtitlatorului

Subtitrarea este unul dintre puținele tipuri de traducere în care originalul și traducerea apar în același timp. De asemenea, vocile suprapuse prezintă originalul și traducerea în același timp, însă originalul se află la un volum mult mai scăzut decât traducerea. De asemenea, în interpretare, atât consecutivă, cât și simultană, originalul și traducerea se oferă în același timp. Unele ediții de poezie sau proză veche prezintă, de asemenea, originalul și traducerea împreună. Acest lucru face ca traducătorul să se simtă vulnerabil în fața criticii spectatorului. Acest fapt condiționează libertatea traducătorului în alegerea unui termen sau altul, în special dacă traducerea propusă se abate semnificativ de la original.

Privind dintr-o altă perspectivă, Díaz Cintas (2001: 131) susține faptul că o caracteristică fundamentală a subtitrărilor este aceea că „nu poate fi o traducere literală a dialogurilor originale”. Prin urmare, subtitrările reprezintă o versiune redusă a textului original deoarece informațiile se adaptează în limitele spațiale și temporale, reducând structurile lingvistice exprimate în textul scris pe ecran. Astfel, înregistrarea orală folosește multe elemente

lingvistice care pot fi considerate redundante în registrul scris. Gradul de reducere va varia în funcție de natura lingvistică a textului original, tempo-ul original, schimbările de plan, complexitatea textului, situația actorilor, acțiunea produsului audiovizual, canalul, etc.

Totuși subtitrarea este o formă distinctă de exprimare lingvistică care necesită o abordare creativă și strategică. Deși constrângerile sunt reale, o abordare inteligentă poate depăși obstacolele. Cu toate acestea, este important să se găsească un echilibru între fidelitatea față de conținutul original și nevoia de a face traducerea accesibilă și înțeleasă pentru publicul țintă.

Clasificări

Una dintre cele mai tradiționale clasificări ale subtitrărilor se axează pe dimensiunea lingvistică. Din această perspectivă, putem găsi următoarele trei tipuri: subtitrarea intralingvistică, interlingvistică și bilingvă.

Subtitrarea intralingvistică sau reformularea, se referă la interpretarea semnelor verbale prin intermediul altor semne din aceeași limbă. Aceasta ajută persoanele cu deficiențe auditive (SDH) în scopuri de învățare a limbilor, se folosește pentru dialecte ale aceleiași limbi sau pentru notificări și anunțuri. Acest tip de subtitrare este cunoscută și sub denumirea de subtitrare (închisă) în limba engleză americană, fiind destinată în principal persoanelor cu deficiențe auditive, pentru a asigura un acces mai democratic la programele audiovizuale. Mai mult, subtitrările intralingvistice ajută și la promovarea alfabetizării în rândul copiilor. Proiectul de succes al subtitrării în aceeași limbă efectuat în India de Kothari și colaboratorii săi (2004) a condus la lansarea BookBox (bookbox.com), un canal de videoclipuri în numeroase limbi din întreaga lume. Prin includerea subtitrării în aceeași limbă în programul audiovizual, Book Box sincronizează textul scris, sunetul și imaginea pentru a crea o experiență educativă și distractivă pentru copii, care pot corela sunetele fonetice cu subtitrările vizuale pentru a accelera dezvoltarea abilităților de citire în limba maternă. Această abordare s-a dovedit, de asemenea, că motivează persoanele analfabete să devină alfabetizate, prin divertisment și cultura populară, pentru a transforma lectura într-un fenomen automat și reflex în viața de zi cu zi și pentru a crea o cultură a lecturii și un mediu propice cititului.

Un alt tip de subtitrare intralingvistică care câștigă o popularitate enormă în zilele noastre este cunoscută sub numele de *karaoke*. În general, este folosită în redarea cântecelor, sunetelor muzicale de film, astfel încât publicul să poată cânta în același timp cu personajele de pe ecran. Filmul *The Sound of Music* a fost promovat de mulți ani într-un cinematograf din centrul Londrei în acest mod, astfel având un succes extraordinar. A inițiat o tradiție cu subtitrarea intralingvistică a altor filme și programe, precum *The Rocky Horror*

Picture Show, Abba Live in Concert și *Joseph and the Amazing Technicolor Dreamcoat*.

Un alt exemplu de subtitrare intralingvistică este utilizarea subtitrărilor în filme și emisiuni pentru dialogurile persoanelor ale căror accente sunt dificil de înțeles, pentru audiențele care, în principiu, împărtășesc aceeași limbă. Un exemplu în acest sens este filmul britanic *Trainspotting*, în care actorii vorbesc engleza cu un accent scoțian atât de puternic încât filmul a fost distribuit în Statele Unite cu subtitrări în engleză. Cu toate acestea, practica obișnuită este să se recurgă la aceste subtitrări doar în cazuri sporadice, în care există nevoia de a transcrie enunțuri ale persoanelor care vorbesc limba fie ca limbă străină, fie ca limbă maternă, dar cu un accent local puternic și variații lexicale care fac dificilă înțelegerea pentru restul vorbitorilor ai acelei limbi.

Ultima categorie de subtitrare intralingvistică poate fi observată pe monitoarele din stațiile de metrou și în alte zone publice, unde subtitrările sunt folosite pentru publicitate, precum și pentru transmiterea ultimelor știri. Folosirea textelor scrise pe ecran permite transmiterea informațiilor fără sunet, astfel încât să nu deranjeze publicul.

Subtitrarea interlingvistică sau traducerea propriu-zisă reprezintă interpretarea semnelor verbale dintr-o altă limbă / implică traducerea dintr-o limbă sursă într-o limbă țintă. Gottlieb (1994) o mai numește „subtitrare diagonală” deoarece implică o trecere de la o limbă la alta, împreună cu o schimbare a modului, de la oral la scris.

Subtitrările interlingvistice sunt instrumente didactice pentru învățarea limbilor străine, această funcție fiind recunoscută de mult timp. Într-un articol publicat încă din 1974, Dollerup evidențiază deja valoarea didactică a subtitrărilor interlingvistice ca instrument de învățare a limbilor și afirma că în Danemarca „multe persoane trebuie să folosească programe străine ca modalitate de a se menține la curent și, posibil, de a-și îmbunătăți cunoștințele de limbi străine” (ibid.: 197). Vizionarea și ascultarea filmelor și a programelor subtitrate din alte limbi „ne ajută nu numai să dezvoltăm și să extindem abilitățile noastre lingvistice, ci și să contextualizăm limba și cultura altor țări. Ne familiarizăm cu limba străină prin coloana sonoră (vocabulary, intonație, pronunție), iar imaginile ne aduc în contact cu manierismele și comportamentele altor culturi (gesticulație, mod de îmbrăcare, relații interpersonale, spații geografice).” Este posibilitatea unică de a avea acces direct la original și de a-l putea compara cu traducerea sa care a fost evidențiată de mulți teoreticieni ca unul dintre cele mai pozitive avantaje suplimentare ale subtitrării (D’Ydewalle and Pavakanum 1992; Koolstra and Beentjes 1999).

Subtitrările bilingve reprezintă al treilea tip din această categorie și sunt produse în zone geografice în care se vorbesc două limbi. De exemplu, în Belgia, în încercarea de a satisface comunitățile valonă și flamandă, subtitrările din cinematografe sunt în franceză și flamandă. În Finlanda, unde limba

suedeză are statut oficial, la fel ca și limba finlandeză, bilingvismul este respectat în anumite regiuni, iar televiziunea și cinematografele folosesc subtitrări în ambele limbi. Un alt context în care se recurge la subtitrările bilingve este în festivalurile internaționale de film. Pentru a atrage o audiență mai largă, multe dintre aceste festivaluri difuzează filme străine, de exemplu, iranene, spaniole sau japoneze, cu două seturi de subtitrări. Un set este în limba engleză, pentru a satisface nevoile unei audiențe internaționale alcătuite din regizori, producători, distribuitori, actori și spectatori care vin din toate colțurile lumii, iar celălalt set de subtitrări este în limba țării în care are loc festivalul de film, de exemplu franceza la Cannes, germana la Berlin și italiana la Venetia. (Jorge Diaz Cintas & Alme Remael 2007: 13-23)

În ceea ce privește istoria subtitrării, o altă clasificare cuprinde următoarele: *subtitrarea mecanică și termică, subtitrarea fotochimică, subtitrarea optică, subtitrarea cu laser și subtitrarea electronică.*

Procesul tehnic de transfer al subtitrărilor în filmul sau programul efectiv a suferit o evoluție considerabilă, care a dus la o îmbunătățire a prezentării și stabilității acestora pe ecran. Ne vom concentra asupra ultimelor două tipuri, Ivarsson și Carroll (1998:12-19) și Díaz Cintas (2001:101-103) oferind o prezentare mai detaliată a fiecăruia dintre ele.

Metoda actuală de imprimare cel mai frecvent utilizată în subtitrarea cinematografică este cea cu laser. Introdusă în anii 1980, s-a dovedit mult mai eficientă decât metodele anterioare pe care a început să le înlocuiască. Un laser de mare precizie arde emulsia copiei pozitive în timp ce tipărește subtitrul care, datorită codului de timp, este sincronizat exact cu discursul actorilor. De la acest punct, subtitrările formează o parte integrală a copiei filmului, și de fiecare dată când este proiectată, acestea vor apărea în partea inferioară a ecranului. Faptul că sunt efectiv tipărite pe copie elimină orice posibilitate ca subtitrările să se miște sau să se clatine în timpul proiecției filmului.

Subtitrarea electronică este cealaltă metodă folosită frecvent în industrie ca alternativă la subtitrarea cu laser, cel mai mare avantaj fiind acela de a permite subtitrărilor să fie suprapuse pe ecran în loc să fie gravate pe imagine. Subtitrările sunt produse de un generator de caractere și sunt transmise printr-un proiector pe ecran. Tehnologia utilizează un sistem de coduri de timp pentru a asigura ca textul este proiectat în sincronizare cu filmul. Este mai ieftină decât gravarea cu laser și este utilizată în principal în festivalurile de film unde o singură copie a filmului poate fi prezentată cu mai multe seturi de subtitrări în mai multe țări. Avantajul față de gravarea cu laser este că subtitrările electronice sunt independente de programul audiovizual și pot fi ușor revizuite și modificate de la o proiecție la alta.

Mai mult, acest sistem pare să ofere un acces mai bun la filmele proiectate în cinematografe pentru persoanele cu deficiențe de auz, deoarece subtitrările pot fi proiectate pe un ecran adiacent ecranului de film. Este, de

asemenea, o soluție pentru cinematografele care doresc să folosească aceeași copie a filmului pentru proiecții alternative cu și fără subtitrări pentru persoane cu deficiențe de auz, aceasta fiind preferată și în televiziune.

Bibliografie

- Borrás, I. Y Lafayette, R. «*Effects of multimedia courseware sub titling on the speaking performance of college students of French*».1994, *The Modern Language Journal*, 78(1), 61-75.
- Dragnea, A., *Surtitrage du dialogue dramatique dans la pratique théâtrale contemporaine*, 2010, Iași, Lumen
- Gottlieb, H. 'Multidimensional translation: semantics turned semiotics', in H. Gerzymisch-Arbogast and S. Nauert (eds), *mutra 2004– Challenges of*.
- Ivarsson, Jan and Mary Carroll. *Subtitling*. 1998 Simrishamn: transedit.
- Díaz Cinta, J., *The Didactics of Audiovisual Translation*, 2007 Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
- Díaz Cintas, J., *Audiovisual translation: Subtitling*, 2007, London, Routledge
- Laura Incalcaterra mcloughlin, Marie Biscio, Maire Aine Ni Mhainnin, *Audiovisual Translation Subtitles and Subtitling*, 2011, Die Deutsche Nationalbibliothek.
- Noa Talaván Zanón, *La subtitulación en el aprendizaje de lenguas extranjeras*, 2013, Ediciones Octaedro.
- Sînu, R., „*Transferul oral-scris în subtitrare*”, în *Studii și cercetări lingvistice*, 2012, București, Academia română.

TRANSFORMĂRI ȘI PROVOCĂRI ÎN TRADUCEREA TITLURILOR DE FILME DIN ENGLEZĂ ÎN SPANIOLĂ ȘI VICEVERSA

Raluca GĂZDAC*

Abstract

Translating titles of audiovisual products like, for instance, films, represents both a linguistic and a semantic challenge. This information transfer from a source language to a target one must tightly relate to the main idea of the movie. Thus, depending on the situation, may or may not appear linguistic or semantic changes inside the traduction process from English to Spanish or viceversa.

Keywords: traducere/ analiză/ producții audio-vizuale/ titluri/ spaniolă/ engleză

După cum bine știm, elemente din domeniul audiovizual au intrat în viața de zi cu zi într-un ritm accelerat. Dacă înainte cărțile erau principala formă de evadare din rutină, astăzi, cu un singur *click*, oricine are la dispoziție orice tip de produs audiovizual, fie acesta un film, serial sau documentar. Așadar, prin avansul tehnologic, traducerea audiovizuală este prezentă peste tot și este accesibilă tuturor oamenilor, devenind, în acest fel, un adevărat fenomen social.

Când vorbim, de exemplu, despre filme, și mai ales despre cele de origine străină, trebuie să ne întrebăm: în ce constă mai exact munca celor care stau în spatele procesului de traducere?

La prima vedere, a traduce un film poate părea simplu, căci nu avem de a face cu un limbaj de specialitate sau cu unul literar. Însă, lucrurile nu stau chiar așa. Un traducător de produse audiovizuale este constrâns din multe puncte de vedere, barierele fiind de tip social, cultural, geografic, lingvistic, psihologic și tehnic. De pildă, un obstacol lingvistic și mai ales cultural ar fi traducerea unei glume.

Încă de la început, traducătorul se poate confrunta cu dificultăți sau provocări, fiind vorba aici despre momentul în care trebuie să traducă titlul filmului în cauză. În foarte multe cazuri, traducerea nu este condiționată de aspectul lingvistic, cum ne-am fi așteptat, ci depinde de ideea fundamentală a lungmetrajului. Așadar, în acest proces de transfer de informații din limba

* MA student, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iasi.

sursă în limba țintă, pot apărea, sau nu, schimbări minore sau majore de tip lingvistic sau semantic.

Vom prezenta și analiza 14 titluri de film de diferite genuri, care au fost traduse din engleză în spaniolă, dar și viceversa, unde vom putea vedea exact ce schimbări pot avea loc odată cu traducerea sau uneori, chiar cu adaptarea acestora. Trebuie menționat că prima jumătate a titlurilor analizate aparține genului *horror* american, iar a doua cuprinde și titluri de drame sau *thriller* din spațiul spaniol. Totodată, vom oferi, acolo unde vom avea posibilitatea, o variantă proprie de traducere în spaniolă.

The Purge este „*La Purga: la noche de las bestias*”, film care prezintă situația bizară în care, o dată pe an, toată lumea din SUA, pentru o noapte, are dreptul de a ucide pe orice persoană dorește. Potrivit RAE, termenul *purga* înseamnă „expulzare sau eliminarea funcționarilor, angajaților, membrilor unei organizații etc., care se decretează demotive politice și care pot fi urmate de sancțiuni mai grave.” Deși cuvântul desemnează același concept în dicționarul englez, din punct de vedere semantic, *purge* și, respectiv, *purga* sunt folosite în film pentru a însemna „curățare” sau „purificare de oricine care este antipatic sau enervant pentru altcineva”. În mod curios, versiunea spaniolă este sporită din punct de vedere lingvistic prin sintagma nominală „noaptea fiarelor”. În mod clar, sensul titlului în spaniolă face aluzie și mai mult la evenimente și pregătește psihologic pe spectator, prin substantivul comun „fiare” (*bestias*).

Split este un film de groază și suspans de succes, lansat în 2016, în care este vorba despre un tânăr care suferă de o tulburare de personalitate multiplă, și care, din cauza stării sale, răpește niște fete. Potrivit dicționarului Macmillan, *split* este un substantiv care înseamnă „tăietură” sau „ruptură”. Versiunea spaniolă a titlului este „*Múltiple*”, un termen care, din punct de vedere semantic, face o trimitere directă la evenimentele filmului și, mai ales, la boala protagonistului, deși „*Split*” este, de asemenea, sugestiv. Din punct de vedere lingvistic, pentru traducerea în spaniolă s-a folosit un adjectiv care, potrivit RAE, este echivalentul lui „*divers*, în multe privințe, în opoziție cu *simplu*.” Deși titlul nu este augmentat în spaniolă, acesta are o pondere semantică mai mare decât varianta sa în engleză, deoarece cuvântul „multiplu” este un termen de specialitate ce aparține domeniului medical și care conține denumirea bolii psihice de care suferă personajul. O posibilă traducere în spaniolă pe care o considerăm a fi potrivită este „*Dividido*”, pentru că protagonistul este „scindat” mental, fiind fragmentat între cele nouă personalități ale sale.

Un alt film de groază care a câștigat faima internațională în 2018 este *He's out there*, tradus ca „*Él viene por tí*” („El vine după tine”). Acest lungmetraj prezintă lupta pentru supraviețuire a unei mame și a fiicelor sale, care se confruntă cu pericolul de a se afla în apropierea unui psihopat care vrea să le ucidă. Din punctul de vedere lingvistic, diferența dintre cele două titluri este semnificativă, deoarece, în primul rând, avem un unic element comun tradus

prin echivalentul său, și anume, pronumele personal „el” pentru „he”. În al doilea rând, „*s out there*” reprezintă partea din titlul original la care s-a renunțat în versiunea spaniolă, optându-se pentru sintagma verbală „el vine după tine”. Din punct de vedere semantic, titlul în spaniolă este mult mai sugestiv, datorită verbului „vine” și a grupului prepozițional „după tine”. Aceste două elemente fac trimitere la acțiune într-un mod mai specific, amintind faptul că criminalul își urmărește victimele, spre deosebire de „este acolo”, în engleză, care, la prima vedere, sugerează doar simpla prezență a ucigașului, dar nu subliniază și intențiile sale de a „vâna”.

Evil Dead, care a avut premiera în 2013, este lungmetrajul care spune povestea unor tineri ce iau proasta decizie de a petrece câteva zile într-o cabană în pădure, însă vizita acestora este tulburată de un spirit, din nefericire, invocat de ei înșiși. Titlul original, care s-ar putea traduce ca „*Spiritul malefic*”, a fost înlocuit în spaniolă cu „*Posesión infernal*” („Posedare infernală”). Din punct de vedere lingvistic, avem de-a face cu un substantiv comun, *posesión* și cu adjectivul *infernal*. Potrivit RAE, aceasta din urmă numește ceva care „aparține sau este legat de iad”, termen care anticipează cu exactitate chinul prin care vor trece personajele. Din punct de vedere semantic, „*posesión infernal*” este mult mai potrivit decât „*evil dead*”, pentru că *evil* („malefic”, „rău”) și *dead* („mort”), generalizează ideea principală a filmului, în timp ce versiunea spaniolă indică rădăcina sau originea problemei cu care se confruntă tinerii, adică, tocmai, o posedare infernală.

Următorul titlu pe care îl vom analiza, după numele său englezesc, *Ma*, din anul 2019, primește ca echivalent în spaniolă, „*El sótano de Ma*” („Subsolul mamei”). În primul rând, ne aflăm în fața unei augmentări a titlului, care descrie cu o precizie mult mai mare elementul central al filmului, și anume subsolul. Termenul reprezintă o sintagmă nominală care este adăugată la titlul original și care oferă informații esențiale despre evenimentele filmului. Trebuie menționat și faptul că sensul originalului este îmbogățit datorită acestei creșteri. În plus, ca și în cazul altor filme, se păstrează elementul central pentru titlul tradus, „*Ma*”, poreclă pe care protagonista și-o asumă. Totodată, „*Ma*”, fără partea adăugată în traducerea spaniolă, este un termen lipsit de informații suplimentare, versiunea în engleză fiind mai generală. Considerăm că titlul tradus este potrivit pentru că descrie și anticipează acțiunea.

Mercy este un film de groază din 2014 care a fost tradus în spaniolă ca „*La maldición de la abuela*”, ceea ce în română înseamnă „blestemul bunicii”. Lungmetrajul prezintă povestea unei familii care, la mutarea în casa bunicii care este pe moarte, începe să experimenteze evenimente care îi îngrozesc pe membrii săi, întrucât bătrâna are abilități supranaturale. Din punct de vedere lingvistic, versiunea tradusă este mai lungă decât cea originală, fiind formată din sintagma nominală *la maldición* și cea prepozițională *de la abuela*. Astfel, din punct de vedere semantic, cele două titluri sunt opuse, căci titlul original

înseamnă „milă” sau „îndurare”. Se mai poate observa că „*mercy*” este folosit aproape cu intenția de a ironiza, în timp ce varianta în castiliană face referire la subiectul lungmetrajului și îl și anticipează. De asemenea, aceasta se menține fidelă stilului sumbru al producției, ceea ce în forma originală nu se întâmplă.

Bye Bye Man este un film de groază din anul 2017, pentru a cărui traducere s-a optat pentru „*Nunca digas su nombre*”. În acest caz, sintagma nominală inițială a fost înlocuită cu o propoziție în spaniolă: „Nu-i pronunța niciodată numele”. Ca în modelul anterior, varianta în spaniolă este o opțiune complexă de traducere din punct de vedere semantic, dar și lingvistic, căci este mai lungă, dar și mult mai detaliată, prin intermediul căreia se prezintă, de asemenea, esența întregului film. Personajele, pentru a putea supraviețui, trebuie să mențină în secret existența entității malefice numită Bye Bye Man, fiind obligate să nu-i pronunțe niciodată numele.

În continuare, ca și în secțiunea anterioară, vom efectua o analiză lingvistică a șapte titluri de filme, concentrându-ne pe producții spaniole traduse în engleză. În ceea ce privește genul lungmetrajelor, în acest subcapitol nu ne vom concentra doar pe un tip, ci vom aborda titluri de dramă, comedii și *thriller*. După cum am menționat mai sus și acolo unde este posibil, vom oferi variantă proprie de traducere.

Contratiempo este un film thriller și suspans care a fost lansat în anul 2016 și care este prezintă situația grea în care se află un tânăr ce, într-o zi, se trezește lângă amanta sa decedată. Drept urmare, protagonistul angajează un avocat de prestigiu pentru a-l ajuta să descopere adevărul. Pentru varianta sa în limba engleză, titlul a fost tradus ca „*The Invisible Guest*” („Oaspetele invizibil”). Potrivit RAE, „*contratiempo*” înseamnă „accident sau eveniment neașteptat care reprezintă o piedică în a realiza ceva”. Acest termen face o aluzie clară la acțiune, deoarece descrie perfect situația neplăcută în care se va afla protagonistul. Putem observa că substantivul comun în spaniolă a fost înlocuit cu o expresie nominală diferită de semnificația originală. În timp ce „*contratiempo*” se referă la un concept specific, forma sa tradusă oferă mister, introducând informații fundamentale despre evenimentele din lungmetraj, căci dezvăluie existența unui intrus, personaj necunoscut datorită căruia are loc acțiunea. Din punct de vedere lingvistic, se mărește titlul prin intermediul adăugării adjectivului *invisible* („invizibil”), care, la rândul său, subliniază misterul ce învăluie faptele.

„*Spanish Affair*” este titlul în engleză dat celebrei comedii spaniole *Ocho apellidos vascos* („Opt nume de familie basce”), din 2014. Lungmetrajul spune povestea unui tânăr andaluz, care, când cunoaște o bască, decide să părăsească pentru prima dată orașul natal pentru a o cuceri și a o aduce înapoi în Sevilla, fiind dispus să pretindă că este basc chiar în fața tatălui acesteia. Titlul original faceo referire directă la intriga filmului, deoarece protagonistul, când află că fostul iubit al tinerei „avea cele opt nume de familie basce”, va continua

încercarea de a-l înșela pe tatăl fetei, urmându-i exemplul celui alt tânăr. Pe de altă parte, „*Spanish Affair*” este o traducere care se îndepărtează de sensul titlului original, deoarece generalizează ideea filmului, conținând o sintagmă nominală diferită care ar putea fi tradusă ca „aventură spaniolă” sau „poveste de dragoste spaniolă”. În acest caz, ne confruntăm cu o diminuare a titlului, atât din punct de vedere semantic, precum și lingvistică, prin utilizarea unui adjectiv și al unui substantiv.

El practicante („Paramedicul” în română) este un *thriller* din anul 2020, care prezintă povestea a doi tineri ce mențin o relație amoroasă de foarte mulți ani. Din nefericire, un accident teribil cu ambulanța îi provoacă paramedicului paralizia de la brâu în jos. La scurt timp, protagonistul decide să se despartă de Ángel, fapt care declanșează evenimentele, făcându-l pe tânăr să devină obsedat de aceasta, pe careo și răpește. Potrivit RAE, *practicante* este definit ca „o persoană calificată din punct de vedere legal pentru a efectua operații minore, a administra tratamente, injecții sau medicamente.” Acest substantiv comun din spaniolă a fost înlocuit cu sintagma nominală „*the paramedic*”. Această construcție este diferită în ceea ce privește sensul original datorită nuanțelor de sens. Dacă termenul spaniol face o referire subtilă la faptul că protagonistul nu este doar un paramedic, ci este și un personaj care își exersează profesia incorect sau imoral, deoarece își folosește cunoștințele medicale pentru a-și domina și răni victima, titlul în engleză desemnează ceva concret, prin „tratarea superficială a psihologiei” acestuia.

Al patrulea titlu aparține lungmetrajului *Hogar* („Acasă”), un *thriller* din 2020 care prezintă povestea unui tată care își pierde locul de muncă și este forțat să renunțe la apartamentul său luxos și la viața sa confortabilă. Faptul că acesta părăsește apartamentul este doar o aparență, căci protagonistul își păstrează setul de chei pentru a intra în casă ori de câte ori dorește, în ciuda faptului că este ocupat de alte persoane. Potrivit RAE, *hogar* este echivalentul a „casă sau domiciliu”, termen care face o referință clară la acțiune, având în vedere că Javier nu poate accepta pierderea casei, obsesie care îl face să și acționeze în consecință. Versiunea în engleză a titlului a fost înlocuită cu „*The occupant*” („Chiriașul”). Această frază nominală diferă de cea originală în ceea ce privește sensul, deoarece termenul spaniol se referă la evenimente prin prisma pierderii apartamentului, în timp ce „*the occupant*” se focusează pe protagonist și pe lupta sa lăuntrică. Așadar, cele două titluri amintesc de acțiune din două perspective diferite, prima subliniind ideea de loc, iar a doua, ideea de persoană. Am propune ca traducere proprie, „*The Intruder*” („Intrusul”), motivul fiind faptul că, în mod evident, personajul central nu este nimic mai mult decât un intrus în vechiul său apartament în care oricum era doar un chiriaș.

Mientras duermes („În timp ce dormi”) este un *thriller* din anul 2011 despre un bărbat care lucrează ca portar într-un bloc din Barcelona. Acesta are

obiceiul de a-i pânde pe chiriași, încercând să le facă viața imposibilă. Mai târziu, obsesia lui ciudată se concentrează asupra unei tinere. Titlul filmului a fost tradus în engleză cu „*Sleep tight*”. Potrivit dicționarului Macmillan, această expresie este „folosită pentru a dori cuiva, în special unui copil, un somn liniștit”, unul dintre echivalentele sale în spaniolă fiind „*que duermas bien*”. Putem observa că titlul original, care este compus dintr-o propoziție subordonată temporală, este tradus în engleză printr-o frază verbală, compusă din verbul *sleep* și adverbul *tight*. Dacă forma originală oferă mister și suspans, elemente prin carese anticipează evenimentele filmului, traducerea sa este oarecum mai generală, deși, de asemenea, face trimitere la acțiune, însă într-un mod aproape ironic, deoarece se înțelege că cineva va face ceva împotriva altui personaj în timp ce acesta doarme.

Comedia *Amor de madre* („Iubire de mamă”), din anul 2022, prezintă povestea unui tânăr care, fiind abandonat chiar în fața altarului, este însoțit de mama sa în luna de miere, pe care o plătise în avans. Titlul inițial a fost tradus cu „*Honeymoon with my Mother*”. Sintagma nominală în engleză, tradusă ca „luna de miere cu mama mea”, este diferită în ceea ce privește sensul original. Spre deosebire de „*Amor de madre*”, care oarecum face referire la evenimente într-o manierăindirectă și generalizată, varianta sa engleză subliniază în mod direct acțiunea, din moment cefilmul se concentrează pe luna de miere pe care cei doi o vor petrece împreună și, unde, evident, este inclusă ideea iubirii materne evidențiată de titlul inițial.

Perdiendo el norte („Rătăcire”), din 2015, este o altă comedie care prezintă aventura a doi tineri spanioli care pleacă la Berlin în căutarea unui loc de muncă, dar care, după un timp, își dau seama că viața în Germania nu este atât de ușoară precum și-o imaginau. În cazul acestui lungmetraj, titlul original a fost tradus ca „*Off Course*”. În primul rând, „perder el norte” este o expresie colocvială în limba spaniolă care exprimă starea de dezorientare în viață și de a se comporta într-un mod greșit sau anormal. În al doilea rând, traducerea sa reprezintă în engleză, conform Collins English Dictionary, o frază care descrie faptul de a călători după un traseu incorect. Trebuie conturată ideea că utilizarea acesteia, este, în acest caz, una clar metaforică, îndreptată direct spre evenimentele filmului și spre anticiparea informațiilor despre acțiune, la fel ca și titlul original.

Din analiza unui total de paisprezece titluri de film, am ajuns la concluzia că, în marea lor majoritate, acestea prezintă diferențe semnificative în ceea ce privește termenii aleși pentru traducere, având loc schimbări ale părților de vorbire în limba țintă. De asemenea, multe dintre acestea se diferențiază și din punct de vedere semantic, traducătorii optând pentru sensuri noi. Însă, în ciuda acestor schimbări, formele traduse sau adaptate fac în continuare referire la mesajele ce vor a fi transmise prin lungmetrajele respective.

În general, titlurile analizate ce au fost traduse din engleză în spaniolă devin, în mare parte, mai lungi față de formele lor inițiale, ca de exemplu, cele la care s-au adăugat sintagme nominale. Totodată, mulțumită acestor adăugiri, sensurile noi pe care le primesc variantele traduse sunt mai apropiate de acțiunea în sine a filmelor. Un exemplu în legătură cu acest aspect este cazul producției *The Purge*, care în spaniolă primește numele de „*La Purga: la noche de las bestias*” („Epurarea: noaptea bestiilor”), unde se poate observa că traducătorii au ales să ofere informații adiționale și concrete cu privire la ceea ce se va întâmpla în lungmetraj.

În schimb, titlurile traduse din spaniolă în engleză prezintă, în ceea ce privește aspectul semantic, termeni abstracți sau generali, care nu conturează în mod direct mesajul filmelor, cum ar fi *El sueño del mono loco* („Visul maimuței nebune”), care în engleză a fost tradus ca „*Twisted Obsession*” („Obsesie bolnavă”).

Putem trage concluzia că redarea literală dintr-o limbă sursă într-una țintă nu este o necesitate sau o condiție pentru a putea realiza o traducere de titlu de film, multe dintre variantele traduse fiind diferite față de versiunile originale. Totodată, am putea spune că succesul unei astfel de traduceri constă mai curând în găsirea unor formulări în măsură să evidențieze esența filmului respectiv, și nu în folosirea sau căutarea unei echivalări cuvânt cu cuvânt.

Bibliografie

COLLINS ENGLISH DICTIONARY, disponibil pe: <https://www.collinsdictionary.com>
MACMILLAN DICTIONARY, disponibil pe : <https://www.macmillandictionary.com>
REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: *Diccionario de la lengua española*, disponibil pe: <http://dle.rae.es>

TRANSLATING FOR PERFORMANCE STUDIES: A CASE STUDY ON LUCY WEIR'S PINA BAUSCH'S DANCE THEATRE. TRACING THE EVOLUTION OF TANZTHEATER

Sorina CHIPER*

Abstract

One of the recent books published by Junimea Publishers is the translation of Lucy Weir's Pina Bausch's Dance Theatre. Tracing the Evolution of Tanztheater. During the book launch, in the context of the National Theatre Festival in Bucharest, the translation was heralded as an event that revolutionizes the reception of Pina Bausch's artistic work in Romania. This article focuses on the challenges of translating the book, ranging from linguistic to institutional ones. I argue that Tanztheater can function as a metaphor for the process of translation as such, and share how the text can work /perform on the translator.

Keywords: Pina Bausch, Tanztheater, performance studies, translation, team-work

Introduction

This article is based on my experience of collaborating with Junimea Publishers from Iași, in the year 2023, when a new collection, *Hamletarium*, was inaugurated. The translation of Lucy Weir's book dedicated to Pina Bausch, titled *Pina Bausch's Dance Theatre: Tracing the Evolution of Tanztheater*, originally published in Edinburgh in 2018 by Edinburgh University Press, marked the beginning of a collaboration between Artes, the publishing house of "George Enescu" National Arts University of Iasi and Junimea Publishers, and, implicitly, of the collaboration between the current director of the latter publishing house and a theater critic, playwright and university professor from the Theater Department in the Arts University of Iasi. It was thus hoped that through the distribution network of Junimea Publishers, books in the field of theatre studies and performance studies would reach a wider audience.

The version in Romanian was launched in Bucharest, in the context of the National Theatre Festival, on October 28, 2023, and it was heralded as an event that would revolutionize the reception of Pina Bausch's work in Romania. Lucy Weir's book itself, for its English-speaking readers, stood out through its innovative approach to Pina's work, retracing the influences of German and American modern dance and suggesting various lines of

* Assoc. Prof. "Alexandru Ioan Cuza" University of Iasi, sorina.chiper@uaic.ro

interference with the theatre plays and visions of Artaud, Beckett, Grotowski, Muller or Robert Wilson.

In what follows, I will elaborate on the challenges faced in the process of translating this book from English into Romanian, and on my personal engagement with the text in the process of translating it. First, I will present how the translation process was carried out, and what linguistic and technical challenges it posed. In the latter part of the article, I will touch upon issues of performativity in translation, with an emphasis on how the text performed upon me.

1. The process of translating Lucy Weir's *Pina Bausch's Dance Theatre. Tracing the Evolution of Tanztheater*

I was approached by the Director of Junimea Publishers in the late spring of 2023, with the proposal to translate Lucy Weir's book by mid-September. This tight deadline was dictated by the need to allow enough time to the editors to prepare the text for publication and to actually have the book out before the National Theatre Festival at the end of October. For a book that is more than 200 pages long, this seemed an almost impossible task. What prompted me to accept, however, was the fact that I did not know much about Pina Bausch's life and work, and after I researched her, I realized that translating the book might be a good learning experience.

Since the time span between the moment when I received the text in English and the date when the Theatre Festival was scheduled to start was very limited, it became obvious to me that one translator could complete this task alone. My attempts to persuade fellow experienced translators failed; the Director of the Junimea Publishers found a translator among her PhD students, and I was charged with assessing her skills and subsequently, with ensuring translation quality by harmonizing terminology. And so we proceeded to translate, but soon we were faced with countless challenges.

1.a. Linguistic challenges

Some of these challenges were related to stylistic choices in the source text. Lucy Weir opted to preserve culture-specific terms in German, given that Pina Bausch was born and raised in Germany, and she spent some years of her career in Germany, as well. While such terms can be used in English without any problem, in Romanian they sound awkward, especially when used in the Genitive, i.e. with an enclitic, appended inflected article. We had this problem in the title, even, and opted – after we consulted with the coordinator of the Hamletarium collection – for the German term *Tanztheater* without inflection. In the text of the translation, however, we did use the term with inflections.

Other terms that the author chose to preserve from German, and which we also preserved in the Romanian version of the text, were *Gesamt-*

kunstwerk – “encompassing the natural world and artifice, fact and fiction, narrative and abstraction, violence and tenderness” (Weir 2018: 128), and *Ausdruckstanz* – “(expressive dance) [that] had become the dominant style of non-classical dance in Germany, having been increasingly standardised and institutionalised throughout the 1930s and 1940s” (Weir 2018: 7). *Gesamtkunstwerk*, left untranslated in the English text, was made explicit in Romanian via its translation in a parenthesis:

Epice ca dimensiune și decor, cu includerea dramatică a materiei organice pe avanscenă, aceste lucrări de durată se apropie de conceptul de *Gesamtkunstwerk* (*operă de artă totală, n.t.*), cuprinzând lumea naturală și artificiu, realitatea și ficțiunea, narațiunea și abstractul, violența și tandrețea (Weir 2023: 225).

As for *Ausdruckstanz*, we observed the rules of Romanian grammar by using it with an enclitic article, when needed:

“Chiar și în primii ani ai directoratului său, când activitatea lui Bausch s-a bazat pe un vocabular formalizat al dansului, vocabularul său al mișcării s-a inspirat din pregătirea sa bilingvă, sintetizând tehnicile moderne americane cu aspecte din *Ausdruckstanz*-ul german” (Weir 2023: 230).

Another term that raised problems was *oeuvre*, taken over from French, to refer to the whole corpus of artistic works of an author/director. The closest equivalent in Romanian is “opera”; however, we eventually decided to use the French term, too, and to leave the term “opera” when translating the word “work” from English, or in the beginning we used both “opera” and “oeuvre” to familiarize the readers with this use of the term, as can be seen below:

“It is precisely this ‘in-betweenness’ that is conveyed through the compound noun of *Tanztheater*. Thus I suggest that her *oeuvre* is, like its label, liminal and simultaneous” (Weir, 2018: 3)

“Tocmai acest caracter inter-mediar, acest „între”, e transmis prin substantivul compus *Tanztheater*. De aceea sugerez că opera ei este, la fel ca eticheta pusă acestei *oeuvre*, liminală și simultană” (Weir 2023: 18)

In addition to these borrowed words, there were English terms that do not have a clear equivalent in Romanian. One of them is ‘performance’ – which, in our opinion, cannot be translated by *performanță*, as we have seen or heard it used, sometimes. Depending on the context, we opted for “interpretare” or “arta spectacolului”.

Apart from the title of the book, titles of chapters also raised problems, sometimes. One example is the title of chapter 3 “Unmasked, Unfinished, Unresolved: a Dance Theatre of the Absurd” (Weir 2018: 67), which plays on the repetition of the negative prefix ‘un’. In Romanian, we preserved a repetition but not of a prefix. We translated the title as “Fără mască, fără final, fără rezolvare: un teatru dans al absurdului” (Weir 2023: 121), repeating the

preposition ‘fără’ – ‘without’, in Romanian. Other linguistic problems were related to abstract words in English, that do not have a one-word equivalent in Romanian, and which we had to render explicit. For instance, the abstract words in the following sentence, i.e. authorship and ownership, were made to sound abstract in Romanian by translating them as the quality of being an author or an owner: “It is a weighty inheritance that raises difficult questions of authorship, ownership and transference (Weir 2018: 164), in Romanian “Este o moștenire cu greutate care ridică întrebări dificile legate de calitatea de autor, de proprietar și legate de transfer (Weir 2023: 285).

1.b. Technical challenges

Linguistic challenges were doubled by what we have called technical challenges. They have to do with the fact that we were two translators, of various degrees of expertise, and that we were translating under time pressure. For this reason, we had to communicate quite frequently with the coordinators of the collection, and to resort to our network of friends to translate phrases or short quotes in German or in Italian, which were not translated into English in the original text.

Being an academic book, Lucy Weir’s text has many quotes. As we were translating during the summer, most public libraries in our city were closed, and we could not have access to the official, published translation of the books referred to by the author. Fortunately, we could cooperate with the coordinator of the Hamletarium Collection who is a theatre critic and professor of Theatre at the National Arts University of Iasi, and who had some of the translations in his personal library. Where we could not find the official translation, or the equivalent fragment in the published version in Romanian, we translated the quotes ourselves.

Imitating the author’s strategy related to titles of works referred to in foreign languages, followed by their translation into English, we also translated all titles mentioned in the text, in Romanian, in brackets. In the majority of cases, the author used the titles of works in the language in which they were originally published. The exception was *Waiting for Godot*, which is mentioned with its title in English, although Beckett published it in French. In the case of *The Chairs*, the author used both the title in French and the one in English, but did not include this play in the bibliography. So, occasionally, as we were instructed by the coordinator from the publishing house, we had to fill in gaps in the original text, or add explanatory notes about the original text and its translation into English, so as not to transfer, to the translated text, blind spots from the original.

There were other occasions when we had to add footnotes. Since neither translator was familiar with Pina Bausch’s work before embarking on this project, the translators’ own ignorance became the presupposed ignorance

of the implied readers of the text in Romanian. As I mentioned in the introduction, the book was published by both Artes and Junimea publishers, with the intention of reaching a wider audience than the niche audience of Artes alone. Therefore, we presumed that potential readers would be educated persons who might not be familiar with all the dancers, choreographers or actors who are mentioned in the text. This is why the text in Romanian has translator's notes for Sylvie Guillem, William Forsythe and Carla Franci, for instance. We also included translator notes for specific ballet shows or songs which are mentioned by the author only as titles, without anchoring them in the context in which they were produced or circulated.

On several occasions, we had to disambiguate expressions in German that evoke particular historical events or moments, such as *Die Stunde Null* – the phrase that refers to the mid-night of 8 May 1945, the end of WWII and the beginning of a new, non-Nazi Germany, or *Historikerstreit*, a debate in West Germany in the late 1980's, about how to incorporate the Nazi period and the Holocaust in German historiography and national self-consciousness. Also, we made notes for terms in French, which were left untranslated in English, or for lyrics in English, that were heard as such on stage, but that we felt that needed to be translated for the Romanian audience.

Another decision that we had to take, as a team, when we discussed with the editor, was whether to translate or not the names of theatre houses or performance halls, which were also to be included in the Index. Eventually, we opted to translate them into Romanian. There were also some names in the Index, that we could not find in the text, and we decided to delete them.

2. Translation in the performative turn

The remarks above start from a traditional understanding of translation as a process of conveying meanings from one language into another. Translation, however, occurs in an institutional context, and as I elaborated above, it involves several agents that need to collaborate. Translation, therefore, is not only a linguistic process, but also a sociological one. Scholars of Translation Studies (Bachmann-Medick, Jirku and van Lawick, Snell-Hornby, among others) have identified a 'performative turn' in the field, closely linked, in Michaela Wolf's opinion, to the sociological turn (Wolf 2017: 27). Following up on Fisher-Lichte, she argues that the performative turn 'marks a movement away from words, artefacts and textual research towards the understanding of the performative processes of cultural practices' (Wolf 2017: 30).

The performative turn brought to academic discussions the increased visibility and job performance of interpreters in crisis situations or on television, looked at translations for the stage, or discussed performance as a cultural act, in connection with Homi Bhabha's theory of hybridity (Wolf 2017:

31-32). What is missing, I would argue, is the translator's own experience of how a text and the process of translating it performed on their self, how it impacted their emotions, life choices or view of the world. One may argue that such insights do not qualify as science or research, yet I will risk revealing how I engaged with the text and what it spoke to me.

I was reluctant to accept the commission at first, given that I knew almost nothing at the time about *Tanztheater* and Pina Bausch. After doing some research about her, I was impressed by her artistic personality. Manning, quoted in Lucy Weir's book, considers her 'one of, if not *the* most influential choreographer of late-20th-century globalization' (Weir 2018: 132), who reset the world of modern dance. Philippine 'Pina' Bausch (1940, Solinger -2009, Wuppertal) – studied dance in Folkwanschule with Kurt Jooss (from age 14) and continued in the USA at Juilliard School in New York on a scholarship from the German Academic Exchange Service. She broke away with ballet dancing and its focus on feet movements, and emphasized hand movement. What impressed me was that she worked with dancers who were past the age of ballet performers, and directed performances with non-professional dancers. I accepted the commission out of the curiosity to find out more about this extraordinary, non-conformist artist, whom I was hoping to inspire me.

Indeed, I discovered glimpses of the person behind the artistic figure, and I empathized with her vision of life and of human relations, as rife with violence and suffering. Pina worked in the post-war period; I was translating in the context of worrying news about the war in Ukraine and prospects of its expansion – both troubled contexts, which invite one to ponder on the vulnerability of life. Pina's deviance from the rules of classical ballet was a political act of protest against totalitarianism. I was born and raised under a totalitarian regime – and I could fully understand her stance. Pina journeyed in her training and performing years, and I had to be in three different locations, in Europe and in Asia, while translating. She was alone with her work most of her life; I have felt alone, with my work, most of my life, too. The more I read about her and her work, the closer I became to her, as to a real person. Last but not least, I was touched by her discovery of motherhood – another revealing experience, for her, that made her understand her body differently. Reading about it made me be more acutely aware of what a life-changing experience motherhood can be.

While reading and translating, translating and traveling, discovering Pina's personality and identifying points of resonance, I realized that *Tanztheater* can be metaphor for translation – at least for this type of text that blends in images and text, is written in English but preserves cultural terms and titles in the original, and combines art criticism with confessions. *Tanztheater* can actually also be a metaphor for our lives – hybrid and in a

state of flow, charged with violence, fragile relations, and a painful feeling of loneliness, despite the multiplying technologies of communication.

Conclusion

The process of translating Lucy Weir's book about Pina Bausch brought out several issues. First, it reinforced the idea that translation fidelity is bi-directional: to the source text, and to the publisher's standards. Second, it demonstrated the fact that no translator can work alone, when faced with a linguistically, subject-specific, complex text. The Romanian text was the result of the collaboration of at least seven persons: two translators, two collection coordinators, two teachers of German and Italian, respectively, and one editor. Furthermore, it invited a reflection on the performativity of the social life, in which the act of translation can function as an event, at the macro-level, and as a pretext for self-reflection, at individual level.

References

- Bachmann-Medick, Doris 2009. "Introduction. The Translational Turn" *Translation Studies* 2.1. 2-16.
- Jirku, Brigitte, Heike van Lawick 2012. "Translation und Translationwissenschaft in performativem Licht" *Übersetzen als Performanz*. Ed. Heike van Lawick and Brigitte Jirku. Wien: LIT, 7-33.
- Weir, Lucy 2023. *Teatrul-dans al Pinei Bausch. Pe urmele Tanztheater*, transl. Sorina Chiper, Ioana Andreea Ailenei, Iasi: Junimea, Artes.
- Weir, Lucy 2019 *Pina Bausch's Dance Theater. Tracing the Evolution of Tanztheater*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Wolf, Michaela 2017 "A 'Performative Turn' in Translation Studies? Reflections from a sociological perspective" in *TranscUlturAl*, vol. 9, 27-44.

One of the acronyms that describes our experience in the contemporary society is VUCA – vulnerability, uncertainty, complexity and ambiguity. Under the circumstances when everything is in a state of flow and crisis, various fora have been pitching for the need of a global reset at societal, economic, educational, and human level. Hailed by some and contested, as a need, by others, global reset is a subject that has been stirring much controversy. The articles collected in the current issue of the journal *Language, Culture and Change* tackle the subject of reset at cultural, institutional, and educational level. We hope that the readers will enjoy the interdisciplinary approaches that the contributors bring to the discussion of pertinent issues in the contemporary cultural context, and that they will feel enriched and inspired by the ideas presented here.

ISBN print: 978-606-714-922-7
ISBN online: 978-606-714-916-6
ISSN: 2734-4703
ISSN-L: 2734-4703
ISSN online: 2971-9178

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IASI

